

შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Shota Meskhia Zugdidi State University

სამეცნიერო შრომების კრებული

კრებსი

Collection of Academic Papers

KREBSI

№17

თბილისი / Tbilisi
2025

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე

თეონა ხუფენია ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი.

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო:

ზაალ ქორთუა ისტორიის დოქტორი, პროფესორი.
ეკატერინე ანთია ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი.
ბელა მოსია ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი.
ასმათ შონია ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი.
ლარისა თირაქია ბიოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი.
ქეთევან ლატარია გეოგრაფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი.
გელა სვირავა ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი.
ნინო მაკატსარია ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი.
ენვერ არველადზე ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი.
ნუგზარ სარია სამართლის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი.
ნუნუ ომარაშვილი ვეტერინარიის დოქტორი.
ნინო მილაშვილი ვეტერინარიის დოქტორი.
რონა პერტია საერთაშორისო ურთიერთობების დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი.

ტომის რედაქტორი:

ხათუნა გოგია ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სამეცნიერო სამსახურის უფროსი.

Chairman of the Academic-Editorial Board

TEONA KHUPHENIA Doctor of Philology, Professor.

Academic-Editorial Board:

ZAAL KORTUA Doctor of History, Professor.
EKATERINE ANTIA Doctor of History, Associate Professor.
BELA MOSIA Doctor of Philology, Professor.
ASMAT SHONIA Doctor of Philology, Associate Professor.
LARISA TIRKIA Doctor of Biology, Associate Professor.
KETEVA LATARIA Doctor of Geography, Associate Professor.
GELA SVIRAVA Doctor of Economics, Professor.
NINO MAKATSARIA Doctor of Economics, Associate Professor.
ENVER ARVELADZE Doctor of Technical Sciences, Associate Professor.
NUGZAR SARIA Doctor of Law, Associate Professor
NUNU OMARASHVILI Doctor of Veterinary Medicine.
Nino Milashvili Doctor of Veterinary Medicine.
RONA PERTIA Doctor of International Relations, Associate Professor.

Editor of the Volume

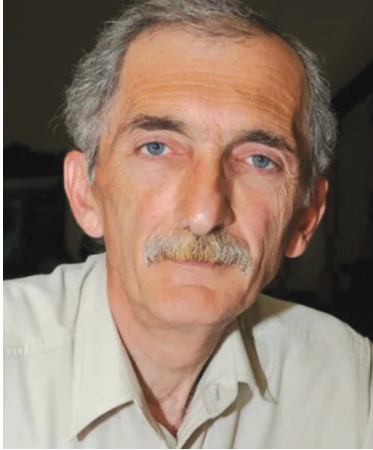
KHATUNA GOGIA Doctor of Philology, Associate Professor,
Head of ZSU Scientific department.

ISSN: 2720-8559

E-ISSN: 2960-9755

DOI: <https://doi.org/10.52340/zssu.2021.08.26>

ნომერი ეძვნება ენათმეცნიერის, ქართველოლოგის, პროფესორ რევაზ შეროზიას ხსოვნას

ენათმეცნიერი, ქართველოლოგი, პროფესორი რევაზ შეროზია დაიბადა 1947 წლის 2 თებერვალს ქ. ზუგდიდში; სწავლობდა ქ. თბილისის 61-ე და 58-ე საშუალო სკოლებში; 1969 წელს დაამთავრა თბილისის ზაქარია ფალიაშვილის სახელობის მე-2 მუსიკალური სასწავლებელი; 1975 წელს – ივ. ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი; 1981 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში დაასრულა ასპირანტურა; 1985 წელს იქვე დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე: „პოტენციალისის კატეგორია ქართველურ ენებში.“

რ. შეროზიას სამეცნიერო ინტერესების სფერო იყო: ქართველური ენათმეცნიერება, დიალექტოლოგია, ქართველური სალიტერატურო ენის, მეგრულ-ლაზურის ფონეტიკა, მორფოლოგია, სინტაქსი, საერთო ქართველური ლექსიკა, ქართველი ერის ენობრივ-კულტურული ისტორია.

პროფ. რ. შეროზია აქტიურ პედაგოგიურ და სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობას ეწეოდა. 1975-76 წწ ის იყო თბილისის მასწავლებელთა დახელოვნების საქალაქო ინსტიტუტის ქართული ენისა და ლიტერატურის კაბინეტის ლაბორანტი; 1976-1981 წწ. – თბილისის პიონერთა და მოსწავლეთა სასახლის ქართული ენის კაბინეტის გამგე; 1981-85 წწ. მუშაობდა ენათმეცნიერების ინსტიტუტში ჯერ უმცროსი, ხოლო 1985-2009 წწ. უფროსი მეცნიერ თანამშრომლის პოზიციაზე. იგი მოღვაწეობდა საქართველოს სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელში: 1988-2003 წწ – უცხო ენათა ინსტიტუტის ქართული ენის კათედრაზე; 1994-2007 წწ-ში ხელმძღვანელობდა ქართული ენის კათედრას ზუგდიდის დამოუკიდებელ უნივერსიტეტში; 2012 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტში იყო ქართული ფილოლოგიის მიმართულების ასოცირებული პროფესორი; უძღვებოდა სალექციო კურსებს: ქართული დიალექტოლოგია, ქართული ენის ფონეტიკა, ქართული ენის მორფოლოგია, ქართველური ენობრივი სისტემისა და შედარებითი გრამატიკის საკითხები.

გამოქვეყნებული აქვს ნაშრომები:

ხალხური სიბრძნე ტ.1, მეგრული და ლაზური ანდაზები, თანაავტორი ო. მიმეშიში, 1994;
ხალხური სიბრძნე ტ. 2 მეგრულ-ლაზური იდიომები, თანაავტორი მ. ლაბაძე, 2015;
მონოგრაფია: ევროპული ქარტია „რეგიონული ან უმცირესობის ენის შესახებ“ და საქართველო, თანაავტორები: ტ. ფუტკარაძე, ე. დადიანი, 2010.

2002-2006 წლებში მისი რედაქტორობით გამოიცა „ქართველოლოგიური კრებუ-
ლი“ (5 ნომერი); იყო სხვადასხვა საერთაშორისო ჟურნალის რედაქციის წევრი.

რ. შეროზია სიცოცხლის ბოლო წლებში აქტიურად მუშაობდა ქართველური
ენობრივი სისტემისა და სტრუქტურის საკითხებსა და საერთოქართველურ ძირ-ფუ-
ძეთა ლექსიკონზე, რომელიც გამოუქვეყნებელი დარჩა.

მონაწილეობდა საერთაშორისო კონფერენციებში როგორც საქართველოში,
ისე საზღვარგარეთ: გერმანიაში, შვედეთში, თურქეთში.

მეცნიერი ჩართული იყო ადგილობრივ და საერთაშორისო სამეცნიერო-სას-
წავლო საგრანტო პროექტებში: საქართველოს გარეთ არსებული ქართველური დი-
ალექტები (მეცნიერებათა აკადემია 1998-2000); ქართული ზმნის აქტანტთა სინტაქსი
მიმართულებებისა და ვალენტობის კომპიუტერული სისტემა (საქ. მეცნ. აკად. 2000-
2001); ქართული ენის შერწყმული და თანწყობილი წინადადების კომპიუტერული
მოდელები 2004-2005; შვედეთისა (ლაუნდის უნივერსიტეტი) და საქართველოს ერ-
თობრივი სამეცნიერო პროექტი „მეგრულის საცნობარო გრამატიკა 20001-2003“;

ის იყო აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ტარიელ ფუტკარაძის
სახელობის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ მიერ ორგა-
ნიზებული საერთაშორისო კონფერენციების „ქუთაისური საუბრების“ და ქუთაისის
საჯარო ბიბლიოთეკის მიერ ორგანიზებულ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენ-
ციების აქტიური მონაწილე.

მისი სტატიები სისტემატურად იბეჭდებოდა სამეცნიერო ჟურნალებში: „ქართვე-
ლური მემკვიდრეობა“, „წელიწადული“, შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნი-
ვერსიტეტის სამეცნიერო შრომათა კრებულ „კრებსში“.

მეცნიერმა არაერთ ახალგაზრდას გაუკვალა გზა სამეცნიერო ასპარეზზე და სწო-
რი ორიენტირები დაუსახა. მისი ხელმძღვანელობით მომზადდა სამაგისტრო და სა-
დოქტორო ნაშრომები.

იგი წერდა ნოველებს, ზღაპრებს, ლექსებს, მოთხრობებს, ჯუმა ჯ'უმითელის
ფსევდონიმით გამოსცა „გათავისუფლებულის ჩანაწერები“, „ბერიკა და აზანო“ (სიყ-
ვარულის ხიდი), მარტოობის ოთახი (ჩანახატები ორი პოეტის ცხოვრებიდან). გარ-
დაცვალების შემდეგ დაიბეჭდა მისი ლექსებს კრებული: გართმული წერილები შუ-
რიმშინე მეგობრებს, რედაქტორები: კ. გეჯუა, ე. დადიანი; შექმნილი აქვს არაერთი
მუსიკალური ნაწარმოები.

რევამ შეროზია იყო უარესად თავმდაბალი, ღირსეული ქართველი, ეროვნუ-
ლი მრწამსით, უშუალო, პირუთვნელი ადამიანი, გამორჩეული იუმორის გრძნობით,
ორიგინალური მეცნიერული ხედვით, პრინციპული, პროფესიონალი.

შინაარსი/ CONTENT

ჰუმანიტარული მეცნიერებები / HUMANITIES

თეონა ხუფენია, ლუიზა ხაჭაპურიძე ნეგატიური კონოტაციის მქონე ენოლოგიური ტერმინების სემანტიკური და ლექსიკოლოგიური ასპექტები ქართულ ენაში..... 9 Teona Khuphenia, Luiza Khachapuridze Semantic and Lexicological Aspects of Enological Terms with Negative Connotation in the Georgian Language 10	9
შორენა ლომაია ქართველური ენობრივი სისტემა პროფესორ რევაზ შეროზიას ნაშრომებში ..... 15 Sorena Lomaia The Kartvelian Linguistic System in the Works of Professor Revaz Sherozia..... 16	15
მაკა სალია ლაზური მოსახლეობა დუზჯეში და მათი თვითაღქმა ..... 26 Maka Salia Laz Population in Düzce and Their Self-Perception 28	26
ხათუნა გოგია მუსიკა, როგორც პერსონაჟი (რ. შეროზიას „მარტოობის ოთახი“) ..... 40 Khatuna Gogia Music as a Character in Rezo Sherozia’s novel „The Room of Solitude“ 40	40
ბელა მოსია რელიგია, რწმენა, ფოლკლორი, მითოლოგია, სახალხო რელიგია – ტერმინთა გააზრებისათვის ..... 49 Bela Mosia Religion, Belief, Folklore, Mythology, Folk Religion – Understanding of the Terms 49	49
ასმათ შონია ანთროპონული ტოპონიმები (ოიკონიმები) მეგრულში ..... 58 Asmat Shonia Anthroponymic Toponyms (Oikonyms) in the Megrelian Language 58	58

დავით შავიანიძე, ლუიზა ხაჭაპურიძე ადიგენის ტოპონიმთა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი საველე ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით	63
Davit Shavianidze , Luiza Khachapuridze Structural and Semantic Analysis of Adigeni Toponyms Based on Field Ethnographic Materials	64
ლალი აბდალაძე, ქეთევან ლატარია, ირინე ინანიშვილი სამეგრელოს განვითარების კულტურულ-რელიგიური ასპექტები და კათოლიკე მისიონერების საგანმანათლებლო მოღვაწეობა.....	70
Lali Abdaladze, Ketevan Lataria, Irine Inanishvili Cultural and Religious Dimensions of Samegrelo’s Development and the Educational Endeavors of Catholic Missionaries“	71
მაკა შეროზია „ოჯალეშის“ ეტიკეტები და კომუნიკაცია.....	77
Maka Sherozia “Ojaleshi“ Etiquettes and Communication	77
ნანა ლატარია ალექსანდრე ყაზბეგის სიცოცხლისდროინდელი პუბლიკაციები და გამოცემები	92
Nana Lataria Publications and Editions by Aleksandre Kazbegi During His Lifetime	93
ნესტან ფიფია ნიჭი, სიტყვა და გულის კულტურა (შტრიხები რევებ შეროზიას სიტყვასთან ურთიერთობიდან)	102
Nestan Phiphia Talent, Words, and the Culture of the Heart (Excerpts from Revez Sherozia’s relationship with words)	102
მარიკა თედორაძე, სალომე გუმბერიძე გურული ლექსიკა გიორგი კეკელიძის „გურული დღიურების“ მიხედვით.....	108
Marika Tedoradze, Salome Gumberidze Gurian Vocabulary in Giorgi Kekelidze’s „Gurian Diaries“	109
ლალი ჭითანავა ევროპული მასკარონები და დადიანების სასახლე.....	115
Lali Chitanava European mascarons and the Dadiani Palace.....	115

განათლება / EDUCATION

დალი ბერანძე, ნატო ქობულაძე

ვიზუალიზაციის მნიშვნელობა საუნივერსიტეტო სწავლებაში 123

Dali berandze, Nato Kobuladze

The Importance of Visualization at University Education 124

სოფიო მორალიშვილი, ქრისტინე ჭოხონელიძე, იზოლდა ჩხოვაძე

სოციალურ-ემოციური ფაქტორები და სირცხვილის განცდის ბარიერები ინგლისური ენის დაუფლების პროცესში საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში (ინგლისურ ენაზე) 130

Sophio Moralishvili, Kristine Tchokhoniidze, Izolda Chkhobadze

Exploring Socio-Emotional Factors and the Role of Embarrassment in English Language Acquisition in Georgian Universities 131

ნანა გელენავა, მარიამ უბირია

ბიოქიმიის სწავლების ხარისხის გაუმჯობესების რამდენიმე მეთოდი უმაღლეს სასწავლებელში 141

Nana Gelenava, Mariam Ubiria

Methodologies for Improving the Quality of Teaching Biochemistry in Higher Educational Institutions 142

ბიზნესის ადმინისტრირება / BUSINESS ADMINISTRATION

ლაშა ნარსია

ინოვაციური მენეჯმენტის დანერგვის გამოწვევები მცირე საწარმოებში 152

Lasha Narsia

Challenges of Implementing Innovative Management in Small Enterprises 153

ნინო მაქატარია

მთლიანი შიდა პროდუქტი და მისი ხელმისაწვდომობისკენ მიმართული პოლიტიკა: თეორიული ასპექტები 162

Nino Makatsaria

Gross Domestic Product and Policies Ensuring Its Accessibility: Theoretical Aspects 163

შორენა პაჭკორია

დირიჟიზმი და ეკონომიკური თავისუფლება: საქართველოს ზრდის მოდელის ანალიზი ისტორიულ და თანამედროვე კონტექსტში 174

Shorena Pachkoria

Dirigisme and Economic Freedom: Analysis of Georgian's Growth Model in Historical and Contemporary context 175

საბუნებისმეტყველო მეცნიერებანი / NATURAL SCIENCE

ლარისა თირქია

ზოგიერთი საკვებად და სამკურნალო თვალსაზრისით
გამოყენებული დადიანისეული მცენარე ზუგდიდის ბოტანიკურ ბაღში.....184

Larisa Tirkia

Some plants of the Dadiani with edible and medicinal uses in the Zugdidi Botanical Garden.....185

ჯანდაცვა / HEALTHCARE

ნოდარ სულაშვილი, ნატო ალავიძე, ლუიზა გაბუნია, ნანა გორგასლიძე, მარიკა სულაშვილი
სამეცნიერო დისკურსი კიბოს საწინააღმდეგო ახალი ვაქცინების მახასიათებლებზე: ინოვაციები,
ფარმაკოლოგია, კლინიკური გამოყენება და მომავლის პერსპექტივები (ინგლისურ ენაზე).....189

Nodar Sulashvili, Nato Alavidze, Luiza Gabunia, Nana Gorgaslidze, Marika Sulashvili

Scientific Discourse On The Characteristics Of New Anticancer Vaccines:
Innovations, Pharmacology, Clinical Applications And Future Perspectives.....192

სამართალი / LAW

ნუგზარ სარია

ნაფიც მსაჯულთა ვერდიქტი.....216

Nugzar Saria

Jury Verdict.....216

ჰუმანიტარული მეცნიერებები / HUMANITIES

თეონა ხუფენია

ფილოლოგიის დოქტორი, ზსუ პროფესორი

ORCID 0000-0002-6898-5243

ლუიზა ხაჭაპურიძე

ფილოლოგიის დოქტორი, ანსუ ასოცირებული პროფესორი

ORCID 0000-0002-1991-2005

ნეგატიური კონტაქტის მქონე ენოლოგიური ტერმინების სემანტიკური და ლექსიკოლოგიური ასპექტები ქართულ ენაში

აბსტრაქტი

წინამდებარე კვლევა წარმოადგენს ქართული ღვინის ხარისხობრივი მახასიათებლების ამსახველი ლექსიკური ერთეულების სემანტიკურ ანალიზს, რომელიც ეფუძნება საველე კვლევებსა და ლექსიკოგრაფიულ წყაროებს. განხილულია უხარისხო ღვინის აღმნიშვნელი ტერმინების სემანტიკური ველები სხვადასხვა დიალექტურ არეალში, მათი ეტიმოლოგიური და სემანტიკური თავისებურებები.

კვლევა წარმოადგენს ქართული ენის დიალექტებში დადასტურებული ცუდი ღვინის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულების სტრუქტურულ-სემანტიკურ ანალიზს. მასალა მოპოვებულია როგორც საველე კვლევების, ისე ლექსიკოგრაფიული წყაროების საფუძველზე. კვლევის შედეგად გამოვლინდა ლექსემათა სემანტიკური ჯგუფები და მათი გავრცელების არეალი ქართული ენის დიალექტებში.

საკვანძო სიტყვები: დიალექტოლოგია, ენოლოგიური ტერმინოლოგია, სემანტიკა

Teona Khuphenia

Doctor of Philology, Professor at ZSU

Luiza Khachapuridze

Doctor of Philology, Associate Professor at ATSU

SEMANTIC AND LEXICOLOGICAL ASPECTS OF ENOLOGICAL TERMS WITH NEGATIVE CONNOTATION IN THE GEORGIAN LANGUAGE

ABSTRACT

The present study offers a semantic analysis of lexical units that reflect the qualitative characteristics of Georgian wine, based on field research and lexicographic sources. It focuses on the semantic fields of terms denoting low-quality wine in various dialectal areas, examining their etymological and semantic features. The research provides a structural-semantic analysis of lexical units used in Georgian dialects to denote inferior wine. The material has been collected through both fieldwork and lexicographic sources. As a result of the study, semantic groupings of lexemes and their distribution across Georgian dialects were identified.

Keywords: *dialectology, enological terminology, semantics.*

შესავალი

ქართული ღვინის კულტურა და ენობრივი სივრცე ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული. ამ ურთიერთქმედების ნათელი მაგალითია ღვინის ხარისხის შეფასებისთვის შექმნილი ტერმინოლოგია, რომელიც არა მხოლოდ ღვინის გემოს ან თვისებებს აღწერს, არამედ საზოგადოების ყოფისა და მენტალობის ანარეკლსაც წარმოადგენს.

ქართული ენის დიალექტებში ღვინის ხარისხის აღმნიშვნელი ლექსიკა მდიდარი და მრავალფეროვანია, რაც მიუთითებს მევენახეობა-მელვინეობის მნიშვნელობაზე ქართულ კულტურაში. კვლევა მიზნად ისახავს უხარისხო ღვინის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულების სისტემატიზაციასა და ანალიზს სემანტიკური ველების მიხედვით.

ქართული ენის დიალექტებში დადასტურებული ღვინის ტერმინოლოგია მნიშვნელოვან მასალას წარმოადგენს როგორც ლინგვისტური, ისე ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით. ნინამდებარე კვლევაში განხილულია ცუდი ღვინის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულები, აქვე შევნიშნავთ, რომ მათი რაოდენობა უფრო მეტი აღმოჩნდა,

ვიდრე კარგი ღვინისა. ლინგვისტური და კულტურული თვალსაზრისით. რამდენიმე ფაქტორი შეიძლება განვიხილოთ:

1. ხარისხის მაღალი სტანდარტი: საქართველოში ღვინის კულტურა იმდენად ღრმად არის ფესვგადგმული, რომ „კარგი ღვინო“ თითქმის ნორმად ითვლება. შესაბამისად, მეტი საჭიროება იყო იმ ღვინოების აღწერის, რომლებიც ამ სტანდარტს ვერ აკმაყოფილებდნენ.

2. პრაგმატული საჭიროება: ცუდი ღვინის ამოცნობა და მისგან თავის არიდება უფრო მნიშვნელოვანი იყო.

3. ენის ექსპრესიული ფუნქცია: ნეგატიური ემოციების გამოხატვა ხშირად უფრო მრავალფეროვან ლექსიკას მოითხოვს, ვიდრე პოზიტიურის.

მეთოდოლოგია: კვლევა ეფუძნება სავსე კვლევებსა და ლექსიკოგრაფიულ წყაროებს. გამოყენებულია ლექსიკოგრაფიული ანალიზი, დესკრიფციული და ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი.

მსჯელობა:

კვლევის შედეგად გამოიყო სამი ძირითადი სემანტიკური ჯგუფი: წყლიანი, მჟავე და უგემური ღვინის აღმნიშვნელი ტერმინები.

წყლიანი

არმუჯი – წყალნარევი ღვინო (ნეიმანი 1978)

დგვიფი (დგვიფინა) – წყალნარევი ღვინო (უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი: 2006).

ჟოქო – განწყალებული, ცუდი ღვინო (კინმარიშვილი 2016).

წყალკვნიტელა – თხელი ღვინო (ნეიმანი 1978).

შალამურა – წყალ-წყალა ღვინო (ნეიმანი 1978).

შუაღვინო – წყალშერეული ღვინო სახარჯოდ (ძონენიძე 1974).

წყალნარევი ღვინო – წყალ-ღვინო: ექიმი ხშირად ეტყვის ავადმყოფს: **წყალნარევი** ღვინო სვით (ქალაქური ლექსიკონი 1997); სამეგრელოში გვხვდება: „წყარამ ღვინ რე“ ან „ართო წყარ რე თე ღვინ“.

შამანი – ნაქაჩი. წყალ-მაჭარა (ჭაჭაზე რომ წყალს დაასხამენ, შემდეგ დაღვინდება) იგივე დაბალი ღვინო (ქალაქური ლექსიკონი: 1997).

ნარწყული ღვინო (ზ. იმერ.) – ჭაჭისაგან დაწურული წყალნარევი ღვინო, წყალღვინო, სახარჯო (ლლონტი: 1974).

ჟოქო – განწყალებული ღვინო (საბა).

ტოპკირა (ქიზიყ.) – წყლიანი ღვინო (ლლონტი 1974).

ჭყამპალი ღვინო – განწყალებული, მდარე ხარისხის (ზედგინიძე: 2014).

ნაქაჩი ღვინო – წყალ-ღვინო (ბერიძე: 1912).

შვლაპი ღვინო – წყლიანი ღვინო „ტიტეიას იმნაირი შვლაპი ღვინო გამოსვლია, საუფრაზე სასტუმროდ ვერ გამოიტანს და სვას თითონ სახლში მარტო“ (ანსუ ქსკც მასალები, ქუთაისი 1995-2005).

მ ჟ ა ვ ე ლ ვ ი ნ ო :

ჭანკი ღვინო – მოძმარებული ღვინო (საბა).

მჭახე / მყვირტლე – ღვინო მოძმარებული- (საბა).

მოჯახული ღვინო (რაჭ) – უვარგისი, აძმარებული (ვ. ბერიძე 1912).

მწკლარტე / ძელგი – მომწარო, მომჟავო „მწკლარტე, ძელგ ღვინოს ვერ ეიშნოფს ადამიანის ორგანიზმი“ (ზემოიმერული ლექსიკონი 1974).

მჭახე, ჭმახი, წმახი, კანახი, კანამახი – ძალიან მჟავე ღვინო „ეს ღვინო კი არა, რაღაც კანამახია“ (ნეიმანი 1978).

ჭანკი – ძალიან მჟავე ღვინო „ჭანკი ღვინოა, ისეთი მჟავეა, რომ ყვავს დააჩხავ-
ლებს (ნეიმანი 1978); სამეგრელოში იყვინან: „ართო ძმარ რენია თე ღვინ“.

ჭყაპარტა ღვინო (იმერ.) – მჟავე ღვინო (ღლონტი 1974.) „ჭყაპარტა“ – სავარა-
უდოდ უკავშირდება ხმაბაძვით ძირს „ჭყაპ-“, რომელიც სითხის მოძრაობის ხმას გა-
მოსხატავს. შდრ: „ჭყაპუნ“, „ჭყაპაჭყუბი“.

ბჟუქურაი, ბჟუქურე ღვინო (გურ.) – მომჟავო, უღონო ღვინო (გურული ლექსი-
კონი; ღლონტი 1974).

ჟვაპანეთი – ცუდი, მჟავე დასალევი ღვინო (კინმარიშვილი: 2016).

მარახოში (ქიზიყ.) – **მომჟავო** (ღლონტი: 1974) „მარახოში“ – ზემო აჭარულ-
ში გვაქვს „მაიხოში“ მჟავეს მნიშვნელობით, მომდინარეობს სპარსული სიტყვიდან –
mayhoṣ. ამ ფორმით დასტურდება სულხან-საბასთანაც.

მდარე, უგემური ღ ვ ი ნ ო

ამ ტიპის ღვინო უმეტესად გამოიყენებოდა სახლში სასმელად, რაც დაბალ ეკენო-
მიურ მდგომარეობაზეც მიუთითებს:

გელებჟურ-ი (გურ.) – უგემური, უღონო ღვინო (ღლონტი 1974), „გელებჟურ-ი“
და „ბჟუქურაი“ – ორივე გურული დიალექტიდანაა და საერთო ძირი აქვთ „ბჟ-“. სავა-
რაუდოდ, უკავშირდება მეგრულ „ბჟა-ს“ (რძე), რაც შესაძლოა მიუთითებდეს ღვინის
არასასურველ სირბილეზე, უღონობაზე. სამეგრელოში იტყვიან: **დობუნელი, კოლო.**

ციანმკლავი – ცუდი ღვინო (კინმარიშვილი: 2016).

მოგუდული ღვინო – (ქართლ.) უჭაჭოდ დაყენებული ღვინო (ღლონტი: 1974). იგი-
ვე: „შუმი“, „ბლანდე“, „ფეთქი“, „ფეხში გამოღებული“ – როგორც აღმოსავლეთ,
ასევე დასავლეთ საქართველოს ეთნოგრაფიული მასალებით მტკიცდება, რომ ამ წესით
ღვინოს მხოლოდ ოჯახში სასმელად აყენებდნენ და საბაზრო მნიშვნელობა არ ჰქონია.

ალეში ღვინო (რაჭ.) – თხელი, მდარე ღვინო (ბერიძე : 1912).

ლალე ღვინო (იმერ.) სუსტი, სიმაგრე დაკარგული ღვინო, მდარე ღვინო (ღლონ-
ტი: 1974). სამეგრელოში იტყვიან: „ქაქა“ ღვინ რე; „ქაქა ოშუმალ რენია“.

მონაყული ღვინო – გადაბრუნებული ღვინო (კინმარიშვილი: 2016).

ნადული ღვინო – საწნახლიდან შუმი ღვინის ამოცლის შემდეგ ჭაჭას წყალს დაას-
ხამენ, მაგრად აზელენ და აცლიან ადულებას. ამ წესით მიღებულ ღვინოს უწოდებენ
ნადულს (გურული ლექსიკონი 2014).

გაგალება – ღვინო გაგაღდა ე. ი. ღვინოს სიმაგრე მოაკლდა (გურული ლექსიკონი 2014).

ორტახა ღვინო – ორგემოვანი, ტკბილ-მჟავე (გურული ლექსიკონი).

ძნელ-მაგარა ღვინო – სპირტიანი, მძმე დასალევი (გურული ლექსიკონი).

ძიძგი ღვინო – უგემური, უსიამოვნო: „კახური ღვინო პირველათ ძიძგი დასალე-
ვია, მარა მერე გაგიტკება“ (ჯავახური ლექსიკონი: 2014); ჩვენ მიერ იმერეთში მო-
პოვებული მასალების მიხედვით ძიძგი / მჟავეს სინონიმი : „ავთოიას იმფერი ძიძგი
ღვინო ჰქონია, მოვსვი თუ არა ტანში გამაძიძგინა, მჟავე იყო სასწაული“, „ბაღანას არ
მიცე ლიმონი ძიძგია და პირს აუნვაგს“.

დასკვნა: წარმოდგენილი მასალის ანალიზი ცხადყოფს, რომ ქართული ენის დი-
ალექტებში ცუდი ღვინის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულები მრავალფეროვნებით
ხასიათდება. განსაკუთრებით მდიდარია იმერული, გურული და კახური დიალექტები,
რაც ამ რეგიონებში მევენახეობა-მელვინეობის ტრადიციების სიძველესა და მნიშვნე-
ლობაზე მიუთითებს. თითოეული ლექსემა ასახავს ღვინის კონკრეტულ ნაკლოვანებას
და ხშირ შემთხვევაში მოტივირებული სახელდების პრინციპს ეფუძნება. საინტერესოა,
რომ ამ ტერმინების უმრავლესობა მეტაფორულ გადააზრებას ეფუძნება და ხშირად
სხვა სფეროებიდან (საკვები, მოძრაობა, ფიზიკური თვისებები) არის ნასესხები.

ღვინის ლექსიკა ძალიან მნიშვნელოვანი წყაროა ისტორიული დიალექტოლო-
გიისთვის რამდენიმე მიზეზის გამო:

1. კულტურული არეალების კვლევა:

ღვინის ტერმინოლოგიის გავრცელება გვიჩვენებს არა მხოლოდ მევენახეობის
არეალებს, არამედ კულტურულ-ეკონომიკურ კავშირებს რეგიონებს შორის.

2. სოციო-ლინგვისტური ასპექტი:

- ტერმინების სიმრავლე გარკვეულ რეგიონებში (მაგ: გურული, იმერული) მი-
უთითებს ღვინის კულტურის განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე ამ მხარეებში

- ლექსიკის სპეციფიკა ასახავს ადგილობრივი მელვინეობის თავისებურებებს

3. დიაქრონიული ცვლილებები:

დღეს, როცა ღვინის წარმოება შემცირებულია ბევრ რეგიონში, ეს ისტორიული
ლექსიკა გვეხმარება აღვადგინოთ მევენახეობა-მელვინეობის ტრადიციული არეალები

4. მატერიალური კულტურის კვლევა:

- ლექსიკა ასახავს ღვინის დაყენების ტექნოლოგიებს და მათ რეგიონულ თავი-
სებურებებს;

- ტერმინების სემანტიკა ხშირად მიუთითებს ხარისხის კონტროლის ტრადი-
ციულ მეთოდებზე.

ეს ცოდნა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დღეს, როცა: ტრადიციული მეურნე-
ობები იცვლება, ხდება ღვინის წარმოების ინდუსტრიალიზაცია და იკარგება დიალექ-
ტური თავისებურებები.

ვფიქრობთ, ისტორიულ ღვინის ლექსიკას რამდენიმე მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლია თანამედროვე მევენახეობა-მეღვინეობაში:

1. კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნება:

ეს ლექსიკა არის არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ნაწილი

2. პრაქტიკული გამოყენება:

- ძველი ტერმინები ხშირად აღწერს ღვინის კონკრეტულ მახასიათებლებს და დეფექტებს

- ეს ცოდნა შეიძლება გამოყენებულ იქნას ხარისხის კონტროლის თანამედროვე სისტემებში

3. საგანმანათლებლო მნიშვნელობა:

- მნიშვნელოვანია მეღვინეობის სასწავლო პროგრამებისთვის

- შეიძლება გამოყენებულ იქნას პროფესიული ტერმინოლოგიის განვითარებისთვის

თუმცა, ეს ლექსიკა ნამდვილად მივიწყების პირასაა. ამის მიზეზებია:

- მეღვინეობის ინდუსტრიალიზაცია

- ახალი, საერთაშორისო ტერმინოლოგიის შემოსვლა

- ტრადიციული საოჯახო მეურნეობების შემცირება

დასკვნა: სწორედ ამიტომ არის მნიშვნელოვანი აღნიშნული ლექსიკის შესწავლა და დოკუმენტირება, სანამ ის საბოლოოდ არ დაკარგულა. შეიძლება ითქვას, რომ ეს არის არა მხოლოდ ეთნო-ლინგვისტური, არამედ კულტურული გადარჩენის საკითხიც.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბერიძე, ვ. სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, 1912.

ელერდაშვილი, ა. უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი. თბილისი: ფანტაზია, 2006.

ზედგინიძე, გ. ჯავახური ლექსიკონი, თბილისი, საუნჯე, 2014.

კინმარიშვილი, ნ. „დაუცხრომელთა სამყოფელი“ – გურია. თბილისი, 2016.

ნეიშანი, ა. ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, 1978.

ქალაქური ლექსიკონი გრიშაშვილი ი. ქალაქური ლექსიკონი, თბილისი, სამშობლო, 1997.

ლლონტი, ა. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. ნ. 1, 2. თბილისი: განათლება 1974.

შარაშიძე გ. შარაშიძე გიორგი, გურული ლექსიკონი, თბილისი, გურიის სიძველეთა კვლევის ცენტრი 2014.

ძონენიძე, ქ. ზემოიმერული ლექსიკონი. თბილისი: განათლება, 1974).

შემოკლებანი:

ანსუ ქსკც მასალები – აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ტ. ფუტკარაძის სახლობის ქართველოლოგიის სამეცნიერო კვლევითი ცენტრის მასალები, ქუთაისი 1995-2005.

შორენა ლომაია

დუზჯეს უნივერსიტეტი (თურქეთი).
კავკასიური ენებისა და კულტურის განყოფილება, ქართული ენისა
და ლიტერატურის მიმართულეების ასოცირებული პროფესორი.

ქართველური ენობრივი სისტემა პროფესორ რევაზ შეროზიას ნაშრომებში

აბსტრაქტი

პროფესორი რევაზ შეროზია საქართველოს სამეცნიერო საზოგადოების გამოჩინული წარმომადგენელია. მისი ბიოგრაფია მეცნიერული და ადამიანური კეთილსინდისიერების უზადო მაგალითია ჩვენთვის და იქნება მომავალი თაობებისთვისაც. მისი ნაშრომების წაკითხვა-გააზრება-გაანალიზება ქართველოლოგიით დაინტერესებული ახალგაზრდებისთვის (და არამარტო) მათი სწორი ორიენტირების მიმცემი და დამკვალიანებელი იქნება.

პროფ. რევაზ შეროზია, როგორც მასწავლებელი და მერე როგორც კოლეგა, ჩვენთვის იყო პროფესიული ფუფუნების, აკადემიზმის, ინტელექტუალიზმის ზენიტში მყოფობა. როგორც იყო ურთიერთობებში, ასეთივე სიმაღლის არის მისი ნაფიქრ-ნააზრევი სამეცნიერო ნაშრომებში.

რევაზ შეროზიას კვლევები მრავალფეროვანია. ამჟამად გამოვყავით ქართული (ქართველური) ენობრივი პოლიტიკის საკითხები, რაც იმთავითვე გულისხმობს ქართული (ქართველური) ენობრივის სისტემის თემაზე მსჯელობასაც. არ არსებობს პროფ. რევაზ შეროზიას სამეცნიერო ნაშრომი, იქნება ეს ქართველური ენის სტრუქტურის საკითხები, ეტიმოლოგიური დაკვირვებანი, თუ ეროვნული ქართველოლოგიის სხვა რიგი პრობლემები, სადაც მეცნიერი ხაზს არ უსვამდეს იმას, რომ თანამედროვე ქართველურ ენათმეცნიერებაში „ქართველური ენობრივი სივრცე ერთიანია და ის არ იყოფა რამდენიმე ენად!“

„ქართველი ერი ქართველურმა ენობრივმა სისტემამ ჩამოაყალიბა. ქართველური საეკლესიო-სალიტერატურო და სახელმწიფო ენა ტაო-კლარჯებმა, თუშებმა, მეგრელ-ლაზებმა, ხევსურებმა, მესხებმა, სვანებმა, კახ-ინგილოებმა შექმნეს. ამ ენაზე დაინერა მონამეთა წიგნები, საისტორიო ქრონიკები, „ვეფხისტყაოსანი“, „ბაზალეთის ტბა“. დღესაც ქართველი ერი ქართველური ენით აღწერს სამყაროს, ამ ენით ხედავს, ქმნის და გრძნობს. საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მკვიდრნი ამ ენის ნაირსახეობებით უზიარებენ ერთმანეთს სიხარულსა და სატკივარს, ნაფიქრსა და ნანახ გაგონილს!

ქართველური ენის სიმძლავრე ერთობასა და ნაირფეროვნებაშია!“

პროფ. რევაზ შეროზიას მრავალმხრივ საინტერესო მეცნიერული პატიოსნებით გამსჭვალულ ნაშრომებში წარმოდგენილი ენობრივი სისტემის თუ ენობრივი პოლიტიკის არაერთი პრობლემური საკითხია დასმული, რომლის გადაჭრა საშური საქმეა. ამიტომაც ჩვენი უფროსი მასწავლებლის და გამორჩეული მკვლევრის სამეცნიერო მემკვიდრეობის პათოსს უნდა იცნობდეს მომავალი თაობა.

Sorena Lomaia

Associate Professor at Düzce University (Turkey), Department of Caucasian Languages and Cultures, Program in Georgian Language and Literature.

THE KARTVELIAN LINGUISTIC SYSTEM IN THE WORKS OF PROFESSOR REVAZ SHEROZIA

ABSTRACT

Professor Revaz Sherozia is a distinguished representative of Georgia's scholarly community. His biography stands as an exemplary model of both scientific and human integrity—one that serves as a guide for us today and will remain instructive for future generations. The reading, comprehension, and analysis of his works will provide valuable orientation and guidance not only to young people interested in Georgian studies but also to a wider audience.

Mr. Revaz, first as a teacher and later as a colleague, embodied for us the highest standards of professional privilege, academic rigor, and intellectual refinement. Just as he was in personal relationships, so too do his scientific writings reflect that same elevation of thought.

Professor Sherozia's research is remarkably diverse. At present, we highlight his contributions to the study of Georgian (Kartvelian) language policy, which necessarily involves reflection on the structure of the Georgian (Kartvelian) linguistic system itself. There is no scholarly work of Professor Sherozia—whether dealing with issues of Kartvelian linguistic structure, etymological inquiry, or other fundamental problems of national Georgian studies—that does not emphatically stress the idea that „the Kartvelian linguistic space is a unified whole and must not be fragmented into several languages.”

“The Georgian nation was shaped by the Kartvelian linguistic system. The Kartvelian ecclesiastical, literary, and state language was created by the Tao-Klarjeti Georgians, the Tush, the Mingrelian-Laz, the Khevsur, the Meskhetian, the Svan, and the Kakheti-Ingilo communities. In this language were written the martyrdoms, the historical chronicles, The Knight in the Panther's Skin, The Lake of Bazaleti. Even today, the Georgian people perceive, create, and experience the world through the Kartvelian language. The inhabitants of different regions of Georgia, through its diverse dialectal forms, continue to share with one another joy and sorrow, thought and experience. The strength of the Kartvelian language lies in its unity and diversity!”

In Professor Sherozia's multifaceted works, imbued with deep scholarly integrity, numerous pressing issues of linguistic systems and language policy are raised, issues whose resolution is of paramount importance. For this reason, it is essential that future generations become acquainted with the ethos and legacy of our senior teacher and distinguished researcher.

„ქართველი ერი ქართველურმა ენობრივმა სისტემამ ჩამოაყალიბა. ქართველური საეკლესიო-სალიტერატურო და სახელმწიფო ენა ტაო-კლარჯეთელებმა, თუშებმა, მეგრელ-ლაზებმა, ხევსურებმა, მესხებმა, სვანებმა, კახ-ინგილოებმა შექმნეს. ამ ენაზე დაინერა მონამეთა ნიგნები, საისტორიო ქრონიკები, „ვეფხისტყაოსანი“, „ბაზალეთის ტბა“. დღესაც ქართველი ერი ქართველური ენით აღწერს სამყაროს, ამ ენით ხედავს, ქმნის და გრძნობს. საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მკვიდრნი ამ ენის ნაირსახეობებით უზიარებენ ერთმანეთს სიხარულსა და სატკივარს, ნაფიქრსა და ნანახ-გაგონილს! ქართველური ენის სიმძლავრე ერთობასა და ნაირფეროვნებაშია!“ – ბატონ რევაზ შეროზიას სიტყვებია, რომელიც მის ყველა სტუდენტს ემახსოვრება, რადგანაც ამ სიტყვებით იწყებოდა მასთან ყოველი საქმიანი შეხვედრა; ამ იდეით ზრდიდა თაობებს. ქართველთა ეროვნული და ენობრივი იდეით იყო ნასაზრდოები მისი ყოველი ლექცია, არგუმენტირებული მსჯელობებით გაჯერებული. შთამბეჭდავი იყო მისი ყოველი ლექცია, რომელიც უმეტესწილად იყო ზეპირი ფორმატისა. ვიცით, ნაწერს სხვა ძალა აქვს, დროსთან თუ დროებასთან საბრძოლველად, ზემოთ წარმოდგენილი სიტყვების ავტორი კი ისე აფრქვევდა ქართული სიტყვის მადლსა და სიკეთეს, რომ სიცოცხლეშივე ვერ მოახერხა თავისი ბევრი საინტერესო აზრის ნაბეჭდი სახით დატოვება. დაგვრჩა ხელნაწერები და უდიდესი პასუხისმგებლობა, რომ შეუძლებელია ეს ხელნაწერის ფორმით დარჩეს და არ გავუზიაროთ ქართველური ენათმეცნიერებით დაინტერესებულ ფართო საზოგადოებას. წინამდებარე ნაშრომიც ამ მისიას ემსახურება. ნაშრომში ძირითადად თავმოყრილია მასალა, რომელიც ჩვენმა დიდმა მასწავლებელმა, პროფ. რეზო შეროზიამ ხელნაწერი ფორმით მოგვანოდა და დღემდე ბეჭდური სახით არ გამოსულა.

პროფესორი რევაზ შეროზია საქართველოს სამეცნიერო საზოგადოების გამორჩეული წარმომადგენელია. მისი ბიოგრაფია მეცნიერული და ადამიანური კეთილსინდისიერების უზადო მაგალითია. რევაზ შეროზიას ნაშრომების ნაკითხვა-გააზრება-გაანალიზება ქართველოლოგიით დაინტერესებული ახალგაზრდებისთვის (და არამარტო) მათი სწორი ორიენტირების მიმცემი და დამკვალიანებელი იქნება. ბატონი რეზო როგორც მასწავლებელი და შემდგომ, როგორც კოლეგა, ეს იყო ჩვენთვის პროფესიული ფუფუნების, აკადემიზმის, ინტელექტუალიზმის ზენიტში მყოფობა. როგორც იყო ურთიერთობებში, ასეთივე სიმაღლის არის მისი ნაფიქრ-ნააზრევი სამეცნიერო ნაშრომებში, (არაფერს ვამბობ მის ლიტერატურულ და მუსიკალურ მემკვიდრეობაზე)!

ბატონი რეზოს კვლევები მრავალფეროვანია. ამჟამად გამოვეყოფთ ქართული – მისი სიტყვებით, ქართველური – ენობრივი პოლიტიკის საკითხებს, რაც იმთავითვე გულისხმობს ქართული (ქართველური) ენობრივის სისტემის თემაზე მსჯელობასაც. აქვე შევნიშნავთ რომ შესიტყვება – ქართველური ენა, ქართველთა (კახელთა, ქართლელთა, იმერელთა, სვანთა, მეგრელთა, ლაზთა...) დედაენის მნიშვნელობით პირველად რევაზ შეროზიამ გამოიყენა. ის უპირატესობას ამ ტერმინს ანიჭებდა (უფრო ვრცლად იხ. ქვემოთ).

არ არსებობს პროფ რევაზ შეროზიას ისეთი სამეცნიერო ნაშრომი, იქნება ეს ქართველური ენის სტრუქტურის საკითხების, ეტიმოლოგიური დაკვირვებების თუ ეროვნული ქართველოლოგიის სხვა რიგი პრობლემების შესახებ, სადაც ის ხაზს არ უსვამდეს, რომ თანამედროვე ქართველურ ენათმეცნიერებაში „ქართველური ენობრივი სივრცე ერთიანია და ის არ იყოფა რამდენიმე ენად!“ ის არ იზიარებდა ტრადიციულ კლასიფიკაციას სამი ან ოთხი ენობრივი სისტემის შესახებ. როგორც ეს კვალიფიცირებული იყო ქართველოლოგთა მიერ. იკვლევდა, თუ რა იყო მიზეზი რადიკალურად განსხვავებული ორი თვალსაზრისის არსებობისა? ანუ: რა ენათმეცნიერულ ფაქტებს ეყრდნობოდა ან ერთი, ან მეორე? ეძებდა მეცნიერულად ღირებულ არგუმენტს და ენის თეორიის მიხედვით გასაზიარებელს. ამ და მსგავს კითხვებზე პასუხის გაცემა მთელი მისი სამეცნიერო მემკვიდრეობა. ამ ეტაპზე ჩვენ ყველას ცალ-ცალკე ვერ შევხებით, თუმცა ზოგად სურათს წარმოგიდგინთ (შეროზია 2009: 295-296).

მთელი მისი პუბლიკაციების პათოსი არის გააანალიზოს მეცნიერული ქართველოლოგიის დასაწყისი და შემდგომ მისი განვითარების ეტაპები, კვლევის მეთოდები და მიმართულება.

მკვლევრის აზრით, მსოფლიოს ენათაგან რომელიმეს იშვიათად თუ გაუჩენია სპეციალისტებისთვის იმდენი თავსატეხი, რამდენიც ქართველური ენობრივი სისტემის კვლევამ წარმოშვა, – მცირე გეოგრაფიული არეალი როგორი მრავალფეროვნებითაც გამოირჩევა, ასეთივე მრავალფეროვანია, შესაფერისია ენობრივი სისტემის სხვადასხვაგვარად რეალიზების ფაქტები.“ უფროსი მასწავლებლებისა და კოლეგების მიმართ მადლიერებით განწყობილი მეცნიერი წერს, რომ კვლევა სწორად იქნა დაგეგმილი და კვალიფიცირურად შესრულებული, – შესწავლილ იქნა სისტემის თითოეული სამეტყველო ვარიანტი (დიალექტი), დიდი ყურადღება დაეთმო უძველესი ხელნაწერებისა და ეპიგრაფიკული ძეგლების შესწავლა-გაანალიზებას. თუმცა იქვე დანახვით აღნიშნავს, რომ „ქართველ მეცნიერებს დასაწყისშივე ჰქონდათ ობიექტური ხელის შემშლელი პირობები, რამაც, საბოლოო ჯამში, არათუ დააბრკოლა, არამედ მთავარი საკითხების შესახებ დასკვნებში იძულებითი, მაგრამ სერიოზული ცთომილებები გამოიწვია. მეცნიერული ქართველოლოგია კარგად დაიგეგმა, თუმცა დაგეგმვა გამოიწვია სხვანაირად, განსხვავებულად დამგეგმავი მანქანა ქართველოლოგიისა, რამაც სხვა „ჩვეულებისაებრ სვლა აღარ გახლდათ“.

1 იხ. ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე „ქართველოლოგიის ორგვარი დაგეგმვა 1917-1935 წლებში: ივანე ჯავახიშვილისა და ნიკო მარის პოზიციათა შეპირისპირებითი ანალიზი“, თბილისი 2011.

ჩვენი მეცნიერებისათვის უპირველეს დამაბრკოლებელ ფაქტორად მკვლევარი თვლის რუსულ-ბოლშევიკურ-კომუნისტური იდეოლოგიის დიქტატს. ის ასახელებს ამ იდეოლოგიის სხვადასხვა გამოვლინებებს. საკმარისად თვლის გავიხსენოთ, 1860 წლიდან მოყოლებულ ეთნო-ლინგვისტურ დივერსიებს ქართველი (და არამარტო) ერის წინააღმდეგ, რაც სხვადასხვა სახით გაგრძელდა XX საუკუნეში, 30-იან წლებში (ჟვანიების გამობდომები, 50-იან წლებში მგელაძეზე მიბმული „მეგრელთა საქმე“ და ა.შ. აიკრძალა მეგრულის კვლევა (გავიხსენოთ ვ. თოფურიასთან დაკავშირებული ინციდენტი ცკ-ში), რამაც სერიოზული დაღი დაასვა ქართველოლოგიას. პროფ.რევაზ შეროზია ამ ფონზე გმირობის ტოლფასად მიიჩნევს არნ. ჩიქობავას, ვ. თოფურიასა და სხვათა ნაშრომების გამოქვეყნებას. განსაკუთრებით ეს ითქმის არნ. ჩიქობავას ნაშრომებზე („ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“, „მედარებითი ლექსიკონი“). დანაწიებით დასძენს: – „სამწუხაროდ, მსგავსი კვლევა, სისტემის ანალიზი აღარ გაგრძელბულა. ძირითადი ყურადღება ფონეტიკა-ფონოლოგიაზე გამახვილდა. თუმცა, აქაც თვალსაჩინოა მეგრულ-ლაზურის მონაცემთა ნაკლებობა (შეროზია 2009:295).

მეცნიერი სხვა თანამოაზრეებთან ერთად ასკვნის, რომ მეფეების, იმპერატორებისა თუ პრეზიდენტების (ასევე პოლიტიკოსების) დამპყრობლური იდეოლოგია განმსაზღვრელი აღმოჩნდა მსოფლიო ენათა კლასიფიკაციისას. ენის თეორეტიკოსთა დასკვნების პოზიტიურმა ნაწილმა ვერ შეაკავა პოლიტიკის ზეწოლა. სხვაგვარად ვერ აიხსნება ერთი სისტემისა და სტრუქტურის მეტყველებების დამოუკიდებელ ენებად კვალიფიცირება მხოლოდ იმის გამო, რომ ეს მეტყველებები სხვადასხვა სახელმწიფოებშია გავრცელებული (საკმარისია სკანდინავიის ქვეყნებისა და მათი „ენების“ დასახელება). ასეთ შემთხვევებში ლინგვისტიკას ადგილი აღარ ურჩება. ჩვენთან დაკავშირებით კი წერს, დამპყრობლური პოლიტიკისა („გათიშე და იბატონე“) და ლინგვისტიკის დამოკიდებულება თითქოს სხვაგვარი იყო. რუსული მანქანა XX საუკუნის დამდეგსაც აგრძელებდა კავკასიაზე „ზრუნვას“, ცდილობდა ერის ნაწილების ერთმანეთისგან გაუცხოებას და ამას აკეთებდა მათი „ენის“, „კულტურის“ დაცვის დეკლარირებით. ნებსით თუ უნებლიედ ლინგვისტიკა მალევე გამოჩნდა ამ პოლიტიკის დამხმარედ, როცა ჯერ კიდევ გამოუკვლეველი ლაზური და მეგრული მეტყველებები დამოუკიდებელ ენებად გამოცხადდა, – სპეციალისტებისთვის ცნობილია ნ. მარისეული, მისთვის ჩვეული ნიჭიერი ზერელობით გაკეთებული დასკვნები ლაზურისა და მეგრულის შესახებ. როცა ის თავის წიგნში („გრამატიკა ჭანური (ლაზური) ენისა“) ლაზურსა და მეგრულს ენებად მოიხსენიებდა, მეგრულის შესახებ ჯერ არ არსებობდა ი. ყიფშიძის გამოკვლევა, ხოლო თავისი ნაშრომის მიხედვით ნაკლებად ჰქონდა მსგავსი დასკვნების გამოტანის საფუძველი.

არსებითად იგივე ითქმის მის მიმართაც, რადგან, როცა ის „ქართველურ ენათა გენეალოგიის სქემას“ ადგენდა, არ იყო გამოკვლევული არათუ ქართველური სისტემის თავისებურებანი, არამედ ამ სისტემის სტრუქტურული ნაწილი, უძველეს წერილობით წყაროთა მონაცემები, მათთან შეფარდებული დიალექტთა ჩვენებით. „ჭანურის

გრამატიკული ანალიზით“ არნ. ჩიქობავამ საფუძველი ჩაუყარა კვლევის სწორ მიმართულებას, თუმცა შემდგომში მსგავსი მუშაობა აღარ გაგრძელებულა (რ. შეროზია).

გასული საუკუნის მანძილზე ისტორიულ-შედარებითი მეთოდით მუშაობამ ქართველოლოგებს დიდი წარმატებები მოუტანა. თუმცა, მკვლევარი მაინც უკმაყოფილოა, რადგან მხოლოდ ფონეტიკა-ფონოლოგიაზე იყო ყურადღება გადატანილი და ინდოევროპული ენების გამოცდილებამ ბგერათშესატყვისობის დადგენით მათი ნათესაობის გარკვევა, ცუდად იმოქმედა ქართულ რეალობაზე. ცხადია, ინდოევროპელებისთვის ეს წინ გადადგმული ნაბიჯი და პროგრესული მოვლენა იყო ენათმეცნიერებაში, მაგრამ ქართველურ მეტყველებებს შორის ნათესაობის მტკიცება ღია კარის მტვრევას წარმოადგენდა. არგუმენტი კი ასეთი მყარია: უცხოელი ლინგვისტებისთვის, რომელთათვისაც მხოლოდ სალიტერატურო ენის სტრუქტურული ელემენტები თუ იყო ცნობილი, მისგან ფონეტიკური თავისებურებებით განსხვავებული მეტყველებები, ცხადია, „სხვა“ ენები იქნებოდა. მაგრამ საკითხავია, ქართველ ენათმეცნიერებს რატომ დასჭირდათ ქართლ-კახურის, მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის ნათესაობის მტკიცება?! თუ სულხან-საბასდროინდელი ქართველებისთვის ან XVIII საუკუნის მიწურულს „ივერიელთა ერთობის ტრაქტატის“ შემადგენელ-ხელისმომწერლებისთვის არ იყო გასარკვევი აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებთა ნათესაობა, რატომ გახდა ეს საჭირო XX საუკუნის ქართველებისათვის?! (რ. შეროზია).

მეცნიერი არ დავობს იმაზე, რომ მეგრულ-ლაზურ და სვანურ მეტყველებებში გარკვეული ფონეტიკური (და არა ფონოლოგიური!) ცვლილებები დასტურდება. არც ბგერათშესატყვისობათა შემთხვევებიაო უყურადღებოდ დასატოვებელი, მაგრამ „ნათესაობის“ სამტკიცებლად განა არ გვჭირდება მორფოლოგიური ელემენტები, რაზეც არნ. ჩიქობავა მიუთითებდა? – სვამს კითხვას და უპასუხებს: „სისტემა“ და „სტრუქტურა“ ტერმინები ხშირად სინონიმებად მოიხმარებოდა. „სტრუქტურა“ შემადგენელი ნაწილების აღმნიშვნელია (=რა-ს), ხოლო „სისტემა“ ამ სტრუქტურული ნაწილების ურთიერთმიმართებას განსაზღვრავს (=როგორ-ს). მაგალითისთვის: „წოდებითი ბრუნვის“ მორფოლოგიურ ელემენტად გამოცხადება სისტემის მოთხოვნათა უგულვებლყოფის შედეგი იყო, – ცხადია, ის, რაც წინადადების შენებაში მონაწილეობას არ იღებს, მორფოლოგიური ელემენტი ვერ იქნება. ამ შემთხვევაშიც მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის ჩვენებას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს, – აქ მიმართვის ცალკე ფორმა არა გვაქვს და არც ჩანს, რომ იყო.

ქართველოლოგიაში დამკვიდრებულია თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით „ზანურსა“ და „სვანურ“ „ენებშია“ ცვლილებები მომხდარი, ამ „ენათა“ მონაცემებია მეორეული, ხოლო ამოსავალ ვითარებას „ძველი“ და „ახალი“ ქართული გვიჩვენებს. გ. მაჭავარიანი ბგერათშესატყვისობებზე საუბრისას შეუძლებლად მიიჩნევდა ზანური მასალის პირველადობას, ხოლო არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისით ზანურში მოხდა არტიკულაციის გადაწევა. მაგრამ ქართ-ქორთ ტიპის მცდარი შეპირისპირების მაგალითები ეტიმოლოგიურ ძიებებში არაერთია. მიზეზი ამისა, ჩანს, ორგვარია: ერთი

მხრივ, ზანურ-სვანური მასალა არ არის გათვალისწინებული; მეორე მხრივ, შეინიშნება ბგერათშესატყვისობის მაგალითების „გაბევრების“ სურვილი, – სხვაგვარად ძნელია ახსნა ისეთი შემთხვევებისა, როცა აშკარა „ზანიზმი“ გურულში შეპირისპირებულია ისევ მეგრულ-ლაზურთან: ბანდლ ძირი დადასტურებულია გურულ და იმერულ მეტყველებებში. იგი გურულში ზანიზმად სამართლიანად არის მიჩნეული ს. ჟღენტის მიერ. ამავე დროს, ბანდლი შეუპირისპირდა მეგრული მეტყველების ბონდლ ფორმას, როგორც ა:ო ბგერათშესატყვისობის ნიმუში (ფერნიხი, სარჯველაძე). მაგრამ საანალიზო მასალაში არ ჩანს მეგრულის ეკიბანდლ (აიბურდა) ზმნური ფუძე, რომელიც ა–ხმოვნია. ამ ა და ო–ხმოვნიანი ფორმების არსებობა აჩვენებს, რომ იმერულ-გურულისა და მეგრულის ეს მასალა ბგერათშესატყვისობის ნიმუშად ვერ გამოდგება.¹

პროფ. რევაზ შეროზიას აზრით, ქართველური სისტემის „ენებად“ დაყოფის თვალსაზრისს ბგერათშესატყვისობის გარდა ამყარებენ გაგებინების შეზღუდულობის არსებობით. გაგებინება კი ლინგვისტური კრიტერიუმი არ არის. ის ენის სისტემის ნაწილი, სტრუქტურული ელემენტი არ გახლავთ და ვერ გაანალიზდება როგორც ენათმეცნიერული ფაქტი.

გაგებინების გამოყენება ენათა კლასიფიკაციის კრიტერიუმად უშუალოდ მიეზმის ტრადიციულ შეხედულებას, რომლის მიხედვით ენის მთავარი ფუნქციაა ადამიანებს შორის კომუნიკაციის უზრუნველყოფა. მაგრამ მეტყველება (წერიტი თუ ზეპირი) ხომ აზრის რეალიზაციაა, – ჯერ აზრი უნდა წარმოიქმნას, მისი „წარმოთქმა“ კი შემდგომი, მეორეული აქტია. „მე“ არსებობს მანამ, სანამ ენის სისტემით სამყაროს აღქმა შეუძლია. არ არსებობს მასალა, რომელიც მიგვანიშნებდა, რომ სვანური, მეგრული, ლაზური, ხევსურული, კახური... მეტყველებები სხვადასხვა სისტემებისანი არიან და ისინი ისევე განსხვავებულად „ხედავენ“ მზეს, როგორც თურქი, რუსი, ფრანგი, ჩინელი...

ამ თვალსაზრისის დასადასტურებლად მას მოჰყავს არნ. ჩიქობავას სიტყვები: „ზანური ენის (მეგრულ-ჭანურის) ამოსავალია უკვე ჩამოყალიბებული (ხაზი ავტორისაა, რ.შ.) მეტყველება იბერიული წყების ერთ-ერთი დიალექტისა, რომელიც დალექილია (ხაზი ავტორისა, რ.შ.) ძველი ქართული სამწერლო ენის შედგენილობაში“. „ძველი ქართული სამწერლო ენის შედგენილობის სირთულე, რასაც ბუნებრივად ექცეოდა ყურადღება სპეციალურ ლიტერატურაში (ნ. მარი, ივ. ჯავახიშვილი, ა. შანიძე, ვ. თოფურია), ჯერ კიდევ არაა სათანადოდ გამოვლენილი; საამისოდ საჭიროა ძველი ქართული სამწერლო ენის ჩვენებათა დეტალური ანალიზი – მორფოლოგია – სინტაქსისა, ლექსიკისა და ფონეტიკის მხრივ – თანამედროვე ქართული დიალექტებისა და ზანურ-სვანურის მონაცემთა სრულად გამოყენებით“ (არნ. ჩიქობავა, ქართველური ენები, მათი ისტორიული შედგენილობა და დამახასიათებელი ძველი ნიშან-თვისებები, იკე II).

1 რ. შეროზია, ქართველური მემკვიდრეობა, ქართველური ეტიმოლოგიური მასალისთვის, XVII, 2013. გვ. 358-359.

დიდი მეცნიერის ეს მოსაზრება შემდგომში სპეციალისტებმა უყურადღებოდ დატოვეს. მრავალი საინტერესო ნაშრომი დაიწერა სალიტერატურო ენისა და ქართველური დიალექტების შესახებ, მაგრამ „ზანურ-სვანურის მონაცემთა სრულად გამოყენება“ ვერ მოხერხდა, – ქართველოლოგიამ ჯერ ვერ გაარკვია, „ძველი ქართული სამწერლო ენის შედგენილობაში“ რა არის „დალექილი“ ზანურ-სვანურიდან.

მეგრულ-ლაზურ მეტყველებაში მხოლოდ ძველი სამწერლო ენისთვის დამახასიათებელი არაერთი სტრუქტურული ელემენტი თუ ლექსიკური ერთეული დასტურდება. სამწერლო ენაში ზოგი მათგანი შუა საუკუნეებისთვის უკვე იკარგება, სხვა ელემენტი ცვლის. მაგალითისათვის: ძველ ტექსტებში (ასევე „ვეფხისტყაოსანში“), როგორც ცნობილია, ინტენსიურად იხმარება ნანათესაობითარი ვითარებითის ფორმები, რომელთაც შემდეგ -თვის, -კენ თანდებულებიანი ბრუნვა ცვლის. ის, რაც ნორმა ათი საუკუნის წინანდელი სამწერლო ენისთვის, დღესაც აუცილებელი მორფოლოგიური ელემენტია მეგრული მეტყველებისთვის. ანუ, ამ უკანასკნელმა შეინარჩუნა უძველესი ენობრივი ნორმა. ძნელი დასანახი არ იყო, რომ მეგრულის თიშა (მისად) ფორმაში დ ფონეტიკურ ნიადაგზე დაკარგული. სადაც ეს ფაქტორი არ მოქმედებს, დ შენარჩუნებულია: ჩქიმდა (ჩემდა). ანალოგიური ვითარებაა ძველ ტექსტებში (ვ. თოფურია).

მსგავსი ფაქტობრივი მასალა არაერთია მეცნიერის ნაშრომებში, რაც სათანადო კვალიფიკაციას მოითხოვს და, ამავე დროს, აუცლებელია მათი გათვალისწინება, როცა მეგრულ-ლაზური მეტყველებისა და სამწერლო ენის ურთიერთმიმართებაზე ვსაუბრობთ.

თხუთმეტი საუკუნის მანძილზე სხვადასხვა ტექსტებით ფიქსირებული ქართველური ენა და მისი მრავალფეროვანი სამეტყველო სახეობანი უტყუარი და ზუსტი მემატიაწენა ერისა. მისი „ნამბობი“ აუცილებლად უნდა ემთხვეოდეს საისტორიო წყაროებს. მეტიც, მემატიაწენთა ინფორმაციები შესაძლებელია ენის მონაცემებით შემონმდეს. მაგრამ – არა პირუკუ.

„ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში“ ავტორებმა ქართ=ქორთ შეიტანეს, როგორც ბგერათშესატყვისობის ნიმუში. ამავე დროს, მსჯელობის გარეთ დატოვეს მეგრულ-ლაზურსა და სვანურში დადასტურებული თბილისის აღმნიშვნელი ქართ=ი. ხოლო საისტორიო ნაშრომებში საქმის ვითარება ისეა წარმოჩენილი, თითქოს საქართველოს ისტორიის რომელიღაც მონაკვეთში არსებობდა „ქართის ტომი“, რომელმაც თავისი პოლიტიკური გავლენა დაამყარა აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოში და ქართველთა თვითსახელწოდებაც ამ ტომის სახელიდან მოდის. ამას მოჰყვება შემდეგ სამეცნიერო ლიტერატურაში უკვე გაკრიტიკებული „ქართი-ზაციის“ აბსურდული, დაუსაბუთებელი თეორია, რომელიც პირდაპირ კავშირშია ისტორიკოსთა ნაწილის მიერ გაზიარებულ მოსაზრებასთან, რომლის მიხედვით IX-X საუკუნეებამდე დასავლეთ საქართველოს ეკლესია და ქვეყანაც ბერძნულენოვანი იყო, რომ საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების შემდეგ მოხერხდა მისი „გაქართუ-

ლება“. მსგავს მსჯელობას, რბილად რომ ვთქვათ, არავითარი ისტორიული და ენობრივი არგუმენტი არ ახლავს.

ქართ ძირ-ფუძე დასავლურ-ქართველური მეტყველების შემონატანია სამწერლო ენაში, რასაც დიდი კვლევა-ძიება არ სჭირდება. ამავე დროს, ძველ ქართველურ მწერლობაში არაერთი ლექსემა დასტურდება, რომელთა „ზანურობა“ ეჭვს არ იწვევს (ბორკილი, უბადო, ჩაფულა(ნი), ოჭანს, ურჩხი...). მეორე მხრივ, ქრისტიანულ ტერმინთა ანალიზი ცხადყოფს, რომ დასავლეთ საქართველოს არც ეკლესია და არც ხალხი არასოდეს ყოფილა ბერძნულენოვანი. ქართველური სიტყვა-ფორმები თანაფა, ქირსე, ნათუა, ნაკურთხია... აშკარად მიუთითებენ, რომ პირველი მოციქულების შემოსვლისთანავე ეს ტერმინები ჩამოყალიბებული და მათ საერთო არაფერი აქვთ ბერძნულ ენასთან. დასავლურ-ქართველური მეტყველებები („ზანური“, „სვანური“) არასოდეს დასცილებია საერთო ქართველურ ენობრივ-კულტურულ სივრცეს. რაც შეეხება პოლიტიკურ ასპექტს, „ქართლის ცხოვრება“ და მწერლობის უძველესი ნიმუშები ცალსახად მიუთითებენ აღმოსავლეთ-დასავლეთის ერთიანობაზე მაშინაც, როცა აღმოსავლეთ საქართველო სხვა ძალას ემორჩილებოდა, დასავლეთი – სხვას, – არაბების პერიოდში და მონღოლების დროსაც დასავლეთის მეფე-მთავრები ენმარებოდნენ აღმოსავლელებს და, იმავე დროს, იყვნენ გარანტები ენისა და ერის ერთიანობისა.

პროფესორი ჩანანერებში შენიშნავს: უაღრესად საინტერესო და ზუსტია აკად. ქ. ლომთათიძის სიტყვები: „საქართველოს როცა უჭირდა, შველა ყოველთვის დასავლეთ საქართველოდან მოდიოდა“.

ერთ ენობრივ სივრცეში მოქცეული ხალხი ერად რომ იქცეს, მან თავისი „მსოფლხედვით“, ენით უნდა შექმნას ზოგადსაკაცობრიო მწერლობა, კულტურა, ხელოვნების ნიმუშები, – ყოველივე ეს გააერთიანებს ამ ხალხს და ერად აქცევს. დღევანდელ მსოფლიოში (მათ შორის ჩვენს სამეზობლოში) ხალხთა ენობრივი ჯგუფები მოიპოვებინან, რომელთაც ერად ჩამოყალიბებამდე საკმაო მანძილი აქვთ გასავლელი.

საისტორიო წყაროების მიხედვით, ქრისტიანობის გავრცელების დასაწყისს ქართველობა ერის სახით შეხვდა. მემატინე მოგვითხრობს: პირველი მოციქულების შემოსვლისთანავე ჩვენმა ხალხმა ძალდაუტანებლად გაიზიარა ჯვარცმულის შეგონებები. ადერკი მეფემ ბრძანა, მოსახლეობა კვლავ ძველი სარწმუნოებისკენ მოექციათ. ხალხმა „დამალნეს ხატნი და ჯვარნი-ო“, შენიშნავს მემატინე. ქართველობისათვის ქრისტიანობაში ჩადებული ფასეულობანი უცხო არ ყოფილა, ქართველის „მსოფლხედვაში“, მის ბუნებაში უკვე იყო ყველაფერი ის, რასაც „საყვარელი შვილის“ პირით უფალი გვიქადაგებდა. ეს იმის ნიშანი უნდა იყოს, რომ ამ დროისთვის ქართველი ერი უკვე არსებობდა.

არტურ ლაისტის შენიშვნა, ქართველურ მწერლობაში ზღვა არ ჩანსო, „ვეფხისტყაოსანს“ ნამდვილად არ ეკუთვნის, – მთელი სიუჟეტის ძირითადი, მთავარი ნაწილი ზღვის სანაპიროს „ქვეყნებში“ ვითარდება. დასაბანია, რომ რუსთველოლოგებმა, ლი-

ტერატურის კრიტიკოსებმა ეს ვერ დაინახეს. „ქართიზაციის“ იდეით გატაცებულმა ისტორიკოსებმა კი ვერ შეამჩნიეს, რომ რუსთაველი პოეტური ენით გადმოგვცემს მემატინის მიერ მოთხრობილ ქუჯისა და ფარნავაზის ისტორიას. ეს ფაქტი უნდა მიაინებდეს, რომ მემატინის ნაამბობი გამოგონილი არ არის და ის ისტორიის რეალური ნაწილია. ამავე დროს, ოცდასამი საუკუნის წინ ქუჯისა და ფარნავაზის ერთობლივი ეს ქმედება ერთიანი, ერად ჩამოყალიბებული ხალხის დანახვისკენ გვიბიძგებს. ერი კი ერთიანი „მსოფლხედვის“, ენობრივი სისტემის გარეშე არ არსებობს.

ზემოთ თქმულს სარწმუნოდ თუ ჩავთვლით, თანამედროვე ქართველობა არჩევანის წინაშე დგას: მან ან უნდა უარყოს თავისი ენობრივი სივრცის („მსოფლხედვის“) რამდენიმე ენად დაყოფა, ან უნდა აღიაროს, რომ დღეს ქართველი ერი აღარ არსებობს, რადგან თეორიულადაც შეუძლებელია ერთ ადამიანს, ერს სააზროვნოდ ორი ან მეტი ენობრივი სისტემა ჰქონდეს.

ქართველური ენობრივი სივრცის რამდენიმე „ენად“ დაყოფის შედეგია ის, რომ „ცხელი თავები“ სამეგრელოსა და სვანეთში ცდილობენ მეგრული და სვანური (ასევე ლაზური) მეტყველებების „ემანსიპაციას“, – ენათმეცნიერებმა დაადგინეს, რომ სვანური, მეგრული, ლაზური და ქართული სხვადასხვა „ენებიაო“. ამას საუკუნეზე მეტია, რუსული მანქანა ხელს უწყობს. ასეთ ვითარებაში თქმა იმისა, რომ ქართულია სამწერლო ენა და სხვა დანარჩენი უმწერლობო ენებიაო, ლინგვისტური თვალსაზრისით უმართებულოა, ხოლო ქართველ ერთან მიმართებაში – მიუღებელი. ასევე გაუმართლებელია სვანურის, მეგრულ-ლაზურის ქართული ენის დიალექტებად კვალიფიცირება. ტრადიციული, ზოგადი „ქართული“ ტერმინის წინააღმდეგი არავინაა, მაგრამ ამ შიდა და გარე შემოტევების ფონზე ლინგვისტურადაც სწორი იქნებოდა XIX საუკუნეში გაფორმებული და საკმაოდ პოპულარული „ქართველური“ ტერმინის გამოყენება, – ამ ერთიანი „ქართველური ენის“ სახესხვაობებია, მეტყველებებია სვანური, ხევსურული, ქართული, ლაზური, იმერული... ან: ქართველური ენის სვანური ჯგუფის, ქართული ჯგუფის ზანური ჯგუფის მეტყველებები.

ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით „ქართველური“ დაბრკოლებებს ან უხერხულობას არ ქმნის: „ქართველური ენა“, „ქართველური ხელოვნება“, „ქართველური მწერლობა“, „ქართველური ფოლკლორი“, „ქართველური დამწერლობა“... შინაარსობრივად სრული ინფორმაციების დამტევი სინტაგმებია. როგორც ჩანს, XIX საუკუნის მოღვაწეები ამას გრძნობდნენ, როცა „ქართული“ და „ქართველური“ ტერმინებს შორის უპირატესობას ამ უკანასკნელს აძლევდნენ. ნ. ბარათაშვილს თავისუფლად შეეძლო ეთქვა: „ერთსაც ქართულად კიდევ შესძახებს“-ო, მაგრამ მან დანერა: „ერთს ქართველურად...“

ტერმინ „ქართველური-ს“ დამკვიდრება სასიკეთო იქნება, რადგან, ერთი მხრივ, იგი თანაბარ მდგომარეობაში ჩააყენებს ყველა ქართველურ მეტყველებას. მეორე მხრივ, (და ეს ყველაზე მნიშვნელოვანია), მოხსნის საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში ხელოვნურად თუ შეცდომით დათესილი ენობრივი გაუცხოების პროცესს,

რაც უაღრესად საშიშია ერის მთლიანობისთვის. ქართველმა ენათმეცნიერებმა ეს საშიშროება დღეს თუ ვერ დაინახეს, მომავალი თაობები, ანგლომანიით გატაცებულები, ვეღარ გაუმკლავდებიან ერის დაკნინების პროცესს.

ქართველოლოგთა წინა თაობების ღვანლის დამფასებელი გახლდათ, პატივსაც სცემდა მათ, მაგრამ ახალი მასალის წარმოდგენას სათანადო დასაბუთებით მიესალმებოდა. ასეთი მუშაობისკენ უბიძგებდა დიდი მეცნიერი არნ. ჩიქობავა თავის სტუდენტებსო – გემოდღვრავდა ხოლმე.

პროფ. რევაზ შეროზიას მრავალმხრივ საინტერესო მეცნიერული პატიოსნებით გამსჭვალულ ნაშრომებში წარმოდგენილი ენობრივი სისტემის თუ ენობრივი პოლიტიკის არაერთი პრობლემური საკითხია დასმული, რომლის გადაჭრა საშური საქმეა. ამიტომაც ჩვენი უფროსი მასწავლებლის და გამორჩეული მკვლევრის სამეცნიერო მემკვიდრეობის პათოსს უნდა იცნობდეს მომავალი თაობა. ამ პრობლემისთვის თვალის მოხუჭვა და უყურადღებობა შეიძლება საბედისწერო აღმოჩნდეს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

კ. გამსახურდია და ქართველური ენობრივი სამყარო, ქართველური მემკვიდრეობა, XII, 2008.

„ვეროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენის შესახებ“ და საქართველო 2010 (ტ.ფუტკარაძესთან და ე. დადიანთან თანაავტორობით).

„ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკიდან I, კრ. ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, I, 2009.

„ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკიდან II, კრ. ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, I, 2009.

ჩიქობავა 1939: ჩიქობავა არნოლდ, პროფ. იოსებ ყიფშიძე და ჭანურის გრამატიკული შესწავლა, „ჭანური ტექსტები“, თბილისი, 1939.

გივი მაჭავარიანი – „საერთო-ქართველური კონსონანტური სისტემა“, თბილისი, 1965.

ნიკო მარი, გრამატიკა ჭანური (ლაზური) ენისა. თბილისი 1910.

არნ. ჩიქობავა, ქართველური ენები, მათი ისტორიული შედგენილობა და დამახასიათებელი ძველი ნიშან-თვისებები, იკე II.

„ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონი“: ფეინრიხი-სარჯველაძე „ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბილისი. 2000.

„ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“, „შედარებითი ლექსიკონი“ – „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ“ (1936).

ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი (მეგრული ენის გრამატიკა), თბილისი, 1994.

მაკა სალია

დუზჯეს უნივერსიტეტი (თურქეთი). კავკასიური ენებისა
და კულტურის განყოფილება. ქართული ენისა
და ლიტერატურის მიმართულება, ასოცირებული პროფესორი.

ლაზური მოსახლეობა დუზჯეში და მათი თვითაღქმა

აბსტრაქტი

მუჰაჯირობა – ამ ტერმინით აღნიშნავენ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიის ყველაზე ტრაგიკულ მოვლენას, რომელიც უკავშირდება 1877-1878 წ.წ. რუსეთ-ოსმალეთის ომს. ამ ომის შედეგად გადასახლებულ ადამიანთა ცხოვრებას.

ქართველოლოგიაში მუჰაჯირ ქართველთა ყოფის, კულტურული მეხსიერების, ისტორიული მოვლენების ანალიზი დღეისათვის კვლევის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულებაა. ქართველი მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწენი ყოველთვის იყვნენ დაინტერესებული მშობლიურ წიაღს მონყვეტილ თანამემამულეთა ბედით. წლების განმავლობაში ეს თემა მიზეზების გამო ტაბუდადებულიც იყო. მეცხრამეტე საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლებიდან, როდესაც თურქეთსა და საქართველოს შორის ურთიერთობის ახალი ეტაპი დაიწყო, ზემოთ აღნიშნული დამოკიდებულებაც შეიცვალა და დღეისათვის არსებობს ნება იმისა, რომ მეცნიერულად დამუშავდეს ყველა ის საკითხი, რომელიც მუჰაჯირ ქართველებსა თუ მათ შთამომავლებთანაა დაკავშირებული. ამ მიზნით უკვე წლებია ეწყობა სამეცნიერო ექსპედიციები, ისტორიულ საქართველოსა თუ გურჯ-ლაზებით დასახლებულ თურქეთის სხვადასხვა რეგიონში. მოძიებულ მასალაზე დაყრდნობით იქმნება საინტერესო ნაშრომები ცალკეული ავტორებისა თუ ავტორთა ჯგუფების მიერ.

თურქეთის სახელმწიფოს კეთილი ნებით, აღნიშნული სახელმწიფოს ოთხ დიდ უმაღლეს სასწავლებელში – ყარსში, არდაჰანში, რიზესა და დუზჯეში – ფუნქციონირებს ქართული ენისა და ლიტერატურის მიმართულება, სადაც მსურველებს აქვთ შესაძლებლობა მიიღონ აკადემიური ინფორმაცია ქართველთა ენის, ლიტერატურის, ისტორიის, კულტურის, ხელოვნების მიმართულებით, ქართველოლოგიის აქტუალურ პრობლემებთან დაკავშირებით; დაეუფლონ ქართულ სალიტერატურო ენას, რომელსაც პროფ. რევაზ შეროზიას სამართლიანი მოსაზრებით, უნდა ერქვას ქართველთა სალიტერატურო ენა, რომელიც თავისთავად მოიცავს საქართველოს ყველა კუთხის მეტყველთა ენობრივ საგანძურს.

თანამედროვე თურქეთის სახელმწიფო აძლევს შესაძლებლობას თურქეთის მოქალაქე გურჯებსა და ლაზებს (და არა მარტო მათ) იკვლიონ თავიანთი წარსული,

რამეთუ სწორი, აკადემიური ინფორმაცია უფრო ამყარებს კულტურულ ურთიერთობებს. დუზჯეს უნივერსიტეტში, სადაც უკვე ათ წელზე მეტია ფუნქციონირებს ქართული ენისა და ლიტერატურის მიმართულება, სადაც სტუდენტები აღნიშნულ საკითხებზე მეცნიერული დაკვირვებით ამუშავებენ ნაშრომებს.

უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენა, რა თქმა უნდა, მთლიანად არ ემთხვევა არც ჩვენებურთა, აჭარულ მეტყველებას და არც ლაზურს. ეს უძველესი სიტყვაფორმები, რომელიც თაობიდან თაობამ ზეპირი სახით შემოინახა, მისი კვლევა და დაფიქსირება კვლავ საშური საქმეა. მით უმეტეს, როცა ეს ინფორმაციები ჟამთასვლასთან ერთად იშლება მეხსიერებიდან და კულტურულ მემკვიდრეობად რჩება.

დუზჯე ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რეგიონია ჩვენთვის იმიტომ, რომ აქ დიდი რაოდენობით ცხოვრობენ მშობლიურ ნიაღს მონყვეტილი მუჰაჯირი ქართველები, უფრო სწორად, ამჟამად უკვე მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლები. რადგან უკვე საუკუნე-ნახევარზე მეტი გვაშორებს იმ ავბედითი ისტორიისგან, რომელსაც მუჰაჯირობა ჰქვია და ბუნებრივია, ამ ისტორიის მონმე პირველი თაობა უკვე ცოცხალი აღარაა, მცირე ნაწილია მეორე თაობისა. ჩვენი რესპონდენტები ძირითადად მესამე თაობაა, რომლებიც გარკვეულ ინფორმაციას ფლობენ, თავიანთი წარსულის, წარმომავლობის შესახებ. და დღემდე მეტ-ნაკლებად ინახავენ თავიანთ ისტორიულ ენობრივ საგანძურს.

მუჰაჯირ ქართველებში ჩვენ ვგულისხმობთ გურჯებსა და ლაზებს, რომლებიც ამჟამად ცხოვრობენ თურქეთის რესპუბლიკაში, ისინი ამ ქვეყნის ერთგული მოქალაქეები არიან; მათი დიდი ნაწილი საკუთარი ეთნიკური წარმომავლობით არის დაინტერესებული და სხვადასხვა ფორმით ცდილობენ კავშირის დამყარებას თუ ურთიერთობების შენარჩუნებას ისტორიულ ფესვებთან.

საკვლევი თემატიკა ღრმაა და ამოუწურავი. მრავალმხრივ საინტერესო და მნიშვნელოვანია, განსაკუთრებით, როცა საქმე ეხება ლაზურ მეტყველებასა თუ ყოფას, ისტორიას. რადგანაც ეს ნაწილი მაინც ნაკლებადაა შესწავლილი, ეს ფაქტი ხელს უწყობს ლაზთა საბოლოო გაუცხოებას, მონყვეტას მშობლიური ქართველური ნიაღისგან. თუმცა, ეს პროცესი დიდი ხანია მიმდინარეობს. გულმხურვალე მამულიშვილი ზაქარია ჭიჭინაძე ლაზეთის ისტორიული წარსულის მოთხრობისას აღნიშნავს, რომ „ლაზები ვალდებულნი არიან, კარგად შეიტყონ და შეიგნონ ის გარემოება, რომ იგინი არიან ქართველის ერის მოდგმისანი, რომ მათი სამშობლო არის საქართველო, მათი დედაენა არის ქართული ენის მამამთავარი და მათი დედაენის ანბანიც არის ქართული ანბანი და არა თურქული და არაბული ანბანი, როგორც ამას უქადაგებენ მათ ოსმალონი“ (ჭიჭინაძე 1927). „ტრაპიზონის იმპერიის მართვა-გამგეობის დროს ყველგან სულ ქართულს ენას და წერა-კითხვას ხმარობდნენ. ქართული ენა და წერა-კითხვა მათ ისე უყვარდათ, რომ თვით ლაზისტანის ტრაპიზონის მთავარ ეპისკოპოსსაც კი ეწოდა ეპისკოპოსი ხალთისა, რაც ნიშნავდა თურმე „ეპისკოპოსი ქართლისას... ეს

ცნობა ჩვენ აქ იმიტომ მოვიყვანეთ, რომ ვიცოდეთ ლაზისტანის ნაციონალური სულის ძლიერება და საქართველოს წინაშე ერთგული სამსახური, რომლითაც ლაზები უხვად იყვნენ დაჯილდოებულნი“ (ჭიჭინაძე 1927).

წინამდებარე ნაშრომში შევეცდებით წარმოგიდგინოთ თურქეთში მცხოვრებ ლაზთა ისტორიული მესხიერება და თვითაღქმა, ერთი კონკრეტული რეგიონის, დუზჯეს – ლაზების მაგალითზე.

Maka Salia

Associate Professor at Düzce University (Turkey), Department of Caucasian Languages and Cultures, Program in Georgian Language and Literature.

LAZ POPULATION IN DÜZCE AND THEIR SELF-PERCEPTION

ABSTRACT

Muhajirism – this term refers to one of the most tragic events in Georgia’s history of the second half of the 19th century, connected to the Russo-Ottoman War of 1877–1878 and the lives of the people who were displaced as a result of this war. Within the field of Georgian studies, the examination of the muhajir Georgians—their way of life, cultural memory, and historical experiences—has emerged as one of the principal directions of contemporary research. Georgian scholars and public intellectuals have consistently demonstrated an interest in the fate of compatriots who were estranged from their homeland. For many years, however, this subject remained a taboo, silenced for a variety of reasons.

Since the 1890s, when a new stage in relations between Turkey and Georgia began, the aforementioned attitude has also undergone change. Today, there exists both the willingness and the possibility to undertake scholarly inquiry into all issues connected with the muhajir Georgians and their descendants. To this end, for several years now, academic expeditions have been organized both in historical Georgia and in various regions of Turkey settled by Georgian-Laz communities. Based on the materials collected, a number of noteworthy studies have been produced, authored either individually or collaboratively.

With the goodwill of the Turkish state, programs in Georgian language and literature have been established at four major universities—Kars, Ardahan, Rize, and Düzce. These programs provide students with the opportunity to acquire academic knowledge in the fields of Georgian language, literature, history, culture, and art, as well as to engage with current issues in Georgian studies. Students are also enabled to master the Geor-

gian literary language, which, in the fair judgment of Prof. Revaz Sherozia, should more appropriately be termed the „Georgians' literary language,“ as it inherently encompasses the linguistic heritage of speakers from all regions of Georgia.

The modern Turkish state grants its Georgian and Laz citizens (among others) the opportunity to study their own past, recognizing that accurate and scholarly information serves to strengthen cultural relations. At Düzce University, where the program in Georgian language and literature has been functioning for more than a decade, students engage in scholarly research and produce academic works dedicated to these subjects.

It must be noted that the modern Georgian literary language does not, of course, entirely coincide with either the Adjara dialect spoken by Georgians of that region or with the Laz language. These ancient lexical and morphological forms, preserved orally from generation to generation, remain in urgent need of systematic study and documentation. This task is rendered all the more pressing as such elements gradually fade from living memory over time, surviving only as part of the cultural heritage.

Düzce University (Turkey), Department of Caucasian Languages and Cultures, Program in Georgian Language and Literature. Düzce represents a significant region for us, as it is home to a large number of muhajir Georgians—or more precisely, the descendants of muhajir Georgians. Since more than a century and a half has passed since the tragic events known as muhajirism, the first-generation witnesses of this history are, naturally, no longer alive. Only a small portion of the second generation remains. Our respondents are predominantly representatives of the third generation, who possess certain knowledge about their past and origins, and who, to varying degrees, continue to preserve their historical linguistic heritage.

By muhajir Georgians, we refer to the Gurjs and Lazs who currently reside in the Republic of Turkey. They are loyal citizens of this country; a significant portion of them takes an active interest in their ethnic origins and, in various ways, seeks to establish or maintain connections with their historical roots.

The subject under investigation is profound and inexhaustible, multidimensionally interesting and significant, particularly when it concerns the Laz language, way of life, and history. This is due to the fact that this area remains relatively understudied, a circumstance which contributes to the gradual alienation of the Laz people from their native Georgian roots. However, this process has been ongoing for a long time. The patriotic scholar Zakaria Chichinadze, when recounting the historical past of Lazeti, emphasized that „the Laz people are obliged to learn and fully understand that they belong to the Georgian nation, that their homeland is Georgia, that their mother tongue is the source of the Georgian language, and that the alphabet of their mother tongue is the Georgian script, not the Turkish or Arabic scripts, as was propagated to them by the Ottomans“ (Chichinadze 1927).

“During the administration of the Empire of Trebizond, the Georgian language and literacy were used everywhere. The Georgian language and script were so highly esteemed that even the chief bishop of Lazistan in Trebizond was called the Bishop of Khalt’a, which evidently meant ‘Bishop of Kartli.’ We cite this information here to demonstrate the strength of Lazistan’s national spirit and the loyal service rendered to Georgia, for which the Laz people were richly rewarded” (Chichinadze 1927).

In the present study, we aim to present the historical memory and self-perception of the Laz living in Turkey, focusing on a specific region—the Laz of Düzce.

თანამედროვე თურქეთში, ისტორიული საქართველოს ტერიტორიების გარდა, ეთნიკური წარმომავლობის ქართველები – გურჯები და ლაზები – ცხოვრობენ თურქეთის სახელმწიფოს შავიზღვისპირეთისა და მარმარილოს რეგიონებში, ასევე დიდ ქალაქებში: სტამბოლი, ანკარა, იზმიტი, იზმირი და სხვა. არ არსებობს ოფიციალური მონაცემები, რომლის მიხედვითაც შეიძლება დასახელდეს მათი ზუსტი რაოდენობა.

მუჰაჯირთა შთამომავლების ეთნო-კულტურული თუ მენტალური მახასიათებლების გამოვლენა, ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლების წარსულის თუ დღევანდლობის შესწავლა, დაინტერესებული საზოგადოებისთვის გაცნობა, უმნიშვნელოვანესი საქმეა. მუჰაჯირ ქართველთა ყოფისა და კულტურის შესახებ მრავალი საინტერესო სტატია, წერილი თუ წიგნი არსებობს. ისტორიულ სამშობლოს მონყვეტილ მუჰაჯირთა პრობლემები ყოველთვის იყო ქართველ მეცნიერთა თუ საზოგადო მოღვაწეთა კვლევის საგანი. საკუთრივ ლაზთა ყოფა-ცხოვრებება, ეროვნულ პრობლემები – დამოკიდებულება ისტორიულ სამშობლოსთან – აღნიშნული საკითხებს ვხვდებით დიმიტრი ბაქრაძის, გიორგი ყაზბეგის, იაკობ გოგებაშვილის, ზაქარია ჭიჭინაძის, თედო სახოკიას და სხვათა ნაშრომებში. ფასდაუდებელია დიდი ქართველი ენათმეცნიერების – გიორგი ყიფშიძის, არნ. ჩიქობავას, ს. ჯიქიას, ნ. ქუთელიას, გ. კარტოზიას და სხვათა – ღვაწლი.

მუჰაჯირთა შესახებ სამეცნიერო ნაშრომთა რაოდენობა განსაკუთრებით გაიზარდა მეოცე საუკუნის 90-იან წლებში და აღნიშნულმა კვლევებმა მასშტაბური ხასიათი მიიღო. თანამედროვე თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა, მოძმე გურჯ-ლაზებთან ეთნიკურ-ენობრივი ნათესაობის საფუძველზე დამყარებული ეროვნული ერთობის გაღრმავება-განმტკიცება იყო კვლევის ერთ-ერთი მთავარი ნაწილი ტარიელ ფუტკარაძის ნაშრომებისა. ამ მხრივ ასევე აღსანიშნავია შ. ფუტკარაძის, მ. ჩოხარაძის, რ. გუჯეჯიანის, ა. ნიკოლეიშვილის, რ. თოფჩიშვილის, მ. ლაბაძის, მ. ფალავას, ი. ლუტიძის, ბ. ხორავას, ბ. გოგობიას და სხვათა ნაშრომები. აღნიშნულ თემაზე დაწერილი სადისერტაციო ნაშრომები. მრავალი საინტერესო ნაშრომი მომზადდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის პროექტის ფარგლებში, რომელთა შორისაა, ფუნდამენტური ნაშრომი „ქართველურ-თურქულ სამეტყვე-

ლო კოდთა შერევის კანონზომიერებები ქართველურენოვანი მუჭაჯირების შთამომავალთა მეტყველების მიხედვით“ (ფუტკარაძე 2022).

ამრიგად, მრავალ საინტერესო ნაშრომს იცნობს საკითხით დაინტერესებულნი მკითხველი, ჩვენ მათი ჩამოთვლაც შორს წაგვიყვანს, არათუ სათითაოდ განხილვა. და მაინც, დრო გადის. სწრაფად იცვლება სამყარო. იცვლება საზღვრებს მიღმა მცხოვრებ თანამემამულეთა ყოფა, უფრო მეტიც, იკარგება უძველესი ენა. საფრთხე ექმნება ეროვნულ აზროვნებას. ყოველი წამის დაფიქსირება კი საშური საქმეა.

ჩვენ მუჭაჯირ ქართველებში ვგულისხმობთ როგორც გურჯებს, ასევე ლაზებს. წინამდებარე სტატია ლაზებს ეხება, მაგრამ ხშირ შემთხვევაში ლაზთა პრობლემებზე მსჯელობისას, ბუნებრივია, გვერდს ვერ ავუვლით გურჯებზე საუბარს.

დუზჯე, თურქეთში შავიზღვისპირეთის რეგიონია, რომლის მოსახლეობა გამოირჩევა ეთნიკური მრავალფეროვნებით. ეთნიკური ჯგუფები დუზჯეში მიგრაციის გზით XVIII-XIX საუკუნეებში ჩამოსულან, კავკასიიდან, აღმოსავლეთ შავი ზღვის რეგიონიდან... აქ დიდი რაოდენობით სახლობენ ჩერქეზები, აფხაზები, ლაზები, გურჯები, ჰემშირები, არნაუტები (ალბანელები), ბოსნიელები... ეს სია გრძელდება ასე: ორდუელები, ბათუმელები, ხოფელები, სარფუელები. როგორც ჩანს, ეთნიკურ ჯგუფთა სახელდება ხდება მათი ადგილის მიხედვითაც, სადაც ისინი ადრე სახლობდნენ.

დუზჯეს ეთნო-კულტურულ მრავალფეროვნებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავთ ქართველ მუჭაჯირთა შთამომავლებს, რომლებიც თანამედროვე თურქეთის მოქალაქეები არიან. მათი მეტყველება ინახავს ისტორიული სამშობლოს ენობრივ საგანძურს, დღემდე სიცოცხლის უნარს არ კარგავს ქართველური ყოფისთვის დამახასიათებელი სხვადასხვა მნიშვნელოვანი ელემენტები. მთქმელები ხშირად აღნიშნავენ, რომ ისინი ცარიელი კი არ ჩამოსულან, მათ ჩამოიტანეს განსხვავებული ცხოვრების წესი, ცეკვა-სიმღერა, სამზარეულო, და უმთავრესი ენა. რომელიც ინახავს მათ ისტორიას, კულტურას.

ქართველ მუჭაჯირთა შთამომავლებში ჩვენ ვგულისხმობთ აჭარიდან, მაჭახლიდან, ნიგალიდან წასულთა შთამომავლებს, რომლებიც გურჯების სახელითაა ცნობილი და ლაზეთიდან – გონიოდან, სარფიდან, ჩხალადან, წასულ ლაზებს.

„თურქეთში ქართველებით დასახლებული ადგილების შესახებ არსებობს სხვადასხვა მონაცემები. გადასახლებული ქართველები ცდილობდნენ ტყიან, წყლიან და ბუნებით მდიდარ ისეთ ადგილებზე დასახლებულიყვნენ, რაც მათ საქართველოს მოაგონებდათ. ერთ-ერთი ასეთი ადგილი არის დუზჯეს პროვინცია – შავი ზღვის რეგიონი. ის მოიცავს 8 რაიონს. მართალია, დუზჯე ვაკე ადგილია (ამაზე მისი თურქული სახელწოდებაც მიგვანიშნებს), მაგრამ სოფლები სადაც მუჭაჯირ ქართველთა შთამომავლები ცხოვრობენ, არის მაღლობი, მთიანი, მწვანეში ჩაფლული ადგილები, რომლებიც მართლაც საოცრად ჰგავს მშობლიურ აჭარას – დედასაქართველოს“ (ჩელები 2018: 29).

დუზჯეს რაიონებია: აქჩაქოჯა, ილიღჯა, ჯუმაიერი, ჩილიმლი, გოლიაქა, მუნჯურლუ, ქაინაშლი და ცენტრალური რაიონი – დუზჯე. დუზჯეს რეგიონში 36 ქართულ სოფელს ითვლიან. მათ შორის 23 სოფელი გურჯებისაა, 13 ლაზებისა. ამდგვარი დაყოფა პირობითია. რადგანაც არ არსებობს შემთხვევა, რომ იქ მარტო გურჯები ცხოვრობდნენ, ან ლაზები. მთქმელთა ახსნით, ამა თუ იმ სოფელში პირველი მოსახლე თუ ლაზი იყო, მაშინ ლაზურ სოფელს ეძახიან, ან სოფლის მცხოვრებთა უმრავლესობა თუ ლაზია. ამავე ახსნით, ასახელებენ გურჯების, აფხაზების, ჩერქეზების სოფლებსაც და გამართლებულად მიიჩნევენ აღნიშნულ სახელდებასაც. დღევანდელი მდგომარეობით სოფლები უფრო მეტად შერეულია და ერთად ცხოვრობენ გურჯები, ლაზები, ჩერქეზები, აფხაზები და სხვები. ჩვენი დაკვირვებით, სხვაზე მეტად კომპაქტურად დასახლებულნი მაინც ლაზები არიან. სახელდება სოფლებისა თურქულია. ერთადერთი სოფელი, რომლის სახელდება მიგვანიშნებს იქ მცხოვრებ ეთნიკურ ქართველებზე არის – გურჯუჩიფთლიქი, რაც ქართულად ნიშნავს ქართულ მეურნეობას. სხვა შემთხვევა ჩვენთვის უცნობია, სადაც ტოპონიმში დომინირებდეს სახელი გურჯუ ან ლაზი.

საყურადღებოა, რომ დუზჯეში ისევე როგორც ზოგადად თურქეთში „ლაზ“, „ლაზლარ“ (ქართ. ლაზები) სახელებით აღნიშნავენ არამხოლოდ ლაზებს, არამედ ზოგადად შავიზღვისპირეთში მცხოვრებთ, მასში იგულისხმება ორდუს, ტრაპიზონის, გირესუნის სამსუნის, სინოპის მკვიდრი მოსახლეობა. ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, (1895 წელს ლაზთა ხოჯების ნაამბობით) ლაზებს გულიც მოსდით, როცა მათთან ტრაპიზონელთა, გირესუნელთა, რიზელთა ლაზურ წარმომობაზე ჩამოვარდება საუბარი, – ისინი ნამდვილი ლაზები არ არიან... თურქი ყველას ლაზს ეძახის“ (ჭიჭინაძე 1927). ჩვენი მთქმელები ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ ნამდვილი ლაზები თავად არიან. ამის უტყუარი საზომი არის ლაზური ენა. ენა ჩვენ გვაქვსო... დღეისათვის შეიძლება ის ვერც ლაპარაკობდეს ლაზურად ანუ დავინწყებული ჰქონდეს, მაგრამ მაინც ამ ენის მემკვიდრედ ანუ ნამდვილ ლაზად თვლის თავს. ლაზების ამ ჯგუფის აღსანიშნავად ასევე ფართოდ გამოიყენება „მოხთი ლაზი“ ფორმა. „მოხთი ლაზი“ გულისხმობს უშუალოდ ლაზს. გვიკონკრეტებენ, რომ ენა (იგულისხმება ლაზური) მოხთი ლაზებსა აქვთო. მოხთია, მაგრამ ენა არ იცისო. მამასადამე მთქმელთა ახსნით, მოხთი ლაზი აღნიშნავს ეთნიკურ ჯგუფს – ლაზს, ზოგადად ლაზი წარმომავლობას ადგილის მიხედვით. რაც შეეხება „მოხთი“, იგივე „მოჭთი“ ფორმას – ლაზურია და ნიშნავს „მოღის“. საყურადღებოა, რომ „მოხთი ლაზი“ ამ ფორმას დამცინავი ელფერი აქვს. ამიტომ ლაზები საკუთარი თავის აღსანიშნავად არ იყენებენ „მოხთი ლაზის“, მაგრამ თუ ჩაეკითხები გეთანხმებიან, რადგან ასე გიდასტურებენ უშუალო ლაზობას ან უარყოფენ და ამბობენ, რომ ის ტრაპიზონელია. როგორც ჩანს, ეს მეტსახელი ლაზური სიტყვის დართვით მიღებული შესიტყვება – „მოხთი ლაზი“ სხვებისგანაა შერქმეული. ისე, როგორც ქართველები თურქებს ეძახოდნენ კუდიანებს (ისინი ატარებდნენ სამოსს, რომელსაც კუდის ფორმის დაბოლოება ჰქონდა), კაბიანებს ეძახოდნენ ჩერქეზებს (ამ

შემთხვევაშიც სამოსის ფორმის მიხედვითაა სახელდება), ეს სიტყვა-ფორმები დღესაც ცოცხალია მათ მეტყველებაში. გურჯები ერთმანეთს იგივე ჩვენებურებს ეძახდნენ. ჩვენებური // ჩვენებურა რაც ჩვენიანს, ჩვენნიანს ნიშნავს. ზოგი ახსნით, ჩვენებური ფორმით მინიშნება ხდება რელიგიური ნიშნის მიხედვით. ჩვენებურში მხოლოდ მუსლიმანი ქართველი იგულისხმებაო. ესეც ერთ-ერთი მოსაზრებაა და ყველა არც თვლის უტყუარ ვარიანტად. დღეისათვის გურჯების ახალ თაობაში ბევრია ისეთი, ვინც საერთოდ წინააღმდეგია ამ ფორმით მიმართვის, თაკილობენ ჩვენებურა ფორმას და ამბობენ: ჩვენ ვართ ქართველები და თუ თქვენც ასე გვთვლით, მაშინ ჩვენც ქართველები დაგვიძახეთო. ეს ის ნაწილია, რომელსაც მეტი ურთიერთობა აქვს დედასამშობლოსთან და მეტი სწორი, აკადემიური ინფორმაცია თავის წარსულზე. ჩქინობურა დასტურდება ლაზურში. მათ, რა თქმა უნდა, იციან ამ სიტყვის მნიშვნელობა. შეკითხვაზე: – ჩქინობურა რენო? გვიდასტურებენ – ჰო, ჰო... მაგრამ იმ სიხშირით არ იყენებენ ამ ფორმას, როგორც გურჯები ჩვენებურას. „ლაზი ვორე“ ყველაზე მიღებული ფორმაა, თუმცა „მოხთი ლაზიც“ მიუხედავად დამცინავი ელფერისა, ფართოდაა გავრცელებული. ვფიქრობ, ამჟამად ეს ელფერი მას დაკარგულიც აქვს და უფრო ის მნიშვნელობა სჭარბობს, ის ემოცია რომ „მოხთი ლაზი“ მშობლიური ენის შენარჩუნებაზე მიუთითებს.

ტერმინი *ქართველი* უცნობია ასაკოვანი როგორც ლაზი, ასევე გურჯი ინფორმატორებისთვის. და ვინც იცის და გაუგია ამ ტერმინის შესახებ, ქართველებად თვლიან მხოლოდ გურჯებს.

ჩვენი რესპოდენტი ლაზების დიდი რაოდენობა გურჯებისგან დამოუკიდებელ, მაგრამ მონათესავე ეთნიკურ ჯგუფად მიიჩნევენ თავს. ნაწილისთვის ცნობილია მეგრელი ჯგუფის ხალხი, რომელიც ყველაზე მეტად ენათესავება ლაზურს. ზოგი მოსაზრებით მეგრელი იგივე ლაზია, ოღონდ ქრისტიანი ლაზი. არის ნაწილი რესპოდენტებისა, რომლებმაც იციან, რომ გურჯი, ლაზი, მეგრელი ერთი წარმომავლობის ეთნოსია და ამ ერთობას ქართული ჰქვია. ამის დასტურია დუზჯეს მეზობელ ქალაქ საქარიაში გახსნილი სათვისტომო, რომლის ოფიციალური სახელწოდება ასეთია „ქართველთა (გურჯებისა და ლაზების) კულტურის ასოციაცია“. ზემოთ წარმოდგენილ მოსაზრებებს ვისმენთ ლაზთა იმ ნაწილისგან რომლებსაც, მეტ-ნაკლებად, მაგრამ მაინც შენარჩუნებული აქვთ ენა, კულტურა, ცხოვრების წესი და ჯერ კიდევ ეფიქრებათ თავიანთ წარსულზე და ცდილობენ შეინარჩუნონ იდენტობა. ლაზთა დიდი ნაწილი, რომელიც საუკუნე-ნახევარზე მეტია აქტიურად ინტეგრირდებიან თურქულ საზოგადოებრიობაში, დაკარგული აქვთ ენაც და იდენტობაც. ბევრია როგორც ლაზებში, (გურჯებშიც) ისეთი ადამიანები, რომლებიც ამბობენ, რომ მამა ჰყავს ლაზი (გურჯი). გულისხმობს რომ მამაა ლაზი (გურჯი) თავს კი არ თვლის ლაზად (ან გურჯად). და არის ნაწილი, რომელსაც შეიძლება ენა არ იცოდეს, მაგრამ თავს ეთნიკურ ლაზად (ან გურჯად) მიიჩნევს.

ჩვენი მთქმელების ერთგვარი ფიქრი თუ მოსაზრებაც მინდა გაგიზიაროთ მათი ლაზი გურჯი წინაპრების ურთიერთობებზე. ერთხმად აღნიშნავენ, რომ ამ ნაირგვარ ეთნიკურ სიჭრელეში გურჯები და ლაზები ყველაზე მეტად ახლობლობდნენ. უკვირთ, რომ დღეს მათ არ ესმით ქართულად მოსაუბრის, როცა ახსოვთ თავიანთი ბებია-ბაბუები როგორ ახლობლობდნენ გურჯებთან. ერთმანეთის ტკივილს თუ სიხარულს გულწრფელად უზიარებდნენ და არსოდეს არ სმენიათ ენობრივ ბარიერზე. იხსენებენ მეხსიერებაში შემორჩენილ საერთო ლექსემებს: მუმული (ლაზ.) – მამალი (ქართ.), ნკაი (ლაზ.) – ნყალი (ქართ.), ნინა (ლაზ.) – ენა (ქართ.) ... იხსენებენ სხვა მსგავს ფორმებსა და გაცვებს ვერ მაღავენ, რომ ჩვენი ქართული საუბარი მათთვის სრულიად გაუგებარია. სალიტერატურო ქართულს, გარკვეული მიზეზების გამო, სრულად ვერც გურჯები იგებენ; მათ ქართულ მეტყველებაში, რომელიც ძირითადად ემთხვევა სალიტერატურო ენის აჭარულ დიალექტს, ამჟამად დიდი რაოდენობით ჭარბობს თურქული ლექსიკა. არ ესმით სალიტერატურო ქართული, რადგანაც ის არ ემთხვევა კონკრეტულად ერთ დიალექტს, ამ შემთხვევაში აჭარულს და მით უფრო ლაზურს.

დუზჯეში ჩამოსახლებული ლაზების უმრავლესობა არის ჩხალურეფე (ჩხალელები). მათი წინარები დღევანდელი თურქეთის ჩრდილო-დასავლეთ რეგიონებში გადმოსახლდნენ მდ. ჩხალისა და მდ. ბელლევნისხეობებიდან და დააარსეს 25-მდე სოფელი. გარდა ამისა, საკმაოდ ბევრგან მურღულელებთან, აჭარლებთან ან ქობულეთელებთან ერთად დასახლდნენ. რამდენადაც ლაზეთიდან წასულ მუჰაჯირთა შორის ჩხალელები ამჟამად მეტობენ, მათი სამეტყველო ჩხალური კილოკავი (ხოფური ანუ ხოფურ-ჩხალური დიალექტისა) საყოველთაოდ განზოგადდა – დღეს მუჰაჯირი ლაზების შთამომავალთა აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ ჩხალურად მეტყველებს“ (ლაბაძე 2013, 9-10).

ჩხალურეფეს გარდა, როგორც თავად ამბობენ, არიან სარფულეფე, ბათუმარეფე ლაზები. ესენი არიან სოფელი სარფიდან ან ბათუმის ზღვისპირა სოფლებიდან წასული ლაზები. ესენი თავიანთ თავს „ბათუმელ მუჰაჯირლერ“ (თურქ.) ბათუმელ მუჰაჯირებსაც ეძახიან. ქართული ენის საბჭოთა ენციკლოპედიის მიხედვით, „მუჰაჯირები (არაბ. მუჰაჯირ – გადასახლებული, ემიგრანტი) – ისლამის ქვეყნებში აღნიშნავს ემიგრანტებს, გადასახლებულთ. მუსლიმანური ტრადიციით, პირველი მუჰაჯირები იყვნენ წინასწარმეტყველ მაჰმადის მიმდევრები (იხ. ქსე, ტ. 7; 1984. 234). მუჰაჯირობა – კავკასიის მკვიდრი მოსახლეობის ძირითადად იძულებით გადასახლება ოსმალეთის იმპერიაში XIX ს. (იხ. ქსე, იქვე).

თურქული ენის ლექსიკონის მიხედვით, მუჰაჯირი (muhacir), არაბული წარმომავლობის სიტყვაა, რომლის მნიშვნელობებია: ა) დასახლების მიზნით სხვა ადგილზე გადასული პირი; ბ) [სარწმუნოებაში] წმ. მუჰამედთან ერთად, ან მის შემდეგ მექადან მედინაში თავის შეფარების მიზნით გადასულთათვის დარქმეული სახელი (Sözlük, 2000:2008);

პროფ. მ. ჩოხარაძე აღნიშნულ ტერმინზე მსჯელობისას შენიშნავს: „უნდა ვალი-
ართ, რომ რელიგიურ-სარწმუნოებრივი მოტივი ქართველთა გადასახლებაშიც იგ-
რძნობოდა ხოლმე და ზოგჯერ მეტისმეტად თვალსაჩინოდაც... ალბათ, ლოგიკური
იქნება, თუ ვიტყვით, რომ საქართველოსა და საზოგადოდ, კავკასიაში მუჰაჯირობის
ცნების უფრო კონკრეტული შინაარსი ეპოქის ისტორიული მოვლენებით არის გან-
პირობებული და უკავშირდება, უპირველესად, რუსეთ-ოსმალეთის ომების მომყოლ
მასობრივ გადასახლებებს. XIX საუკუნეში ხსენებული იმპერიების ბრძოლის ასპარე-
ზად საქართველოც იქცა“ (ჩოხარაძე, 2017).

ვეთანხმებით მოსაზრებას, რომლის მიხედვით „კავკასიის ხალხთა გადასახლები-
სას თითქოს რელიგიური ფაქტორი დომინირებდა, თუმცა, ეს ასე არ იყო. მთავარი
იყო პოლიტიკური ფაქტორი – რუსეთის კოლონიური პოლიტიკა, რომელიც მიზნად
ისახავდა კავკასიის დაპყრობასა და იმპერიის შემადგენლობაში ამ მხარის შეყვანას
ადგილობრივი მოსახლეობის განადგურებისა და განდევნის გზით (ხორავა 2014:18).

შევნიშნავთ, რომ ლექსემები – **მუჰაჯირი** თუ **მუჰაჯირობა** დღეისათვის ცნობი-
ლია ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლებისთვის, მაგრამ მათ ცოცხალ მეტყველება-
ში იმდენად აქტიური აღარაა. ამბობენ, რომ წინაპრებისგან ეს ფორმა არც სმენიათ,
ისინი საკუთარ თავს მუჰაჯირებს არ ეძახდნენო. აღნიშნული ტერმინი პირველად ზ.
ჭიჭინაძემ გამოიყენა, საიდანაც ჩანს, რომ მუჰაჯირი, მუჰაჯირობა 1878 წელს უკვე
არსებობდა ოსმალეთში იძულებით გადასახლებულის აღსანიშნავად.

მუჰაჯირობის მიზეზებსა თუ ზოგადად ამ ავბედით ისტორიაზე არასწორი ინ-
ფორმაციაა გავრცელებული და წლების განმავლობაში გამყარებული, თითქოს ეს
იყო მუსლიმანი ქართველების დევნა მოძმე ქრისტიანი ქართველებისგან. ამდაგვარი
ინფორმაცია ვრცელდებოდა მიზანმიმართულად, შეგნებულად ავრცელებდნენ და
ამკვიდრებდნენ საკუთარ ძმებს შორის შუღლის, ზიზლისა და მტრობის გასაღვივებ-
ლად.

„ამგვარი განწყობა ხელს უწყობს მუჰაჯირთა შთამომავლების სწრაფ ინტეგრაცია-
ციას დამხვდურ საზოგადოებაში და ქართული ენობრივ-კულტურული მემკვიდრე-
ობის სწრაფ გაქრობას... მუჰაჯირობის რეალური ისტორიის ცოდნა, კერძოდ, გარ-
კვევა იმისა, რომ მუჰაჯირობის მიზეზი იყო რუსეთ-ოსმალეთის იმპერიული ინტე-
რესები და არა – ქართველ ქრისტიანთა აგრესია, ხელს შეუწყობს ქრისტიან ქართ-
ველებთან გაუცხოების ნიველირებას. ობიექტური ისტორიის ცოდნის შემთხვევაში,
ერთი მხრივ, ამჟამინდელი თურქეთის მოქალაქე ქართველები უდიდეს როლს შეას-
რულებენ საქართველოსა და თურქეთის კეთილმეზობლობის გაღრმავების მიმართუ-
ლებით, მეორე მხრივ, მუჰაჯირთა შთამომავლებში გაჩნდება მეტი მოტივაცია, გა-
დარჩეს თურქეთში მცხოვრები ქართველების ენობრივ-კულტურული მემკვიდრეობა
(ფუტკარაძე 2019).

დუზჯეში არის დასახლება, სადაც ამბობენ – მეგრელები ვართო. მათგან ნაწილის
მეტყველება ემთხვევა ჩვენებურების, გურჯების – აჭარელი მუჰაჯირთა შთამომავ-

ლების მეტყველებას, ნაწილმა თურქულის გარდა სხვა ენა არც იცის. მონათესავე ეთნოსად თვლიან ლაზებს. არა აქვთ არანაირი ინფორმაცია, რატომ არიან მეგრელები, რა განასხვავებთ „სხვებისგან“ – ან გურჯებისგან თუ ლაზებისგან... იციან მხოლოდ „ქარადენიზლი“ (თურქ.) შავიზღვისპირელი მეგრელები არიან. როგორც ჩანს ეს ყველაზე ძველი ფენაა მუჰაჯირებისა. ცნობილია, რომ დღევანდელი ეთნოგრაფიული ლაზეთი მხოლოდ ერთი, აღმოსავლეთის ნაწილის ნახევარია ისტორიული ლაზეთი სამეცნიერო ქართული წყაროებით იგივე ქანეთი, რომელსაც თავის მხრივ, ეგრისის ნაწილად, მეგრელთა ქვეყნად, სამეგრელოს მხარედ მიიჩნევდნენ, „სოფელი მეგრელთა“ (ქართლის ცხოვრება – I. 1955. 39).

სულის შემძვრელია ლაზთა ყოფაში შემონახული ზოგიერთი ისეთი ელემენტი რომელსაც ვერ ხსნიან, მთავარი დედაზრი რიტუალისა გაბუნდოვანებულია, ან საერთოდ გამქრალია მათი მეხსიერებიდან. ლაზმა ინფორმატორმა ჭკიდის (ლაზ.) „მჭადი“ (ქართ.) მომზადებაზე გვითხრა, რომ ბებიარჩემი მჭადს ტაფაზე დააკრავდა და ასე ხაზს გაავლებდაო. რატომ ავლებდა ასე, ჯვრის ფორმით ხაზს, რამე ახსნა ხომ არ იცით-მეთქი, ჩავეძიეთ, მაგრამ ვერ ახსნა, გაიკვირვა, რომ ჯვარი ვახსენეთ, ბებია მორწმუნე მუსლიმანი იყო. თუმცა, მართლა ასე აკეთებდა, არც მან იცოდა, ალბათ, ჯვარს რომ ხატავდაო; იმ ხაზის გარეშე სრულყოფილად არც თვლიდა, ალბათ, ნახელავსო. ასე აგვიხსნა თურქულ ენაზე, თავისი ფესვებით დიდად დაინტერესებულმა ახალგაზრდა ბიჭმა ეს ამბავი. ფერების დასახელებისას: მჭითა „წითელი“, უჩა „შავი“, ხჩე „თეთრი“.... რა შეიძლება იყოს მჭითა, ინფორმატორი პასუხობს: მჭითა მაქვალი „წითელი კვერცხი“, უჩა თომა „შავი თმა“... ერთგან გურჯებიც გვიყვებოდნენ, როგორ იყო „იუმურთა სავაში“ (თურქ.) სიტყვასიტყვით, კვერცხებით ბრძოლა. კვერცხებს რომ მოხარშავდნენ, ბავშვებს დაგვიძახებდნენ, აბა, ვინ მოერევაო... ეს რელიგიური ტრადიცია უკვე თამაშობად იყო ქცეული და ის მთქმელიც ვერ ხსნიდა, რამე სხვა საფუძველი ხომ არ ჰქონდა ამ „თამაშს“.

თურქულად გვიხსნიდა, მაგრამ ცალკეულ სიტყვებს ლაზურად ამბობდა. გვითხრა, რომ ლუყუს „ფხალს“ ლაზურ სამზარეულოში მთავარი ადგილი უჭირავს. ლუყუ გვინდა არ გვინდა, გვიყვარს თუ არ გვიყვარს, ლუყუს მაინც რგავენ ჩვენებო. გამახსენდა, ექსპედიციაზე ყოფნისას ერთმა ადგილობრივმა ქართველმა ოჯახზე მანიშნა – ამ სახლში ან გურჯები არიან ან ლაზებიო. იცნობ-მეთქი? არა, ისე ვხვდებიო. მერე გაირკვა, რომ გურჯებისა ყოფილა. მინიშნება კი ის იყო, რომ ეზოს შესასვლელში სულ რამდენიმე ძირი ფხალი იყო გაშლილი. ჩვენი მთქმელი ასაკიანი კაცი იყო და გვითხრა: ასე იყო ჩემი ბავშვობიდან, სადაც ფხალს ვნახავდით, ვხვდებოდით, რომ ან გურჯი იქნებოდა ან ლაზი და ასე დაკარგული ნათესავებიც ვპოულობდით ერთმანეთსო. ეს ტრადიცია დარჩა ჩვენს ოჯახში და ყოველ წელს თვალში საცემ ადგილას ვრგავთ ფხალსო.

ლაზებს განსაკუთრებით უყვართ ქაფშია. გვიხსნის; ქაფშიას მომზადებას, რომელიც ერთგვარ რიტუალს წააგავს... როგორ ალაგებენ მრგვალ ტაფაზე და წელ-წელა

როგორ იღებს ბორჯღალოს ფორმას. თუმცა, არც ბორჯღალოზე იცის რამე, სამწუხაროდ. მერე სევდიანად დასძინა – ნინი შქიმი კაი ლალანტუ, შქი ვამიშკუნა... „ბიბიაჩემი კარგად საუბრობდა (ლაზურად) ჩვენ არ ვიცითო.“

ლაზები (ისევე როგორც გურჯები) თუ ადრე, მუჰაჯირობის პირველ წლებში ჩაკეტილად ცხოვრობდნენ, ოჯახურ გარემოში უფრო ინარჩუნებდნენ ეროვნული მეობის უმთავრეს ნიშანს – ენას და სხვა ცხოვრების წესს, შემდგომში, როდესაც დაიწყეს განათლების მიღება სკოლებში, უმაღლეს სასწავლებლებში – დაიფანტნენ დიდ ქალაქებში. ამან კი განაპირობა მშობლიური ენის დაკარგვა. ხშირ შემთხვევაში ენა დაკარგული აქვს, მაგრამ მაინც არ უარყოფენ ისტორიულ ფესვებს, თუმცა, ეს პროცესიც დიდ ხანს ვერ გაგრძელდება. „ენის დაკარგვა ყველაფრის დაკარგვას ნიშნავს“. აღნიშნული პრობლემა ეხება როგორც გურჯებს, ასევე ლაზებს და მაინც, უფრო მეტად ლაზებს.

დუზჯეს მაგალითზე შეიძლება ვთქვათ, რომ დუზჯეში ფუნქციონირებს „დუზჯეს ქართული კულტურის ასოციაცია“, სადაც ტარდება ქართული ენის, ქართული სიმღერების, ცეკვის გაკვეთილები, იმართება ქართული სამზარეულოს დღეები... და როდესაც ლაზი უარყოფს საერთო წარმომავლობას, უარყოფს ზემოთ ჩამოთვლილ ნიშნებს და თავს შორს იჭერს მისგან. ჩამოთვლილთაგან მხოლოდ ცეკვის კურსებზე შევხვდებით ლაზ გოგო-ბიჭებს; მშობლები სამართლიანად, ადასტურებენ, რომ ეს ცეკვები ჩვენიცაა, ეს საერთოა გურჯ-ლაზებისთვის. როდესაც ქალაქში ეთნიკური კულტურის დღეები გაიმართა და ყველას – ჩერქეზებს, აფსუებს, გურჯებს... – ჰქონდათ წარმოდგენილი კუთხეები, ვერ ვიპოვე ლაზები. კითხვაზე, სად არიან ლაზები? რატომ არ არიან? ერთმა ქალბატონმა მიპასუხა: ჩვენ ყველგან ვართო... ურჩევნიათ, იყვნენ ყველგან და არა გურჯებთან. არა აქვთ სურვილი დაესწრონ ქართული ენის გაკვეთილებს, მიზეზი „გასაგებია.“ თუმცა, ამ გაკვეთილზე, რომელსაც უფრო მეტად ასაკოვანი გურჯები ესწრებიან, ხშირად გვსაყვედურობენ, რომ სულ კაი გურჯუჯე ჩვენმა დიდვანებმა იცოდნენ, დღევანდელი გურჯუჯე სხუაია... ჩვენ ის გურჯუჯე გვინდა ჩვენი ნენები რომ ლაპაიკობდნენო. მაგალითისთვის მოგიყვანთ, რომ მათი აზრით სწორია „ბია“ და არა კომში. ბაღვობიდან ბია ვისი მე, კომში არ გამიგია. სწორია ბაღვი ია ბაღანა... ნანა // ნენა და არა დედა. უაღრესად საინტერესოა მათი მეტყველება და ასევე მათივე დამოკიდებულება ამ სიტყვა-ფორმებისადმი. აქ ისიც ნათელი ხდება, თუ რატომ უგებდნენ კარგად მათი „დიდვანები“ ანუ უფროსი თაობა ერთმანეთს ისე, რომ ენის ბარიერი არ ჰქონდათ. მაშინდელი მათი მეტყველება უფრო ახლოს იყო ერთმანეთთან. დღეისთვის კი, სალიტერატურო ქართული ენა, რომელიც განვითარდა, უფრო დაიხვეწა, არ ემთხვევა გურჯებისა თუ ლაზების მეტყველებას. საქართველოს ფარგლებს გარეთ დარჩენილი ქართული დაკონსერვდა, არ მიეცა განვითარების საშუალება, ის დარჩა საოჯახო ენად, რომელშიც ჭარბად შემოვიდა თურქული სიტყვები და არა მარტო სიტყვები, არამედ ლაზურში წინადადების კონსტრუქციაშიც შემოჭრილია ამ ენობრივი სისტემისთვის დამახასიათებელი სინტაქსუ-

რი მოვლენა. მაგალითად „მოხთუშკულე“ გახლავთ კალკი თურქულის „რომ მოვიდას მერე“ (გელდიკთანსონრა) ფორმისა. ამას ლაზურ ტესტებში და ზეპირმეტყველებაში მასობრივი სახე აქვს და როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში არის აღნიშნული, ყველაზე საშიში ენის დაკარგვისა, სწორედ მსგავსი პროცესებია (ჯიქია 1975). და თუ ამ პროცესს ჩვენც შევეუწყობთ ხელს, ისინი უფრო ადვილად ასიმილირდებიან „სხვებთან“. ხელშეწყობად მივიჩნევთ იმ ფაქტს, რომ რაღაც მიზეზების გამო იოანე ლაზის შთამომავლებს ცალკე ანბანი შევეუქმნათ და ასე გამოვაცალკეოთ ისინი ქართველური ენობრივი სივრცისგან. პირიქით, ჩვენ ისინი უნდა შთავაგონოთ, რომ ქართული სამნიგნობრო-სალიტერატურო ენა არის უძველესი ენა, რომელიც ერთად შექმნეს ჩვენმა წინაპრებმა: ლაზებმა, ტაოელებმა, ჰერელებმა, აფხაზებმა ... პროფ. ტარიელ ფუტკარაძის სიტყვებით: „ქართული სამნიგნობრო ენის უძველესი კერები იყო: ტაო-კლარჯეთი, აფხაზეთ-ეგრისი, ლაზეთ-ჭანეთი, სვანეთ-თაკვერი, ქართლ-კახეთის, გურია-აჭარის, მთიულეთ-ხევის, თუშეთ-ფშავ-ხევსურეთის, ჰერეთის სასულიერო ცენტრები“ (ფუტკარაძე 2006:10).

საქართველოს ეროვნულ-ენობრივი ერთიანობის ქვაკუთხედი გახლავთ სწორედ ეს, რასაც გააზრებულად უნდა ფლობდეს ყველა ქართველი (ლაზი, მეგრელი, სვანი, ხევსური, აჭარელი, კახელი, იმერელი...). ამასთანავე პროფესორის აზრით, უმნიშვნელოვანესია ცოდნა იმისა, რაც ასაზრდოებს ქართველურ ერთობას. ესენია:

1. კოლხური (კოლხურ-ყობანური) არქეოლოგიური კულტურის საზღვრები ცხადყოფს, რომ კოლხური სახელმწიფო ოცზე მეტ ქართველურ თემს აერთიანებდა თავისი არსით, ქართველური (ზოგადქართული) ხასიათისაა.

2. ქართველური სამნიგნობრო ენა ეფუძნება საერთოქართველურ ენობრივ მოდელს და არა ქართლურს, კახურს, ან სხვა რომელიმე ქართველურ კილოს; პირველი ქართული ასომთავრული წარწერები შემორჩენილია იოანე ლაზის მონასტერში, ქართული ჰიმნოგრაფიის ფუძემდებელია ასევე ლაზი/მეგრელი იოანე მინჩხი და სხვ.

3. საქართველოს გაერთიანებული სახელმწიფოს იდეოლოგიები და წინამძღოლები მეტწილად იყვნენ ლაზურ-მეგრული წარმოშობის დიდგვაროვნები (ბაგრატიონები, ჭყონდიდლები..)

4. ლაზთა ფოლკლორში (მსგავსად იმერხეველთა, ტაოელთა, სვანთა, ჰერთა, კახთა..) გამორჩეულად პატივსაცემი ადგილი უჭირავს ერთიანი საქართველოს დიდ მეფეს – თამარს (ფუტკარაძე 2006:14).

დიახ, ასე ესახებოდა პატივცემულ მეცნიერს ქართული სამნიგნობრო ენის სტატუსის უზრუნველყოფა, ქართველური ზეპირი მეტყველებების შენარჩუნებისთვის აუცილებელი ღონისძიების გატარება და საქართველოს ამჟამინდელ საზღვრებს მიღმა დარჩენილი ქართველობის ენობრივი იდენტობის გადარჩენა.

ამრიგად, განსხვავებულმა სოციალურ-პოლიტიკურმა ფაქტორებმა, არაერთგვაროვანმა ენობრივ-კულტურულმა კონტექსტმა დიდი გავლენა მოახდინა ლაზების (ასევე გურჯების) არა მხოლოდ მეტყველებაზე, თვითაღქმაზეც. სწორი, აკადემი-

ური ინფორმაცია და კომპლექსური კვლევები არის აუცილებელი პირობა არსებულ მდგომარეობის შესაცვლელად. ლაზი ქართველურ სივრცეში თამამად და ამაყად უნდა გრძნობდეს თავს, როგორც ამ ქვეყნის ენის, ერის ისტორიაში მნიშვნელოვანი როლის შემსრულებელი და მისი ღირსეული მემკვიდრე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ლაბაძე 2013: მ. ლაბაძე, მურღულის ხეობაში მცხოვრებ ავტოქტონ ქართველთა – ლაზთა და ლივანელთა – მეტყველების თავისებურებანი (სამეტყველო კოდთა შერევის საკითხები. სადოქტორო დისერტაცია), ქუთაისი, 2013.

სალია 2021: მ. სალია, შ. ლომია, ფ. ჩელები. ეროვნულ-ენობრივი ერთიანობის იდეა პროფ. ტარიელ ფუტკარაძის ნაშრომებში. ქართველოლოგიური მემკვიდრეობა, ქუთაისი. 2021

ფუტკარაძე 2006: ტ. ფუტკარაძე, ქართული ენის ისტორია. 2006. თბილისი.

ტ. ფუტკარაძე, ქართველოლოგიის თანამედროვე გამონვევები. თბილისი, 2019.

ფუტკარაძე 2022: ტ. ფუტკარაძე, მ. ტაბიძე, მ. ლაბაძე, ს. კეკუა, კ. გეჯუა, ქართლის ცხოვრება – ტ I, თბ., 1955.

ქსე 1984 – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ.7 თბ., 1984.

ფ. ჩელები, მ. სალია ბეშიროლღუ, ქართველურ-თურქულ სამეტყველო კოდთა შერევის კანონზომიერებები ქართველურენოვანი მუჭაჯირების შთამომავალთა მეტყველების მიხედვით. თბილისი 2022.

ჩელები 2017: დუზჯეს მხარეში მცხოვრები ქართველების მეტყველების თავისებურებანი (სადოქტორო დისერტაცია). თბ., 2017

ჩოხარაძე 2016: მერაბ ჩოხარაძე, ქართული ენის გეოგრაფია თურქეთში, 2016, ბათუმი.

ჭიჭინაძე 1927: ოსმალეთის ყოფილი საქართველო და ქართველ მაჰმადიანთა ნაწილი ლაზისტანი ისტორიულის და ეთნოგრაფიულის მხრით, თფილისი, 1927.

ხორავა 2014: ბ. ხორავა, ზაქარია ჭიჭინაძე და მუჭაჯირობის საკითხები, ზაქარია ჭიჭინაძის 160 წლისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციის მასალები; თბ., 2017.

ჯიქია 1975: სერგი ჯიქია, თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობებიდან 4. თსუ შრომები, თბილისი, 1975.

ხათუნა გოგია
ფილოლოგიის დოქტორი, ზსუ ასოცირებული პროფესორი
ORCID 0000-0002-0890-785X

მუსიკა, როგორც პერსონაჟი
რ. შეროზიას „მარტოობის ოთახი“

აბსტრაქტი

პროფ. რევაზ შეროზია გარდა იმისა, რომ იყო ენათმეცნიერი, მეცნიერი, პედაგოგი, იგი წერდა მხატვრულ თხზულებებს, ლექსებს, მოთხრობებს ჯუმა ჯუმითელის ფსევდონიმით. მას მუსიკალური განათლებაც ჰქონდა – 1969 წელს დაამთავრა ზ. ფალიაშვილის სახელობის მე-2 მუსიკალური სასწავლებელი, შექმნილი აქვს არაერთი მელოდია.

ლიტერატურულ ტექსტებში არის მაგალითები, როცა აბსტრაქტული ცნება ან ფენომენი გარდაიქმნება პერსონაჟად. სტატიაში საუბარია, თუ როგორ არის რ. შეროზიას მოთხრობა „მარტოობის ოთახში“ პერსონიფიცირებული, გასულიერებული და გაცოცხლებული მუსიკა. სტატია მოგვითხრობს, თუ რა როლი აკისრია მას მოთხრობის სხვა პერსონაჟთა ფსიქოლოგიური მდგომარეობის წარმოჩენაში, აქვს თუ არა მას გავლენა სიუჟეტის განვითარებაზე?

კვლევის მეთოდია ლიტერატურული ტექსტის ინტერპრეტაცია, ჰერმენევტიკული ანალიზი, რომელიც გულისხმობს ტექსტის პოეტიკურ, კულტურული სტრუქტურის მიმოხილვას, პერსონაჟებზე და ავტორისეულ გამომსახველობით საშუალებებზე დაკვირვებას.

საკვანძო სიტყვები: რომანტიზმი, შოპენი, ბარათაშვილი, მუსიკის პერსონიფიკაცია.

Khatuna Gogia
Doctor of Philology, Associate Professor at ZSU

MUSIC AS A CHARACTER IN REZO SHEROZIA'S
„THE ROOM OF SOLITUDE”

ABSTRACT

Professor Revaz Sherozia, in addition to being a linguist, scholar, and educator, also wrote literary works — poems and short stories — under the pseudonym Juma

Jumiteli. He received formal music education, having graduated from the Second Music School named after Z. Paliashvili in 1969, and composed numerous melodies. The article examines R. Sherozia's short story In the Room of Solitude, focusing on the author's perspective on music. Literary history offers examples where abstract phenomena are transformed into characters. The paper analyzes how music in this story is personified, animated, and spiritualized — what role it plays in revealing the psychological state of the characters, and whether it influences the development of the plot.

The study employs literary interpretation and hermeneutic analysis, including an overview of the poetic and cultural structures of the text, observations on the characters, and the author's expressive devices.

Keywords: *Romanticism, Chopin, Baratashvili, personification of music.*

რ. შეროზიას პროზაულ ტექსტში „მარტოობის ოთახი“ მუსიკის დანიშნულება სცდება ფონის ფუნქციას და იგი გარდაიქმნება პერსონაჟების შინაგანი დრამის გამომხატველ, მათი ბედის განმსაზღვრელ ფენომენად. მოთხრობაში ფრედერიკ შოპენისა და ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხასიათებისა და ფსიქოლოგიის გამოსახვა მუსიკასთან კავშირში ხდება. მუსიკა ფრედერიკთან და ნიკოლოზთან დაკავშირებული სიუჟეტური ხაზების განვითარებაშიც უმთავრეს როლს ასრულებს. საინტერესოა, როგორ და რა ლიტერატურული ხერხებით ხდება მუსიკის „პერსონიფიკაცია“ და რამდენად შეიძლება იგი უჩინარ პერსონაჟად აღვიქვათ? იგი გონებითა და გრძნობით შესაცნობი აბსტრაქტული ფენომენია, მაგრამ პიროვნების მუსიკასთან ურთიერთობა ხშირად უფრო ქმედითი და ინტენსიურია, ვიდრე ადამიანებთან. მუსიკა ამძაფრებს განცდებს, აღძრავს მოქმედებას და ამ გაგებით იგი პერსონაჟია.

1. ფრედერიკი და ნიკოლოზი. მოთხრობა ორ თემატურ პლასტს შეიცავს, ორი პარალელური ნარატივის საშუალებით ვითარდება: პირველი – ეს არის ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხაზი – ახალგაზრდა პოეტისა, რომელიც რუსული კოლონიური პოლიტიკის პერიოდის თბილისში ცხოვრობს და მარად ფიქრობს საქართველოს ისტორიულ ბედზე, ღალატსა და თავისუფლებაზე; მეორე – არის ფრედერიკ შოპენის ხაზი – ახალგაზრდა მუსიკოსისა, რომელიც წარმოშობით პოლონელია და ცხოვრობს საფრანგეთში. „ფრედერიკი და ნიკოლოზი ტყუბისცალები არიან“. ორივეს სხეული ფიზიკური ნაკლით არის დაღდასმული. ფრედერიკს სუსტი ფილტვები აქვს, ნიკოლოზი კი კოჭლობს; ორივესთვის შემოქმედებითი პროცესი რეალობისგან თავის დაღწევის საშუალებაა. „ორივე იძულებით, მშობლიურ სურნელს უცხოობაში დაატარებდა.“ მათ უცხო გარემოში დაასრულეს ხანმოკლე სიცოცხლე, თუმცა, სხვადასხვა ვითარებაში – ფრედერიკს მეგობრები და თაყვანისმცემლები გარს ერტყა, ნიკოლოზი კი მარტოობაში გარდაცვალა. ორივეს ნუთისოფელში მცირე დრო არგუნა ღმერთმა, თან

ეს დრო ხიფათიანი, ტკივილიანი და მარტოსულობის განცდითაა შემოსაზღვრული. ორივე უიმედო სიყვარულს ღრმა სევდას და პირად ტანჯვას განიცდის. მარია ვოძინსკი – შოპენის სიყვარულია, რომელთანაც შეხვედრის პერსპექტივა არ არსებობს. ამ უიმედო სიყვარულით შთაგონებული ნერს ვალსს – „მარიას“; ნიკოლოზის მუზა, ასევე განუხორციელებელი სიყვარული ეკატერინე ჭავჭავაძეა, რომელსაც პოეტმა რამდენიმე ნაწარმოები მიუძღვნა. ორივეს შინაგანად თავისუფალი, ძლიერი სული აქვთ; არც შოპენსა და არ ბარათაშვილს საკონცერტო დარბაზები და ხალხმრავლობა არ უყვართ, შოპენი მეგობრებისთვის უკრავს, ბარათაშვილიც მხოლოდ მათ უკითხავს თავის ლექსებს.

სულიერი ძმების ბედი მნიშვნელოვანი რამით სხვაობდა კიდევ: ფრედერიკის ყველა ნაწარმოები ადრინდანვე იბეჭდებოდა, გამოიცა და აღინიშნა მის სიცოცხლეშივე. იგი აღიარებული იყო დიდ პოეტად, ასევე უბადლო პიანისტად. საყოველთაო სიყვარულის ნიშანია პარიზში მის საფლავზე დადგმული შესანიშნავი ძეგლი.

ამის საპირისპიროდ, ნიკოლოზის თანამედროვეებმა მისი ნიჭი დიდწილად ვერ ამოიცნეს. მისი პოეზია სიცოცხლის განმავლობაში არ გამოქვეყნებულა და არ დაფასებულა. ნიკოლოზმა ეული მეუდაბნოეს ბედი გაიზიარა, – არა თუ დაბეჭდვა-გამოქვეყნება ან დაფასება მისი პოეზიისა, თანამედროვეებმა ვერც შეამჩნიეს იგი, ვერ იგრძნეს მისი „ღელვანი ვნებათანი“. ლექსებს უახლოეს მეგობრებს უკითხავდა, ისინიც უწონებდნენ და აქებდნენ, მაგრამ არ იყვნენ ნამდვილი შემფასებლები, ვერ აცნობიერებდნენ მის გენიალობას, იმას, რომ ეს პოეზია სხვა სივრციდან – „მარტოობის ოთახიდან“ იყო მოტანილი.

ავტორი დარწმუნებულია, რომ ვინც ბარათაშვილის ნამკითხველი და გამგებია, ზუსტად ის არის შოპენის მსმენელი: „*ეჭვი არაა, ბარათაშვილის პოეზიისა და წერილების ნამკითხველი, მოაზროვნე პიანისტი ზუსტად მიხვდება შოპენის ნაწარმოებების ხასიათს, სათქმელს... ასევე, ფრედერიკის წერილები, ვალსები, პრელუდიები, პოლონეზები გაგვიმხელენ ნიკოლოზის პიროვნებისა და შემოქმედების მრავალსაიდუმლოს*“. „*ნამდვილი მუსიკოსები უკეთ დაინახავენ შოპენისა და ბარათაშვილის მსგავსებას. ლიტერატორი, რომელიც ჰარმონიის სიმშვენიერეს ვერ შეიგრძნობს, ფორტეპიანოს ჯადოსნურ შესაძლებლობებს ვერ სწვდება, ამას ვერ შეამჩნევს*“.

აქ ავტორი მხოლოდ ხელოვნების სხვადასხვა დარგს შორის კი არ ავლებს პარალელებს, არამედ ორ ერს, ორ კულტურას შორის...

2. სათაური, როგორც მეტაფორა. მარტოობის ოთახი, როგორც მეტაფორა, უკავშირდება ორივე პერსონაჟს: ფრედერიკსა და ნიკოლოზს. მასში არ იგულისხმება ფიზიკური, შემოფარგლული, ჩაკეტილი სივრცე, ეს არის ის წარმოსახვითი სამყარო, სადაც იქმნება ხელოვნების ღირებული ნიმუში. აქ მხოლოდ მუსიკის ადგილია და მხოლოდ ქარს აქვს უფლება ჩააქროს სანთელი. ეს „ოთახი“ კი არა, ხშირად ბუნებაა. პოეტური „მეს“ თავშესაფარში ვერავინ შეიხედავს, თვით მარიაც კი – შოპენის მუზა. აქ განდევნილად ცხოვრობენ შემოქმედები და ტკივილებს „ბგერათკონებით“ უპასუხებ-

ბენ. მართალია, მარტოობა ძნელია, მაგრამ აუცილებელი პირობაა შემოქმედისთვის რაიმე ღირებულის შესაქმნელად. ეს ყველაფერი მარტოობის პირობებში შეიძლება ჩამოყალიბდეს. ეს, ალბათ იგივეა, რასაც რუსთველისეული „მოცალებია“: „მიჯნურმა უნდა მოიცალოს მხოლოდ თავისი სატრფოსათვის და ეს მოცლა უნდა გამოვლინდეს მარტოობასა და მასზე ფიქრში“ (ხინთიბიძე 2009). ძნელია მარტოობა სულისა, მაგრამ ამის გარეშე არც გენიალობა არსებობს და არც შედეგები იქმნება.

მოთხრობა იწყება შესავლით. ეს არის მხატვრულად ხორცშესხმული საუბარი მარადიულ თემაზე: როგორ იქმნება ხელოვნების – ლიტერატურული, მუსიკალური, ფერწერული, სკულპტურული თუ სხვა – გენიალური ნიმუშები? რა არის აუცილებელი გენიოსის დაბადებისათვის? როცა რ. შეროზია ამბობს, – „მხატვარს ფერების შერჩევისას ვინმეს დახმარება არ სჭირდება“, – ეს შემოქმედებითი დამოუკიდებლობის დეკლარაციაა. ავტორი ხაზს უსვამს ხელოვნების უნივერსალურობას, აჩვენებს, რომ ნამდვილი ხელოვნება ყოველთვის პირადული და ავთენტურია. ხელოვანი ფლობს უნარს შეამჩნიოს და ასახოს კიდევ სილამაზე იმისა, რასაც უბრალო თვალი ვერ აღიქვამს. დიახ, ხელოვნება, უპირველესად, არის პიროვნების ნიჭის შესაფერის ფორმაში გამოძერწილი საინტერესო სიახლე, მაგრამ ყოველი შედეგური აუცილებლად მოიცავს კულტურულ კონტექსტს, ხელოვანის მშობელი ერის წარსულს, ეთნოფსიქოლოგიას, მსოფლხედვას...

3. მუსიკა, როგორც პერსონაჟი. უკვე არსებობს ლიტერატურული კვლევები, რომლის ავტორები მუსიკას განიხილავენ პერსონაჟად. მაგალითად, კრემერ ლორენსი (Kramer Lawrence) თავის ნაშრომში *Music as Narrative or Music as Character: The Musical Poetics of Thomas Mann's Doktor Faustus* პირდაპირ სვამს შეკითხვას: შეიძლება თუ არა თომას მანის „დოქტორ ფაუსტუსში“ მუსიკა ჩაითვალოს მოქმედ პირად? ის სტატიაში ამტკიცებს, რომ მუსიკა არ არის მხოლოდ ფონის ელემენტი. იგი ისეთი ძალაა, რომელსაც ტექსტში საკუთარი ნებელობა, „ქცევა“ და „ძალა“ აქვს. ის შემოქმედებს სხვა პერსონაჟებზე, განაპირობებს პროცესებს, თანამოსაუბრეა. ამიტომ ის პერსონაჟის ფუნქციას ითავსებს (Kramer 1995:87).

რ. შეროზიას მოთხრობაშიც მუსიკა არის ყველაფრის როგორც ამხსნელი, ასევე განმაპირობებელი მიზეზიც. მუსიკის მოსმენით იწყება სიყვარული, ურთიერთობები, ზოგადად, ამბები და ამ ამბების მხატვრული გარდასახვა. მოთხრობის პოეტური და მეტაფორული სტილი, ხშირად იყენებს მუსიკალურ ტერმინებს ემოციური მდგომარეობისა და ურთიერთობების გადმოსაცემად. სამყაროში ყველაფერი რიტმულია, ნაბიჯების ხმაც კი. მუსიკა გვევლინება როგორც უჩვეულო, უსხეულოდ მოლივლივე, მოსრიალე პერსონაჟი:

„მელოდია აღმავალ ბილიკს აუყვავ“;

„ზევიდან ახლა ვალის მხიარული აკორდები ჩამორბოდნენ“.

„მანსარდიდან მალე პოლონეზის შეწყობილი ნაბიჯები ჩამოდიდებულდა. უკანასკნელი აკორდები ჯერ კიდევ ჰაერში ლივლივებდნენ“.

„სევდისფერმა სიტყვებმა ვალსივით გაირბინეს დარბაზში“.

„შორეული კუთხიდან – კი უჩვეულო ჰარმონიის ფრთებით ვალსი მოსრიალებდა. მელოდია სევდიანი სინაზით ეფინებოდა ათასგვარი სუნებით გაჟღერთილ სივრცეს“

მოთხრობის ავტორი შედეგის – შოპენის ბალადის (Op. 23 No. 1 g-moll) – დაბადების შექმნის პროცესის ზეალმაველ გრადაციას აღწერს, – პროცესი იწყება წერილების კითხვითა და ემოციის შეგროვებით. აქ მუსიკა მეტყველებს, ჯერ მშვიდია, მერე ტკივილისა და მღელვარებისკენ მიემართება, მწარე სინანულისა და მონატრების პიკზე აღის: „მაღალ ტონალობებში ქარიშხალი ბობოქრობდა“. ამას მოსდევს როიალთან „დიალოგი“, თემა თანდათანობით ვითარდება და უწყინარი ნაბიჯებიდან ქარიშხლად გარდაისახება. ეს არის ტკივილის ბალადად გარდაქმნის ამბავი. როიალი უსულო საგანი არ არის, ის დიალოგის, ნუგეშის ინსტრუმენტი, თანამზრახველია: „ფრედერიკს ისედაც არ უყვარდა ძლიერი, ხმამაღალი, მკვეთრი, გარეგნული ბრწყინვალეობითა და შინაგანი სიცარიელით შეფერილი ბგერა... ახლა კი, ნალველ-ტკივილით სავსე ამბავს რომ უყვებოდნენ ერთმანეთს, თითქოს გამთლიანდნენ, ერთ არსებად იქცნენ მეგობრები.“ მუსიკა „მოქმედებს“, როგორც დამოუკიდებელი პერსონაჟი. ფორტეპიანო გამოსახულია როგორც ცოცხალი კომპანიონი და არა მხოლოდ ინსტრუმენტი. უროიალობა უწყლოდ თევზის ფართხალს ჰგავს. ფრედერიკისათვის როიალი არის ცოცხალი არსება, რომელსაც უყვება ისეთ რამეს, რასაც – ვერავის სხვას. მას აქვს გრძნობაც, ხმაც, რეაქციაც: „როიალმა ჩუმი ბგერა-სიტყვებით დაიწყო საუბარი. ფრედერიკს ისედაც არ უყვარდა ძლიერი, ხმამაღალი, მკვეთრი, გარეგნული ბრწყინვალეობითა და შინაგანი სიცარიელით შეფერილი არც ბგერა და არც მრავალბმიანი აკორდი, ვერც ჭრელა-ჭრულა და უთავბოლო პასაჟებს იტანდა. თავის გულის ფეთქვას სიმებს გადასცემდა, მათი მიმორხვევის თანაზიარი იყო და ისინიც საოცარი ერთგულებით უბასუხებდნენ. ახლა კი, ნალველ-ტკივილით სავსე ამბავს რომ უყვებოდნენ ერთმანეთს, თითქოს გამთლიანდნენ, ერთ არსებად იქცნენ მეგობრები!“

ასევე განსაკუთრებული სიღრმითა და მხატვრულობით აღინერება მუსიკის ემოციური ზემოქმედება მსმენელზე, მელოდის მიერ მოგვრილი განცდები: „მელოდია მოსასხამივით შემოჰფენოდა მთვარის შუქს“ ბგერები „ზღაპრულ ფრინველები არიან“, რომლებიც შეიძლება ხმაურზე დაფრთხნენ და გაიფანტონ.

მუსიკა ასევე ცენტრალურ როლს თამაშობს შოპენისა და ჟორჟ სანდისთან პირველი შეხვედრის ეპიზოდში, ლისტთან ერთად როიალთან გათამაშებული სცენაში. აქ მუსიკა იძენს გმირთა შორის შინაგანი თანხმობისა და ურთიერთობის გამოსახვის ფუნქციას. ცნობილია შოპენისა და უნგრელი ფერენც ლისტის მეგობრობა. ლისტი იყო დახვეწილი მანერებით, სიფაქიზით გამორჩეული, ხუმარა, ხალისიანი, როგორც მისი მის მუსიკა. მოთხრობაში აღწერილია სახალისო ინციდენტი: ლისტი სიბნელეში უკრავს შოპენის „მაზურკას“ და ამიტებს პასაჟს. /შოპენს ეს არ მოსწონს, მაგრამ სხვა შეხვედრაზე თვითონვე სთხოვს ასე დაუკრას/. დაკვრის დროს სიბნელეა და დარბაზში მყოფები ვერ ხედავენ, ვინ ზის როიალთან. შოპენი იქვე, ლისტის გვერდით დგას.

ისმის მუსიკა და აუდიტორია ტყუვდება, არავის შეჰპარვია ეჭვი, რომ შოპენი უკრავს. აქ მუსიკა არის საშუალება, რითაც ლისტისა და შოპენის მეგობრობის სიღრმე იხატება. ავტორს სურს გვაჩვენოს, რომ ლისტი და შოპენი იმდენად ახლობლები არიან სულიერად, რომ ერთმანეთის უნიკალური სტილის იმიტაციაც კი შეუძლიათ. სიბნელეში დაკვრა შინაგანი ხედვის მეტაფორადაც შეიძლება მივიღოთ.

ნიკოლოზს ეკატერინე სიმღერის მოსმენის შემდეგ უყვარდება. მის სიმღერა ხდება კატალიზატორი ნიკოლოზის მისდამი გრძნობების გაღვიძებისთვის: „ფაშფაშა კაბებიდან და მუნღირებიდან გამოაღწია და ამღერებელი ეკატერინე დაინახა. აქ დაინერა „საყურე“: „ნეტავი იმას, ვინც თავისს სუნთქვას შენსა ჩრდილშია მოიბრუნებდეს!“

პარიზში ეკატერინე პირველად ეცნობა შოპენის მუსიკას. ამ ქალაქში ერთმანეთს ხვდებიან სამეგრელოს დედოფალი ეკატერინე და კომპოზიტორი ფერენც ლისტი. ლისტი უკრავს შოპენის „ბალადას“ და შოპენის ყოველი ფრაზა დედოფალს ახსენებდა ბარათაშვილის ლექსებს: „ვერღა აღმიგო სიყვარულმა კვალად ტაძარი...“ „ძნელი არის მარტოობა სულისა...“

4. მუსიკა, როგორც სამშობლოს ხატი. ყოველი გენიოსი საკუთარი ეროვნული ფერებით საზრდოობს. ამ მოთხრობაში მუსიკა სამშობლოს ხატი, მასთან დაკარგული კავშირის აღმდგენი ძალაა. აქ ეროვნება მუსიკალური მეხსიერების ფორმით იჩენს თავს.

ავტორი შესაძლებლად მიიჩნევს ორი სხვადასხვა ერის, სხვადასხვა დარგის შემოქმედს შორის გავლენების არსებობას, მაგრამ მისი აზრით, ხშირად ისინი შემთხვევითია. მაგრამ როცა ავტორი ბარათაშვილსა და შოპენზე წერს, ღრმად უკვირდება ამ ორი გენიალური შემოქმედის მსგავსების მიზეზებსაც და პოულობს კიდევ: „მათი თანადროული საქართველოსა და პოლონეთის პოლიტიკური მდგომარეობაც ერთმანეთს ჰგავს“. მისი აზრით, ეს მსგავსება მეტწილად განაპირობა მათი მშობლიური ქვეყნების პოლიტიკურმა ბედმა. ეს ის სერიოზული ფაქტორია, რომელიც ფერებისა და განწყობების მსგავსებას იწვევს, რადგანაც გენიოსი მხოლოდ განათლებით („ნაკითხულ-გაგონილით“) ვერ ჩამოყალიბდება. გენიოსს ქმნის იმ ხალხის კულტურული წარსული და გეოგრაფიული არეალი, ფსიქოლოგია და ენობრივი მსოფლხედვა, საიდანაც ის ამოიზარდა. ავტორის სიტყვებით თუ ვიტყვით – „გამონარსულდა“. ხელოვანის სრულყოფილებას განაპირობებს განწყობა, ემოცია და გამოცდილება, რაც შემდგომ სხვა ხალხისთვისაც საინტერესო და გასაგები ხდება.

შოპენის მუსიკა პოლონური ჰარმონიის მატარებელია და ასახავს კომპოზიტორის მეხსიერებას, ნოსტალგიას, სიყვარულსა და მარტოობას. მუსიკა არის პერსონაჟი, რომელშიც არის არეკლილი წარსულიც და მომავლის იმედიც; „გაიდუმალეზულ სიჩუმეში როიალის სიყვარულით სავსე ბგერები წვეთავდნენ. შემდეგ ისინი თაიგულის კონებად გაერთიანდნენ, რომელთაც ჰაეროვანი პოლონელი ნიმფები გვირგვინებად იწნავდნენ“.

შოპენის ნოქტიურნები პოლონური ხალხური სიმღერებითაა ნასაზრდოები ისევე, როგორც ბარათაშვილის „მორბის არაგვი“... „პოლონური ფერების გარდა მის ჰარმონიაში სხვა, უცხო ტონებმა ვერ შეაღწიეს“. ავტორი პარალელურად ავლენს შოპენის ვალსებსა და „საყურეს“, შოპენის „ბალადასა“ და „სული ობოლი“-ს შორის. მოთხრობაში შთამბეჭდავად არის მოყოლილი ისტორიები, თუ როგორ შეიქმნა ისინი.

ერთ-ერთი თავი იწყება ადამიანისა და ბუნების რომანტიკოსებისთვის ნიშანდობლივი ჰარმონიით, თუ როგორ ისმის გოგონას სიმღერის ხმა, როგორც ამ ჰარმონიის ორგანული მდგენელი; და კომპოზიტორმა როგორ გადააქცია ნოქტიურნად ხალხური სიმღერა. გენიოსი შთაგონებას პოულობს თავისი ქვეყნის ფოლკლორში და გარდაქმნის მას. თხრობას ფრედერიკის ვარშავულ საღამოზე, როცა ნოქტიურნი დაიბადა, ებმის თბილისური შემოღამება, რომელიც „სითბოთი მეტობდა ვარშავულს.“ ბალადის დანერის შემდგომი სცენა დრამატულია: „დილით მეზობელი სახლის პატრონი გაოცებულ უყვებოდა თავის ნაცნობს, უცნაური და ავადმყოფური სახის ახალი ბინადარი როგორ უკრავდა მთელი ღამე, ისიც – სიბნელეში. ფრედერიკთან მისულმა მოსწავლემ -კი თავისი მასწავლებელი სიცხისაგან გათანგული და გონებადაკარგული ნახა“.

„შოპენის ანდერძის თანახმად, მისი გული პოლონეთში წაიღეს!“ „ჭაბუკმა პოეტმა სამშობლოს დატოვებამდე თავისი პირველი საფორტეპიანო კონცერტი შექმნა“. მისი ყველა ნაწარმოები მხოლოდ პოლონური ჰარმონიით არის გაჟღენთილი, – პოლონურ სურნელს იგრძნობთ ყოველთვის. ფრედერიკის მელოდია „სად არის გოგონა, ან მისი სახლი“ – ორმაგი სიმბოლოა: სიყვარულისა და სამშობლოსი. აქ გამოხატულია მონატრება იმ სივრცისა, სადაც ქვეყანა და საყვარელი ადამიანები ერთად მოიაზრებიან. ამ თვალსაზრისით მუსიკის ჰარმონია მჭიდროდ უკავშირდება მშობლიური კულტურის ფესვებს, ენას, მეხსიერებას და მთლიანობაში არის გამომხატველი ეროვნული იდენტობისა. „დარბაზს პოლონების საზეიმო აკორდები მოეფინა. უცხო სტუმრების გარდა ყველა მიჩუმდა, – თითქოს მშობლიური ქვეყნის ჰიმნს უსმენდნენ. ეს თითქოს მათი თავისუფლების სიმბოლო იყო და ბრძოლისკენ მოუწოდებდა“. პოლონები პოლონელი ხალხის ცეკვაა“.

„პოლონურ მახურკას ქართველური „მორბის არაგვი...“ ეგებებოდა; პრელუდიას – „სული ბოროტო...“

ამავე დროს, ფრედერიკის მუსიკა ყველასია, არაპოლონელისაც“. მოთხრობა გვთავაზობს კულტურათა დიალოგის პერსპექტივას, სადაც მუსიკა ხალხთა დაახლოების, უკეთესი ურთიერთგაგების საშუალებაა. შოპენის ვალსებსა და ბალადებში პოლონეთის ისტორია ირეკლება, ისევე როგორც ნიკოლოზის ლექსებს საქართველოს ბედით გამონწვეულ სევდა.

იქნებ ასეც მოხდეს: ქართველურმა და პოლონურმა აზროვნება-ფსიქოლოგიამ, ტრადიციებმა მსოფლიოს ერთმანეთისთვის შემოცივებულ ხალხებს სითბო-სიყვარული ასწავლოს და შურღვარძლიანი მტრობა ამოძიკვოს. ამ იმედ-სურვილით მშვიდობას დაგიტოვებთ!

ცნობილია, რომ გეოგრაფიული არეალი განაპირობებს კულტურის ტიპოლოგიას, მაგრამ რ. შეროზია უფრო შორს მიდის და მიიჩნევს, რომ მუსიკალური ნაწარმოების შემსრულებლის ვოკალურ მონაცემები, მისი ხმის ტემბრი და დიაპაზონიც კი გეოგრაფიული არეალით არის განპირობებული. ავტორი კითხვის ფორმით აყენებს საკითხს:

„რატომ ვერ გაითქვეს რუსეთმა, გერმანიამ, ინგლისმა და სკანდინავიის ქვეყნებმა ისეთი ცნობადი და ძლიერი ტენორებით სახელი, როგორც იტალიელებმა (მაგალითად, მარიო ლანცამ): „ვოკალური ხელოვნების თაყვანისმცემელი, დაკვირვებული ადამიანი იკითხავდა მაინც: რატომ არა ჰყავს და არც ჰყოლია კარგი ტენორი რუსეთს, გერმანიას, ინგლისს, სკანდინავიის ქვეყნებს? ლემეშევ-პეტროვისნაირებს „ყელისაქეთიდან“ ამოსდით „გამომაცივრებული“ ხმა. მარიო ლანცას, დავით გამრეკელს... „ბგერები ყელისიქეთიდან ამოენიავებოდათ, თითქოს გულსაც თან ატანენო“.

ავტორის გონება შესაძლებლად მიიჩნევს ამა თუ იმ გენიოსის: ბახის, რუსთაველის, მიქელანჯელოს... შემოქმედების წვდომით მათი ხმის ტემბრების აღდგენას. ამ კონტექსტში, მუსიკა აღიქმება არა მარტო როგორც გრძნობების გამოხატვის ფორმა და საშუალება, არამედ გეოგრაფიული და კულტურული ფენომენი, რომელიც განმტკიცებულია ეროვნული ფსიქოლოგიით და ისტორიული გამოცდილებით.

მოთხრობაში ძალიან ხშირად არის გამოხატული ავტორის ეთიკური პოზიცია და აქაც აზრი ფორმულირებულია სიმღერისა და მელოდიის მეტაფორული კონფიგურაციით. სიყვარულით შთაგონებული შემოქმედება გაცილებით ძლიერია, ვიდრე დესტრუქციული ძალა, შიშზე დამყარებული იძულება: „ხიშტზე ჩამოკიდებულ ძალას როგორ უნდა გადაენონა დიდოსტატის მიერ სიკეთე-სიყვარულით შემოქარგულ ჩუქურთმაში ამღერებული უფლის დიდება?!“ ავტორის აზრით, შედეგების მიმართ ჩადენილი ყველაზე დიდი დანაშაულია მათი „გამარტივება და ასე „დახურდავებულად“ და შეკვეცილად მიწოდება მასიური მომხმარებლისთვის. ის აკრიტიკებს ხელოვნების კომერციალიზაციას. ავტორს არ მოსწონს, მაგალითად, ფორმანის ცნობილი ფილმი „ამადეუსი“, რომელიც მოცარტის ცხოვრებაზე მოგვითხრობს, რადგან ფილმის ამადეუსს ვერ აკავშირებს „რექვიემის“ შემქმნელის ტრაგიკულ მარტოსულობასთან, სულით ობლობასთან, რაც გენიოსების უცილობელი ხვედრია.

ამრიგად, ტექსტი რამდენიმე მთავარ თემატურ ხაზს ავითარებს: საინტერესოდ აკავშირებს შოპენის მუსიკასა და ბარათაშვილის პოეზიას, აჩვენებს მათ მსგავსებას, პარალელები იკვეთება პოლონურ და ქართულ კულტურას შორის; მოთხრობაში მუსიკა არა მხოლოდ ატმოსფეროსა და ფონს ქმნის, არამედ თითქმის მეტაფიზიკური არსებაა, პერსონაჟების იდენტობის ნაწილია, შინაგანი მორალური და სულიერი კონფლიქტების მატარებელი, ემოციური ტრანსფორმაციის ინიციატორი და მაპროვოცირებელი. მუსიკით არის გამოხატული სამშობლოს სიყვარულის ძალა, მუსიკას შეაქვს გარდამტეხი როლი სიუჟეტში. იგი ყველგან მოქმედებს საიდუმლოდ და უხილავად, იქაც, სადაც სიტყვა უძლურია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

შეროზია რ., მარტოობის ოთახი, ქუთაისი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2018.

ხინთიბიძე ე., „ვეფხისტყაოსნის მოცალები“. „ვეფხისტყაოსნის“ იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო, ჟ. „ქართველოლოგი“ თბ., 2009.

Kramer, Lawrence. „Music as Narrative or Music as Character: The Musical Poetics of Thomas Mann’s *Doktor Faustus*.“ In *Music and the Forms of Life* (გვ. 73–92) (განთავსებულია კრებულში: *Music and the Forms of Life, University of California Press*). 1995.

რელიგია, რწმენა, ფოლკლორი, მითოლოგია,
სახალხო რელიგია – ტერმინთა გააზრებისათვის

აბსტრაქტი

ყველა მეცნიერი, რომელსაც ჰქონია საქმე ადამიანთან და მის კულტურასთან, მეტ-ნაკლებად ეხება რელიგიას, რწმენას, მითოსს, ხალხურ წარმოდგენებს. ნაშრომში განხილულია რელიგიის, რწმენის, ხალხური წარმოდგენების, მითოლოგიის არსი და ამავე დროს ის საერთო, რაც მათ აქვთ კაცობრიობის, ადამიანის აზროვნების სისტემის გასარკვევად. საინტერესოა სწორედ ის ფაქიზი ზღვრები, რომლებიც მათ აახლოებს და ამავე დროს მკაფიოდ განასხვავებს ერთმანეთისაგან. ნაშრომში აქცენტები გაკეთებულია რელიგიის სოციოლოგიის თემებზე. ასევე განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ზემოხსენებულ საკითხებს აზროვნების ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით. ეს უკანასკნელი კი, მით უმეტეს, აქტუალურია თანამედროვე მსოფლიოში, როდესაც აზროვნება ფაქტობრივად მრავალმხრივი სამიზნე გახდა სხვადასხვა პროპაგანდისა და გავლენების გავრცელების თვალსაზრისით.

ამოსავალი სიტყვები: რელიგია. რწმენა. ფოლკლორი. გავლენები

Bela Mosia
Doctor of Philology, Professor at ZSU

RELIGION, BELIEF, FOLKLORE, MYTHOLOGY,
FOLK RELIGION – UNDERSTANDING OF THE TERMS.

ABSTRACT

All scientists who have dealt with man and his culture, to some extent, deal with religion, faith, myth, folk beliefs. The work interestingly discusses the essence of religion, faith, folk beliefs, mythology, and at the same time what they have in common for under-

standing humanity, the human system of thought. What is interesting are precisely those fine boundaries that bring them closer and at the same time clearly distinguish them from each other. The work interestingly emphasizes the topics of the sociology of religion. Special attention is also paid to the above-mentioned issues from the point of view of studying the history of thought. The latter is all the more relevant in the modern world, when thinking has actually become a multifaceted target in terms of the spread of various propaganda and influences.

Keywords: Religion, Belief, Folklore, influences.

წინამდებარე ნაშრომი მონოგრაფიული შრომის ნაწილია. საფუძვლიანი კვლევის საგნად რელიგია, მითოლოგია, ფოლკლორი, ხალხური წარმოდგენები მრავალი მიზეზის გამო გახდა. ყოველივე ის, რაც აერთიანებს საზოგადოებას, ძალიან ადვილად შეიძლება მათივე გაყოფის, დაშლის მიზეზი გახდეს. თანამედროვე მსოფლიოში კი ტენდენცია ცალკეული ჯგუფების, ე.წ. ბაბლების ჩამოყალიბებისა, მათით სხვებზე თუ მათზე გავლენების მოხდენის მიზნით, ძალიან აქტუალურია. ხშირად მსგავს გაერთიანებებს მიზანმიმართულად არასწორად წარმართავს დაინტერესებული მხარე. ეს კი სახიფათოა ადამიანის უფლების, საზოგადოების პატივისცემის თვალსაზრისით. ამდენად, კვლევის მიზნად დავისახეთ ადამიანის ფსიქოემოციური მდგომარეობა, მისი საზოგადოებრივი სისტემა ისტორიის ქრილში, სხვადასხვა ეპოქებში როგორ წარმოჩნდებოდა, რამდენად სწორად ერკვეოდა ადამიანი რელიგიის, საკუთრივ ხალხური წარმოდგენების, მითოსის არსში, რომ სწორად განგვესაზღვრა თანამედროვე ადამიანის უნარი – დაიცვას თავი სხვადასხვა გავლენისაგან და ამავე დროს, ის თვითონ ასრულებდეს როლს, მთავარ ფუნქციას, მუდმივად იქონიოს სასიკეთო გავლენა სამყაროზე. იმდენად, რამდენადაც ჩვენი წინამდებარე ნაშრომი ვრცელი კვლევის ნაწილია, პირველი სტატია კვლევის ფარგლებში საინტერესოა რამდენიმე ტერმინში სწორად გარკვევისთვის, როგორებიცაა: ხალხური რელიგია, ტრადიციული რელიგია, ხალხური რწმენა, ფოლკლორი, რელიგია. მითოლოგია.

მიუხედავად იმისა, რომ რელიგია, მითოლოგია და ფოლკლორი ხშირად ურთიერთგამომრიცხავ ფენომენად აღიქმება, სამივეს აქვს საინტერესო და მნიშვნელოვანი საერთო. თითოეული ეხება აზროვნების სისტემას და უდიდესი მნიშვნელობა აქვს კონკრეტული ჯგუფისთვის, საზოგადოებისთვის. შეიძლება ითქვას, რომ მითოლოგია და ფოლკლორი რელიგიის კომპონენტებიცაა, იმდენად, რამდენადაც ორივე რწმენა-წარმოდგენების ნაწილია. ფაქტობრივად, ხალხურ რწმენა-წარმოდგენებს, როგორც ხშირად ხალხურ რელიგიად წოდებულ ფენომენს, ახლავს ხალხური ცოდნა, მითოლოგიური წარმოდგენები, რიტუალების კომპლექსი, რომელთაც აქვს რელიგიური მნიშვნელობა მათი მიმდევრებისთვის.

ხალხური რელიგია თავისთავად მოიცავს მრავალფეროვან გაგებას და ის გულისხმობს ტრადიციულ რელიგიებს, როგორცაა: აფრიკულ, ჩინურ, ადგილობრივ ამერიკულ და ავსტრალიის აბორიგენულ რელიგიებს, მაგრამ ქრისტიანული ხალხური რელიგია გულისხმობს ქრისტიანი ხალხის გამოცდილებას თავიანთი წარმოდგენები დაუკავშირონ ბიბლიასა და ეკლესიაში გამოხატულს. რამდენად შეესაბამება ტერმინი „ხალხური რელიგია“ პავლე მოციქულის მიერ ნახსენებს: „წარმართები, რომელთაც რჯული არ გააჩნიათ, ბუნებით რჯულისმიერს აკეთებენ“ (რომ. 2. 14). „ბუნებით რჯულში“ ანუ ბუნებით რელიგიაში ის გულისხმობს თვითნაბად, იმპულსურ რწმენა-წარმოდგენებს, თვითრჯულს, ხოლო „გამოცხადებულ რჯულში“ ძველსა და ახალ აღთქმას¹. პავლე მოციქულის მიერ ნახსენები „ბუნებითი რჯული“ და ხალხური რელიგია სრულად ერთი არ უნდა იყოს. თვითრჯულს არაფერი აქვს საერთო ქრისტიანობასთან, ხოლო ხალხური რელიგია უმეტესად მისითაა ნაკარნახევი. თვითრჯულია ვაჟასთან მკლავის მოკვეთის (ალუდა ქეთელაური), მტრის მსხვერპლად შეწირვის (სტუმარ-მასპინძელი) ტრადიციები, მაგრამ ხალხური რელიგიაა ხატობაზე დამწყალობება, უფლისთვის მსხვერპლშეწირვა.

ფოლკლორი მოიცავს ტრადიციულ შემოქმედებას ხალხისას, პრიმიტიულსა და ცივილიზებულს, ხალხის რწმენასა და ცრურწმენას, წეს-ჩვეულებებსა და წარმოდგენებს, სიტყვიერ და პოეტურ, სასიმღერო და რიტუალურ ფორმებს. ფოლკლორი არ არის ხალხის შესახებ ცოდნა, არამედ ის არის ხალხის ცოდნა, რომელიც შეიძლება გავავრცოთ და ასახავდეს ყველა იმ ადათსა და ტრადიციას, რომლებიც თაობებმა გადასცეს თაობებს და გულისხმობს: სიმღერებს, კერვას, ქსოვას (სამოსის ხელოვნება), რკინაზე, სხვადასხვა ლითონზე (ოქრო, ვერცხლი და სხვა) მუშაობისა და მათი შემუშავების წესებს, მინის სამუშაოებს, რომლებსაც თაობები ასწავლიან მომდევნო თაობებს, მესაქონლეობა-მეცხოველეობის წესებსა და მათი მოვლის ფორმებს, ყველა ტიპის ცოდნასა და წესს, რომლებიც ყოველგვარი ჩანაწერის, წიგნის ან ჩანიშვნის გარეშე გადმოგვეცემა. ფოლკლორი ემსახურება ხალხური კულტურის შენარჩუნების საქმეს. ვრცლად მსოფლიო ფოლკლორისტებს, ანთროპოლოგისტებსა და სოციალური მეცნიერების მესვეურთა მიერ ფოლკლორის შესახებ განმარტებები და მისი მრავალფეროვანი მნიშვნელობები, ფოლკლორის მატარებლებისა და შემსწავლელების ჩათვლით, მოცემულია შემდეგ სტატიაში². ფოლკლორის შესწავლის დასაწყისად მე-19 საუკუნეს მიიჩნევენ. შესწავლის მიზნით ფინეთი ითვლება ფოლკლორისტიკის დასაბამად, როცა ფინელმა მეცნიერებმა ფოლკლორული მასალების მოგროვებითა და მათზე ანალიტიკური დაკვირვებით შექმნეს ფინური ისტორიულ-გეოგრაფიული მეთოდი.

1 <http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%98%E1%83%90> (8 იანვარი 2023 წელი)

2 „Definitions of Folklore.“ *Journal of Folklore Research*, vol. 33, no. 3, 1996, pp. 255–64. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/3814683>. Accessed 13 Jan. 2023

რელიგია არის მისტიკის სფერო, ცხოვრების საბოლოო მნიშვნელობის ახსნა იმის მიხედვით, თუ როგორ უნდა იცხოვრო. რელიგიის საფუძველი რწმენაა. ყველა რელიგიის მამა შემოქმედი ღმერთია. შესაძლებელია რომელიმე რელიგიას შემოქმედი ღმერთის იდეა არ ჰქონდეს (ბუდიზმი, კონფუციანიზმი), მაგრამ სულის აღიარების გარეშე რელიგია არ არსებობს. რელიგიის ყველაზე სრული განმარტებით ის არის „ღმერთთან ვისიმე ხელახლა დაკავშირების იარაღი“¹. „რელიგია არის ადამიანთა გაერთიანება ღმერთთან დაკავშირების მიზნით“ (ქარუს პაული 1904:767), თუმცა მას შემდეგ რაც სხვადასხვა ათეისტური რელიგიები და კონფესიები გაჩნდა, რელიგიის ფილოსოფოსებმა რელიგიის განმარტება კიდევ უფრო განავრცეს და ის თავისი ფართო გაგებით არის „აბსოლუტური დამოკიდებულების განცდა“ (იქვე გვ. 767). საბოლოოდ კი ტერმინი რელიგია ისეთივე განუსაზღვრელი გახდა, როგორც სიტყვა „ღმერთი“, რომელიც არის „უსასრულო“, „პირველმიზეზი“, „მარადიული“, „დაუსაბამო“ და ა.შ. რელიგია განსაზღვრავს, ფარავს ადამიანის, საზოგადოების ემოციურ, ინტელექტუალურ და პრაქტიკულ, ყოველდღიურ ცხოვრებას. რელიგია ადამიანის დამოკიდებულებაა სრულყოფილებისადმი და მისი მახასიათებელია რწმენა, რომელიც ამავე დროს არეგულირებს ჩვენს მოქმედებას. რელიგიის განმარტება და სწავლება სცადეს ანთროპოლოგებმაც, რომელთა შორის ყველაზე დიდი ცდა მისი არსის წვდომისა ჰქონდათ ტეილორს, ფრეზერს, დიურკ ჰეიმს, რომლებიც ძირითადად ფსიქოლოგიურად ორიენტირებული იყვნენ, მაგრამ არა იმ განწყობით, რომ ფსიქოლოგიის პროგრესი ან მისი თეორიის განვითარების კვლევა მოეცათ. ყველაზე საინტერესო იყო მათი განმარტებებით რელიგიის საფუძვლად ინტელექტის დასახელება. მიუხედავად ამ მცდელობისა, მაინც მოძველებულმა ფსიქოლოგიურმა მიდგომებმა მათი მოსაზრებები გამოუსადეგარი გახადა². მათი მცდელობები უმეტესად მითის ბუნების, არსის განმარტების მცდელობა იყო. რელიგიის მეცნიერულად შესწავლის მცდელობაა მისი მხოლოდ რელიგიის მიხედვით სწავლება, რასაც ემსახურება თეოლოგია, რელიგიათმცოდნეობა, ხოლო სოციალური მეცნიერებები, ფილოსოფია, ფსიქოლოგია სწავლობენ რელიგიას სხვა სოციალურ-კულტურულ მოვლენებთან დაკავშირებით. დიდი ხანია საქართველოში უკვე ყალიბდება ცალკე დისციპლინად რელიგიური სოციოლოგია, რომელსაც აქვს თავისი კვლევის საგანი. როდესაც რელიგია გადაიქცევა შესწავლის სფეროდ, ეს უკვე ნიშნავს საზოგადოებისთვის მის სასიცოცხლო ფუნქციას.

ცალკე თემაა მითოლოგიის არსის გააზრება, რომლის შესახებ ვრცლად მსჯელობს შტრაუსი სტატიაში „მითის სტრუქტურული სწავლებისთვის“ (შტრაუსი 1955:428-44). მითს, ერთ-ერთი განმარტებით, უკავშირებენ ენას, რომელიც უნდა იცოდეს, უნდა გამოხატოს სიტყვებით, დაახლოებით ეს არის საუბრის ერთ-ერთი კომპონენტი. თუმ-

1 <https://sites.google.com/a/iliauni.edu.ge/religia1992/ra-aris-religia> (13 იანვარი 2023 წელი)

2 Lévi-Strauss, Claude. „The Structural Study of Myth.“ *The Journal of American Folklore*, vol. 68, no. 270, 1955, pp. 428–44. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/536768>. Accessed 16 Jan. 2023

ცა, ეს ვერ ამონურავს მითის სრულ არსს. მითისთვის დამახასიათებელი უმთავრესი ისაა, რომ ის არის წარსულში, კონკრეტულ დროში მომხდარი, მაგრამ სრულიად გამაოგნებელია ის, რომ ის არის წარსულიც, აწმყოც და მომავალიც. პლატონიდან, სოფისტებიდან მოყოლებული და ბერძენთა ნააზრევში პრობლემა იყო მითის ბუნება, როგორ განემარტათ მისი კავშირი როგორც რაციონალურ, ფილოსოფიურ ჭეშმარიტებასთან, ასევე ტრადიციულ და რელიგიურ რწმენებთან. სოფისტები და ბერძენი განმანათლებლები გაერთიანდნენ და ტრადიციული მითები და თეოგონიური ზღაპრები განმარტეს როგორც ალეგორია, ავლენენ რა ნატურალისტურ და მორალურ ჭეშმარიტებებს. ალეგორიულობის განმარტების თეორია კრიტიკის ობიექტი გახდა პლატონის მხრიდან და გაგრძელება ჰპოვა ნეოპლატონიკოსებისა და სტოიკოსების ფილოსოფიაში ელინისტურ ხანაში, რომლებმაც ხაზი გაუსვეს ტრადიციულობის ავტორიტეტულობას და ასევე რელიგიის სახელმწიფოებრიობას, მის პრეროგატიულობას სახელმწიფოსთვის. იმპერატორი იულიანე და ფილოსოფოსი სალუსტიუსი მითს მიიჩნევდნენ ღვთაებრივ ჭეშმარიტებად, რომელიც დაფარულია ხალხისთვის, მაგრამ ცხადია ბრძენთათვის. ყველაზე კლასიკური განმარტებით ჩვ. წ. აღ-მდე მესამე საუკუნეში ეუჭემერუსმა განმარტა, რომ ტრადიციული მითები ღმერთებსა და გმირებზე მაღავენ არა ზებუნებრივ მისტიერებს, არამედ რეალურ ისტორიებს გადმოსცემენ პროზაულად. ადრინდელ ქრისტიანულ ეპოქაში ქრისტიანმა და ებრაელმა თეოლოგებმა პილომ და წმინდა ავგუსტინემ გადანყვიტეს განემარტათ ძველი აღთქმის სიუჟეტები ალეგორიულად და ლიტერატურულად, მაგრამ იგივე არ უცდიათ წარმართული მითებისადმი. XV-XVI საუკუნეების რენესანსის ეპოქაში ცხოველური ინტერესი გაჩნდა ბერძნული ხელოვნებისადმი. ტიციანის, ტინტორეტოს, მიქელანჯელოს და ლეონარდო და ვინჩის ხელოვნების ნიმუშები უკვე მითოსური ელემენტებით ივსება, რითაც ხდება ახალი საერო იდეების სიმბოლური გამოხატვა. გვიან XVII-XIX საუკუნის რომანტიზმისთვის მითი გახდა თავყვანისცემის საგანი და გადაიქცა ადამიანური კულტურის მთავარ წყაროდ¹. XVIII საუკუნისთვის მითოლოგია ცალკე მეცნიერებაა, მაგრამ დღეს იგი შესწავლის არც ისე მარტივი თემაა და გადაიქცა ანთროპოლოგიის, ლიტერატურის, თეოლოგიის, ფოლკლორის და დღითიდღე მეტი და მეტი დარგის ინტერესის სფეროდ. იოსებ ქემფბელი, როგორც მითოლოგი, ყველგან ხედავს არქეტიპულ სიმბოლოებს, გამეორებულ თემებს – ცეცხლის მოპარვა, ქალწულებრივი შობა, რეინკარნაცია, დაბრუნებული გმირები – რომლითაც ის მსოფლიო ზღაპრებს, მითებსა და ლეგენდებს აკავშირებს და ხსნის ადამიანის ძირითად ბიოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ მოთხოვნებად. ის წერდა „Mythology is the womb of mankind's initiation to life and to death = მითი არის კაცობრიობის დაბადებისა და გარდაცვალების საშო, დასაბამი“ (დორსონი 1973:108).

1 Bidney, David. „Myth, Symbolism, and Truth.“ *The Journal of American Folklore*, vol. 68, no. 270, 1955, pp. 379–92. *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/536765>. Accessed 6 Feb. 2023.

რელიგიის სოციოლოგია: ჩვენი წინამდებარე ნაშრომის გარშემო კვლევა არ იქნება სრული, თუ არ შევხებით რელიგიის სოციოლოგიის საკითხს. მისი შესწავლის ისტორია არც ისე ახალია, თუმცა, ვერც ტრადიციულად მივიჩნევთ. საქართველოში აღნიშნული თემის გარშემო ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირის პერიოდში იწერებოდა, მაგრამ მაშინდელი შრომები, ბუნებრივია, ვერ უპასუხებენ დღევანდელ მოთხოვნებს. რელიგია, ეკლესია, რწმენა საბჭოთა კავშირის რღვევის შემდეგ არა ერთი მეცნიერის (ისტორიკოსი, ფილოლოგი, თეოლოგი, ფსიქოლოგი და სხვათა) მონოგრაფიული და სხვა ტიპის კვლევის სფერო გამხდარა, მაგრამ რელიგიის სოციოლოგიის შესახებ მცირეა დაწერილი. რელიგიის სოციოლოგია სოციოლოგიის სფეროს ინტერესს წარმოადგენს და ისწავლება ამ მიმართულების სტუდენტებისთვის. აღნიშნულის გარშემო 2011 წელს შეიქმნა ლექციების კურსი სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებისთვის, ხოლო 2020 წელს განახლებული სახელმძღვანელო ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ. არც ჩვენ გვაქვს ამ მიმართულებით ორიგინალური ქართული კვლევის შექმნის პრეტენზია, უბრალოდ, ჩვენი მიზანია რელიგიის სოციოლოგიის საკითხის კვლევის ისტორიისა და არსებული რეალობის შესწავლა იმ თვალსაზრისით, რომ ჩვენს წინამდებარე ნაშრომს შევუქმნათ რეალისტური საფუძველი და ის წარმოვადგინოთ როგორც რელიგიის სოციოლოგიის დარგში შექმნილი საინტერესო შრომა – მოიცავს რა ხალხურ რწმენა-წარმოდგენებს, სახალხო რელიგიას, რელიგიას, სოციუმისა და რელიგიის მიერ დამკვიდრებული რწმენა-წარმოდგენების გახალხურების უნიკალურ მაგალითებს ისტორიულად დღემდე. ვეყრდნობით რა ფოლკლორულ მასალებს, ხალხში დღემდე დამკვიდრებულ სახალხო რელიგიის მაგალითებს, მიგვაჩნია, რომ კიდევ ერთხელ დავეხმარებით რელიგიით, ფოლკლორით, ეთნოგრაფიით, თეოლოგიითა და სოციალური მეცნიერებებით დაინტერესებულ პირებს მკაფიოდ და ცხადად დაინახონ აზროვნების ისტორიაში მიმდინარე საინტერესო პროცესები. შრომა ინტერდისციპლინურია და საინტერესოდ დააკმაყოფილებს ფართო მასების მკითხველის ინტერესსაც და საინტერესო დახმარებას გაუწევს სამეცნიერო წრეების წარმომადგენლებს.

თანამედროვე ადამიანს რელიგიით დაინტერესება მხოლოდ და მხოლოდ არსებობის უკვდავებისა და მარადიულობის განცდაში დასახმარებლად არ სჭირდება. დღევანდელი ადამიანის მოთხოვნა მაღალინტელექტუალურია. რელიგიის, თეოლოგიის, ეკლესიის წარმომადგენლები დგანან გამონვევის წინაშე, დააკმაყოფილონ საზოგადოებრივი მოთხოვნები და გაეცეს კითხვებს პასუხები, რამდენად შესაძლებელია თანამედროვე ადამიანის სულიერი სამყაროს სისრულის შევსება.

რელიგიის სოციოლოგიას აქვს თავისი საგანი და ეს არის რელიგიის გენეზისი, მისი სოციალური ფუნქცია, ადგილი და როლი საზოგადოებაში, რელიგიურ ჯგუფებსა და ინსტიტუტებს შორის ურთიერთკავშირი, ამ უკანასკნელთა კავშირი სხვა საზოგადოებრივ ჯგუფებთან. რელიგიის სოციოლოგიის კვლევის საგნად მიიჩნევა აგრეთვე სეკულარიზაციისა და რელიგიურობის პრობლემები. რელიგიის სოციოლოგია გვეხ-

მარება სოციალური პროცესების გარკვევაში, მით უმეტეს დღეს, როდესაც მსოფლიოში მიმდინარე მთელი რიგი პოლიტიკური, სოციალური პრობლემები საჭიროებს დაკვირვებას, რომ სწორად განვსაზღვროთ რელიგიის გავლენა საზოგადოებაზე.

სამყაროს ურთულეს პროცესებში გარკვევა ოდითგანვე იყო ადამიანის საზრუნავი. უფლის შემოქმედებითობის ნაყოფი, თავის თავში უამრავ კითხვას მოიცავდა და ადამიანი ამ კითხვებზე პასუხების ძიებაში ქმნიდა აზროვნების სისტემას, რომელიც ყოველთვის იყო რაციონალური, მაგრამ მუდმივად იყო გაჯერებული ფანტაზიით, გამონაგონით, რომლებითაც ასევე იქმნებოდა ღირებულებათა სისტემა, რომელზეც იზრდებოდნენ თაობები.

ადამიანი როგორც ზებუნებრივი ძალით სავსე არსება, უფლის შემოქმედებითობას აგრძელებს, თუმცა, მისი შესაძლებლობები განსაზღვრულია. ის მუდმივად ისწრაფვის სრულქმნილებისკენ, რათა მიეახლოს უფალს, შემოქმედს. უფალმა ადამიანი შექმნისას ორი დიდი ნიჭით შეამკო: „პირველი ნიჭი კაცისა არის ჭკუა, ანუ გონება, რომლითაც იგი იცნობს ღმერთს, ბუნებასა და თავის თავს და ჰმართავს თვისსა ცხოვრებასა და თვისსა საქმესა, მეორე ნიჭი კაცისა არის თავისუფლება, რომლითაც მას შეუძლიან განჩივება კეთილისა და ბოროტისა და შეეყვარება ერთისა ან მეორისა“ (ქადაგებანი 1913:181).

თანამედროვე ადამიანის ყოველდღიურობა არ არის მხოლოდ კონკრეტულ სივრცესა და გარემოში ცხოვრება და ამ გარემოსთან ადაპტირებისა თუ მის შესახებ ინფორმაციის ძიების, მისით ცხოვრების გამოწვევა. თანამედროვე ადამიანი საკმაოდ დიდი მსოფლიოს ნაწილია, გლობალურ სამყაროში ადგილის მაძიებელია და ბუნებრივია, ეს განსაკუთრებულ ცოდნასა და უნარებს მოითხოვს მისგან. ამავე დროს, ბუნებრივია ადამიანის წინაშე მუდმივად დგას რწმენის, მარადისობის, მარადიულის, საკუთარი თავის რწმენის გარშემო კითხვები. დღევანდელმა მსოფლიომ ადამიანი საკმაოდ პრაგმატული გახადა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, არასოდეს ის არ დარჩენილა რწმენის გარეშე. მის ამ უნიკალურ ბუნებას კარგად იცნობს მსოფლიოც და ადამიანით დაინტერესებული მხარეები: ბიზნესი, მედიცინა, ფარმაცია, პოლიტიკა და ეს უკანასკნელნი საკმაოდ კარგად იყენებენ მას, ანუ ადამიანს, თავიანთი გლობალური თუ ვიწრო ინტერესებისთვის. ძალიან ბევრი ფაქტორია, რაც ხელს უწყობს მათ წარმატებულობას, გამომდინარე იქიდან, რომ სწრაფად ცვალებად გარემოში, ისედაც ადამიანისთვის ბოძებულ მოკლე დროში, სწორი და თანმიმდევრული განათლების მიღების ნაკლები შესაძლებლობების პირობებში, ძალიან ადვილია ადამიანი ან ადამიანთა ჯგუფი ჩაითრიო, ჩაიყოლიო საქმეში და შენი ინტერესების ნაწილი გახადო. შემთხვევით არ გვიხსენებია სწორი და თანმიმდევრული განათლების მიღების ნაკლები შესაძლებლობა, რაც განსაკუთრებით დამახასიათებელია პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისთვის. საქართველო ამ მხრივ არა თუ გამონაკლისი არ გამოდგა, როგორც დღეს ვხედავთ, ის ყველაზე მეტად გახდა სამიზნე გავლენებისა და სხვადასხვა რწმენაზე დაფუძნებული მავნე პროპაგანდის, რომ წარსულმაც და აწმყომაც თავის სასარგებ-

ლოდ დააზიანოს აქ ადამიანი, არ მისცეს მას პირადი განვითარების საშუალება, რომ მან შეძლოს საკუთარი მთავარი ნიჭის – თავისუფლების – განვითარება. ადამიანი გონიერი არსებაა და ბუნებრივია მას ახასიათებს აზროვნება, მან უნდა დასვას კითხვები, მაგრამ სახელმწიფომ მას უნდა შესთავაზოს კითხვებზე პასუხების გაცემის სწორი და თანმიმდევრული, ეროვნული და ზნეობრივად მონესრიგებული პირობები. მაშინ როდესაც საბჭოთა იდეოლოგიის მოთხოვნა ჯერ კიდევ დგას, იმ პირობებში, სადაც ადამიანი მზა პასუხებს მოითხოვს და ის ვერ გრძნობს ძიების „სიამეს“, არ ინტერესდება შრომით, არ უყვარს შემეცნებითი წინსვლა და მისით განცდილი ემოცია, ადვილია მზა პასუხები მოამზადო, შესთავაზო და ადამიანი მიიმხრო, გადაიბირო. ამის საფუძვლად კი ადვილად შეიძლება გამოიყენო რელიგია, ტრადიციული აზროვნება, სააზროვნო სისტემა. რა უნდა ქნას ასეთ დროს ადამიანმა, რომელიც არა მხოლოდ თვითონ რჩება დაუცველი პირისპირ მსგავსი გავლენების დროს, არამედ უნებლიედ მოაქცევს თავის წრეში იმ ადამიანებსაც, რომლებზეც ის კისრულობს პასუხისმგებლობას. მაგ: ოჯახს, ახლობლებს, მეგობრებს. სწორედ ამ მიზნით იქმნება ჩვენი წინამდებარე ნაშრომი, რომელსაც შეუძლია ადამიანს სწორი წარმოდგენები შეუქმნას გავლენების, პროპაგანდის შესახებ რომ ადამიანში გადარჩეს ადამიანი, თავისუფალმა ადამიანმა ისე იცოცხლოს მასში, რომ მან არა მხოლოდ ფიზიკურად შვას მომავალი, არამედ გადაარჩინოს მომავალი როგორც აბსოლუტური კეთილდღეობის სივრცე და ადამიანი ამ კეთილდღეობის უცვლელი შემოქმედი გახადოს. ეს არის პროგრესი, ამას ვუნდობთ მონესრიგებულ განვითარებას.

იმდენად, რამდენადაც წინამდებარე ნაშრომი ვრცელი შრომის ნაწილია, მის მიზანს ამ ეტაპზე არ წარმოადგენს ყველა კითხვაზე პასუხის გაცემა. მისი მიზანია საკითხის დასმა, ტერმინებში გარკვევა და შემდგომი კვლევის დასახვა: წარმოაჩინოს აზროვნება როგორც ისტორიული პროცესი და ხაზგასმით და მკაფიოდ ახსნას ამ რთულ სისტემაში სწორად გარკვევის მიზნით, რას ნიშნავს თავისუფლება; როგორია თავისუფალი ადამიანი და რა არის მისი არსებობის ბედნიერება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ქადაგებანი: ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, თქმულნი 1870-1884 წლებში, II, გამოცემა მეოთხე, ქუთაისი, 1913.

ლინკები:

<http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%98%E1%83%90> (8 იანვარი 2023 წელი).

ფოლკლორის განმარტება, ფოლკლორული სწავლების ჟურნალი, ტომი 33, N3, 1996 წ. გვ. 255-64 . „Definitions of Folklore.“ *Journal of Folklore Research*, vol. 33, no. 3, 1996, pp. 255-64. *JSTOR*,

<http://www.jstor.org/stable/3814683>. Accessed 13 Jan. 2023

ქარუს პაული 1904, „რელიგიის განმარტება“. ტომი 4, N5, 1904 წელი, გვ. 766-70. Carus, Paul. „DEFINITION OF RELIGION.“ *The Monist*, vol. 14, no. 5, 1904, pp. 766–70. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/27899545>. Accessed 13 Jan. 2023.

ნაშ ჰენრი 1913, „რელიგიის ბუნება და განმარტება“, ჰარვარდის თეოლოგიური მიმოხილვა, ტომი 6, N1, 1913. გვ. 1-30. Nash, Henry S. „The Nature and Definition of Religion.“ *The Harvard Theological Review*, vol. 6, no. 1, 1913, pp. 1–30. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/1506969>. Accessed 13 Jan. 2023.

ლევ სტრაუს 1955, კლაუდე. „მითის სტრუქტურული სწავლებისთვის“ ამერიკული ფოლკლორის ჟურნალი, ტომი 68. N270, 1955. გვ. 428-44. Lévi-Strauss, Claude. „The Structural Study of Myth.“ *The Journal of American Folklore*, vol. 68, no. 270, 1955, pp. 428–44. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/536768>. Accessed 16 Jan. 2023.

ბიდნი დ., „მითი, სიმბოლო და სიმართლე“, ამერიკული ფოლკლორის ჟურნალი, ტომი 68, N 270, 1955, გვ. 379-92, Bidney, David. „Myth, Symbolism, and Truth.“ *The Journal of American Folklore*, vol. 68, no. 270, 1955, pp. 379–92. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/536765>. Accessed 6 Feb. 2023.

ქეცბაია 2020, კახა ქეცბაია, რელიგიის სოციოლოგია (განახლებული სახელმძღვანელო), ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა თბ. 2020.

https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/nashromebi/Religiis_Sociologia.pdf

რელიგიის სოციოლოგია 2011, რელიგიის სოციოლოგია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ, სალექციო კურსი

დორსონი რ. 1973, Dorson, Richard M. „Mythology and Folklore.“ *Annual Review of Anthropology*, vol. 2, 1973, pp. 107–26. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/2949263>. Accessed 16 May 2023.

ანთროპონიმული ტოპონიმები (ოიკონიმები) მეგრულში

აბსტრაქტი

ნაშრომი იკვლევს ანთროპონიმური ტოპონიმების (ანთროპო-ოიკონიმების) წარმოშობასა და განვითარებას სამეგრელოს რეგიონში. იგი ფოკუსირებულია პირადი სახელებისა და გვარებისგან წარმოებულ ტოპონიმებზე, იკვლევს მათ მორფოლოგიურ სტრუქტურას და მათ ფორმირებაში ჩართულ ენობრივ მექანიზმებს. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მეგრული ენისთვის დამახასიათებელ აფიქსაციის მოდელებს (მაგ., ლე-...-ე, სა-...-ო, ნა-...), ასევე ფონეტიკურ პროცესებს, როგორცაა ჰაპლოლოგია, ასიმილაცია და დისიმილაცია.

სამეცნიერო ლიტერატურასა და ადგილობრივ ტოპონიმურ მონაცემებზე დაყრდნობით, კვლევა ადასტურებს, რომ სამეგრელოში ტოპონიმების მნიშვნელოვანი რაოდენობა მჭიდრო კავშირშია ისტორიულად დადასტურებულ პირად და გვარ-სახელებთან. ნაშრომი აანალიზებს როგორც უძველეს, ასევე უფრო ახალ ტოპონიმურ ფორმებს, მათი ენობრივ, ეთნიკურ და სოციალურ ფაქტორებთან კავშირის გათვალისწინებით. ეს კვლევა მნიშვნელოვან ხედვას გვთავაზობს ლინგვისტიკისთვის, ასევე ისტორიისა და ეთნოლოგიის სფეროებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: მეგრული, ლაზური, მორფოფონოლოგია, სუფიქსი, დერივაცია, ფონეტიკური პროცესები, ტოპონიმები, მორფემათა ზღვარი.

Asmat Shonia

Doctor of Philology, Associate Professor at ZSU

ANTHROPONYMIC TOPONYMS (OIKONYMS) IN THE MEGRELIAN LANGUAGE

ABSTRACT

This paper explores the origin and development of anthroponymic toponyms (anthropo-oikonyms) in the Samegrelo region of Georgia. It focuses on place names derived from personal names and surnames, examining their morphological structure and the

linguistic mechanisms involved in their formation. Special attention is given to affixation models (e.g., le-...-e, sa-...-o, na-...) typical to the Megrelian language, as well as phonetic processes such as haplology, assimilation, and dissimilation.

Based on scholarly literature and local toponymic data, the study confirms that a significant number of toponyms in Samegrelo are closely connected to historically attested personal and family names. The paper analyzes both ancient and more recent toponymic forms, considering their relation to linguistic, ethnic, and social factors. This research offers crucial insights for linguistics, as well as for the fields of history and ethnology.

Keywords: *Megrelian, Laz, Morphophonology, Suffix, Derivation, Phonetic Processes, toponyms, Morpheme Boundary*

შესავალი

ტოპონიმების (ოიკონიმების) წარმოშობა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელია ენის ისტორიული განვითარების პროცესში. ადამიანთა რქმევის სახელებისა და გვარების (ანთროპონიმების) საფუძველზე გეოგრაფიული ობიექტების სახელების ტრადიცია უძველესი დროიდან იღებს სათავეს და მრავალ ცივილიზაციაში გვხვდება. კვლევის საგანს წარმოადგენს ოიკონიმები მეგრულში, რომლებიც შეიქმნა ანთროპონიმების საფუძველზე. განსაკუთრებით საინტერესოა ლე-...-ე, სა-...-ო, ნა-... აფიქსებით ნაწარმოებ ტოპონიმთა წარმოებისას მიმდინარე ფონეტიკური პროცესები.

მეთოდოლოგია: მოცემული კვლევა წარმოადგენს აღწერით-ანალიტიკურ ტიპს და ეფუძნება როგორც ემპირიულ, ისე თეორიულ მონაცემებზე დამყარებულ ლინგვისტურ ანალიზს.

მსჯელობა

ანთროპონიმთა მიხედვით გეოგრაფიულ ადგილთა სახელების ტრადიცია უძველესი დროიდან იღებს სათავეს. ბიბლიის წმინდა წიგნები გვამცნობენ, რომ ქალაქები იწოდებოდა როგორც დამაარსებლის, ასევე მინის პატრონის სახელის მიხედვით. ანთროპონიმული ტოპონარმოება საქართველოშიც უძველესი დროიდან დასტურდება, რასაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნის, მხარის ისტორიული წარსულის შესასწავლად (ბერიძე 2004:19).

ყველა ხალხმა საკუთარ სახელთა სისტემა და ანთროპონიმული მოდელი შექმნა, რაც გულისხმობს სხვადასხვა ხალხთა ანთროპონიმების (საკუთარ სახელთა) გარკვეულ დროში გარკვეული წესით ორგანიზებულ ერთობლიობას. საკუთარ სახელთა სისტემა უპირველეს ყოვლისა, განპირობებული იყო ენობრივი თავისებურებებით, ეთნოსის მიერ განვლილი ისტორიული გზით, სოციალური განვითარების თავისებურებებით, რელიგიით, სხვა მეზობელ ხალხებთან ურთიერთობით (ჭითანავა 2020:11).

ოიკონიმი დასახლებული პუნქტის სახელია (ბერძ. ოიკოს „სახლი“, „საცხოვრისი“, ონიმი „საკუთარი სახელი“) ორმოციოდე წლის წინათ ეს ტერმინი ჯერ კიდევ არ იყო შემუშავებული. 1965 წელს ვ. ნიკონოვი აღნიშნავდა: „დასახლებული პუნქტების აღსანიშნავად არ მოგვეპოვება სპეციალური ტერმინი“ (ნიკონოვი 1965), მაგრამ მალევე შეიქმნა და სამეცნიერო ლიტერატურაში მყარად დამკვიდრდა ტერმინები: ოიკონი-მია, ოიკონიმიკა, კომინიმი (სოფლის სახელწოდება), კომონია, ოიკონიმიკა; ანთროპონიმის, მათ შორის გვარსახელის, მონანილეობით წარმოქმნილ ოიკონიმს შეიძლება ვუნდოთ ანთროპოოიკონიმი (ცხადაია 2016:37).

საქართველოს ყველა კუთხეში ფართოდაა გავრცელებული ადამიანის გვარ-სახელებიდან ნაწარმოები ოიკონიმები, ადამიანთა გვარებისაგან წარმოქმნილ გეოგრაფიულ სახელებს შედგენილობის მიხედვით სამ ჯგუფად ყოფენ: პირველ ჯგუფს შეადგენენ სახელწოდებანი, რომლებშიც ადამიანთა გვარები უცვლელი სახით (აფიქსების გარეშე) არის წარმოდგენილი. მეორე ჯგუფს განეკუთვნებიან სათანადო ბოლოსართების დართვით წარმოქმნილი სახელები; მესამე ჯგუფს ქმნიან სხვადასხვა თავსართ – ბოლოსართების შემცველი სახელწოდებანი (კაჭარავა 1960:5).

სამეგრელოში, ისე როგორც დანარჩენ საქართველოში, ფიქსირდება გაუფორმებლად, უაფიქსოდ წარმოდგენილი გვარ-სახელები, მაგ. **დავითიანი**, სოფელი ზუგდიდის რაიონში. გვარი დავითიანი ფიქსირდება მესტიაში, თბილისსა და სამტრედი-აში, მაგრამ ზუგდიდის რაიონში, სადაც ეს სოფელია – არც ერთი.

მიქავა – სოფელი წალენჯიხის რაიონში, აქვეა ამ გვარის მატარებელთა ნახევარზე მეტი. ნაწარმოები ჩანს მიქა საკუთარი სახელისაგან.

საბჭოთა პერიოდში დარქმეულია რამდენიმე სოფლის სახელწოდებად გვარსახელი: ორჯონიკიძე, ცხაკაია (ცხაკა//ჩხაკა კოლხ. თვალთა, ღია გახუნებულ თვალებს ნიშნავს. ამ ტიპის ოიკონიმები მხოლოდ რამდენიმე წელს ითვლის (მალრაძე 139).

მახუტია – ჩხორონწყუს რ/ნი სოფ. ლესიჭინეში უბანს ეწოდება „მახუტია“, ხოლო სოფ. მუხურში – არონია. მომხდარა კონვერსია: პირსახელი მახუტია და გვარ-სახელი არონია ქცეულან ადგილის (უბნის) სახელებად რაიმე მორფოლოგიური ელემენტის გამოყენების გარეშე. ასეთ შემთხვევაში არაა გამორიცხული პარალელურად აფიქსიანი ვარიანტების არსებობაც. წალენჯიხის რაიონის სოფ. უბადოლაში ყოფილ დასახლებულ უბანს ეწოდება არქანია// საარქანო (არქანია გვარია). (ცხადაია 2000:26)

პირსახელი მახარა მიღებულია მახარ-ი-ა სახელისაგან. პ. ცხადაია გამოყოფს მახარა პირსახელისაგან მომდინარე მეგრულ ტოპონიმებს: ნამახარუ, სამახარო // მახარია. მისივე ცნობით, მახარია სამეგრელოში სახელიც არის და გვარიც, რომელიც მიღებულა მახარესაგან -ა სუფიქსის დართვით (მახარე-ა > მახარია) (ცხადაია, 2000:110). მახარია ა. ქობალიას მიხედვით, არის მიმართვის ფორმა: „ჩემო სიხარულო, გამხარებელო“. ხოლო მახარე – საკუთარი სახელი, რაც ნიშნავს: „მახარობელს; ერთგვარ ფრინველს“ (ქობალია, 2010:399).

გ. კაჭარავას მოსაზრებით, ქართველურ ენებში ადამიანთა გვარებისაგან მიღებულ გეოგრაფიულ სახელთა წარმოქმნაში თავდაპირველად მონაწილეობდნენ მხოლოდ თავსართები, რომლებსაც შემდეგ დამხმარედ შემდეგ ბოლოსართებიც გამოუჩნდა (კაჭარავა 1960:216).

ტოპონიმთა საწარმოებლად მეგრულს მოეპოვება საგანგებო აფიქსები, რომელთა დანიშნულება მხოლოდ დასახლებული პუნქტის წარმოებაა: ესენია აფიქსებია **ლე - ე** და **სა - ო**.

ლე - ე და **სა - ო** თითქმის ერთნაირი ფუნქციისანი არიან და მორფოლოგიური ექვივალენტების შთაბეჭდილებას ტოვებენ: მაგ.: ლე-სიჭინ-ე „სიჭინავებით დასახლებული სოფელი“, ლე-დგები-ე „დგებუაძეებით დასახლებული სოფელი“. ეს წარმოება ძველია აღნიშნავს არნ. ჩიქობავა, მის ადგილს იჭერს **სა---ო** ტიპის წარმოება: სა-ლო-მაი-ო, სა-ქანთარი-ო და ა.შ. ამ ტიპის წარმოებისას ამოსავალია გვარი, რომლითაც დასახლებული იყო სოფელი (ჩიქობავა 1974:70).

ლე - ე პრეფექსით – სუფიქსით ნაწარმოები ტოპონიმების წარმოებისას შეინიშნება სხვადასხვა ფონეტიკური პროცესი:

მაგ.: ა) ჰაპლოლოგია ბაჩილავა > ლე-ბაჩილავ-ე > ლე-ბაჩ-ე > იე-ბაჩი-ე > ე-ბაჩი-ე; წურწუმია > ლე-წურწუმი-ე > ლე-წურწუმ-ე > ლე-რწუმ-ე > ლე-წუმ-ე; ჭუბაბრია > ლე-ჭუბაბრი-ე > იე-ჭუბაბრი-ე, გეგელია > ლე-გეგელი-ე > იე-გეგეი-ე > ე-გეგეი-ე, გერგე-დავა > ლე-გერგედავ-ე > ლე-გერდ-ე.

ბ) ტოპონიმის თავკიდური ხმოვნის რედუქცია: ესართია > ლე- *ესართია-ე > *ლე-ესართ-ე > ლესართე, ებსია > *ლე-ებსია-ე > ლე ფსი-ე, ესიავა > ლე-ესიავ-ე > ლე-სია-ო.

გ) მეგრულ ტოპონიმებში დასტურდება, სრული და ნაწილობრივი ასიმილაცია: ყუფუნია > *ნა-ყუფუნო-უ > ნა-ყუფუნ-უ > ნა- ყუფუნ-უ, ფირცხელავა > *ლე-ფირცხელავ-ე > ლე-ფირცხა-ე > ეფირცხე, ჩაგინავა > ნა-ჩაგინა-ო > ნა-ჩაგინა-უ > ნა-ჩაგინ-უ > ნა-ჩაგინ-უ

დ) ასვე დასტურდება დისიმილაციის მაგალითები: ონჩხოლია > სა-ონჩხოლია-ო > სა-ონჩხოლი-ო > სა ანჩხალი-ო, ორზოლია > სა-ორზოლია-ო > სა – ორზოლი-ო.

მეგრულში ხშირად გვხვდება **ნა-** პრეფიქსით ნაწარმოები სოფლის სახელები, მაგ: ნა-ლეფსო-უ, ადგილი, სადაც ლეფსაიები ცხოვრობდნენ, ნა-ფიჩხ-ო-უ „ადგილი, სადაც ფიჩხაიები ცხოვრობდნენ“.

შეუძლებელი არაა ამგვარი წარმოების სოფლის სახელები ისტორიულად იმაზე კი არ მიუთითებდეს, სადაც ამა თუ იმ გვარს წინათ უცხოვრია, არამედ – სადაც ეს გვარი ცხოვრობს, ე. ი. ნა-// სა- ნა-გაზო-უ // სა- გვაზ-უ თუ ეს ასეა სოფლის სახელთა ნა- პრეფიქსით წარმოება ძველია. თუ ნაგვაზოუ იმას ნიშნავს, რომ აქ გვაზავები ცხოვრობდნენ, მაგრამ აღარ ცხოვრობენ, მაშინ ეს შემდეგ დასახლებულთა თვალსაზრისს გამოხატავს: ასეთი რამ შესაძლებელია, მაგრამ მაგრამ ნაგვაზოუს ტიპის წარმოება არც თუ იშვიათია: მოსალოდნელიც კი არაა ძველი მოსახელის გვარი და- ეტოვებინა მერე დასახლებულს (ჩიქობავა 1942:196).

ლე – პრეფიქსი სვანური მორფოლოგიური ინვენტარისაა, როგორც ამას აღნიშნავს ი. ყიფშიძე (ყიფშიძე 1994:272).

პირველი მკვლევრები, რომელთაც სამეგრელოს გეოგრაფიულ სახელებში გამოყვეს ლე-პრეფიქსი და დაუკავშირეს იგი სვანურში ცოცხალ და გავრცელებულ ლე – თავსართს იყვნენ: ალ. ცაგარელი და მ. ჯანაშვილი. ვ. თოფურიას დაწვრილებით აქვს ნე-, ნი- ნა – (> ლე- ლი- ლა) პრეფიქსების წარმოშობისა და დანიშნულების საკითხები (თოფურია 1979:63-72).

მეცნიერებმა საბოლოოდ დაადგინეს, რომ სვანურ მეგრულ, ქართულ (კერძოდ, ლეჩხუმურ) გეოგრაფიულ სახელებში გამოყოფილი ლე- თავსართი სვანური წარმომავლობისაა და ტოპონიმიაში მისი ფუნქცია ადგილის სახელთა წარმოებაა.

„სპეციალური ტოპონიმანარმოებელი ფორმანტები თავდაპირველად არ უნდა არსებულებოდა ენაში, როცა საჭირო გახდა გეოგრაფიული სახელწოდების გაფორმება აპელატიურ (ანუ საზოგადო სიტყვანარმოების) ელემენტებს დაეკისრა. დროთა განმავლობაში ზოგი მათგანი სავსებით ან ნაწილობრივ მიისაკუთრა ტოპონიმია და ტოპონიმანარმოებელ ოდენობად აქცია, ტოპონიმების გარეშე არსებობა თითქმის შეწყვიტა (ნიკონოვი 1969).

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბერიძე, ე., უძველესი ქართველური ანთროპონიმები ნიგალის ხეობაში, ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის წელიწდეული, ქუთაისი, 2010.

კაჭარავა, გ., ზოგი გეოგრაფიული სახელწოდების აგებულებისათვის ქართველურ ენებში, ა.ს. პუშკინის სახ. პედ. ინსტიტუტის შრომები, ტ. XVI, თბ., 1960.

მალრაძე, ვ., გვარსახელებიდან ნაწარმოები ოიკონიმები, ქართველური ონომასტიკა II, თბილისი, 2004.

ქობალია, ა., მეგრული ლექსიკონი. თბ., 2010.

ჩიქობავა, არნ., სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბ., 1942.

ცხადაია, პ., გვარები და გვართა დასახელებანი საქართველოში, თბ., 2000.

ჭითანავა, დ., კოლხური გვარსახელის გენეზისი მრუდე სარკეში, თბ., 2020.

დავით შავიანიძე

ანსუ ისტორია-არქეოლოგიის დეპარტამენტის ასოც. პროფესორი,
ტ. ფუტკარაძის სახელობის ქართველოლოგიის ცენტრის მკვლევარი. ეთნოლოგი

ORCID : 0000-0002-0568-1226

ლუიზა ხაჭაპურიძე

ფილოლოგიის დოქტორი, ანსუ ასოც. პროფესორი

ORCID : 0000-0002-1991-2005

ადიგენის ტოპონიმთა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი საველე ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით

აბსტრაქტი

ტერიტორიული სახელწოდებების წარმოშობას, სტრუქტურას, ლექსიკურ და კულტურულ-ისტორიულ თავისებურებებს სწავლობს. ტოპონიმთა შესწავლა მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ენობრივი და კულტურული მემკვიდრეობის კვლევის კუთხით, არამედ რეგიონის სოციალურ-ისტორიული და გეოგრაფიული თავისებურებების აღსადგენადაც.

წინამდებარე კვლევაში წარმოდგენილია ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფლებში 2024 წელს ჩატარებული სტრუქტურული ეთნოგრაფიული ექსპედიციის შედეგად მოპოვებული საველე მასალა. ანალიზში განხილულია გეოგრაფიული და დასახლებული ობიექტების (მთები, ხევები, წყაროები, უბნები, ყანები და სხვ.) სახელწოდებები. ნაშრომი მიზნად ისახავს ადიგენის ტოპონიმთა ლექსიკური, სტრუქტურულ-სემანტიკური, ეტიმოლოგიური და კულტურულ-ტრადიციული ასპექტების შესწავლას, რათა გამოიკვეთოს მათი ენობრივი თავისებურებები და ისტორიულ-კულტურული მნიშვნელობა.

გამოყენებულია საველე მასალის დოკუმენტირება, რესპონდენტებთან ინტერვიუები და ტოპონიმური, ტერმინოლოგიური და დიალექტური ლექსიკონების ანალიზი. კვლევაში გამოყენებულია კომპარატიული მეთოდი, რაც შესაძლებელს ხდის სახელწოდებების ენობრივი წარმომავლობისა და სემანტიკური შრეების იდენტიფიკაციას.

ტოპონიმები დაყოფილია სტრუქტურულ ტიპებად: მარტივი, კომპოზიციური, აფიქსური და მსაზღვრელ-საზღვრულიანი სახელები. მათ შორის მრავალი ასახავს ადგილობრივ გეოგრაფიულ პირობებს, სოციალურ ურთიერთობებს, ისტორიულ მესიერებასა და სამეურნეო პრაქტიკას.

კვლევის შედეგები ადასტურებს, რომ ადიგენის ტოპონიმები წარმოადგენენ დინამიკურ და შინაარსობრივად მრავალშრიან ლექსიკურ ერთეულებს, რომელთა მეცნიერული შესწავლა მნიშვნელოვანია ენობრივი მემკვიდრეობის შესანარჩუნებლად და მომავალი კვლევებისთვის საიმედო საფუძვლის შესაქმნელად.

საკვანძო სიტყვები: ტოპონიმოკა, საველე ექსპედიცია, სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი, კულტურული მემკვიდრეობა

David Shavianidze

Associate Professor at the ATSU Department of History and Archaeology, Researcher at the T. Futkaradze Center for Kartvelian Studies; Ethnologist

Luiza Khachapuridze

Doctor of Philology, Associate Professor at ATSU

STRUCTURAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF ADIGENI TOPONYMS BASED ON FIELD ETHNOGRAPHIC MATERIALS

ABSTRACT

Toponymy is one of the essential branches of linguistics that explores the origin, formation, linguistic structure, and cultural-historical significance of place names. The study of toponyms contributes not only to understanding linguistic and cultural heritage but also supports the reconstruction of the socio-historical and geographical characteristics of a region. This paper presents toponymic data collected during the student ethnographic expedition organized by Akhaltsikhe State University in 2024 in the villages of the Adigeni region. The toponyms in Adigeni reflect local social, geographical, and historical contexts. The research analyzes names of natural and residential sites—such as mountains, valleys, springs, fields, and neighborhoods — based on fieldwork and oral testimonies. The aim of the study is to conduct a lexical, structural-semantic, etymological, and cultural analysis of Adigeni’s toponyms, in order to determine their linguistic features and historical-cultural significance.

The methodological approach includes documentation of toponyms, interviews with local respondents, and analysis of relevant lexicographic and ethnographic sources. A comparative method was used to examine the linguistic origins and semantic nuances of toponyms by referencing dialectal, terminological, and toponymic dictionaries.

The structural classification identifies simple-rooted, affixed, compound, and modifier-marked toponyms, which reveal diverse layers of language formation. Many names reflect geographical features, local beliefs, ownership, social structures, or historical memory, thus enriching the cultural topography of the region.

The research confirms that Adigeni's toponyms are dynamic linguistic units that embody both linguistic richness and cultural continuity. Their scientific documentation and analysis play a crucial role in preserving linguistic heritage and providing valuable data for future studies.

Keywords: *Toponymy, Field expedition, Structural-semantic analysis, Cultural memory*

ტოპონიმთა ენათმეცნიერების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგია, რომელიც ტერიტორიული სახელების წარმოშობის, ფორმირების, ენობრივი სტრუქტურისა და კულტურულ-ისტორიული დატვირთვის შესწავლას ემსახურება. ტოპონიმთა კვლევა არა მხოლოდ ენობრივი და კულტურული მემკვიდრეობის კვლევის მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს არამედ რეგიონის სოციალურ-ისტორიული, გეოგრაფიული თავისებურებების აღდგენასაც უწყობს ხელს.

ჩვენს ნაშრომში წარმოდგენილია 2024 წელს ადიგენის სოფლებში აწესილი მიერ ორგანიზებული სტუდენტური ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალები. ადიგენის რეგიონის ტოპონიმები ასახავენ ადგილობრივ სოციალურ, გეოგრაფიულ და ისტორიულ გარემოებებს. მოხსენებაში გაანალიზებულია დასახლებებში არსებული გეოგრაფიული ადგილების (მთა, გორა, ხევი, წყარო, რუ, ყანა-ჭალა, უბანი...) სახელწოდებები.

აღნიშნული ნაშრომი მიზნად ისახავს ადიგენის ტოპონიმთა ლექსიკურ, სტრუქტურულ-სემანტიკურ, ეტიმოლოგიურ და კულტურულ ანალიზს, რათა განისაზღვროს მათი ენობრივი თავისებურებები და ისტორიულ-კულტურული მნიშვნელობა.

მეთოდოლოგია:

კვლევის პროცესში გამოყენებული იქნა ტოპონიმთა დოკუმენტირება, რესპონდენტებთან ინტერვიუები და შესაბამისი ლიტერატურული წყაროების ანალიზი. კერძოდ:

- **კომპარატიული ანალიზი:** ადგილობრივი ტოპონიმები შედარებულ იქნა ტერმინოლოგიურ, ტოპონიმურ და დიალექტურ ლექსიკონებს მათი მნიშვნელობების, სიმბოლიკისა და ენობრივი წარმომავლობის განსაზღვრისთვის.

მსჯელობა:

სტრუქტურულად ტოპონიმები შეიძლება დაიყოს შემდეგ კატეგორიებად:

გვხვდება მარტივფუძიანი, კომპოზიტიური, აფიქსური და მსაზღვრელ-საზღვრულიანი ტოპონიმები:

მარტივი ტოპონიმები:

არალი – მამაჩემის მამისგან ვიცი, არალი იმიტომ დაერქვაო, არავინ ცხოვრობდაო, მართლაც ამ სოფელში არც თათრები იყვნენ და არც ქართველები“ (მთქმელი ზ. მერაბიშვილი).

რთულია ზუსტი ეტიმოლოგია აღნიშნული სიტყვისა (ყაზახეთშია არალის ზღვა, გეოგრაფიულ სახელთა ორთოგრაფ. ლექსიკონი), მითოლოგიურ ლექსიკონის მიხედვით ქვესენელის ერთ-ერთი გავრცელებული სახელწოდება, აქადურ ტექსტში დადასტურებულია არალის მთა, სადაც თითქოს ოქროს საბადოებია) – ზ. კიკნაძე, მითოლოგიური ენციკლოპედია ყმანვილთათვის, 2003)

ფარეხა – „ფარეხა ვიციტ ცხვრის სადგომია. ორი ფარეხა არის ,ქვემო და ზემო. ცხვრის ადგილებია. ადრე ცხვრის სადგომი იყო“.

აფიქსური ტოპონიმები

-ებ სუფიქსიანი:

პარტიელები – პარტიელები ჰქვია სამხრეთით ყანებს, სადაც პარტიის წევრებს საუკეთესო მიწის ნაკვეთს აძლევდნენ.

პირდაპირები – უბნის სახელია. „ამას ქვია „პირდაპირები“, რადგან ეს ახალი დასახლებაა 1960-იანი წლებიდან. პირდაპირები ჰქვია, რადგან სოფლიდან პირდაპირ ეს უბანი ჩანდა და მერე აქ დავსახლდით“.

მეიდნები – მ ო ე დ ა ნ ი (ქგლ), სხვათა ენაა, ქართულად მინდორი და ფორე ჰქვია (საბა), ჩვენი რესპოდენტების განმარტებით „მეიდნები ჰქვია, რადგან ეს ადგილი ვილაც მეიდან ბეგის სამფლობელო ყოფილა“ .

ხოდაბუნები – (სპარ. ხუდაბუნ „საბატონო მიწა“), დიდი ახო ტყეში (ფშავ, ღლონტი, კილო-თქმათა სიტყვის კონა, 1974), დიდი ფართობის, კარგი სახნავ-სათესი მიწა (ქგლ).

ჭალები („წყლის პირი ნაყოფიერი“ (საბა); ვაკე ადგილი (ტყიანი ან უტყეო) მდინარის პირას, ქგლ) – „ჭალები მდინარისპირას სათესი ნაყოფიერი მიწებია, კარგი მოსავალი იცის, ზოგს ხეხილი აქ გაშენებული, ზოგი კარტოფილს თესავს“ (მთქმელი პ. ლობჯანიძე)

ურწყავები – „ურწყავები“ ჰქვია, რადგან ძალიან შორს იყო და არ ირწყებოდა.

ჩატეხილები – „ჩატეხილები ჰქვია, აღმართზე ცხოვრობენ, მაგრამ ტერასასავითაა და ძნელი მისასვლელი იყო.

ასკილვანები – ასკილიანი ადგილებია. ახლაც ასკილს ვკრიფავთ.

საკურდღლეები – „იქ ბევრი კურდღელი იყო ხოლმე და მოსავალს აფუჭებდა, ამიტომ საკურდღლეები დაარქვეს.“

ნა- პრეფიქსიანი:

ნაფუზარი/ ნაფუძვრები – „უძახიან იმიტომ, რომ ადრე დასახლება ჰყოფილა, მერე კარგა ხანს არავინ ცხოვრობდა და შემდეგ კონუმისტების დროს აღდგა, ახლა იქ მერაბიშვილები ცხოვრობენ“.

ნატბეურები – ნატბეურები ადრე ტბა ყოფილა პატარა, რომ მოთხარო მიწა, ახლაც წყალი ამოდის.

ნაქცევი – „მიწა მიდის და სახლები დაიშალა და ამიტომ მერე დაერქვა ნაქცევი.“

სხვადასხვა სუფიქსიანი:

ქაცარაული – უდის მოსახლეობის განმარტებით: „სათიბის სახელია ქაცარაული, ქაცარა არის ქაცვი, ბევრია აქეთ და სწორედ აქედან მოდის ქაცარაული. კომუნისტების დროს აქედან ქაცვს ვაბარებდით კოლმეურნეობას“. ლექსემა ლექსიკონებში გადავამოწმეთ. ო. ქაჯაიას „მეგრულ ქართულ ლექსიკონში“ ქაცარა თხის შვილია, თიკანი (2001), მაგრამ ადიგენში თხები არც კომუნისტების დროს და არც ახლა არავის ჰყავს, თუმცა უძველეს დროს რა იყო, ვერ ვიტყვით.

ბუზმარეთი – ბუზმარეთს ისტორიულად, გადმოცემით ვიცი, რომ ეს ბუზმარ მეფის და ბაკურ მეფის ადგილები იყო.

მდინარე ქვაბლიანი – ჩვენი რესპონდენტების განმარტებით, „მდინარეს ჩვენთან ქვაბლიანი ჰქვია, ბევრი ქვაა და მაგიტო“. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში **ქვაბურ/ ქვაბულ** ნიშნავს **ტაფობს**, დაცემული, ჩავარდნილი ადგილი (მთებს შორის). ეს განმარტება ნამდვილად შეესაბამება მდინარე ქვაბლიანს.

კომპოზიტური:

შუშანქალა – „შუშანქალას მთა – ნაციხარი და ნაეკლესიარია, ამის გარშემო დასახლებას ერქვა რაბათი, შუშანქალა მეშვიდე საუკუნეში მურვან ყრუმ დაანგრია, შემდეგ თავად შახბურაძის შვილმა შუშანმა აღადგინა ეს ციხე და ამიტომ დაერქვა შუშანის ქალაქი“.

ცივწყარო – „უგემრიელესი ცივი წყლებია, მკვდარს გააცოცხლებს.“

უდივლები (უდის ველები)- „**უდივლები**“ ჰქვია, **უდის ველები**, ძველი დასახლება ყოფილა, სასმელი წყალის უქონლობის გამო დასახლდნენ მდინარის პირას.

უდიჭალა – „უდის ჭალები ადრე უდეს ეკუთვნოდა, ახლა მდინარის პირას არის.

ბაირბახჩები – „ბაირახჩებს ვეძახით დიდი ბალები გვაქვს ხეხილის, ადრე კოლმეურნეობის იყო“ (გ. მერაბიშვილი). ბაირი- ქვიშის გამკვრივებული ბორცვები, მათ შორის მოქცეული ჩადაბლებებით (ლიფონავა, კარლო, გეომორფოლოგიური ტერმინების განმარტებითი ლექსიკონი, 2002) ბაღჩა (სპარს.) – პატარა ბაღი,

სოლიფერდი/ სალიფერდი-ქვიანი ფერდობი (სოლი/სალი პიტალო ქვა).

თაროყანები – ეს არის ყანა, რომელიც ტერასებად გვაქვს, ტერასები თაროებს ჰგავს და თაროყანას ვეძახით.

მსაზღვრელ – საზღვრულიანი:

ა) ატრიბუტული

შავი ტბა – „თრიალაზე ზევით, პატარა ბუნებრივი ტბა, უძიროსავით შავად ჩანს და შავი ტბა ჰქვია“ (მზია ბუიძე, 75 წლის).

ბ) სუბსტანტიურ მსაზღვრელ-საზღვრულიანი:

ირმის ქალა – „ირმის ქალა გვაქვს აგერ ასასვლელში, ადრე ირმები ჩამოდიოდნენ, ბევრი იყო აქეთ ირემი.“

ყარალაშვილების უბანი /ყარათუბანი – „ყარალაშვილების გვარია ბევრი იქ და ეტყობა სოფლის სახელიც აქედან არის.“

შაშვის წვერი/ შავშის წვერი – „აჭარა-თრიალეთის მთებს ჰქვია, ჩვენში **შაშვის წვერსაც** ვეძახით, მაგრამ უფრო სწორი „**შავშის წვერია**“.

ერბოას მთა – „ძალიან კარგი, ნოყიერი ბალახია მთაში, ამიტომაც მას ერბოას მთას ვუწოდებთ. იქ რომ ძროხებს ავიყვანთ ზაფხულში რძე ისეთი ცხიმინია , დაყენებულ რძეს თავზე ორი თითის დადება ერბო ადგას“ (მთქმელი ნ. ასლანიკაშვილი).

ირმის ეკლესია/ ირმისა – „რატომ დაერქვა ირმის ეკლესია,თურმე აღდგომის დღესასწაულზე მოდიოდა ირემი და კლავდნენ და ჭამდნენ. ერთ დღესაც როცა უნდა დაეკლათ,ირემმა დაიგვიანა და რომ მოვიდა დასვენება არ აცადეს. რახან დაკლეს, თითქოს ირემს დაუნყევლია,რომ ეკლესიის ძირი აღმა და დაღმაო და დაინგრა ეკლესია.იქ არის სტელა და ნუსხური ანბანითაა წარწერა ზედ“ (მთქმელი ჟ. ფეიქრიშვილი).

ხუცის წყარო – „სულ ადრე თურმე საეკლესიო პირები ცხოვრობდნენ და ისინი სარგებლობდნენ ამ წყაროთი“ (მთქმელი შ. ბალახაშვილი).

იზოლდას ტბა – სოფლის მაცხოვრებელთა გადმოცემით, იზოლდა 13 წლის გოგონა ყოფილა, რომელიც თურქებს უწამებიათ, მოუკლავთ და ტბაში ჩაუგდიათ, ერთი კვირა ეძებდა სოფელი გატაცებულ გოგონას და შემდეგ ტბაში უპოვიათ. კათოლიკე სოფელს დიდს ვერაფერს აკლებდა თურქები, მაგრამ ხალხის გატაცება, დაყარალება და წამება მაინც ხდებოდაო.

ტოტოს ღელე – „ყველა ეგრე ეძახის, აღარ ვიცი ვინ იყო, ან რა იყო.“

ხანუმის ყანები – „ქალბატონის ყანები, ვილაც დიდგვაროვნები ყოფილან და მათი ადგილი ყოფილა.“

ნაჯიბას ბაღი – „ვილაც ნაჯიბა იყო და იმისი ბაღები ყოფილა ადრე“.

ტოპონიმთა კულტურულ-ისტორიული დატვირთვა:

ადიგენის ტოპონიმთა სემანტიკური ანალიზი ცხადყოფს, რომ სახელწოდებათა მნიშვნელოვანი ნაწილი ასახავს არა მხოლოდ გეოგრაფიულ და ბუნებრივ მახასიათებლებს, არამედ ადგილობრივ სოციალურ-ეკონომიკურ გარემოსაც. მრავალი ტოპონიმი ისტორიულ მეხსიერებას ინარჩუნებს, რაც მათ კულტურულ მნიშვნელობას ზრდის. აღნიშნული მონაცემები ცხადყოფს, რომ ტოპონიმები დინამიკური ენობრივი ერთეულებია, რომლებიც დროთა განმავლობაში იცვლება და ახალ კონტექსტში იძენს მნიშვნელობას.

დასკვნა:

ნაშრომი ადასტურებს, რომ ადიგენის ტოპონიმები მდიდარია როგორც ლინგვისტური, ასევე კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელობით. მათი სტრუქტურული და სემანტიკური ანალიზი საშუალებას გვაძლევს უკეთ გავიგოთ რეგიონის ენობრივი თავისებურებები, სოციალური ტრანსფორმაციები და კულტურული ტრადიციები. ტოპონიმთა დოკუმენტირება და მათი მეცნიერული კვლევა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ენობრივი მემკვიდრეობის შენარჩუნებასა და სამომავლო კვლევებისთვის შესაბამისი მონაცემების მომზადებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბედოშვილი, გ., ქართულ ტოპონიმთა განმარტებითი ლექსიკონი, თბ.

რესპონდენტების ინტერვიუები (ადიგენის მოსახლეობა) 2002.

გეოგრაფიულ სახელთა ორთოგრაფიული ლექსიკონი სარედაქციო კოლეგია: ზურაბ აბაშიძე (კოლეგიის თავმჯდომარე), შუქია აფრიდონიძე, ნანა ბოლაშვილი, რამინ გობეჯიშვილი, ც. ვაშაკიძე, ვ. მალრაძე, ა. საყვარელიძე, პ. ცხადაია. 2009.

ზედგინიძე, გ., ჯავახური ლექსიკონი, თბ. 2014.

კიკნაძე, ზ., მითოლოგიური ენციკლოპედია ყმანვილთათვის, 2003.

ლიფონავა, კ., გეომორფოლოგიური ტერმინების განმარტებითი ლექსიკონი. 2002.

ორბელიანი, სულხან-საბა სიტყვის კონა, თბ. 1991.

ქაჯაია, ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ. 2001.

ლლონტი, ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ. 1974.

<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/>

<https://www.ena.ge/explanatory-online>

<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=list&d=33&t=dict&w1=%E1%83%92&w2=%E1%83%9D&w3=%E1%83%A4>

ლალი აბდალაძე
ORCID 0000-0003-0675-3022

განათლების დოქტორი, ზსუ ასოცირებული პროფესორი

ქეთევან ლატარია
ORCID 0000-0002-7989-7273

გეოგრაფიის დოქტორი, ზსუ ასოცირებული პროფესორი

ირინე ინანიშვილი
ფილოლოგიის დოქტორი

სამეგრელოს განვითარების კულტურულ-რელიგიური ასპექტები და კათოლიკე მისიონერების საგანმანათლებლო მოღვაწეობა

აბსტრაქტი

საქართველოში კათოლიკე მისიონერების საგანმანათლებლო მოღვაწეობა XVII-XIX საუკუნეების სამეგრელოში მნიშვნელოვანია რომის კათოლიკური ეკლესიისა და ქართული კულტურის ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით. დასავლეთ საქართველოს, სამეგრელოს, მულტირელიგიური მოსახლეობა ურთიერთობის საკმაოდ მაღალი კულტურით გამოირჩეოდა. განსაკუთრებულია მისიონერების, დონ კრისტოფორო კასტელის, დონ ანტონიო ჯარდინასა და სხვათა ღვაწლი. მათ შექმნეს სკოლები, სადაც ასწავლიდნენ წერა-კითხვას ქართულად, იტალიურად და ქრისტიანულ მოძღვრებას. რომის ეკლესიის წარმომადგენლებმა სამეგრელოში ნაყოფიერი მუშაობა გაშალეს, მათ შემოიტანეს იმდროინდელი მსოფლიოს მონინავე ცოდნა, სამკურნალო, სამეურნეო და საინჟინრო სიახლეები, ასწავლიდნენ უცხო ენებს. დიდია კათოლიკე მისიონერების წვლილი ქართული მეცნიერებისა, კულტურისა და განათლების სფეროში.

საკვანძო სიტყვები: მისიონერები; კულტურული; სამეცნიერო; საგანმანათლებლო, რელიგიური ასპექტები.

Lali Abdaladze

Doctor of Education, Associate Professor at ZSU

Ketevan Lataria

Doctor of Geography, Associate Professor at ZSU

Irine Inaneishvili

Doctor of Philology

CULTURAL AND RELIGIOUS DIMENSIONS OF SAMEGRELO'S DEVELOPMENT AND THE EDUCATIONAL ENDEAVORS OF CATHOLIC MISSIONARIES

ABSTRACT

In Georgia the educational work of Catholic missionaries in Samegrelo region from XVII to XIX centuries is important for the study of the history of the Roman Catholic Church and Georgian culture. The multi religious population of western Georgia, Samegrelo, was distinguished by a rather high culture of coexistence. The contributions of missionaries such as Don Cristoforo Castell, Don Antonio Jardina and others are especially noteworthy. They founded schools where reading and writing were taught in Georgian and Italian, along with Christian doctrine. Representatives of the Roman Church carried out fruitful activities in Samegrelo, they introduced the advanced knowledge of the world at that time, medical, agricultural and engineering innovations and taught foreign languages. The contribution of Catholic missionaries to Georgian science, culture and education is significant.

Keywords: missionaries, cultural, scientific, educational, religious aspects.

მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე სამეგრელომ, დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთმა მნიშვნელოვანმა კუთხემ, ჩამოაყალიბა მდიდარი კულტურულ-რელიგიური და საგანმანათლებლო ტრადიციები, რომლებმაც გავლენა იქონიეს მთელ ქართულ კულტურაზე. რეგიონი გამოირჩევა უნიკალური ენობრივი, არქიტექტურული და ფოლკლორული მრავალფეროვნებით, თავად მეგრული კი ერთ-ერთი უძველესი ქართველური ენაა და დღესაც აქტიურად გამოიყენება ყოველდღიურ ურთიერთობაში. მეცნიერული თვალსაზრისით, სამეგრელოს კულტურული მდგრადობა მჭიდ-

როდ არის გადაჯაჭვული მის ფოლკლორულ სამყაროსთან, რაც უძველესი დროიდან ახალ თაობამდე უწყვეტად გადმოეცემა.

ქრისტიანობა სამეგრელოში გავრცელდა ჯერ კიდევ IV საუკუნეში. ეს რეგიონი იყო ერთ-ერთი პირველი, რომელმაც ქრისტიანული სარწმუნოება მიიღო. სამეგრელოში მდებარეობს მრავალი ისტორიული და რელიგიური ტაძარი. მათგან მნიშვნელოვანია მარტვილის მონასტერი, რომელიც არა მხოლოდ რელიგიური, არამედ კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრი იყო მთელი დასავლეთ საქართველოსთვის. და ცაიშის ტაძარი, როგორც საეკლესიო და საგანმანათლებლო ტრადიციების მნიშვნელოვანი ადგილი. რეგიონში მრავლადაა დაცული ძველი ციხე-დარბაზები და სასახლეები. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ზუგდიდის დადიანების სასახლე, რომელიც XIX საუკუნეში წარმოადგენდა მეგრელი თავადების მმართველობის და კულტურული ცხოვრების ცენტრს.

სამეგრელოში განათლებას ტრადიციულად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. შუა საუკუნეებში და შემდეგ, განსაკუთრებით XIX საუკუნეში, დადიანების მფარველობით განათლების დონე საგრძობლად გაიზარდა. მნიშვნელოვან სასწავლო დაწესებულებებს წარმოადგენდა მარტვილის მონასტრის სკოლა – შუა საუკუნეების დროინდელი განათლების კერა და ზუგდიდის გიმნაზია – XIX საუკუნის საგანმანათლებლო ცენტრი. ცნობილია, რომ დადიანების ოჯახი განათლების მფარველობას მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ მიზნად მიიჩნევდა. მათ დააფუძნეს ბიბლიოთეკები, მუზეუმები და სამეცნიერო დაწესებულებები, რაც განსაზღვრავდა რეგიონის ინტელექტუალურ განვითარებას.

შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, სამეგრელომ დიდი როლი ითამაშა ქვეყნის რელიგიურ, საგანმანათლებლო და კულტურულ-სოციალურ პროცესებში და ამ მიზნით საქართველოში კათოლიკური მისიონერული მოძრაობის მხარდაჭერაში, რომელიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გახდა XVI-XIX საუკუნეებში. საკუთრივ კათოლიკური ეკლესიის მისია, როგორც ცნობილია, XIII საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს დაიწყო. მნიშვნელოვანია მათი ღვაწლი როგორც ევროპული ცივილიზაციის საქართველოში შემოტანის, ასევე ქართული კულტურის ევროპაში პოპულარიზაციის საქმეში. ამ გადასახედიდან, XVII-XIX საუკუნის სამეგრელოს ეპარქიაში მისიონერების საგანმანათლებლო მოღვაწეობის შესწავლა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს.

საქართველოში კათოლიკე მისიონერებმა არა მხოლოდ რელიგიური, არამედ საგანმანათლებლო ფუნქციაც იტვირთეს, რაც ადგილობრივ მოსახლეობასთან მათ გაძლიერებულ კავშირს უზრუნველყოფდა. მათი მიზანი იყო ქრისტიანული მოძღვრების გავრცელება და განმტკიცება, განათლების განვითარება (განსაკუთრებით ევროპული მოდელით), ევროპის სახელმწიფოებთან კულტურული და პოლიტიკური კავშირების გაღრმავება. ამ მიზნით მისიონერებმა დააარსეს ეკლესია და სამლოცველოები, ჩამოაყალიბეს სასწავლო ცენტრები, გაავრცელეს ევროპული ტიპის განათლება, ენეოდნენ სამედიცინო და ჰუმანიტარულ საქმიანობას. მათი საქმიანობის ძირითადი

ეტაპები წარმოდგენილი იყო: XIII-XIV საუკუნეებში – ფრანცისკანელი მისიონერებით, XVII-XVIII საუკუნეებში – იეზუიტებითა და კაპუცინებით და XIX საუკუნეში – ლაზარისტებით, რომლებიც განსაკუთრებით აქტიურები სწორედ სამეგრელოში იყვნენ, რასაც თავისი ობიექტური საფუძველი გააჩნდა.

დადიანთა სამთავროს ჰქონდა მჭიდრო ურთიერთობა ევროპულ სახელმწიფოებთან და ამას თან სდევდა რელიგიური მფარველობაც. სამეგრელოში კათოლიკე მისიონერების გავლენა ყველაზე ნათლად გამოვლინდა დადიანთა სამთავროს ევროპულ მისწრაფებებში და განათლების სისტემის მოდერნიზებაში. ზუგდიდი იყო ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცენტრალური ადგილი კათოლიკე მისიონერებისთვის. დადიანთა ოჯახი პერიოდულად მფარველობდა მისიონერთა საქმიანობას, განსაკუთრებით მაშინ, როცა საჭირო იყო ევროპული მხარდაჭერა. ლაზარისტებმა დააარსეს საეკლესიო-სასწავლო ცენტრი, სადაც მოიხმარებოდა ფრანგული ენა.

კათოლიკე მისიონერებმა გააცნეს მოსახლეობას ევროპული კულტურა, შექმნეს მრავალენოვანი სასწავლო და სამკითხველო სივრცეები, მოიზიდეს ადგილობრივი ახალგაზრდები სწავლების სისტემაში, გაავრცელეს მედიცინა და ჰიგიენის ცოდნა. ისინი ეუფლებოდნენ ქართულ ენას და ხსნიდნენ თეოლოგიური ხასიათის სკოლებს, იტალიაში ბეჭდავდნენ და საქართველოში ავრცელებდნენ საჭირო ლიტერატურას, მათ შორის, სკოლებისთვის განკუთვნილ სახელმძღვანელო წიგნებს. მისიონერებმა დიდი როლი შეასრულეს სხვადასხვა სფეროში, კერძოდ, ეკონომიკაში, მრეწველობაში, მედიცინაში, ფარმაცოლოგიაში, არქიტექტურაში, სამართალსა და გეოგრაფიაში ევროპის უახლესი მიღწევების შესახებ ქართველი საზოგადოების ინფორმირებაში და სასულიერო კადრების მომზადებაში, რამაც ხალხში მათი დიდი პოპულარობა განაპირობა. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნავენ, ყოველივე ეს მიმზიდველი და მეტისმეტად საჭირო იყო ევროპა-აზიის გზაგასაყარზე მოსახლე და გარეშე მტრების თარეშისაგან მუდმივად შენუხებული ქართველი ხალხისათვის“. ადგილობრივ მთავართა და ქართველ სასულიერო პირთა, მათ შორის, კათალიკოსთა, მხარდაჭერა და თანადგომა ხელს უწყობდა მათ მისიონერული და საგანმანათლებლო საქმიანობის განხორციელებაში.

ამავე დროს, მისიონერთა გავლენა არ ყოფილა ერთგვაროვანი – ხშირად ის ურთიერთდაპირისპირებაში მოდიოდა მართლმადიდებლურ ეკლესიასა და ადგილობრივ ტრადიციებთან. „მიუხედავად იმისა, რომ კათოლიკე მისიონერები სამეგრელოში განათლებას ავრცელებდნენ, მათი საქმიანობა ყოველთვის არ იყო ჰარმონიაში ადგილობრივ ორთოდოქსულ ტრადიციებთან, რაც ხშირ კონფლიქტსაც იწვევდა.“ (ჭანტურია 2010:89). „ბერნარდინელთა მისია სამეგრელოში გახდა ერთ-ერთი მძლავრი ცენტრი, საიდანაც მიმდინარეობდა როგორც სულიერი, ისე საგანმანათლებლო ინტერვენცია ადგილობრივ სივრცეში“ (ხაჭალია 2015:135). ცნობილია, რომ „ბერნარდინთა ორდენი არა მხოლოდ სულიერ მისიონერულ საქმიანობას ეწეოდნენ, არამედ

სკოლების დაარსებასაც ცდილობდნენ, რათა ადგილობრივ მოსახლეობას ევროპული ტიპის განათლება მიეღო“ (შოშიაშვილი 2013:78).

მისიონერები მათ მიერ დაარსებულ სკოლებში სამეგრელოში ბავშვებს დაწყებით განათლებას აძლევდნენ, ასწავლიდნენ წერა-კითხვას, მშობლიურ ენას, გრამატიკას, თეოლოგიას, ხოლო „ნიჭიერ ქართველ ახალგაზრდებს რომის საეკლესიო კოლეგიის სასწავლებელში აგზავნიდნენ, სადაც ისინი თეოლოგიასთან ერთად ღრმად ეუფლებოდნენ ფილოსოფიურ მეცნიერებას და სპეციალური უმაღლესი განათლების მიღების შემდეგ საქართველოში დაბრუნებულნი, კათოლიკური სარწმუნოების გავრცელებას ხელს უწყობდნენ“ (გამსახურდია 1975:115-117).

მისიონერები XVII საუკუნეში ვატიკანში შემუშავებული ინსტრუქციის მიხედვით ახორციელებდნენ თავიანთ მისიონერულ მოღვაწეობას, რომელიც სამეგრელოში მნიშვნელოვანი იყო „არამხოლოდ რელიგიური თვალსაზრისით, არამედ ენობრივი და კულტურული კოდის ცვლილების თვალსაზრისითაც – ლათინური ენა, იტალიური კულტურა და ევროპული განათლების ელემენტები აქტიურად ინერგებოდა“ (მარგველაშვილი 2008:102). საგულისხმოა, რომ მისიონერთა სკოლებში ასწავლიდნენ ასევე მუსიკას და მორალის საკითხებს და „პროგრამა ზოგჯერ აღემატებოდა ადგილობრივ სასულიერო სკოლებსაც“ (ოჩიაური 2005:56).

რომის პაპმა ამ პერიოდში საქართველოში წარმოგზავნა თეატინელთა ორდენის წარმომადგენლები: არქანჯელო ლამბერტი, ქრისტეფორო დე კასტელი, ავიტაბელე, ჯუდიჩე მილანელი და სხვ. მათი მისიის მიზანი რომის ეკლესიისა და ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის გაერთიანების საკითხი იყო. ცნობილია, რომ 1634 წელს პატრები – არქანჯელო ლამბერტი და ჯუზეპე ჯუდიჩე სამეგრელოში, დადიანის კარზე გაემგზავრნენ. ისინი დასავლეთ საქართველოში პატივით მიიღეს. მისიონერი სასულიერო პირები და მათი თანმხლები ერისკაცები მუშაობდნენ ექიმებად, ინჟინრებად, ფინანსისტებად და ა.შ. თავიანთ მოღვაწეობაში ისინი დიდ ადგილს უთმობდნენ ქართულ სულიერ და მატერიალურ კულტურას.

როგორც გასული საუკუნის მკვლევარი და საზოგადო მოღვაწე ზ. ჭიჭინაძე მიუთითებს, „ყოველი პატრი, ყოველი ძმობის წევრი მონმე იყო საქართველოს მწარე ამბების და მასთანვე საუკეთესო მატრიანე ჩვენის წარსულის. მათ გაავსეს ვატიკანი საქართველოს შესახებ ცნობებით. „XV საუკუნის შემდეგიდამ საქართველოს შინაგან ყოფა-ცხოვრების შესახებ იმდენს საჭირო ცნობებს თვით ქართველი მემატრიანენი არ იძლევიან, რამდენსაც ლათინთ ბერები. ამისთვის საკმაოა დავასახელოთ სამეგრელოში ყოფილ და დიდხანს მცხოვრებ მისიონერ ლამბერტი, რომლის სიმპატიური შრომა სამეგრელოს შესახებ ქართულადაც დაიბეჭდა“ (ზ. ჭიჭინაძე).

ილია ტაბალუა წერს, რომ მან ვატიკანის არქივში აღმოაჩინა ამ სკოლის სურათი, რომელიც დაბეჭდა გაზეთში „განათლება“ (1993 წ. 30 ივლისი: გვ.2). სურათზე გამოსახულია სკოლა, რომელშიც 20-მდე მოსწავლეა, ზის დონ ანტონიო ჯარდინა, ხოლო მარცხნივ დგას დონ კრისტოფორო კასტელი. სურათს ქვემოთ აქვს წარწერა

ლათინურ ენაზე: „ნეტარი მამა დონ ანტონიო ჯარდინა, ბერი. ყოველგვარი მონყალე-ბით ზომაზე უფრო მეტად დაჯილდოვებული, ძნელია თქვა, თუ რომელ მონყალეებაზე შეიძლება იგი უფრო შეაქო. ედავებოდა რა კოლხეთში მყოფ ბერძენ ბერებს ნათლობისას მათ მიერ გამოყენებულ წესებში, მან მრავალი კათოლიკობაში მოაქცია“.

მის გარდაცვალებას ასე აღწერს დონ არქანჯელო ლამბერტი: „შემოქმედელმა ეპისკოპოსმა, რომლის მფარველობის ქვეშ ჩვენი მამები გურიაში იმყოფებოდნენ, ზოგიერთი თავისი საქმეების მოსაგვარებლად ოდიშში წასვლა გადაწყვიტა. მამა დონ ანტონიო ჯარდინამ ისურვა მას გაჰყოლოდა და ენახა ჩვენი მხარე. (ე.ი. ოდიში). ეს იყო წელიწადის მეტად ცხელი დრო – ივლისის თვე. ეპისკოპოსს თავზე დასახურავი ქუდი არ ჰქონდა, გარდა პატარა ბერეტისა, რომლითაც ბერძენი ბერები სარგებლობდნენ. იგი მეტად შეანუხა მზემ. ამას მიხვდა დონ ანტონიო, რომელიც ყოველგვარი წყალობით აღსავსე პიროვნება იყო, მოიხადა საკუთარი ქუდი და ეპისკოპოსს დაახურა, მაგრამ თვითონ მას მზემ დაჰკრა იმდენად, რომ ჩამოვიდა თუ არა ოდიშში, მაშინვე მეტად მალაღმა სიცხემ შეიპყრო. იგი პირდაპირ ჩვენს სახლში – ნიფურიაში მოვიდა სამკურნალოდ, ჩვენ კი არ შეგვეძლო მისთვის აღმოგვეჩინა საჭირო მკურნალობა...“ მისი ავადმყოფობა ორმოცდაათი დღე გაგრძელდა. სიცოცხლის ბოლოს ზიარება მიიღო და გარდაიცვალა. დასაფლავებულია ნიფურიაში. ამ ნიჭიერი ადამიანის დაკარგვით დიდი დანაკლისი განიცადა გურიის მისიამ. მისიონერთა მოღვაწეობა გაძნელდა გურიაში.

საინტერესოა, რომ რომის ეკლესიასთან გაერთიანების მომხრე იყო ქართველი კათალიკოსი მალაქია, რომელიც იმერეთის, გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის მთავარეპისკოპოსიც იყო (1635-1639). მისი გარდაცვალების შემდეგ ხალხმა მოითხოვა მისიონერთა გურიიდან განდევნა და სამეგრელოს მთავარმა ლევან დადიანმა დონ ქრისტოფორო კასტელი სამეგრელოში გადაიყვანა. ამდენად, 1639 წელს თეატიწელთა მისიონერობა გურიაში დასრულდა.

ისტორიულად დასტურდება, რომ 1628-1662 წლებში ჯერ ქართლის სამეფოში, შემდეგ გურიის და სამეგრელოს სამთავროებში 130-მდე მისიონერი მოღვაწეობდა. აქედან 30 სამეგრელოში გარდაიცვალა და იქვე დაკრძალეს.

მისიონერებმა სამეგრელოში ნაყოფიერი მუშაობა გაშალეს, მათ ოდიშში შემოიტანეს იმდროინდელი მსოფლიოს მონინავე ცოდნა, სამკურნალო, სამეურნეო და საინჟინრო სიახლეები, ასწავლიდნენ უცხო ენებს. პატრი ძამპი თავის მოხსენებაში წერდა: „კოლხიდის მთავარმა ბევრი კეთილშობილი ყმაწვილი მიგვაბარა გასაწვრთნელად და სარწმუნოების პირველ დასაწყისის ცოდნის სასწავლელად.“ თავად ლევან დადიანი ხელს უწყობდა მისიონერთა საქმიანობას და მათი დახმარებით ცდილობდა რომის პაპთან ურთიერთობის დამყარებას. ცნობილი ფაქტია, რომ იგი მოინათლა კათოლიკედ და მიიღო პაპის ბუღლა პროპაგანდის კოლეგიის დაარსების შესახებ. ამ ბუღლათი პაპი მოუწოდებდა, გაეგზავნათ ბავშვები აღნიშნულ სკოლაში სასწავლებ-

ლად. თავისი პოლიტიკით ლევან დადიანი ხელს უწყობდა სამეგრელოს კულტურული დონის ამაღლებას და ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მიღწევას.

1844-1845 წლებში რუსეთის მთავრობამ კათოლიკე მისიონერები დასავლეთ ევროპის აგენტებად გამოაცხადა და ისინი ქვეყნიდან გააძევა. ამის გამო ქართველი კათოლიკეები იძულებული გახდნენ მოემზადებინათ ადგილობრივი სასულიერო კადრები. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია მღვდლების, პეტრე ხარისჭირაშვილის, ივანე გვარამაძისა და მიხეილ თამარაშვილის ღვაწლი, რაც მათ დასდეს ქართული კულტურისა და განათლების სფეროს.

კათოლიკე მისიონერების კულტურულ-საზოგადოებრივი და სამეცნიერო მოღვაწეობის შესახებ იმდენი მასალა არსებობს, რომ შესაძლებელია, ტომებიც დაინეროს. ბევრი რამ ფართო საზოგადოებისთვისაც ცნობილია. კათოლიკური ეკლესიის ნარმომადგენლების დიდი ღვაწლის შედეგად შეიქმნა სამეცნიერო და კულტურული ღირებულების შრომები: პირველი ნაბეჭდი წიგნი ქართული ტექსტებით; ქართული ენის პირველი გრამატიკა (ფრანცისკო-მარია მაჯო, რომი, 1643; 1670); ქართული ზღაპრების პირველი კრებული (შედგენილი XVII ს-ის 70-იან წლებში პატრი ბერნარდო ნეაპოლელის მიერ) და სხვ. კათოლიკე მისიონერთა საგანმანათლებლო მოღვაწეობა XVII-XIX საუკუნეებში გურია-სამეგრელოში ფასდაუდებელია ქართული კულტურისა და მეცნიერების ისტორიისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გამსახურდია სვ., სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში, „განათლება“, თბ., 1975.

მარგველაშვილი გ., სამეგრელო და დასავლური ქრისტიანობა, თბ., 2008.

ოჩიაური ი., ქრისტიანობა და განათლება საქართველოში (XVI–XIX სს.), ბათუმი. 2005.

შოშიაშვილი ნ., კათოლიკე მისიონერები საქართველოში XVIII-XIX საუკუნეებში, თბ., 2013.

ჭიჭინაძე ზ., ქართველ კათოლიკეთ – სამშობლო ქვეყნის მოღვაწეები – მიხეილ პეტრეს ძე თამარაშვილი, თბ., 1991.

ჭანტურია მ., რელიგიური მრავალფეროვნება დასავლეთ საქართველოში, ზუგდიდი. 2010.

ხაჯალია ბ., სამეგრელოს კულტურა და რელიგია XVIII-XIX საუკუნეებში, ზუგდიდი.

გაზ. „განათლება“ (1993 წ. 30 ივლისი.) 2015.

„ოჯალეშის“ ეტიკეტები და კომუნიკაცია

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია „ოჯალეშის“ ეტიკეტები სხვადასხვა თეორიულ მასალაზე დაყრდნობით. ეტიკეტების მიზანია უზრუნველყოს მკითხველი ინფორმაციით. ნაშრომში ქრონოლოგიურად განხილულია „ოჯალეშის“ ეტიკეტები ლინგვისტური თვალსაზრისით. კვლევა დაფუძნებულია სხვადასხვა ავტორის თეორიულ მასალასა და „ოჯალეშის“ ეტიკეტებზე, ყურადღება გამახვილებულია ეტიკეტების ტექსტზე, საკომუნიკაციო სტრატეგიებზე, ვერბალურ და არავერბალურ მახასიათებლებზე.

საკვანძო სიტყვები: ეტიკეტი, კომუნიკაცია, ვერბალური და არავერბალური კომუნიკაცია.

Maka Sherozia

Doctor of Philology, Associate Professor at ZSU

„OJALESHI“ ETIQUETTES AND COMMUNICATION

ABSTRACT

The study examines the etiquettes of the wine „Ojaleshi“. The study is based on different theoretical materials. The aim of etiquettes is to provide a reader with some information. The article examines linguistic side of the wine etiquettes chronologically. The paper analyses different theoretical materials and the wine etiquettes. It focuses on etiquettes texts, communication strategies, verbal and nonverbal characteristics.

Keywords: *Etiquette, communication, verbal and nonverbal communication*

შესავალი

ღვინის ეტიკეტები დიდი დობით ჩნდება ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ისინი გვხვდება გაზეთებში, ჟურნალებში, წიგნებსა და სხვა თავშეყრის ადგილებში. ეტიკე-

ტები შეიცავენ ინფორმაციას ამ თუ იმ ღვინის გემოზე, სუნზე, არომატზე, სიძველეზე. ეტიკეტებში მოცემული ინფორმაცია სხვადასხვაგვარად აღიქმება მკითხველის მიერ. სტატიაში განხილულია ერთ-ერთი ცნობილი ღვინის „ოჯალეშის“ ეტიკეტები, თუ როგორი განვითარების გზა გაიარა შექმნიდან დღემდე.

ძირითადი ნაწილი: ღვინის ეტიკეტს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. ის არ წარმოადგენს ინფორმაციას ამა თუ იმ ღვინის შესახებ. ის გადმოსცემს ამბავს ამა თუ იმ ქვეყნის შესახებ.

ღვინის ჭურჭლის ეტიკეტის შექმნის ისტორია შორეული წარსულიდან, ანტიკური ხანიდან იწყება... პირველი ღვინის ეტიკეტებად შეგვიძლია მოვიხსენიოთ რომაელების მიერ თიხის ჭურჭელზე დატანებული წარწერები. არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს ღვინის ძველი ეტიკეტი, რომელიც თარიღდება 51 წლით (ჩვ. წ.აღ-მდე). (სარაჯიშვილი, კალანდაძე 2019:10).

თანამედროვე ეტიკეტების წინაპრად მიიჩნევენ დამლებს, რომლებსაც ღვინის მწარმოებლები დაიტანდნენ ხოლმე ამფორებზე, თიხის ჭურჭელზე, ხის კასრებზე. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე, სანამ კაცობრიობა ქალაქს შექმნიდა, იყენებდნენ ტყავის ნაჭრებს, პერგამენტს, ხის ფირფიტებს. ამგვარი მასალისაგან დამზადებული ეტიკეტების გამოყენების პიონერად ითვლება ფრანგი მღვდელმსახური როტვეილერების სააბატოდან-შამპანური ღვინის შემქმნელი დონ პიერ პერინიონი. მისი „აღმოჩენა“ მეჩვიდმეტე საუკუნის დასაწყისს მიეკუთვნება. მან დაწერა ინფორმაცია ღვინის შესახებ საკმაოდ სქელ პერგამენტზე და მიაბა ბოთლის ყელს. 1700 წლიდან განვითარებას იწყებს ბოთლის ინდუსტრია... ეს კი იძლევა ახალი ტიპის ეტიკეტის გამოყენების საშუალებას. ქალაქი და მასზე ბეჭდვა ევროპაში ჩინეთიდან შემოვიდა, რამაც ხელი შეუწყო ღვინის ეტიკეტების განვითარებას. ბოთლზე თანდათანობით მატულობს მათში ჩამოსასხმელ ღვინოზე ინფორმაცია და ხდება ცნობების დეტალიზაცია (სარაჯიშვილი, კალანდაძე 2019:11).

უძველეს ნიმუშად ითვლება გერმანიაში, 1775 წელს ქალაქ რუდესჰაიმერის სამეფო კარის კუთვნილ სარდაფში, ჩამოსხმული ღვინის ეტიკეტი (სარაჯიშვილი, კალანდაძე 2019:11).

ეტიკეტების სტანდარტული ფორმა დგინდება და იგი სწორკუთხოვანი ხდება. ასეთი ტიპის ეტიკეტებზე მეტი ინფორმაცია თავსდება და რჩება ადგილი გამოსახულებისთვისაც... საფრანგეთში ცნობილი შამპანურის ბრენდებზე მოდაში იყო მდიდრული, პომპეზური ეტიკეტები, რომელთა დასაბეჭდად იყენებდნენ ოქროს, ვერცხლსა და ბრინჯაოს. იმავე პერიოდში გერმანიაში ტევტონთა ორდენის სახლი არ იძლეოდა მრავალფეროვანი დიზაინის გამოყენების საშუალებას. ეტიკეტები იბეჭდებოდა უბრალო, სწორხაზოვან, თეთრი ფერის ქალაქზე გოტიკური შრიფტით და აუცილებლად შავი საღებავით. აკრძალული იყო ეპითეტების – „შესანიშნავი“, „საუკეთესო“, „განუმეორებელი“ გამოყენება. სავალდებულო იყო მხოლოდ ღვინის დასახელებ-

ბისა და მოსავლის წლის დატანა. როგორც კი შეიქმნა სპეციალური წებოვანი ნაზავი, დაიწყო ეტიკეტების ბოთლზე მიკვრა. 1820 წლამდე ღვინის ეტიკეტები გამოირჩეოდა მკაცრი, ლაკონიური სტილით (სარაჯიშვილი, კალანდაძე 2019:11-12).

თავდაპირველად მათ გააჩნდათ უბრალო სწორხაზოვანი ან ოვალური ფორმა. შემდეგში მეღვინეთა ფანტაზიით ეტიკეტებზე გაჩნდა სამეფო გვრიგვინები, საგვარეულო გერბები, ყურძნის მტევნები, რასაც შემდგომ მოჰყვა სხვადასხვა ორნამენტი: ანგელოზები, ჩაღმიანი სულთნები, ვენერა და საკულტო გმირების გამოსახულებები, ასევე, საყოფაცხოვრებო სცენები, ბუნების პეიზაჟები და მრავალი სხვა. ეტიკეტის გასაფორმებლად თავისუფლად შეიძლებოდა ნებისმიერი თემის არჩევა შეუზღუდავად, რადგან ოფიციალური კანონი ეტიკეტის შესახებ არ არსებობდა. ერთი და იმავე ღვინოს, იმისდა მიხედვით, თუ სად იგზავნებოდა, ნაციონალური ხასიათისა და ფსიქოლოგიის გათვალისწინებით, სხვადასხვანაირი ეტიკეტი უკეთდებოდა. ეტიკეტზე დაიტანებოდა ღვინის წარმოშობის, ღვინის დამზადების ადგილი, მწარმის გვარი და სახელი, რომელთაც 1834 წლიდან დაემატა მოსავლის წელი (სარაჯიშვილი, კალანდაძე, 2019:12).

ქალაქის ეს პატარა ნაჭრები გახდა ვაჭრობის ძლიერი მოტორი და მომხმარებელთან კომუნიკაციის საშუალება. ფერადი ქალაქის პირველი ეტიკეტები 1880 წელს გაჩნდა, რამაც დასაბამი მისცა ლითოგრაფიის ხელოვნების კომერციული მიმართულებით განვითარებას (სარაჯიშვილი, კალანდაძე 2019:12).

ეტიკეტზე დაიტანდნენ ყველაფერს, რაც მხატვრებს მოესურვებოდათ: ქალებს, ყვავილებს და სიცოცხლის, სიხარულის სხვა ელემენტებს, რომლებსაც ღვინოსთან პირდაპირი კავშირი არ ჰქონდა... საფრანგეთსა და გერმანიაში სტამბურად მზადდებოდა ეტიკეტები, რომლებზეც დატანებული იყო მხოლოდ ღვინის დასახელება და დანარჩენ ინფორმაციას თავის შესახებ მწარმოებელი ხელით აწერდა (სარაჯიშვილი, კალანდაძე 2019:13).

მუდმივად იცვლებოდა ეტიკეტების ფორმები: კვადრატული, ოვალური, მრგვალი, ტრაპეცია, ყურძნის ფოთლის ფორმა, გვირგვინი და სხვა. შავი ტონები იცვლებოდა ფერადით, თეთრი-ოქროსფრით. დეკორად გამოყენებული იყო სხვადასხვა ორნამენტი, გირლიანდები, მხეცების სიმბოლიკა, ვენეციური ლომები, ერთთავიანი და ორთავიანი არწივები, ხარები, ჯიხვები, ირმები, ანგელოზები და სილფიდები (სარაჯიშვილი, კალანდაძე 2019:14).

ეტიკეტი ღვინის სავიზიტო ბარათია. სასმლის არჩევის დროს ის მთავარ როლს თამაშობს, დიზაინი მხოლოდ მწარმოებლის არჩევანია, სერიოზულ ინფორმაციას კი მასზე მითითებული დასახელება გადმოსცემს... XX საუკუნის 50-იან წლებიდან მეღვინეობის რიგმა ქვეყნებმა მიიღეს კანონები იმის შესახებ, რომ ღვინის ეტიკეტზე მოთავსდეს რაც შეიძლება მეტი ინფორმაცია ღვინის მწარმოებელზე (სარაჯიშვილი, კალანდაძე 2019:15).

ავტორების აზრით, ეტიკეტი არ არის მხოლოდ გარკვეული ინფორმაცია ღვინის შესახებ. ეტიკეტის თვალის შევლება უდრის ათი წლის გამოცდილებას. ყველა პრაქტიკული მიზნისთვის ეტიკეტი არის ღვინის იდენტურობა (Caldeway &House, 2003:14).

ავტორები მიიჩნევენ, რომ ეტიკეტს ბევრი ფუნქცია გააჩნია. ოცდამეერთე საუკუნეში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება პროდუქტის სახელს, წარმომავლობას, ისტორიასა და მის მდგრადობას. ამა თუ იმ ღვინის სახელი კი გარკვეულ ქვეყანასთან ასოცირდება. ეტიკეტი არის ნაწილობრივ სიმბოლო, ნაწილობრივ მეხსიერება, ნაწილობრივ თხრობა. შეფუთვა განასახიერებს არა მხოლოდ ღვინოს, მას შეუძლია გადმოსცეს ჩვენი იდენტობის არსი (Caldeway &House 2003:21).

მათი აზრით, ეტიკეტი გაიგივებულია ამა თუ იმ ქვეყნის ანმყოს, წარსულისა და მომავლის ხედვებთან. წარმოებული ღვინის შეფუთვა წარმოადგენს წამის ქანდაკებას, დროისა და ადგილის ავთენტურ გამოსახულებებს. საუკეთესო შემთხვევაში ის სცილდება წარსულს და ანმყოს მომავლის ხედვით, რომელიც ცალსახად არის მისი (Caldeway &House 2003:21).

ავტორები თვლიან, რომ ეტიკეტის საშუალებით ხდება კომუნიკაციის დამყარება მომხმარებელთან. ეტიკეტს კი მიჰყავს ის გარკვეულ გადანყვეტილებამდე. წარმატებული ეტიკეტი მანძილიდან გიხმობთ, შემდეგ კი იწვევს პირად მიგნებას. როგორც დეტექტიურ რომანში მინიშნებების გამოვლენა, ბოთლზე დატანებულმა გზავნილმა მკითხველი უნდა დააინტერესოს, ოსტატურად გაუჩინოს სურვილი და იყოს ძალიან საინტერესო რათა წაგიძღვეთ საიდუმლოებისაკენ... ღვინის შეფუთვის დიზაინი ზეგავლენას ახდენს თქვენს გადანყვეტილებებზე, აყალიბებს სმის გამოცდილებას და ერთადერთი სამახსოვროა, რომელიც ბოლო ჭიქის დროს რჩება (Caldeway &House 2003:21-22).

ეტიკეტი ამყარებს კომუნიკაციას არა მხოლოდ მომხმარებელთან, არამედ ხელს უწყობს მომხმარებლებს შორის კომუნიკაციის გაძლიერებას. მაგიდასთან მყოფ ადამიანებს შორის აჩაღებს დიალოგს, რომელიც შესამჩნევად ცოცხლდება ღვინის გამოჩენისთანავე (Caldeway &House 2003:22).

ავტორები მიიჩნევენ, რომ ღვინო დიდ როლს თამაშობს ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაში, ეტიკეტი კი თავის მხრივ სრულყოფს მის არსებობას. იქნება ეს კომედია, დრამა თუ ფარსი, ყოველდღიურ არსებობას აძლიერებს და ადრამატიზირებს ღვინის არსებობა, რომელიც ქმნის საფუძველს ჯადოსნური შესაძლებლობისთვის. ეტიკეტი არის როგორც უვერტიურა, ასევე ფინალი, ადამიანური დრამა მდიდარი ამით (Caldeway &House,2003:23).

ღვინის შეფუთვა საუკეთესოდ არის აღქმული, როგორც გამოცდილება ოთხ განზომილებაში: გრაფიკული, კომერციული და სახვითი ხელოვნების ორგანზომილები-

ანი მაგალითი, ნამდვილ განზომილებიანი ქანდაკება და თეატრალური მოვლენა, რომელიც ავლენს/ავითარებს პროცესს დროში (Caldewey &House 2003:23).

მათი აზრით, ღვინის შეფუთვა დროის გარკვეული პერიოდის ამსახველია. ღვინოს აქვს უნარი დაგვაკავშიროს საკუთარ იდენტობის უფრო ღრმა განცდასა და ჩვენი ადამიანური ბუნების მდიდარ ალქმასთან. ჩვენი იმპულსი რიტუალისადმი ღრმად ფესვგადგმულია და ღვინის შეფუთვა ამ მახასიათებლის მძლავრი გამოძახილია. ეს ნამის/მომენტის ქანდაკება მისი დროის ნამდვილი ასახვაა (Caldewey &House 2003:29).

ავტორი თვლის, რომ ეტიკეტი ასევე წარმოადგენს გარკვეული ქვეყნის წარმომადგენლების ფასეულობების, ცოდნისა და გამოცდილების გამოვლენის საშუალებას. დიზაინი არის უნარი კრიტიკული ანალიზისა და ასახვისთვის, უნარი, რომლითაც დიზაინის ექსპერტები აწარმოებენ ცოდნას, ხედვებსა და ხარისხის კრიტერიუმებს, რომლებიც შეიძლება დაკონკრეტდეს სარწმუნო წინადადებებში (Manzini 2016:54)

მანზინის აზრით, დიზაინის კულტურა მოიცავს ცოდნას, ღირებულებებს, ხედვებსა და ხარისხის კრიტერიუმებს, რომლებიც წარმოიქმნება სხვადასხვა დიზაინის ასპარეზზე მიმდინარე საუბრებისაგან. ასეთი არენები მოიცავს ფიზიკურ და ვირტუალურ ადგილებს კონფერენციებიდან დაწყებული არაფორმალური შეხვედრებით, წიგნებით, უნივერსიტეტებით, სპეციალიზებული ჟურნალებით, ბლოგებითა და ფეისბუქ ჯგუფებით დამთავრებული, სადაც დიზაინი, მისი მნიშვნელობა და შედეგების ხარისხი არის განხილული (Manzini 2016:54).

დონგი დიდ როლს ანიჭებს დიზაინს. დიზაინის კონცეფციის სიტყვით სემანტიკური მარკირება ხელს უწყობს კონცეფციის გახსენებას მოგვიანებით. დიზაინის კონცეფციისთვის სემანტიკური ეტიკეტის შექმნა ასევე საშუალებას აძლევს დიზაინერებს იფიქრონ როგორც წერით, ასევე იფიქრონ ესკიზებით. დიზაინის ტექსტები ჩნდება სხვადასხვა ფორმებში, არაოფიციალური მიმონერიდან დაწყებული კომუნიკებით დამთავრებული. დიზაინის ტექსტების ენა ასრულებს დამფუძნებელ, კონსტრუქციულ და ინსტრუმენტულ როლს დიზაინის მიმართ (Dong 2009:10-11).

ბერნარდი გვთავაზობს საინტერესო მოსაზრებას ვიზუალურ კომუნიკაციასთან დაკავშირებით. მრავალი განსხვავებული გზა (საშუალება), რომლითაც კულტურას შეუძლია თავისი ღირებულებები და რწმენა ხილული გახადოს, შეიძლება დაიყოს ორ ძირითად ტიპად: ადამიანურად და მატერიალურად. ადამიანური რესურსები ეფუძნება სხეულს და სხვადასხვა გზებს, რომლითაც ხდება ვიზუალური კომუნიკაციის განხორციელება (Bernard 1998:102).

ვიზუალური კულტურის მატერიალური რესურსები მოიცავს ყველა იმ პრაქტიკას, რომელშიაც არაადამიანური საგნები და ძალები გამოიყენება და გარდაიქმნება ვიზუალური კომუნიკაციისთვის. კოსტუმი, ტანსაცმელი, ნაწერი, ნახატი არის საშუალებები, რომლებიც მატერიალურ საგნებსა და მასალებს იყენებენ ვიზუალური კომუნიკაციისთვის (Bernard 1998:103).

ავტორი მიიჩნევს, რომ კომუნიკაციის დამყარებაში როგორც ვერბალური, ასევე არავერბალური საშუალებები მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ. სახის გამომეტყველებები, ჟესტები და მოქმედებები, ისევე როგორც სხეულის ნაწილები, ვიზუალური კულტურის ძირითადი წყაროა. სახის გამომეტყველებით, ჟესტებითა და მოძრაობებით, მიმიკით, ცეკვით და არავერბალურის სხვადასხვა ფორმით კომუნიკაცია შეიძლება განხორციელდეს... ამკარაა, სხვადასხვა კულტურა გამოიყენება სხვადასხვა გამომეტყველების სხვადასხვა საგნების კომუნიკაციისთვის და სხვადასხვა კულტურა გამოიყენებს სხეულის ნაწილებს და გარეგნობას განსხვავებული გზით (Bernard 1998:105).

ბერნარდის აზრით, ცხადია, რომ სოციალური ან კულტურული ჯგუფი ყოველთვის და მუდმივად არ გამოიყენებს კონკრეტულ დიზაინს ან ფილმის ჟანრს იდენტიფიკაციის და მოსახატავად/გადასაცემად. თუმცა, ურთიერთობა სოციალურ კლასებს, ჯგუფებსა და ხელოვნების და დიზაინის ტიპებს შორის არ არის სტატიკური ან მონოლითური. ცხადია, რომ სოციალური ან კულტურული ჯგუფი ყოველთვის და მუდმივად არ გამოიყენებს კონკრეტულ დიზაინს ან ფილმის ჟანრს იდენტიფიკაციის და მოსახატავად (Bernard 1998:146).

ავტორის აზრით, ეტიკეტი დიდ ზეგავლენას ახდენს ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაზე, რადგან ვიზუალურ კულტურას უმთავრესი როლი გააჩნია საზოგადოების ჩამოყალიბებაში, შენარჩუნებასა და ტრანსფორმაციაში (Bernard 1998:167).

ჯულიერი მიიჩნევს, რომ დიზაინი ეკონომიკური საქმიანობის, კულტურული აღორძინების და სოციალური კეთილდღეობის არაფორმალურ ინდიკატორს წარმოადგენს (Julier 2000:1).

ავტორის აზრით, ეტიკეტის დახმარებით ხდება ადამიანის ინდივიდუალიზმის გამოვლენა. საქონლის მოხმარება გულისხმობს არჩევანის გაკეთებას, აქედან გამომდინარე, სამომხმარებლო კულტურა იდენტიფიცირებულია როგორც თავისუფლები-სა და ინდივიდუალიზმის კულტურა (Julier 2000:49).

ჩარტერი ღვინის მოხმარების მიზნად სხვადასხვა მოტივაციას ასახელებს. ღვინის წარმოებისა და მოხმარების ბირთვის აყალიბებს ისტორიული, გეოგრაფიული და კულტურული ფაქტორები (Charters 2006:6).

ავტორი თვლის, რომ ღვინის მოხმარებას რამდენიმე მოტივაცია გააჩნია. შესაბამისად, ეტიკეტი ამ მოტივაციების მთავარ ხელშემწყობად გვევლინება (Charters 2006 :62).

სტატიაში განხილულია „ოჯალეშის“ 15 ეტიკეტი – როგორც ვერბალური, ასევე არავერბალური კუთხით.

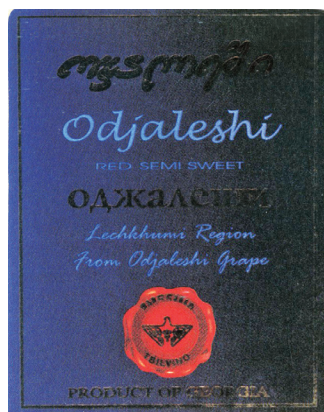
1. ოჯალეშის პირველი ეტიკეტი წარმოდგენილია ფრანგულ ენაზე. ეტიკეტი შეიცავს როგორც ღვინის სახელწოდებას, ასევე ინფორმაციას პროდუქციის ვენახების წარმომავლობაზე. ეტიკეტზე მოცემულია მიურატების სამეფო გვირგვინი და გვარის ინიციალი.. ოჯალეშის მეორე ეტიკეტი რუსულ ენაზეა. ინფორმაციულად იგივე შინაარსისაა, ერთი განსხვავებით: დამატებულია გეოგრაფიული ინფორმაცია-სალხინოს დასახლება, ქუთაისის გუბერნია.

https://www.facebook.com/martvilismarani/photos/%E1%83%9D%E1%83%AF%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%A8%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%9E%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%98/140320616152105/?_rd

2. ეს ორი ეტიკეტი ერთი შეხედვით იდენტურია, თუმცა მათ შორის გარკვეული განსხვავებები არსებობს. ორივეზე მოცემულია ღვინის სახელწოდება ქართულ და რუსულ ენებზე. ეტიკეტები გვანჯდის ინფორმაციას, რომ ღვინო ქართულია. პირველ ეტიკეტზე მითითებულია ღვინის სახეობა – წითელი, მეორეზე – არა. პირველ ეტიკეტს ერთი გრაფიკული გამოსახულება აქვს-ყურძნის მტევანი, მეორეს კი სამი გამოსახულება.

<http://vinoge.com/Rvinis-etiketebi/qarTuli-sabWoTa-Rvinoebis-etiketebi-0>

3. ეს ეტიკეტი წარმოდგენილია სამ ენაზე. ღვინის დასახელება ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზეა, დამატებითი ინფორმაცია ინგლისურ ენაზეა. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/519358>

4. ღვინის ეტიკეტი ორ ენაზეა წარმოდგენილი. ეტიკეტი უფრო რუსულ ლექსიკას შეიცავს, ვიდრე ქართულს. ღვინის და მისი ქარხნის სახელწოდება არის მხოლოდ ქართულ ენაზე (სარაჯიშვილი, გ. კალანდაძე, 2019:109).

5. ეს ეტიკეტი განსხვავებულია ღვინის სხვა ეტიკეტებისგან. მასზე გამოსახულია ადამიანები განსხვავებული ჩაცმულობით. ერთ-ერთ მათგანის სახე მზის გამოსახულებით არის წარმოდგენილი. ეტიკეტზე ლათინურადა წარწერა CIRCUM SOLEM-მზის ირგვლივ.

<http://vinoge.com/Cemi-marani/ojaleSi-labara-2020>

6. ეს ეტიკეტი ორ ნაწილადაა გაყოფილი. პირველ ნაწილში მოცემულია ღვინის სახელწოდება ორ ენაზე, მისი სახეობა და დამზადების რეგიონი, მეორე ნაწილში კი-ღვინის მწარმოებლის სახელი ინგლისურ ენაზე.

<http://vinoge.com/Cemi-marani/ojaleSi-TbilRvino-2017>

7. ეტიკეტი ორ ენაზეა წარმოდგენილი: მკითხველს აწვდიან ინფორმაციას ღვინის მწარმოებელ ქვეყანაზე, მის სახეობასა და დამზადების ტექნოლოგიაზე. ეტიკეტი იმით არის გამორჩეული, რომ მასში ვერბალურადაა წარმოდგენილი მნიშვნელოვანი ინფორმაცია ღვინის ხარისხზე: „1000 წლიანი მეღვინეობის უწყვეტი ტრადიცია“.

<https://www.alcoshop.ge/products/khareba-ojaleshi-75cl>

8. ეს ეტიკეტი გამოირჩევა ინფორმაციის ლაკონიურობით. ის მკითხველს აწვდის ინფორმაციას ღვინის სახელწოდებაზე ქართულ და ინგლისურ ენებზე, მწარმოებლის სახელწოდება ინლისურადაა მითითებული. <https://alcorium-store.ge/%E1%83%A6%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%9D/%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98/%E1%83%97-%E1%83%9B-%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98-%E1%83%9D%E1%83%AF%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%A8%E1%83%98-%E1%83%AC%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%95%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%93-%E1%83%A2%E1%83%99%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98-0-75/>

9. „ოჯალეშის“ 2019 წლის ეტიკეტი განსხვავებული სტილით არის წარმოდგენილი. ეტიკეტის ძირითადი ნაწილი არავერბალურადაა: ტალღოვანი ხაზები. ეტიკეტის მარჯვენა მხარეს მწარმოებლის დასახელება მოცემულია ინგლისურ ენაზე, მარცხენა მხარეს – ღვინის სახელწოდება, სახეობა, მოცულობა და ალკოჰოლი. <http://vinoge.com/Cemi-marani/ojaleSi-naxevradtkbili-binexi-2019-0>

10. ეს ეტიკეტი გვანვდის ინფორმაციას სახელწოდებაზე, მის მწარმოებელსა და დამზადების ტექნოლოგიაზე ორ ენაზე: ქართულად და ინგლისურად.

<http://vinoge.com/degustacia/konstantine-Wanturias-seqtembris-5-rCeli-Rvino>

11. ეს ეტიკეტი ორი ნაწილისგან შედგება. პირველ ნაწილში მოცემულია მწარმოებლის სახელწოდება ინგლისურ ენაზე, ხოლო ღვინის სახელწოდება და სახეობა ქართულ ენაზე, მეორე ნაწილში კი ვილეთ ინფორმაციას ინგლისურ ენაზე ღვინის სახელწოდებაზე, მის სახეობაზე, გამოშვების წელზე, მოცულობასა და ალკოჰოლზე.

<http://vinoge.com/Cemi-marani/ojaleSi-Teliani-veli-2012>

12. ეს ეტიკეტი გამორჩეულია თავის დიზაინით. ძირითადი ნაწილი ეთმობა არავერბალურს: ღვინის ვენახებს. ეტიკეტის თავში ქართულ და ინგლისურ ენებზე ვკითხულობთ, რომ ამ ღვინოს მწარმოებელი ტალერის ტერასებია. ეტიკეტის ბოლოში ღვინის სახელწოდებაა მოცემული ორ ენაზე, მათ შორის გამოშვების წელი და ღვინის სახეობა – წითელი მშრალი. ეტიკეტის ბოლოში ინგლისურად ვკითხულობთ, რომ ღვინო საქართველოშია ჩამოსხმული.

<http://vinoge.com/Cemi-marani/ojaleSi-taleris-terasebi-2021>

13. ეტიკეტში ღვინის სახელწოდება ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზეა. ეტიკეტის თავში სამეფო გვირგვინია გამოსახული. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/518215?mode=full>

14. ეს ეტიკეტი გამოირჩევა ინფორმაციის ნაკლებობით. ეტიკეტში ვერბალური და არავერბალური ინფორმაცია თანაბრადაა მოცემული. არავერბალური-სამეფო გვირგვინი, ვერბალური კი მხოლოდ ღვინის მწარმოებელი, მის სახელწოდება და წარმოების ქვეყანა.

<https://flowerlab.ge/product/vino-odzhaleshi-mildiani-075l>

15. ეტიკეტი მკითხველს აწვდის ინფორმაციას ღვინის სახელწოდებაზე, სახეობაზე, მწარმოებელსა და გამოშვების წელზე ქართულ და ინგლისურ ენებზე. ეტიკეტის ცენტრში გამოსახულია ჯვარი, ხოლო ეტიკეტის თავში კი მშვიდობის სიმბოლო – მტრედი.

<https://winerykhareba.com/ka/products/20210927062510-Ojaleshi>.

დასკვნა: სტატიაში განხილულია „ოჯალეშის“ ეტიკეტები როგორც ვერბალური, ასევე არავერბალური კუთხით. კვლევის შედეგად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ეტიკეტები გამოირჩევა დიზაინის და ტექსტის მრავალფეროვნებით. ეტიკეტების უმრავლესობა წარმოდგენილია ქართულ და ინგლისურ ენებზე. ეტიკეტების უმრავლესობა ვერბალურ კომუნიკაციას ამყარებს მკითხველთან, ნაწილი კი – არავერბალურს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

სარაჯიშვილი, გ.კალანდაძე, ბ. 2019. ქართული ღვინის ეტიკეტების კატალოგი, საგამომცემლო კომპანია ეროვნული საგანძური,
Bernard, M.1998. Art,Design and Visual Culture.New York: St.Martin's Press
Caldewey, J.& House, C.2003. Icon: Art of the Wine.The Wine Appreciation Guild.
Charters,S. 2006.Wine and Society. Routledge
Dong, A. 2009.The Language of Design.Springer.
Julier,G. 2000. The Culture of Design. SAGE.
Manzini, E. 2016. Design Culture and Dialogic Design.Massachusetts,Institute of Technology. DesignIssues,volume 32, number1, winter 2016.

ინტერნეტ წყაროები:

1. https://www.facebook.com/martvilismarani/photos/%E1%83%9D%E1%83%AF%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%A8%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%9E%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%98/140320616152105/?_rdr (გადამონმეებულია 15.10.2024)
2. <http://vinoge.com/Rvinis-etiketebi/qarTuli-sabWoTa-Rvinoebis-etiketebi-0>(გადამონმეებულია 15.10.2024)
3. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/519358> (გადამონმეებულია 15.10.2024)
4. <http://vinoge.com/Cemi-marani/ojaleSi-labara-2020> (გადამონმეებულია 15.10.2024)
5. <http://vinoge.com/Cemi-marani/ojaleSi-TbilRvino-2017>
(გადამონმეებულია 15.10.2024)
6. <https://www.alcoshop.ge/products/khareba-ojaleshi-75cl>
(გადამონმეებულია 15.10.2024)
7. <https://alcorium-store.ge/%E1%83%A6%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%9D/%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98/%E1%83%97-%E1%83%9B-%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98-%E1%83%9D%E1%83%AF%E>

1%83%90%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%A8%E1%83%98-%E1%83%AC%
E1%83%98%E1%83%97%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9C
%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%95%E1%83%A0%E1%83%90
%E1%83%93-%E1%83%A2%E1%83%99%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%9A
%E1%83%98-0-75/ (გადამონმებულია 15.10.2024)

8. <http://vinoge.com/Cemi-marani/ojaleSi-naxebradtkbili-binexi-2019-0>
(გადამონმებულია 15.10.2024)

9. <http://vinoge.com/degustacia/konstantine-Wanturias-seqtembris-5-rCeuli-Rvino>

10. <http://vinoge.com/Cemi-marani/ojaleSi-Teliani-veli-2012>)

(გადამონმებულია 15.10.2024)

11. <http://vinoge.com/Cemi-marani/ojaleSi-taleris-terasebi-2021>)

(გადამონმებულია 15.10.2024)

12. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/518215?mode=full>

(გადამონმებულია 15.10.2024)

13. <https://flowerlab.ge/product/vino-odzhaleshi-mildiani-075l>

(გადამონმებულია 15.10.2024)

14. <https://winery-khareba.com/ka/products/20210927062510-Ojaleshi>

(გადამონმებულია 15.10.2024)

ალექსანდრე ყაზბეგის სიცოცხლის დროინდელი პუბლიკაციები და გამოცემები (1861-1882 წლები)

აბსტრაქტი

ალექსანდრე ყაზბეგი ქართველ კლასიკოსთა შორის ყველაზე ნაკლებად შესწავლილი მწერალია. მის სიცოცხლეში და გარდაცვალების შემდეგ მისი თხზულებები რამდენჯერმე გამოიცა, თუმცა არც ერთი კრებული არ არის სრული. საქართველოს სხვადასხვა არქივში ინახება მწერლის გამოუქვეყნებელი დაუმთავრებელი მოთხრობები, დასრულებული და დაუსრულებელი პიესები, ლექსები, პირადი წერილები და წიგნაკები. დღემდე სრული სახით არ გამოქვეყნებულა ალექსანდრე ყაზბეგის ყველა თხზულებათა გამოცემის ისტორია. არსებობს მხოლოდ მონოგრაფიები და გამოკვლევები, რომლებიც ეძღვნება მწერლის ცალკეული ნაწარმოების შემოქმედებითი ისტორიის შესწავლას.

წარმოდგენილი სტატია მიზნად ისახავს ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებითი გზის ადრეული ეტაპის ანალიზს, განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილებით მის პირველ პუბლიკაციაზე („ნანა“ 1861) და შემდგომ ლიტერატურულ, პუბლიცისტურ თუ თეატრალურ საქმიანობაზე. კვლევა აჩვენებს როგორ ჩამოყალიბდა მწერლის ხასიათი, როგორ აისახა ოჯახური გარემო, განათლება და ახალგაზრდული გამოცდილება მის შემოქმედებაში და რა როლი ითამაშა ამ პროცესში საზოგადოებრივმა და კულტურულმა გარემომ.

კვლევა ეფუძნება ბიოგრაფიულ-დოკუმენტურ მასალას, მემუარულ წყაროებს (ელისაბედ ყაზბეგის, თედო გოდერძიშვილის, დავით კლდიაშვილის და სხვათა მოგონებებს), ასევე კრიტიკულ-ანალიტიკურ ლიტერატურას. გამოყენებულია ტექსტოლოგიური და ისტორიულ-კულტურული ანალიზის მეთოდები, რათა გამოიკვეთოს ყაზბეგის ადრეული შემოქმედების თემატიკა, მისი საზოგადოებრივი პოზიცია და ინტელექტუალური ძიებები.

სტატია სვამს რამდენიმე ძირითად საკვლევ კითხვას: რა პირობებში შედგა ყაზბეგის პირველი ლიტერატურული გამოსვლა და როგორ აისახა ის შემდგომ შემოქმედებაზე? რა მნიშვნელობა ჰქონდა ოჯახურ და საგანმანათლებლო გარემოს მისი პიროვნული და მხატვრული სამყაროს ფორმირებაში? როგორ გარდაიქმნა ყაზბეგის ახალგაზრდული გამოცდილებები პუბლიცისტურ და მხატვრულ ნარატივებად?

კვლევის შედეგები ცხადყოფს, რომ ყაზბეგის ადრეული შემოქმედება უკვე შეიცავდა იმ თემებსა და მოტივებს, რომლებმაც შემდგომ მის მხატვრული სისტემა

განსაზღვრა: სოციალურ სამართლიანობას, ხალხის ცხოვრებისადმი ინტერესს, გლეხის დაცვის სურვილს, კრიტიკულ დამოკიდებულებას არისტოკრატიული წესებისა და ტრადიციების მიმართ. „ნანადან“ „ციცკამდე“ და „ელგუჯამდე“ განვითარებულმა შემოქმედებითმა გზამ მწერალს მისცა საშუალება, ეროვნულ ლიტერატურაში შემოეტანა ახალი სული და წარმოეჩინა ხევის, მოხვევებისა და ჩაგრულთა ცხოვრება.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ყაზბეგის ადრეული პერიოდი წარმოადგენს არა მხოლოდ მისი ბიოგრაფიის, არამედ XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზრის განვითარების უმნიშვნელოვანეს საფეხურს.

საკვანძო სიტყვები: გაზ. დროება, გაზ. ივერია, ცისკარი.

Nanan Lataria

Doctor of Philology, Associate Professor at ZSU

PUBLICATIONS AND EDITIONS BY ALEKSANDRE KAZBEGI DURING HIS LIFETIME (1861–1882)

ABSTRACT

Aleksandre Kazbegi is among the least thoroughly studied writers of the Georgian classical canon. Both during his lifetime and after his death, his works were published on several occasions; however, none of these editions constitutes a complete collection. Various archives in Georgia preserve unpublished and unfinished short stories, completed and incomplete plays, poems, personal correspondence, and notebooks. To date, a comprehensive account of the publication history of Kazbegi's oeuvre has not been produced. Existing scholarship consists primarily of monographs and studies dedicated to the examination of the creative history of individual works."

The present article aims to analyze the early stage of Aleksandre Kazbegi's creative career, with particular attention to his first publication (Nana, 1861) and to his subsequent literary, journalistic, and theatrical activities. The study demonstrates how the writer's character was shaped, how family environment, education, and youthful experiences were reflected in his work, and what role the social and cultural context played in this process.

The research is based on biographical and documentary material, memoir sources (including the recollections of Elisabed Kazbegi, Tedo Goderdzishvili, Davit Kldiashvili, among others), as well as critical and analytical literature. Textological and historical-cultural methods of analysis are employed in order to highlight the themes of Kazbegi's early works, his social position, and his intellectual pursuits.

The article poses several key research questions: under what conditions did Kazbegi's first literary debut take place, and how did it shape his subsequent work? What role did the family and educational environment play in the formation of his personality and artistic world? How were Kazbegi's youthful experiences transformed into journalistic and literary narratives?

The findings of the study reveal that Kazbegi's early writings already contained the themes and motifs that later came to define his artistic system: social justice, an interest in the life of the people, a commitment to defending the peasantry, and a critical stance toward aristocratic norms and traditions. From Nana to Tsitska and Elguja, his creative trajectory enabled him to introduce a new spirit into national literature and to portray the life of Khevi, the Mokheves, and the oppressed.

In conclusion, it may be stated that Kazbegi's early period represents not only an important stage in his biography, but also a crucial phase in the development of nineteenth-century Georgian literature and social thought.

Key words: Droebea, Iveria, Tsiskari.

ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებიდან პირველად დაიბეჭდა 1861 წლის ჟურნალ „ცისკარში“ (# 12, გვ. 325) ლექსი „ნანა“, რომელსაც აქვს მინანერი: „მიხეილ გიორგის ძე ყაზბეგზე“. დათარიღებულია ავტორის მიერ: „1861-სა 2-ს სექტემბერს, სტეფან წმინდას“. ლექსი დაწერილია 12 წლის ასაკში, რაზედაც მიგვანიშნებს თვით ავტორი: „თორმეტი წლის ყმანვილმა, ესე ნანა მოგიძღვენიო“. საინტერესოა, აგრეთვე მწერლის რელიგიური თვალთახედვის კუთხით. ელისაბედ ყაზბეგის მოგონებებიდან (მაღლაფერიძე 1988:66). ცნობილია, რომ მწერალს ბავშვობიდან საღმრთო წერილის შესასწავლად მღვდელი მიუჩინეს, რამაც ასახვა ჰპოვა ლექსში: „ანგელოზთა დასთაგან ჩვენთან, გადმოფრენილი“; „თუ ღმერთი შემეწევა უკეთესსა მოისმენ“.

„ნანა“ მეორედ დაიბეჭდა მწერლის თხზულებათა სრულ კრებულში (ტ. III, 1849, გვ. 231). ამ გამოცემის შენიშვნებში ლექსის პირველი პუბლიკაციის თარიღად მითითებულია 1863 წელი, რაც აშკარა უზუსტობაა. გარდა ამისა, მიჩნეულია, რომ ა. ყაზბეგმა ეს ლექსი მიუძღვნა მამას, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება; ვინაიდან მიხეილი იყო არა გიორგის, არამედ გაბრიელის ძე. საინტერესოა ვინ იყო მიხეილ გიორგის ძე? მკვლევარი ვ. შადური აღნიშნავს, რომ „ხევში ბლომად ყოფილან საინტერესო პიროვნებანი ყაზბეგის საგვარეულოდან. თანაც უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგჯერ ერთსა და იმავე სახელს ატარებდნენ ბიძაშვილები და სხვადასხვა თაობის წარმომადგენელი ყაზბეგები. სხვათა შორის მიხეილი მარტო ალექსანდრეს მამას არ რქმევია, 1861 წელს ჟურნალ „ცისკარში“ (#12) დაიბეჭდა ალექსანდრე ყაზბეგის ლექსი „ნანა მიხეილ გიორგის ძე ყაზბეგზე“ (ეს იყო მომავალი დიდი მწერლის პირველი გამოსვლა პრესა-

ში). სამწუხაროდ, ამ მიხეილ გიორგის ძის შესახებ არავითარი ცნობები არ მოგვეპოვება. ალექსანდრეს ბიძაშვილ გიორგის (გენერალს) სამი ვაჟი ჰყავდა – ალექსანდრე, ნიკო და კონსტანტინე (სამივენი პირველ მსოფლიო ომში დაიღუპნენ). ყოფილა კიდეც მეორე გიორგი ნიკოლოზის ძე ყაზბეგი, რომელიც კაცის მოკვლის გამო კატორღაში სამუშაოდ გადაუსახლებიათ და რომელიც სასჯელის მოხდის შემდეგ თურმე კავთისხევში ცხოვრობდა“ (შადური 1985:13-14).

ცნობილია, რომ ალექსანდრე ხევის ბატონთა შთამომავალი იყო, შეძლებული ოჯახის ერთადერთი ვაჟი, რომელსაც ზედმეტადაც კი ანებივრებდნენ. მწერალმა მისი აღზრდის მეთოდი ჯერ კიდეც 14 წლისამ გაკიცხა კომედიაში „აღმზრდელები“. მიზანში კი თავისი მშობლები ჰყოლია ამოღებული. ერთ დღეს მას მშობლებისათვის წაუკითხავს ეს კომედია. „პირველსავე სტრიქონის წაკითხვაზე, სადაც დედ-მამამ თავიანთი სურათი იცნეს – ძალუამ ღრიალი მორთო, – იხსენებს ელისაბედ ყაზბეგი, – „ვაი, ჩვენი ბრალი, რომ შენი სასაცილონიც გავხდით! რაც შევძელით არას ვიშურებდით: გასწავლიდით, გემუდარებოდით და შენ თუ გიჟი, დამთხვეული ხარ, ვისი რა ბრალია?!“ (მალლაფერიძე 1988:74).

ალექსანდრე ყაზბეგის მწყემსობის დროინდელი მეგობარი თედო გოდერძიშვილი იხსენებს: „როდესაც სანდრო პატარა ყოფილა, როგორც იმისაგან ვიცი, – სახლის გალავნის გარეთ ხე მდგარა, რომელზედაც სულ მუდამ ხურჯინი ყოფილა დაკიდებული. ვინც გადასახადს მოიტანდა ყველს და ერბოს, რომელიც ყაზბეგისაგან ჰქონდათ შეწერილი, აუცილებლად ამ ხურჯინში ჩადებდნენ; მერე მოვიდოდა მოურავი და ხურჯინს შინ შეიტანდა, ყველს ამოიღებდა და ხურჯინს ისევ დაკიდებდა. ერთ დღეს ხურჯინი დაიკარგა, როცა ჯავრობა დაიწყეს, სანდროს ეთქვა: არავის დააბრალოთ ხურჯინის მოპარვაო, ის მე ავიღე და გადავაგდე. რათა შვილო? – შეეკითხა მამა შვილს, – იმიტომ, რომ არ მომწონს ეს თქვენი წესი, – ეგ, ჩვენი კი არა, შვილო, მამა-პაპათა წესია და შენ მაგ წესის შეცვლას არავინ გკითხავს... მე ხომ ვერ შევცვლი მამა-პაპათა წესს, სხვა რაც წყალობა იქნება, ჩემი მხრიდან, იმას არ მოვაკლებ – ეგ უფრო დიდი წყალობა იქნება, მამა, რომ ხურჯინი მოაშორო, გადასახადი აღარ განერო, – უთქვამს სანდროს და შინ გატრიალებულა“ (მალლაფერიძე 1988:162). ამდენად, აღზრდას მის პიროვნულ ხასიათზე, მის სულიერ სამყაროზე არავითარი გავლენა არ მოუხდენია, რამდენადაც იგი პატარაობიდანვე გლეხის ბიჭებთან თამაშობდა და სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა დაჩაგრულთა ქომაგი, როგორც რეალურ ცხოვრებაში, ისე შემოქმედებაშიც.

მწერალმა დაწყებითი სწავლა-განათლება ოჯახში მიიღო, შეისწავლა ფრანგული და რუსული ენები, აგრეთვე საღმრთო წერილი. 1859 წელს სანდრო მშობლებმა ჩამოიყვანეს თბილისში და მიაბარეს ჰაკკეს ვაჟთა კერძო პანსიონში, აქედან გადაიყვანეს კანონიჩის პანსიონში, ხოლო შემდეგ თბილისის გიმნაზიაში აგრძელებს სწავლას; თუმცა ოჯახური მდგომარეობის გამო მწერალს ეს სასწავლებელი არ დაუმთავრებია, რასაც მეტად მტკივნეულად განიცდიდა. სწავლამონწყურებულ ალექსანდრეს უცდია

სახლიდან გაპარვა, მაგრამ მშობლებს იგი შინ დაუბრუნებიათ; 1866 წელს ალექსანდრეს მამა გარდაეცვალა, ხოლო 1867 წელს გაემგზავრა მოსკოვში სწავლის გასაგრძელებლად და ჩაირიცხა სამეურნეო აკადემიაში თავისუფალ მსმენელად. მოსკოვში მისთვის დიდი დახმარება გაუწვია ბავშვობის დროინდელ მეგობარს, ალ. ბახუტაშვილს: „მისმა მეგობრობამ ალ. ყაზბეგის სტუდენტურ ცხოვრებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა და ეს გავლენა ყველაზე საუცხოოდ იმაში გამოიხატა, რომ ბახუტაშვილი გახდა ავტობიოგრაფიული დაუმთავრებელი ნაწარმოებების „საქართველოს ბომონდისა“ და „ცხოვრების ჩარხის“ ერთ-ერთი თვალსაჩინო პერსონაჟი (ლოლაშვილი 1949:4).

მოსკოვში ყოფნის დროს ალექსანდრე დაუახლოვდა სოფელ ჩერვლენოეში მცხოვრებ ჭავჭავაძეებს, რომელთაც გრაფ შატინინის ასულები ჰყავდა ცოლად. აქ გაიცნო და სასიყვარულო რომანი ჰქონდა მწერალს გრაფ ჩერნიშოვა-კრუგლოვის ქალთან, ნინოსთან (ლოლაშვილი 1949:2). სამწუხაროდ, ეს სიყვარული კრახით დამთავრდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში მკვლევართა მიერ (ვ. კოტეტიშვილი, ი. ლოლაშვილი, ე. ზარდიაშვილი და სხვ.) გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს იყო პირველი დარტყმა, რომელმაც ძირფესვიანად შესძრა ყაზბეგის პიროვნება.

XIX საუკუნის 70-იან წლებში დაინერა ყაზბეგის ავტობიოგრაფიული ნაწარმოები „საქართველოს ბომონდი“, რომელშიც ასახულია სტუდენტობის პერიოდი და მოგვიანებით ამ თხზულების გადამუშავებული რედაქცია „ცხოვრების ჩარხი“ (1882 წ.). მასში გადმოცემულია მწერლის რომანი ნინო ჩერნიშოვა-კრუგლოვასთან. ეს ნაწარმოები შეიძლება ჩაითვალოს ორიენტირად დასკვნისათვის, თუ რატომ დამთავრდა ტრაგიკულად მწერლის სიყვარულის ისტორია.

საყურადღებოა ისიც, რომ მწერლის თხზულებათა სრული კრებულის (1948-50 წ.წ.) IV და V ტომებში გამოქვეყნებული მოთხრობების და მათი ვარიანტების, აგრეთვე ჩვენ მიერ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში მწერლის არქივზე მუშაობისას მიკვლევულ დაუმთავრებელ მოთხრობათა უმრავლესობა განეკუთვნება ალ. ყაზბეგის შემოქმედების I პერიოდს, ე.ი. 70-იან წლებს (ლატარია 2010:71-83).

ალ. ყაზბეგი ჯანმრთელობაშერყეული და სულიერად დაძაბული 1870 წელს სამშობლოში, ხევში დაბრუნდა. მიუხედავად ნათესავების წინააღმდეგობისა, მან მეცხვარეობას მიჰყო ხელი იმ მიზნით, რომ გასცნობოდა თავის ხალხს და აღენერა მათი ცხოვრება. გარდა ამისა, რუსეთში მიღებული ტრაგიზმის შემდეგ, მშობლიური მთის ხალხთან ურთიერთობა აუცილებელიც იყო მწერლის სულიერი სიმშვიდისათვის. მთელი 7-8 წელი ცხვარში გაატარა. მოგონებებიდან ცნობილია, რომ ალექსანდრე ცხვარში ყოფნის დროსაც ენეოდა შემოქმედებით მუშაობას. თედო გოდერძიშვილი იხსენებს: „...სანდროს ყარაულობის დროც მოვიდა. ჩვენ ყველამ ვივახშმეთ, ცხვარი დავაბინავეთ და დავიძინეთ. დილით ბინიდან შემოგვესმა ხმაური, ჩხუბის ხმა. შევედით სანდროსთან და დავინახეთ, სანთელი მთლად დანავლებული, გამდნარი, აუარება ნანერი ქალაღები... სანდრო ჰა, სანდრო, – დაფუძახეთ ჩვენა, მაგრამ ყური არ

გვიგდო. მერე ადგა, ლანძღვით ფანქარი პატარა სიფროზე დაახეთქა და თქვა: გაგონილა განა ამდენი უსამართლობა, ამდენი სისხლის ღვრა, ამდენი დევნა... სად არის სამართალი!.. ჩვენ გაკვირვებით ვუყურებდით და არ გვესმოდა, რაზე იყო ლაპარაკი. მერე, როცა დამშვიდდა, ქალაქდები აკრიფა, დაახვია და სკივრში შეინახა... ბოლოს მაინც გამოგვიტყდა, რომ რალაც მოთხრობას წერდა და იმის გმირი შეენუხებინა უსამართლობას, მაგისტვის ვბრაზობდიო“ (მალლაფერიძე 1988:161-162).

დროგამოშვებით მწერალი თბილისში ჩამოდიოდა. მას შეუტყვია, რომ ქართული თეატრი რეპერტუარის ნაკლებობას განიცდიდა და მთელი რიგი პიესებისა ჩამოუტანია, თუმცა, დასმა არც ერთი არ მიიღო და დასცინეს კიდეც. ამის შესახებ იგი გულისტკივილით აღნიშნავს თავის წერილში: „წარმოიდგინეთ ჩემი გაოცება, როდესაც მადლობის მაგიერ ცხვირ წინ ფრუტუნი დამინყეს და მასხრად ამიგდეს... მე დავდიოდი გიჟსავით, რადგანაც მეშინოდა შეუნყალელების სიცილისაგან, რომელსაც შეეძლო სრულს დამარცხებამდის მივეყვანე და პირველსავე მოძრაობაზედ ფრთები საუკუნოდ მოეკვეცათ“ (ყაზბეგი 1950:156-157). ამ ფაქტმა კიდევე უფრო გაამწვავა მისი მძიმე სულიერი მდგომარეობა.

აღ. ყაზბეგი 1879 წლიდან თბილისში ჩამოვიდა საცხოვრებლად. 1880 წლიდან კი თანამშრომლობდა გაზეთ „დროებასთან“. უსახსროდ დარჩენილ მწერალს გაზეთის რედაქციამ ოთახიც კი გამოუყო სამუშაოდ. იქვე იწერებოდა და ქვეყნდებოდა მისი ნაწარმოებები „მოჩუბარიძის“ ფსევდონიმით, რომელიც პატარაობისას თავისი ხასიათის გამო დედას შეურქმევია. თბილისში ყოფნის დროს მწერალი პიესებზეც მუშაობდა. იგი გაეცნო ქართული თეატრის წარმომადგენლებს და ხშირად თამაშობდა სცენაზე, თუმცა აქაც ვერ ასცდა კრიტიკას, მხოლოდ მისი ცეკვა „ხანჯლური“ მოსწონდათ. ეს ფაქტი მას ძალიან აღიზიანებდა.

აღ. ყაზბეგი გაზეთ „დროებაში“ ცნობილი ნაწარმოებების გარდა აქვეყნებდა პუბლიცისტურ წერილებს სხვადასხვა საზოგადოებრივ საკითხებზე, აგრეთვე პასუხებს თავისი არაკეთილმოსურნე რეცენზენტებისადმი. ამ პერიოდში დაიბეჭდა მისი შემდეგი წერილები:

წერილები რედაქტორთან („დამსწრე-ს მიერ „დროების“ # 139-ში აღ. ყაზბეგის კომედიის „ორი ქორწილი ერთად“ გარჩევის შესახებ. სქოლიოში რედ. შენიშვნა) – დროება, 1880, 6 ივლ., # 143, გვ. 2-3.

წერილი რედაქტორთან (ქ. თბილისში „მოსამსახურეთ იმერლების საზოგადოების“ შედგენის განზრახვა). – დროება, 1880, 28 აგვ., # 181, გვ. 2-3.

„ჩვენი მტერ-მოყვარენი“ (საქართველოში გამდიდრებულ უცხოელებზე). – დროება, 1880, 13 სექტ., # 193, გვ. 1-3.

„ლექციები ქართულ ენაზედ“ (აკ. წერეთლის ლექციები „ვეფხისტყაოსანზე“). – დროება, 1881, 1 აპრ., # 69, გვ. 2-3.

„გადაკარგული მხარე“ (რეც. წგ. რადდე. „ხევსურები და ხევსურეთი“). – ივერია, 1881, # 4, გვ. 131-147; # 5, გვ. 96-116.

„თეატრის შესახებ“ (წერილი). – დროება, 1881, 24 სექტ., # 199, გვ. 1-3..

„თეატრის შესახებ“ (პასუხი ბ. „ქართული სცენის მოყვარეს“). – დროება, 1881, 30 სექტ., # 203, გვ. 3-1.

„ერთი სამწუხარო შემთხვევა“ წერილი (ქუთაისიდან) (არქეოლოგიური ყრილობის ერთ-ერთი წევრისათვის მედუქნის მიერ შეურაცხყოფის მიყენება). – დროება, 1881, 7 ოქტ., # 208, გვ. 2-3.

წერილი რედაქტორთან (პასუხად ლელოს მიერ თეატრალური რეცენზიების ხარისხის შესახებ). – დროება, 1882, 6 იანვ., # 3.

ადგილობრივი ამბები (ალ. ყაზბეგის თავის მართლება ფოთში განზრახული წარმოდგენის ჩაშლის გამო. წერილის პუბლიკაცია). – შრომა, 1882, 4 აგვ., გვ. 2.

ბ. რედაქტორო! (პასუხი გაზ. „დროების“ # 178-ში გამოქვეყნებულ ა. ცაგარლის შენიშვნაზე ქ. ფოთში საღამოს ჩაშლის შესახებ). – შრომა, 1882, 5 სექტ., # 34 გვ. 4.

პასუხი ბ. ცაგარელს „დროების“ # 178 დაბეჭდილ შენიშვნაზე (ფოთში განზრახული წარმოდგენის ჩაშლის გამო). – დროება, 1882, # 186, გვ. 3-4.

მკვლევარი ილია ჭყონია თავის წერილში – „ჩემი დღე და სოფელი“ იხსენებს, რომ „დროების“ რედაქტორი სერგეი მესხი იყო ალ. ყაზბეგის „მწერლობის ნათლია, ლალაცა და ნამქვებელი“... მისთვის უთქვამს ალექსანდრეს, რომ ქართულ მწერლობაში შემოიტანდა „ახალს ჰანგსა და კილოს, ხევისა და მოხევეების ცხოვრების გაცნობით, და ამისათვის მომზადებული ჰქონდა რამდენიმე დრამა და ვოდევილები. სასცენო ნაწერების შესახებ სერგეიმ მწერალს ურჩია, ჯერ სცენაზე მოეხერხებინა მათი დადგმა და, თუ კრიტიკა მოიწონებდა მათ, ანუ რომელსამე მათგანს, მაშინ შეიძლებოდა მათი დაბეჭდვა; ხოლო ხევისა და მოხევეების ცოდნის დასამტკიცებლად მან სანდროს მოსთხოვა, ჯერ ეთნოგრაფიული მიმოხილვა და მერე შესდგომოდა რომან-მოთხრობების წერას“ (მაღლაფერიძე 1988:220).

ალექსანდრე ყაზბეგის პუბლიცისტური წერილი „მოხევეები და იმათი ცხოვრება“, პირველად დაიბეჭდა 1880 წელს, „დროების“ ფურცლებზე (## 156-159; 161-164-167; 169-174-177). ეს ეთნოგრაფიული მიმოხილვა მაშინვე გადაუთარგმნია რუსულად რაფიელ ერისთავს და დაიბეჭდა რუსეთის საიმპერატორო საგეოგრაფიო საზოგადოების კავკასიის განყოფილების ცნობებში, ხოლო მეორედ დაიბეჭდა მწერლის თხოვლობათა სრულ კრებულში (ტ. V, 1950, გვ. 5-10). ამ პუბლიკაციის შენიშვნებში ს. ყუბანიშვილი მიუთითებს, რომ ნაბეჭდ ტექსტში ავტორს შეუმჩნევია შეცდომები და დაუწყია მისი გასწორება. „ამ გასწორების მხოლოდ პატარა ნაწყვეტია დარჩენილი, – აღნიშნავს ს. ყუბანიშვილი, – რომლის მიხედვითაც გასწორდა ჩვენი გამოცემის ტექსტი... ეს ნარკვევი ალ. ყაზბეგს ვერ დაუბეჭდავს ისე, როგორც მას ჰქონია მოფიქრებული, რადგან „გაზეთის სივრცეს და სხვადასხვა მოსაზრებას ამის ნება არ მიუციათ“, ალ. ყაზბეგის არქივში დაცულია ეთნოგრაფიული წერილების სამი ნაწყვეტი, რომელიც ძვირფასს დამატებით ცნობებს შეიცავენ მოხევეთა და მათი მომიჯნა-

ვე ხალხთა ყოფა-ცხოვრების შესახებ. ეს ცნობები მთლიანად დაბეჭდილია მწერლის თხზულებათა სრული კრებულის V ტომში (გვ. 505-509).

1880 წლის გაზეთ „დროებაში“ (# 197, გვ. 1-3) იბეჭდება მოთხრობა „ციცკა“. ეს იყო მწერლის პირველი მხატვრული თხზულება, რომლითაც მან შეალო კარები მხატვრულ ლიტერატურაში. ილია ჭყონია ამ ნაწარმოების შექმნის ისტორიასთან დაკავშირებით იხსენებს, რომ ერთხელ, როცა ის რედაქციაში დროებით სერგეი მესხის მოვალეობას ასრულებდა, გაზეთის შესავსებად მასალა არ ეყო. სწორედ ამ დროს შესულა ალექსანდრე და რედაქტორს უკითხავს მისთვის, თან ხომ არ ჰქონდა რაიმე მასალა. თუ არა და იქვე დაენერა, მაგრამ მწერალს უგუნებობა მოუმიზეზებია და წასვლა დაუპირებია. „უცებ გამიელვა თავში აზრმა – იგონებს ილია ჭყონია... შემეტყუებინა ის რედაქტორის კაბინეტში, ჩამეკეტა იქ და არ გამომეშვა, სანამ რამეს არ დამინერდა გაზეთისთვის.“

ასეც მოვიქეცი.

ორი საათის შემდეგ მან გადმომცა ის პატარა, ერთი საუკეთესო მისი ესკიზთაგანი, რომელსაც სახელად ჰქვია „ციცკა“. თუ არა ნიჭიერი მწერალი, ექსპრომტად ასეთ კარგ ესკიზს ვერავინ დანერს“, – შენიშნავს ავტორი. შემდეგ კი იმავე გაზეთში დაიბეჭდა ლექსი „გულგატეხილები“ (დროება, 1881, # 115). აქედან იწყება მწერლის შემოქმედების აღმავლობის ხანა და „დროების“ ფურცლებზე ფელეტონელის სახით იქმნება „ელგუჯა“ (1881, # 125, 127, 131, 134, 135, 138, 144, 150, 197, 200, 211, 212, 213, 216, 218, 219, 221, 226, 228, 230, 231, 233, 244, 245, 247, 249, 251). რომანმა მკითხველთა მოწონება და აღფრთოვანება გამოიწვია. იმავე წელს მასზე დაინერა რეცენზია, რომელიც ეკუთვნის იონა მეუნარგიას. მკვლევარი საუბრობს მოთხრობის როგორც დადებით, ისე უარყოფით მხარეებზე: „დიდი ხანია ქართული ნაწერების კითხვას ისე არ უსიამოვნებია ჩვენთვის, როგორც ვისიამოვნეთ „ელგუჯას“ კითხვით. ენა ვერ არის მოთხრობის შესაბამისი, კილო კარგია, ისე ლამაზად უხდება, როგორც ბუნების აღწერას, ისე მის სულიერ მოძრაობას, მაგრამ სუსტია ფორმით, კარგია ფრაზებით. 1881 წლის „ივერიაში“ # 218 გამოქვეყნდა მეორე დადებითი რეცენზია ალ. ხახანაშვილისა წერილში „საბიბლიოთეკო შენიშვნა“.

საინტერესოა დ. კლდიაშვილის მოგონება „ელგუჯას“ პუბლიკაციასთან დაკავშირებით, რაც მას თვით მწერლისგან შეუტყვია და „დროების“ ასოთამწყობ რუსიშვილსაც დაუდასტურებია: „ელგუჯა“ თავდაპირველად თავდებოდა ახლანდელი პირველი თავის ბოლოში ელგუჯას სიკვდილით, – შენიშნავს დ. კლდიაშვილი. „ელგუჯას“ ისე ვეღარ მოგაკვლევინებთო, მითხრესო, – გადმომცა სანდრომ, – თან მეტისმეტად მიამა ასეთი მომართვაო. თან კი გასაჭირში მაგდებდაო. ცოტა ყოყმანის შემდეგ რაკი არ მეშვებოდნენ, იქვე გადავიკითხე ფელეტონის ბოლო და ქვეშ მივანერე „გაგრძელება იქნება“, მძიმედ დაჭრილი ელგუჯა ნაიყვანეს მოსარჩენად ვითომ გადაღმა სოფელში. რამდენიმე დღის შემდეგ მოთხრობის გაგრძელებაც მზად მქონდა და პატარა მოთხრობის მაგიერ დიომიდე კილაძემ და სტამბის ასოთამწყობებმა დამანერინეს

დიდი მოთხრობა“, – სიამოვნებით, სიცილით მითხრა ეს სანდრომ, – იხსენებს დავით კლდიაშვილი (მაღლაფერიძე 1988:335-336).

„დროების“ 1882 წლის # 4 (გვ. 2-3) დაიბეჭდა მწერლის თხზულება „სცენები“. გარდა ამისა, ის შეტანილია აგრეთვე წიგნში: ალექსანდრე ყაზბეგის „ბიობიბლიოგრაფია“ (1987 წ.). მიუხედავად ამისა, ეს მოთხრობა არ არის შეტანილი მწერლის თხზულებათა სრულ კრებულში, ე.ი. წარმოადგენს მივიწყებულ პუბლიკაციას, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმას, რომ V ტომის შენიშვნების ბოლოს ყუბანიშვილი აღნიშნავს შემდეგს: „გარკვეული მიზეზების გამო ალ. ყაზბეგის თხზულებებიდან ჩვენს გამოცემაში არაა შესული მწერლის მიერ ნათარგმნი და გადმოკეთებული ზოგი პიესა, ლექსები, სცენები და რეზუსები“, – მაგრამ გაურკვეველია, „სცენებში“ რას გულისხმობს მკვლევარი, იმ მოთხრობას, თუ საერთოდ სცენას, როგორც ჟანრის სახეობას.

ეს პატარა მოთხრობა საინტერესოა რამდენიმე თვალსაზრისით, კერძოდ, თხზულებას გასდევს იუმორისტული ელფერი, რაც ნაკლებად დამახასიათებელია მწერლის შემოქმედებისათვის. იგი საინტერესოა ენობრივი თვალსაზრისით, ვინაიდან მასში წარმოჩენილია ისტორიული მოხეური დიალექტის ნიმუშები.

1882 წლის ბოლო პუბლიკაციაა მოთხრობა „ელისო“ („ივერია“, 1882, # 10) და ეს იყო პირველი ნაწარმოები მწერლისა, რომელიც წიგნის სახით გამოსცა იმავე 1882 წელს ექ. ხელაძის სტამბამ.

დამონშებანი:

დროება 1880: გაზ. „დროება“, 1880.

დროება 1881: გაზ. „დროება“, 1881.

დროება 1882: გაზ. „დროება“, 1882.

ზარდიაშვილი 2005: ზარდიაშვილი ე. „ამბავი ორი სევდიანი სიყვარულისა“. თბ.: 2005.

ივერია 1881: ჟ. „ივერია“, # 218. 1881.

ივერია 1882: ჟ. „ივერია“, # 10. 1882.

კოტეტიშვილი 1925: კოტეტიშვილი ვ. ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი. თბ.: 1925.

ლატარია 2010: ლატარია ნ. ალექსანდრე ყაზბეგის დაუმთავრებელი მოთხრობები და რომანი. თბ.: 2010.

ლოლაშვილი 1949: ლოლაშვილი ი. ალექსანდრე ყაზბეგი სოფელ ჩერვლენოეში. გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, # 24(269), 1949.

ლოლაშვილი 1949: ლოლაშვილი ი. „ორი მეგობარი“. გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, # 46(291), 1949.

მაღლაფერიძე 1988: მაღლაფერიძე თ. (რედაქტორი) „ცხოვრება ალექსანდრე ყაზბეგისა“. გამოცემა მოამზადა ე. ავსაჯანიშვილმა. თბ.: 1988.

ყაზბეგი 1949: ყაზბეგი ა. თხზულებათა სრული კრებული ხუთ ტომად. ტ. III. თბ.: 1949.

ყაზბეგი 1950: ყაზბეგი ა. თხზულებათა სრული კრებული ხუთ ტომად. ტ. IV. თბ.: 1950.

ყაზბეგი 1950: ყაზბეგი ა. თხზულებათა სრული კრებული ხუთ ტომად. ტ. V. თბ.: 1950.

ყაზბეგი 1987: ყაზბეგი ა. „ბიობიბლიოგრაფია“. სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის საქართველოს სსრ სახელმწიფო წიგნის პალატა. ყაზბეგის სახალხო უნივერსიტეტი. თბ.: 1987.

შადური 1985: შადური ვ. მასალები ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფიისათვის (ყაზბეგის საგვარეულო მოღვაწენი). თბ.: 1985.

ცისკარი 1861: ცისკარი, # 12, 1861.

ნესტან ფიფია

ფილოლოგიის დოქტორი, ზსუ ასოცირებული პროფესორი

Orcid 0000-0002-6474-0740

ნიჭი, სიტყვა და გულის კულტურა (შტრიხები რევაზ შეროზიას სიტყვასთან ურთიერთობიდან)

აბსტრაქტი

რევაზ შეროზია სიტყვასთან ურთიერთობდა მეცნიერული კვლევებითა და მხატვრული შემოქმედებით. ლინგვისტურ ნაშრომებთან ერთად ქმნიდა იგავებს, ზღაპრებს, მოთხრობებს. ჩვენი კვლევის საგანია ვრცელი მოთხრობები: „გათავისუფლებულის ჩანაწერები“ და „მარტოობის ოთახი (ჩანახატები ორი პოეტის ცხოვრებიდან)

„გათავისუფლებულის ჩანაწერები“ ასახავს ადამიანის გზას ნუთისოფელში, მისიას – ემსახუროს სიკეთესა და სიყვარულს. ავტორი სულიერი წვდომით ხატავს მთავარი პერსონაჟის ნუთისოფლიდან გასვლის ეპიზოდს; არჩევანს – ბოროტის („წირკეს“ – რევაზ შეროზია) მორჩილებით ამქვეყნად ოც წელს მიღმიერ სამყაროში გასვლა ამჯობინოს.

„მარტოობის ოთახი (ჩანახატები ორი პოეტის ცხოვრებიდან)“ ეძღვნება ნიკოლოზ ბარათაშვილსა და შოპენს, მათი შემოქმედების ჰარმონიას, ცხოვრების გზას. მნიშვნელოვანია ავტორის გონებისმიერი სივრცე და გულისმიერი ხედვა. ყურადღებას ვამახვილებთ იმაზე, რომ რევაზ შეროზიას სიტყვისადმი დამოკიდებულების საფუძველი ძალა, ნიჭი და გულის კულტურაა, ამიტომაც განსაკუთრებულია მისი წერის სტილი, სიტყვანარმოება ემოციური, არსისმიერი დატვირთვის. მას აქვს საკუთარი ენობრივი ენერგეტიკა, რომელსაც ქმნის სიტყვა, ნიჭი და გულის კულტურა.

საკვანძო სიტყვები: გული, ნიჭი, სიტყვა, მუსიკა, სიყვარული.

Nestan Phiphia

Doctor of Philology, Associate Professor at ZSU

TALENT, WORDS, AND THE CULTURE OF THE HEART (Excerpts from Revez Sherozia's relationship with words)

ABSTRACT

Revez Sherozia engaged with words through scientific research and artistic creation. In addition to his linguistic studies, he produced fables, fairy tales, and stories. The focus of our research is on extensive narratives: „Notes of the Released“ and „The Room of

Solitude“ (Portraits from the Lives of Two Poets). „Notes of the Released“ depicts a person’s journey through the mortal world and their mission to serve goodness and love. The author, through spiritual insight, portrays the episode of the main character’s departure from worldly life; it illustrates the choice—preferably, to submit to evil (“Tzirkes“ — Revez Sherozia) — and to forego the earthly existence of twenty years in favor of passing into the beyond, in the realm beyond this life. „The Room of Solitude“ (Portraits from the Lives of Two Poets) is dedicated to Nikoloz Baratashvili and Chopin, emphasizing the harmony of their creative works and their life journeys. The work highlights the author’s intellectual space and heartfelt perspective. Particular attention is given to the fact that Revez Sherozia’s attitude towards words is rooted in strength, talent, and a culture of the heart. Therefore, his writing style is characterized by emotional expression and profound meaning. He possesses a unique linguistic energy, created by the combination of words, talent, and heartfelt culture.

Key Words: Heart, talent, word, music, love.

დროს თავისი კანონი აქვს: ადამიანის იმიერში გადასახლების შემდეგ მძაფრი ემოციები გონებას აძლევს ასპარეზს, მერე გულ-გონება მთლიანდება და ტკივილს კუთვნილ ადგილას დააბინავებს. ბატონი რეზოს წასვლის შემდეგ საუნივერსიტეტო საზოგადოებაში დრომ ვერ შეცვალა განწყობა: „ძალიან გვაკლია ბატონი რეზო!“

ის განგებისგან დაჯილდოებული იყო: სიტყვისა და მისი არსის, მუსიკის, ფერთა განცდის ნიჭით. ასევე ადამიანის შეცნობის, სხვისი ნიჭის ქომაგობის უბადლო უნარი ჰქონდა. ამის დასტურია მის მიერ დაკვალნიანებული ყოფილი სტუდენტების წარმატებული მეცნიერული გზა. საინტერესოა, ზოგადად ნიჭის დახასიათება სახარებაში, სადაც ხაზგასმულია ნიჭის მრავალფეროვნება: „ზოგს სულისაგან ეძლევა სიბრძნის სიტყვა, ზოგს – ცოდნის სიტყვა, იმავე სულით – ზოგს ნიჭი მკურნალობისა... ყოველივე ამას შეიქმს ერთი და იგივე სული და უწილადებს თვითოეულს, როგორც თავად ნებას“ (კორინთელთა მიმართ. 11-10 ლსმე 2007:304) ბატონი რეზოს ღვაწლი, სიტყვასთან ურთიერთობის სივრცე მრავალფეროვნების შესაკრებელია, მთლიან სამყაროს რომ ქმნის: ლინგვისტიკაში წონადი სიტყვით, მხატვრულ ლიტერატურაში საკუთარი ხელწერით, მუსიკის ჰარმონიის, მხატვრობის საინტერესო მასპინძლად და თანაზიარად. ამიერი და იმიერი სამყაროს სიტყვის ძალით განცდით.

ჩვეულებრივ, ჩვენ ნაკლებად ვფიქრობთ სიკვდილზე. არადა, ის მუდამ ჩვენთანაა, როცა ჟამი დგება, გამოგვეცხადება. ბერი პაისი ამბობდა: „ადამიანი სიკვდილზე უნდა ფიქრობდეს და ამ დიდი მოგზაურობისთვის ემზადებოდესო“. რევაზ შეროზიას ვრცელ მოთხრობაში „გათავისუფლებულის ჩანაწერები“ სწორედ ეს სამზადისი და მოგზაურობაა აღწერილი. ახლა, როცა ავტორი იმიერ სამყაროშია (როგორც თვი-

თონ უწოდებს „თვალსიქეთა“ სამყაროში), ხვდები, რომ ნაწარმოებში ერთი კონკრეტული პერსონაჟი კი არა, სული გესაუბრება. ერთ-ერთი უმთავრესი ასპექტი არის „წირკესთან“ ჭიდილი. „სული გვამის მწყემსია, უფლის ნაწილია და ამიტომ წირკეს მისი ჯავრი აქვს.“ (შეროზია 2017:7) წირკეს მიზანი სულის ძლევაა. რევაზ შეროზიას მხატვრულ სამყაროში სიუჟეტიდან სიუჟეტში გადადის წირკეს ნათლიერებასთან ბრძოლის, მისი დამარცხების წყურვილის ამბავი. ალიო ქობალიას მეგრულ – ქართულ ლექსიკონში „წირკე“ იგივეა, რაც წინკე. წინკე – ჭინკა. წყლის ჭინკა. თვით ჭინკა ასეა განმარტებული: „ტანდაბალი, ბალნიან-კლანჭიანი“ (ქობალია 710:2010) ე. ი. ბოროტის სიმბოლო. „გათავისუფლებულის ჩანაწერებში“ წირკე უმეტესად აბსტრაქტულია. მთავარ პერსონაჟს ერთადერთხელ, გარდაცვალებამდე ევლინება ხორციელად; ის მახინჯია, ბრჭყალებიანი, „ბორჯღლა თვალებით“. გემოვნებიანი მკითხველი აუცილებლად მიაქცევს ყურადღებას ამ ეპიზოდის მხატვრულ ძალმოსილებას: ფრაზათა დახვეწილობით, სინანულის განცდის, სულის გასვლის აღწერის სიცოცხლისუნარიანობით, მაგრამ ავტორის წუთისოფლიდან გასვლის შემდეგ გამაოგნებელ წინასწარმეტყველებადაც აღიქმება. ის პირველი პირით საუბრობს, უკურნებელ სენს უხვდება სტოიციზმით, „ჭირსა შიგან გამაგრების“ განწყობით. ერთ-ერთი ქვეთავი „შერკინება“ იწყება ეპიგრაფით: „წარიყვანა იგი ეშმაკმან ... და უჩუენნა მას ყოველი სუფევანი სოფლისანი და დიდებაი მათი და ჰრქუა მას: ესე ყოველნი მიგცე შენ უკუეთუ დაჰვარდე და თაყვანის-მცე მე“ (მათე-4-8-9). ამქვეყნიური დიდება გაარარავებულია ავადმყოფის (ავტორის ალტერ ეგო) სულიერ წყობაში. მოთხრობაში მთავარი პერსონაჟი ბოროტთან წილნაყარობით ცხოვრების გაგრძელებას აღსასრულს ამჯობინებს. ის ექიმისგან ანალიზების პასუხად ისმენს: ნაწლავების სიმსივნის მეოთხე სტადიაა, ორგანიზმში ისეა მოდებული, ოპერაციას აზრი არა აქვს. რევაზ შეროზია სიტყვათა საუფლოში თამამი და მდიდარი მეკვლეა, აღნიშნულ თავში თხრობის სტრუქტურა და მიგნებულად ჩაგვირისტებული ფრაზები აძლიერებს ემოციურ ზემოქმედებას: „გზა შემომწარებულ-შესუდრულია“ ექიმთან ვიზიტის შემდეგ.

„გამომპალ შიგანში ერთნაირი ტაქტით მეორდებოდა ტკივილის აკორდები, ბოლო დღეებში მათი რიტმი გაორმაგდა, რაც დაღმართის დასასრულზე მიანიშნებდა. ლოგინად ჩავარდნილს ხშირად შინაგანი ჭიდილი აქვს წირკესთან; ამჯერად ხორციელადაც გამოჩნდა „ლოჯებიანი, კლანჭა თითებით“. ავადმყოფს ბოროტთან დაპირისპირების მშვიდი მზაობა აქვს. წირკეს მოთხოვნაა: „უარი თქვი ჩემს სიძულვილზე. რა უნდა მოგცეს შეუცნობლის სიყვარულმა?!“ „ტკივილში ამოვლებული ღიმილით“ თქმული პასუხი სულის ცეცხლსა და გულის დუღილშია გამოტარებული; „დაბადებაა ძნელი, თორემ სიკვდილი ადვილია! შექმნაა რთული, თორემ დანგრევას რა უნდა?“ (შეროზია 2017 :101).

სასიკვდილო სარეცელზე მყოფს ბოროტი სული 20 წლით „ჩიტების სანავარდეს“ ჰპირდება, თუ უარს იტყვის სულის სინათლეზე. მომაკვდავის პასუხი რწმენით გაკაჟებულ-განმტკიცებული სულის მიერ მისი მხილებაა: „შენ ბოლმა გახრჩობს, სიყ-

ვარულს ვერ სძლიე! მარცხს ვერ ეგუები, უფლის ბოძებულმა სულმა გაჯობა. ბევრი მახე დაუგე ჩემს გონებას. ბევრჯერ სცადე მისი დამორჩილება. ჩემი სული კი უფლის სიყვარულია, ამიტომ არ მძულხარ! მებრალეები სიყვარულგანუცდელი“ (შეროზია 2017: 102). ნირკე დუმს „სიავით შეფერილი მზერით, სადღაც მიქანაობს ბუზღუნ-ბუზღუნით“... ნელ-ნელა სიკვდილი ეუფლება სნეულს. ის გულში იმეორებს : „იყავნ ნება შენი და არა-ჩემი“. უკუნეთს ღიმილით ნებდება.

წუთისოფლიდან გასვლის შემდეგ აღწერილია „გამარჯვებულთა ხეივანი“. აქ „უსხეულო სულის თვალისიქეთში“ გადასვლაა, იქ იკრიბებიან უკეთურის დამმარცხებელნი. „გამარჯვებულთა ხეივნელები“ სიკეთეს გააბეგრებენ და „უკეთურის ოინებს შემოამცირებდნენ“. სადედამინო იმედით მთავრდება თხრობა, რომ „ბოროტ-სა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია“. ეპიზოდები: ნირკესთან ფსიქოლოგიური ჭიდილი, სულის გასვლა, „გამარჯვებულთა ხეივნელებთან“ შეერთება, – ემოციურ – დამაჯერებლობით მხატვრულად გადმოცემული, დიალოგია „სულმღვიძარეებსა“ და „სულმძინარეებთან“ სიცოცხლეზე, „აქ“ მოვლინების არსზე დასაფიქრებლად.

ბატონი რევაზ შეროზიას მხატვრული შემოქმედება გვიჩვენებს, რომ მის გონებისმიერ მეცნიერულ სამყაროს ტყუპისცალივით ჰყავდა ადევნებული ფაქიზი, ჰარმონიული სასიტყვეთი, აქ დავანებულია ჩვეულებრივობაზე ამაღლებული, ღირებულებების ღირებულებაზე მეტყველი სულიერი სივრცე. აქ უფლის სიყვარულია, მუსიკის განცდაა, მუსიკა კი „მოქმედებს სიტყვისა და განსჯის მიღმა, როგორც ერთგვარი ინტუიცია“ (კოსტავა 2009 :44). მუსიკა, ბგერათა ჰარმონია იყო რევაზ შეროზიას სულის სიამე, დაატარებდა როგორც გულისმიერ წყურვილს. „მწირი მუსიკალური განათლება მსოფლიო კლასიკურმა შედეგებმა და მათზე ნაკითხულ – გააზრებულმა შემევისო“, – ამბობს ის. არაპროფესიონალის კვალობაზე კარგად ვიცნობდიო: ვივალდის, ბახის, მოცარტის ნაწარმოებებს. ვერაფერი შეედრება შოპენის ვალსებს, ბალადებს, მაზურკებს“, და აქვე გენეტიკით ფესვძლიერ ქართულ მუსიკაზე ამბობს: „სრულიად სხვა ფერისაა ქართველური ჰარმონია: მშვიდი, გულიდან ამოსული ხმების ერთობა, სიყვარულით შეზავებული, სიკეთის ნაყოფი, სულის მოალერსე“ (შეროზია 2017:11). მისი „მარტოობის ოთახი“ (ჩანახატები ორი პოეტის ცხოვრებიდან) ნათელ წარმოდგენას გვქმნის, როგორი სისავსით უყვარდა ნიკოლოზ ბარათაშვილი და შოპენი. ავტორი მკითხველისადმი მიმართვით ამთავრებს ნაწარმოებს: „მუსიკისა და პოეზიის გულისცემას სილამაზე განსაზღვრავს.“ შოპენი და ბარათაშვილი მთავარი პერსონაჟები არიან. დისკურსი დამუხტულია სულისმიერი სიახლოვით. შოპენის სამყაროს სიტყვაში გადმოსახლება, ცხადია, მთელი არსებით განცდილი უნდა ყოფილიყო. მერაბ კოსტავას აზრით, შოპენი „ზეეროვნული მოვლენაა. მეტად იშვიათია და ძნელად მისაღწევი შოპენის ესთეტიკის სფერო. იგი იმ ლეგენდარული ხელმწიფის სასახლეს მიაგავს, რომლის წინაშე მდგომობა მხოლოდ სულით არისტოკრატებს ხელეწიფებათ“ (კოსტავა 2009 :43) ბატონი რევაზ მიეახლა იმ „ლეგენდარულ სასახლეს“. მის ნიჭსა და სიტყვას მეგზურობდა გულის კულტურა.

რეზო შეროზიას თავისი სასიტყვეთი აქვს. მოიქნევს კალამს და მხატვრულ სიტყვასთან სითამამით, სიტყვანარმოებით ფრაზაში ჩანურავს მოვლენის არსს:

- „ვისაც უნდა ითავისოს წინაპრად მაიმუნი;“
- „დამადევნა ლოცვისფერი სიტყვები;“
- „ყვავილი ამომზევებულიყო;“
- „შემომბოდიშებელი თვალებით მიყურებდა;“
- „ლიმილისფერი ფიქრებით დავქროდი; „
- „სიყვარულმღვიძარეთ გაუღიმ – გაუალერსებდნენ“ (და ა.შ.)

„ჰარმონიის ხეივნის“ (რ. შ.) ნებიერი სტუმარი იყო ბატონი რეზო. მის ნიჭსა და სიტყვას ერთგულად მეგზურობდა გულის კულტურა. „გული ინტუიციური ცნობიერების იარაღია“ (ბლემ პასკალი). ამასვე ადასტურებს არქიმანდრიტ რაფაელის მოსაზრება: „გული კაცისა კარიბჭეა, რომლითაც მას სულის მისთვის უცნობ ნაწილში შესვლა შეუძლია“ (ღსმე 2007:140.) აქ ხაზგასმულია სულისმიერი ჭვრეტის უნარი და სწორედ ეს ესაფუძვლება გულის კულტურას, რაც განაპირობებს პიროვნების სოციალურ-ფსიქოლოგიურ-ინტელექტუალურ სახეს.

საგულისხმოა, რომ ავთანდილ არაბულის რედაქტორობით გამოიცა წიგნი „გულის ლექსიკონი“. წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ, რომ „ენები მნიშვნელოვან განსხვავებას გვიჩვენებენ ცალკეულ ლექსიკურ ერთეულთა ფუნქციონირების თვალსაზრისით“ (არაბული და სხვ. 2023:5). მათ აქვთ განსხვავებული მიდრეკილება ფუნქციონალური განზოგადებისა და ხატოვანი გამოყენებისკენ. ეს ავლენს სპეციფიკურ ენობრივ „ენერგეტიკას“, რაც გულისხმობს „ეთნოკულტურულად მარკირებულ ცნებათა და გამონათქვამთა განსაკუთრებულ ინტენსივობასა და სიცოცხლისუნარიანობას ამა თუ იმ ენაში“ (არაბული და სხვ. 2023:5) გულს მრავალგვარი ფუნქცია მიენერება ჭანურში, მეგრულში. სალიტერატურო ქართულში გული წარმოდგენილია აზროვნებითი პროცესის ცენტრად, გრძნობების წყაროდ, ტემპერამენტ – ხასიათის განმსაზღვრელად. (გარდა ორგანული ფუნქციისა ორგანიზმში) რუსთველის მიხედვით: „გული , ცნობა და გონება ერთმანეთზედა ჰკიდიან.“

ბატონმა რეზომ

გ უ ლ ი სყურით მოსმენა იცოდა,

ა გ უ ლ იანებდა სულმღვიძარებს,

გ უ ლნათელი და გ უ ლმზიანი, გ უ ლკეთილი იყო ბუნებით,

გ უ ლ მოსაფონი სიტყვების ძებნა არ ჩვეოდა,

გ უ ლფიცხად გ უ ლ ი სმიერ ხედვას ჩამოაყალიბებდა; არსობრივად დამარწმუნებელ კონტრარგუმენტს თუ დაუხვედრებდი, თვალეზი გაუნათებოდა.

გ უ ლლმობიერად აგრძელებდა საუბარს. ინტელიგენტ ადამიანებს

„გ უ ლ ი თვალეზში უციმციმებთო“, – უციმციმებდა...

გ უ ლმარიხიანი დაუხვდა ვერაგ ავადმყოფობას.

გ უ ლ ი სდუღილი უსათუოდ ექნებოდა, მაგრამ საოცარი სულიერი ძალა დაუხვედრა.

გ უ ლ ოვნობდა განსაცდელის – ნირკეს მუქარის წინაშე. მხოლოდ

გ უ ლ ისხმას შეეძლო ეკარნახა: „მე ყოველთვის ვანთებდი ერთ სანთელს უფლისწულის წინაშე და ცოდვების მიტევებას შევთხოვდი“..

„ღარიბი ის კი არ არის, ვისაც არაფერი არ აქვს. ღარიბი ისაა, ვისაც გაცემის ფიქრ-სურვილი არ გააჩნია“ (შეროზია 2017:30)

რევაზ შეროზიამ მხატვრული სიტყვით საკუთარი სულიერი ბიოგრაფია აკინძა და დაგვიტოვა. „ნირკესთან“ ჭიდილს ლომგ უ ლ ოვნებით უხვდებოდა, ასპარეზი იყო გული – „ინტუიციური ცნობიერების იარაღი“, ძალა – მღვიძარე სული და ცოცხალი სიტყვა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

არაბული ავთანდილ, ბინიაშვილი ლალი, ტუსკია მანანა, ხახიაშვილი ნინო, გულის ლექსიკონი, თბ., 2023.

ქობალაია ალიო, მეგრული ლექსიკონი. თბ., 2010

ღსმე: ღვთიური სიბრძნის მართლმადიდებლური ენციკლოპედია, თბ., 2007.

შეროზია რევაზ (ჯუმა ჯუმითელი), გათავისუფლებულის ჩანაწერები, 2017.

შეროზია რევაზ, მარტოობის ოთახი (ჩანახატები ორი პოეტის ცხოვრებიდან), 2017.

წმიდაი ოთხთავი, მათეს სახარება – 4. 8. 9. თბ., 2018.

მარიკა თედორაძე

ფილოლოგიის დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ფილოლოგიის ფაკულტეტის
ქართული ენისა და ლიტერატურის დეპარტამენტის
ასისტენტი-პროფესორი
ტელ.: 577668603
ელ. ფოსტა: maritedoradze@gmail.com
ORCID კოდი: 0009-0006-8310-7488

სალომე გუმბერიძე

ფილოლოგიის დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ფილოლოგიის ფაკულტეტის
ქართული ენისა და ლიტერატურის დეპარტამენტის
მონვეული სპეციალისტი
ტელ.: 577674062
ელ. ფოსტა: salomegumberidze2015@gmail.com

გურული ლექსიკა გიორგი კეკელიძის „გურული დღიურების“ მიხედვით

აბსტრაქტი

მწერლის ენის შესწავლა მნიშვნელოვანია როგორც სალიტერატურო ენის, ისე ამა თუ იმ დიალექტის შესწავლის საქმეში. დიალექტებში არსებული ლექსიკა მდიდარია იმ სიტყვაფორმებით, რომლებიც ხშირად ნაკლებად გვხვდება სალიტერატურო ენაში, თუმცა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ენის ისტორიის წარმოსაჩენად. ამ ფონზე საშური საქმეა დიალექტებში დაცული იმ ლექსიკური ერთეულების აღნუსხვა და ანალიზი, რომელთა გამოყენება დროთა განმავლობაში უფრო და უფრო მცირდება და მივიწყებას ეძლევა.

წინამდებარე კვლევა მიზნად ისახავს გურული დიალექტური ლექსიკის ანალიზს გიორგი კეკელიძის – „გურული დღიურების“ – მიხედვით. საანალიზო მასალიდან წარმოვადგენთ ისეთ ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც დასტურდება არა მხოლოდ გურულში, არამედ ქართული ენის სხვა დიალექტებშიც. განხილული ერთეულები საყურადღებოა იმ თვალსაზრისითაც, რომ ავტორი კონკრეტულ სიტყვაფორმებს სძენს განსხვავებულ კონოტაციას. გაანალიზებულია დიალექტური სიტყვების სემანტიკუ-

რი და მორფოლოგიური მახასიათებლები, მათი გამოყენების კონტექსტები და მნიშვნელობა თანამედროვე ქართული ენის ლექსიკური ფონდის გამდიდრების თვალსაზრისით. განსაკუთრებით საინტერესოა მისი ლექსიკური მრავალფეროვნება და უნიკალური გამოთქმები, რომლებიც ხშირად გვხვდება ლიტერატურულ ნაწარმოებებში და გამდიდრებულია მხატვრული ხერხებით.

ჩვენ მიერ შესწავლილი ლექსიკური ერთეულები პირობითად დავყავით **სახელურ** (წვიტი, მენუნე, ჭონჭყო, გალანცული...) და **ზმნურ** (გადავლექე, ვწურთავდი, ფუთქავს, იცრიალებს, იროფება...) სიტყვაფორმებად, შევუდარეთ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონსა და სხვადასხვა დიალექტურ ლექსიკონებს. შესწავლის საფუძველზე აღმოჩნდა, რომ გიორგი კეკელიძის მიერ გამოყენებული დიალექტური ლექსიკური ერთეულები დასტურდება არა მხოლოდ გურულში, არამედ ქართული ენის სხვა დიალექტებშიც.

საკვანძო სიტყვები: გურული დიალექტი, დიალექტური ლექსიკა, გიორგი კეკელიძე

Marika Tedoradze

Doctor of Philology,

Akaki Tsereteli State University Assistant Professor,

Department of Georgian Language and Literature, Faculty of Philology .

Salome Gumberidze

Doctor of Philology, Akaki Tsereteli State University Faculty of Philology;

Department of Georgian Language and Literature; Visiting Specialist.

GURIAN VOCABULARY IN GIORGI KEKELIDZE'S „GURIAN DIARIES“

ABSTRACT

The study of an author's language is essential both for the exploration of literary language and for the investigation of individual dialects. Dialects preserve lexical forms that are often less common in the standard language, yet play a significant role in representing the history of the language. Against this background, the documentation and analysis of dialectal lexical units—whose usage is gradually declining and falling into oblivion—remains a crucial scholarly task.

The present research aims to analyze the Gurian dialectal vocabulary as reflected in Giorgi Kekelidze's Gurian Diaries. From the analyzed material, we present lexical items

that are attested not only in Gurian, but also across other Georgian dialects. These lexical units are of particular interest since the author often assigns distinct connotations to specific word forms. The study examines the semantic and morphological characteristics of the dialectal words, their contexts of use, and their significance for enriching the modern Georgian lexicon. Of special importance is the lexical diversity and the unique expressions employed by the author, many of which are artistically elaborated and frequently occur in literary texts.

The lexical units under study are provisionally divided into nouns (e.g., tsviti, metsunie, chonchkho, galantsuli) and verbs (e.g., gadavlek'e, vch'urt'avdi, putk'avts, itsrialebs, iropheba). These were compared with entries in the Explanatory Dictionary of the Georgian Language as well as various dialectal dictionaries. The analysis reveals that the dialectal vocabulary employed by Giorgi Kekelidze is attested not only in Gurian but also in other Georgian dialects.

Keywords: *Gurian dialect, dialectal vocabulary, Giorgi Kekelidze*

მწერლის ენის შესწავლა მნიშვნელოვანია როგორც სალიტერატურო ენის, ისე ამა თუ იმ დიალექტის შესწავლის საქმეში. დიალექტებში არსებული ლექსიკა მდიდარია იმ სიტყვაფორმებით, რომლებიც ხშირად ნაკლებად გვხვდება სალიტერატურო ენაში, თუმცა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ენის ისტორიის წარმოსაჩენად. ამ ფონზე საშური საქმეა დიალექტებში დაცული იმ ლექსიკური ერთეულების აღნუსხვა და ანალიზი, რომელთა გამოყენება დროთა განმავლობაში უფრო და უფრო მცირდება და მივიწყებას ეძლევა.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს გურული დიალექტი, რომელიც გამოირჩევა არა მხოლოდ ფონეტიკური და მორფოლოგიური თავისებურებებით, არამედ ლექსიკური მრავალფეროვნებით.

სტატიაში განვიხილავთ გიორგი კეკელიძის „გურულ დღიურებში“ გამოყენებულ ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც საყურადღებოა იმ თვალსაზრისითაც, რომ ავტორი კონკრეტულ სიტყვაფორმებს სძენს განსხვავებულ კონოტაციას.

ნაშრომში განალიზებულია დიალექტური ერთეულების სემანტიკური და მორფოლოგიური მახასიათებლები, მათი გამოყენების კონტექსტები და მნიშვნელობა თანამედროვე ქართული ენის ლექსიკური ფონდის გამდიდრების თვალსაზრისით. განსაკუთრებით საინტერესოა მისი ლექსიკური მრავალფეროვნება და უნიკალური გამოთქმები, რომლებიც ხშირად გვხვდება ლიტერატურულ ნაწარმოებებში და გამდიდრებულია მხატვრული ხერხებით.

კვლევა განხორციელდა ტექსტური ანალიზისა და ლექსიკოგრაფიული შედარების მეთოდებით. გიორგი კეკელიძის „გურული დღიურებიდან“ ამოღებული დიალექ-

ტური ლექსიკური ერთეულები შეჯერებულ იქნა ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონთან და სხვადასხვა დიალექტურ ლექსიკონთან. გამოყენებულ იქნა შედარებითი – ტიპოლოგიური მიდგომა, რომელიც შესაძლებელს ხდიდა თითოეული ერთეულის სემანტიკური, მორფოლოგიური და ფონეტიკური თავისებურებების გამოვლენას და მათი გავრცელების არეალის დადგენას ქართულ დიალექტებში.

საანალიზო მასალიდან მოვიყვანთ ისეთ ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც დასტურდება არა მხოლოდ გურულში, არამედ ქართული ენის სხვა დიალექტებშიც.

ჩვენ მიერ მოძიებული სიტყვაფორმები პირობითად დაყვავით ორ ჯგუფად: **სახელური და ზმნური ლექსიკური ერთეულები.**

1. სახელური სიტყვაფორმები

გიორგი კეკელიძის „გურულ დღიურებში“ ვხვდებით ნიშან-თვისებათა გამომხატველ საინტერესო დიალექტურ ფორმებს, როგორცაა: **წვიტი, მენუნე, ჭონჭყო, გალანცული...**

წვიტი – ვინრო, წვრილი. „შეხედე კუსუნია დედა – უთხრა ბებია, აი შარვალი ნამეტანი წვიტია და ხომ არ გამუშვათ ცოტა წელში?“

საანალიზო ერთეული უფრო მეტად დასავლურ დიალექტებშია შემონახული. გურულ დიალექტში აღნიშნავს პატარა ზომის, წვრილ, მცირე რაოდენობის საგანს ან მოვლენას. **წვიტი** (გურ. აჭარ.) – წვრილი, ვინრო; წვნიკი, პატარა; **წაწვიტული** – წაწვრილებული (ღლონტი, 1974:700). **წვიტი** (იმერხ.) – წვრილი (ფუტკარაძე, 1993:655). ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში: **წვიტი** – წვრილი, წვნიკი (ქეგლ 1964:1084).

სიტყვა „წვიტი“ იმავე მნიშვნელობით, თუმცა ფონეტიკური ვარიაციებით დასტურდება სხვა დიალექტებშიც. მაგ. **წვნიკი** (ქართლ.) – წვრილი, პატარა; **წვიტაჟ** (აჭარ. იმერხ.) – სიმინდის ჯიში (ნიჟარაძე 1961:274).

მენუნია – წუნია, „ძალიან მენუნე ვიყავი, არავის ველაპარაკებოდი“.

ქართულ კილო-თქმათა ლექსიკონის მიხედვით **მენუნია/წუნია** დადასტურებულია გურულსა და იმერულში და განმარტებულია როგორც ადამიანი, რომელიც ყველაფერს იწუნებს (ღლონტი 1974:360; 712). შდრ. გურულში **მენუნია/ე**-ს ეძახიან ბავშვს, რომელიც საჭმელს იწუნებს (ჟლენტი 1936:233).

საბასთან – **წუნი** – წუნების ნაწილი. დასაწუნი, საწუნო, რამე; **წუნება** – თვალსა და გულში არ მოეწონოს (საბა 1993:388); ქეგლ-ში **წუნი** – ნაკლი, ზადი, სპეც. ნაკლის, დეფექტის მქონე ნაწარმი (ქეგლ 1964:1178).

შდრ.: ქიზიყურში ამ სემანტიკის გადმოსაცემად გამოიყენება სხვა ლექსიკური ერთეული – **კმეხია**, რაც ნიშნავს წუნია ქალს (ღლონტი 1974:296).

საინტერესოა, რომ დასავლურ დიალექტებში ეს სიტყვა უფრო გავრცელებულია, ვიდრე აღმოსავლურში.

ორე – არყის გამოსახდელი მონყობილობა. „ერთ-ერთი ყველაზე მისტიკური აქტი – წითელი მინა, ორე, ნახევრადგამჭვირვალე ოცლიტრიანი და ტალახი“.

აღნიშნული ლექსიკური ერთეული დასტურდება გურულში – **ორე** – დიდი ვარცლი; ამოჭრილი მორი ხისა, ან ფიცრისაგან შეკერილი წყლის ბაკი, არყის გმოხდის დროს ხმარობენ (ლლონტი 1974:428); ანალოგიური მნიშვნელობით გვხვდება ქეგლში – **ორე** – 1. ამოთლილი ხის ჭურჭელი, 2. კუთხ. (რაჭ.) პატარა საწნახელი (ქეგლ 1960:44). დასტურდება დიალექტური კორპუსის მასალებში: იმას მუუდგმით ორეს. ორეში წყალს უშობდით. ორეში იყო გაყრილი ლულა (ქდკ).

შდრ.: მეგრულში – **ორე** იგივეა, რაც **ჭურე** – მხარე; **ორე(ნ)** – სამყოფი, სადგომი, თავმესაფარის მნიშვნელობით გვხვდება (ქაჯაია 2001:442).

ჭონჭყო – წყლიანი ადგილი. „სკამებს ქვეშ კი ტალახი და ჭონჭყო იდგა“.

გურულში – **ჭონჭყო** – წყლიანი ადგილი, სადაც ბალახი ამოდის (ჯღენტი, 1936:259). **ჭონჭყი, ჭონჭყო** – ჭაობიანი ადგილი, – ჭანჭრობი (ქეგლ 1964:1286).

ლექსიკური ერთეული ფონეტიკური სახესხვაობით გვხვდება სხვა დიალექტებში: **ჭენჭყო** (იმერ.) – ჭაობი; **ჭენჭყერი** (ზ. იმერ.) – ჭაობიანი მიწა; **ჭენჭყი** (გურ.) – ჭაობი, სველი ადგილი; **გაჭენჭყილი** – წყლით გაჟღენთილი (ლლონტი 1974:719); **ლინჭყი** (კახ. ქართლ.) – ატალახებული მიწა (ლლონტი 1974:332); **ჭოლო ზ.** (აჭარ.) – ჭაობი, ჭაობიანი ადგილი (ლლონტი 1974:728). **ჭყენჭყო** (მეგრ.) – ჭაობიანი ადგილი, ჭანჭრობი, ლეჭენჭყო. **ჭონწყობი//ჭონჭრობი//ჭანჭრახი** (ლაზ.) – ჭაობიანი ადგილი (ქაჯაია 2002:496). შდრ.: აღნიშნული სემანტიკით გურულში დასტურდება ლექსიკური ერთეული – **ლეთემი**, რაც ნიშნავს საფლობს, ტალახიან ადგილს (ჯღენტი 1936:231).

გალანცული – გამურული, გაშავებული. „შემოდგომის წვიმიანი დილის ოთხმოცდაათიანების გურული მეტაფორა გალანცული ლამპის შუშა...“ „მაგრამ ის დროა ნიგნის ფურცელი გალანცული ლამპის გასანმენდად უფრო ფასობს...“

ამ ლექსიკური ერთეულისათვის ამოსავალი უნდა იყოს **ლარცი** – ალი; ხოლო მისგან ნაწარმოები **ლანცვა** – ბოლვა, ალვა. **გალანცული** – ალით შებურვილი (ლლონტი 1974:322).

შდრ.: **ლანჯვა** (იმერ. ლეჩხ.) – რუჯვა; გამურვა, გაშავება, გალანცვა (ლლონტი 1974).

ზუკუტური – ზურგზე მოკიდებული. „საშინლად აყრიდა წვრილ თოვლს, დადებისთვის განწირულად და მივყავდი ზუკუტურით (რაც, როგორც პირველად ვთქვი, ზურგზე მოვდებულს ნიშნავს)...“

გურულში **ზუკუტური, მოზუკუტურიება** – ზურგზე შემოგდებით აყვანა (ჯაჯანიძე 1977:97).

2. ზმნური სიტყვა-ფორმები

გიორგი კეკელიძე თავის შემოქმედებაში ხშირად იყენებს ნასახელარ ზმნებს, რომელთა სახელური ნაწილი წარმოადგენს დიალექტურ ლექსიკას. ასეთებია: **გადავლე-ქე, ვჩურთავდი, ფუთქავს, იცრიალებს, იროფება...**

გადავლექე – გადავჯეგე. *„ერთხელ ვახლდი ყანაში, ქანცი გამაძრო, ჩემზე ორჯერ მძიმე თოხი მომცა, მარტო წყალი და მუავე კიტრი წამოიღო, რამდენიმე ძირი სიმინდი გადავლექე, თავიდან ვერ შეამჩნია შორს გამასწრო, მაგრამ რომ მოიხედა ნაქცეული სიმინდები დაინახა...“*

შდრ.: ჯავახ. გადამალვა – წყლისაგან ლამის გადატანა, დაღამვა, გადალექვა.

ჩურთვა – დამალვა. *„გკეცავდით ამ ქოლგას და ერთ მიტოვებულ სახლთან, ძველი ფოსტა-გაზეთების ყუთის უკან ვჩურთავდით“.*

ჩურთავს (გურ.) – ავსებს, ტენის (ხვრელს, ჭურჭუტანებს...) ჩურთით, ძენძით, ჩვრით, ბამბით, ქალაღდით და მისთ., – გმანავს (ქეგლ 1964:543). **ჩურთვა** (ქიზიყ.) – გმანავა ჭურჭუტანებისა (იქვე:665).

შდრ.: ამავე სემანტიკით გვხვდება სხვა დალექტებში ლექსიკური ერთეული **გმანვა** (იმერ. ლეჩხ. გურ.) – ჭურჭუტანების ამოვსება რითიმე (ლლონტი 1974:155).

ფუთქავს – ცოტა წვიმა მოდის. *„ფუთქავს ცოტას, იცრიალებს და წაი, გადააბი, თვარა აღარაა იქინე აფერი და მიადგება თხილებს!“*

საანალიზო ერთეული ქართული ენის დიალექტებში განსხვავებული სემანტიკით დასტურდება: **ფუთქი** (იმერ.) – 1. ვაზის ზედმეტი რქა, რომელსაც ფურჩქნის დროს აცლიან. 2. წვრილი ფიჩხის შემა (ქეგლ 1962:194). **ფუთქვა** (იმერ.) – დამწვარ სხეულზე კანის აბერვა, აბუშტუკება, ატკეცა (ლლონტი 1974:551).

იცრიალებს – გამოიღარებს. *„ფუთქავს ცოტას, იცრიალებს და წაი, გადააბი, თვარა აღარაა იქინე აფერი და მიადგება თხილებს!“*

ცრიალი (გურ.) – ავდრის შეჩერება, გამოღარების დასაწყისი; იცრიალა გადაიღო წვიმამ, ცამ ღრუბლების გადაყრა დაიწყო, წვიმა შედგა (შარაშიძე 1938).

შდრ.: ასევე საანალიზო ერთეული გურულში განმარტებულია: **ცრიალი** – გულზეცრიალი-ი მოშვივება; გულზე მიცრიალებს ძალიან მშია, შიმშილით კუჭი მეწვის (ლლონტი 1974:678); **ცრის** – წვრილად წვიმს, თქორავს (ქეგლ 1964:661).

იროფება – იყინება – *„უფ, იროფება აქოურობა, დავანთო ცეცხლი“.*

როფი (გაროფილი) (გურ.) – მაგარი, სქელი, ყინული (შარაშიძე 1938).

შდრ.: **როფი** – ამოთლილი ან ფიცრებისაგან შეკრული ხის დიდი, პირღია ჭურჭელი – გეჯა (ქეგლ 1960:458); **როფვა** (იმერ.) – მაგრად და ხმაურით დარტყმა, ხეთქვა (ლლონტი 1974:455). **როფი** (გურ. ლეჩხ.) – ღრმა ვარცლი ხისა წყლისათვის ან საქონლის საკვების ჩასაყრელად (ლლონტი 1974). ანსუ ქსკც მასალების მიხედვით **გაროფვა** გვხვდება ძალიან მთვრალის, ირონიულად „ღვინისაგან გამსკდარის“ მნიშვნელობით – „მევიდა ერთხელ ე კაცი გაროფილი მთვრალი და ქე დარჩა დაპირება შეუსრულებელი“ (ქსკც).

გიორგი კეკელიძის ენობრივი სტილი გვიჩვენებს, რომ დიალექტური ლექსიკა შეიძლება იყოს სრულიად ორგანული ნაწილი თანამედროვე ცოცხალი მეტყველებსა, რომელიც თავის მხრივ აისახება სალიტერატურო ენაში.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

- აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბილისი, 1973.
- ალავიძე მ., მასალები ლექსიკონისათვის. ქუთაისის სახ. პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XIII. ქუთაისი, 1955.
- ბერიძე ვ., სიტყვის-კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა. თბილისი, 1912.
- ბეროზაშვილი თ., მესხიშვილი მ., ნოზაძე ლ., ქართლური დიალექტის ლექსიკონი. თბილისი. 1981.
- გაჩეჩილაძე პ., იმერული სალექსიკონო მასალა. თბილისი. 1976.
- კეკელიძე გ., გურული დღიურები. თბილისი, 2023.
- კობახიძე ალ., რაჭული დიალექტის ლექსიკონი, თბილისი, 1987.
- კუბლაშვილი კ., ქართული ენის ქვემოიმერული დიალექტი, თბილისი, 1985.
- მენტეშაშვილი ს., ქიზიყური ლექსიკონი, თბილისი, 1943.
- ნეიმანი ა., ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი. მე-3 გამოცემა, თბილისი, 1978.
- ორბელიანის-ს., ლექსიკონი ქართული. ტ. I, თბილისი, 1991.
- ორბელიანის-ს., ლექსიკონი ქართული. ტ. II, თბილისი, 1993.
- ჟღენტი ს., გურული კილო. თბილისი, 1936.
- ფუტყარაძე შ., ჩვენებურების ქართული, ნიგნი I, ბათუმი, 1993.
- ქაჯაია 2001: ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I. თბილისი, 2001.
- ქაჯაია 2002: ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II. თბილისი, 2002.
- ქეგლ: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 8 ტომად. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. თბილისი, 1950-1964.
- ლლონტი 1974: ლლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. I, თბილისი 1974.
- ლლონტი 1975: ლლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. II, თბილისი 1975.
- ლლონტი 1984: ლლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. მეორე გამოცემა. თბილისი 1984.
- შარაშენიძე 1938: შარაშენიძე გ., გურული ლექსიკონი: ქართველურ ენათა ლექსიკა, I. თბილისი, 1938.
- ჯაჯანიძე 1977: ჯაჯანიძე პ., გურული დიალექტური ტექსტები და ლექსიკონის მასალები, I. თბილისი, 1977.
- ქდვ: – ქართული დიალექტური კორპუსი <http://www.corpora.co/#/> დამონმება: 10.09.2023.
- ქართული ლექსიკონები: <https://www.ice.ge/liv/liv/kartlur.php> დამონმება: 10.08.2025 -15.08.2025

ეპროპული მასკარონები და დადიანების სასახლე

აბსტრაქტი

ნაშრომი მიზნად ისახავს მასკარონების – არქიტექტურული და დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების ერთ-ერთი გამორჩეული ელემენტის – კვლევას დადიანების სასახლის ავეჯისა და ინტერიერის კონტექსტში. კვლევის ამოცანაა გამოიკვეთოს, როგორ ასახავს ეს დეკორატიული ფორმა სხვადასხვა ეპოქის ესთეტიკასა და სიმბოლურ მნიშვნელობებს, და რა დატვირთვა აქვს მას საქართველოს კულტურულ სივრცეში, კონკრეტულად, სამეგრელოს სამთავროს არისტოკრატთა ცხოვრებაში.

მეთოდოლოგიურად ნაშრომი ეფუძნება ინტერდისციპლინურ ანალიზს: არქიტექტურული, ხელოვნებათმცოდნეობითი და კულტუროლოგიური წყაროების შედარებით შესწავლას, ასევე დადიანების სასახლეთა მუზეუმში დაცული ექსპონატების უშუალო აღწერასა და სტილისტიკურ ინტერპრეტაციას. ყურადღება გამახვილებულია როგორც ევროპული ბაროკოსა და როკოკოს გავლენებზე, ისე ადგილობრივ კულტურულ ადაპტაციაზე.

საკვლევი კითხვებია: რა ესთეტიკურ და სიმბოლურ დატვირთვას ატარებენ მასკარონები დადიანების სასახლის ავეჯსა თუ ინტერიერში? როგორ აისახა ევროპული არქიტექტურული და დეკორატიული ტენდენციები სამეგრელოს არისტოკრატიულ გარემოში? რა კულტურულ-სოციალურ ფუნქციას ასრულებდნენ მასკარონები როგორც ინტერიერის, ისე ექსტერიერის კონტექსტში?

კვლევის შედეგად დგინდება, რომ მასკარონები არა მხოლოდ დეკორატიულ-ესთეტიკური ელემენტებია, არამედ წარმოადგენს კულტურულ ნიშნებს, ასახავს ძალაუფლების, აკავშირებს საკრალურსა და ყოფითს. ისინი გამოხატავენ როგორც მითოლოგიურ-რელიგიურ შრეებს (ლომი, არწივი, მედუზა), ისე მოდერნისტული პოეტურობისა და იდუმალების ასპექტებს. ევროპული ორნამენტული ტრადიციების გადმოტანამ ქართულ არისტოკრატიულ ავეჯში შექმნა უნიკალური სინთეზი, რომელიც ერთდროულად გამოხატავს დასავლურ დიდებულებასა და ადგილობრივ კულტურულ თვითმყოფადობას. დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მასკარონები დღესაც წარმოადგენს ცოცხალ მატრიანს, რომელიც გვამცნობს როგორც ეპოქის გემოვნებასა და კულტურულ ფასეულობებს, ისე მისი შემქმნელთა და მფლობელთა სულიერ სამყაროს.

საკვანძო სიტყვები: დადიანების სასახლე, მასკარონები, ევროპული ავეჯი, სეკრეტები

EUROPEAN MASCARONS AND THE DADIANI PALACE

აბსტრაქტი

The present study explores the role and significance of mascarons—architectural and decorative sculptural elements—in the context of the Dadiani Palace furniture collections. The primary aim is to analyze the aesthetic, symbolic, and cultural functions of mascarons as both protective emblems and markers of aristocratic taste, situating them within the broader framework of European artistic traditions and their local adaptation in nineteenth-century Georgia.

Methodologically, the research employs an interdisciplinary approach, combining art-historical, cultural, and stylistic analysis with close examination of surviving artefacts preserved in the Dadiani Palace Museum. Particular emphasis is placed on the influence of Baroque and Rococo ornamentation, as well as on the ways in which European motifs were integrated into the aristocratic environment of Samegrelo.

The study is guided by the following research questions: What symbolic and aesthetic functions do mascarons fulfill within the furniture and interior design of the Dadiani Palace? In what ways did European decorative trends shape the material culture of the Georgian aristocracy? How do mascarons reflect both universal mythological symbolism and the cultural specificity of their local context?

The findings suggest that mascarons operated not merely as decorative embellishments but as cultural signifiers that mediated between the sacred and the profane, embodying power, protection, and aesthetic refinement. Their presence demonstrates a synthesis of European monumental styles with Georgian aristocratic identity, thus positioning the Dadiani Palace collection as a unique testimony to transcultural exchange. Ultimately, mascarons serve as enduring witnesses of historical memory, encapsulating both the grandeur of aristocratic life and the symbolic imagination of their creators.

Keywords: Dadiani Palace, mascarons, European furniture, secretaries

მასკარონები, ადამიანის სახის ან ცხოველის თავის გამოსახულებიანი, უკანა მხრიდან ჩამოჭრილი და ბრტყელ ფუძეზე მიდგმული სკულპტურული მოსართავე-ბია. მასში წარმოდგენილია მამაკაცების, ქალების, ზავშეების, ახალგაზრდებისა თუ

ხანდაზმულების თავები, ასევე ანტიკური პერსონების თავის ასლები, თეატრალური ნიღბები. „ხშირად ადამიანთა სახეები ინდივიდუალიზებული, ცოცხალნი და უშუალონი არიან. ზოგჯერ კი ადგილობრივი ეთნიკური ნიშნის მატარებელიც. მათი სახეები უაღრესად მეტყველია: ხან პირქუში და მრისხანენი, ხან მომლიმარნი და მხიარულნი, ხან ჩაფიქრებულნი და მწუხარენი“- წერს ხელოვნებათმცოდნე ირინა ძუცოვა თავის ნაშრომში „ძველი თბილისის სკულპტურულ-ორნამენტული დეკორი“ [ძუცოვა 1987:72-80]. ის ძირითადად ეხებოდა თბილისის არქიტექტურაში გამოყენებულ ამ დეტალებს. ავტორი ნაშრომში აღნიშნავს, რომ „თბილისის არქიტექტურაში მასკარონი მე-19 საუკუნიდან ჩნდება. ისინი განსაკუთრებულ მისტიკურ იერ-სახეს სძენენ დედაქალაქის ძველ შენობებსა და სადარბაზოებს. მასკარონების სახეები სხვადასხვა ემოციას გადმოგვცემენ: დრამატულს, საშიშს, შეძრწუნებულს, ჩაფიქრებულსა თუ განრისხებულს“. [ძუცოვა 1987:72-80]. როგორც ამბობენ, მასკარონები გუშაგობენ შენობებს და იცავენ მათ ავი თვალისგან, ზოგჯერ მოსალოდენ უბედურებასაც კი აარიდებენ, ვინაიდან მათი სახეებიდან იკვეთება სიმტკიცე და მამაცობა.

მასკარონების ერთი ჯგუფი აერთიანებს ზღაპრულ-ფანტასტიკურ არსებებს – გრიფონებსა და მათ მსგავს გამოსახულებებს. უდიდესი ნაწილი ლომების, ლეოპარდების, ძაღლების, კატების, არწივებისა და სხვათა რეალისტური გამოსახულებებია, მაგრამ ასევე დიდი რაოდენობითაა ბერძნულ-რომაული მითოლოგიის პერსონაჟების სახეები, ასე მაგალითად: დიონისე, ღვინისა და ვენახის კულტურის გამავრცელებელი ღვთაება, რომელსაც თავი დამშვენებული აქვს ვაზის გვირგვინითა და ფიჭვის გირჩით (ეს უკანასკნელი ნაყოფიერების სიმბოლოა-ლ.ჭ.); ათენა – სიბრძნის ქალღმერთი, მეცნიერებისა და ხელოსნობის მფარველი, გამოსახულია შუბითა და ეგიდით; მედუზა გორგონა – თმაში გველებით; გველვეშაპშემოხვეული ლაოკოონი; სატირი – დიონისეს თანმხლები, ადამიანის ნაკვთებითა და მხეცის ყურებით; ფლორა – გაზაფხულის ქალღმერთი, ახალგაზრდა ქალიშვილი, რომელსაც თავი ყვავილებით აქვს შემკული და სხვა პერსონაჟები. მათ გამოყენებას ხელოვნებაში ანტიკური ფესვები რომ გააჩნია ეს ადრეული პერიოდის ძეგლებს და შემდგომი პერიოდის ყოფით ნიმუშებს თვალნათლივ ეტყობა. ამისი თვალნათელი მაგალითია საკულტო მიზნებისთვის გამოყენებული მასკარონები დიდებულ შენობებზე და ტაძრებზე, რითაც დამშვენებული იყო ძველი საბერძნეთი, რომი და შუა საუკუნეების გოტიკა [ლინდერმანი გ., ბეკჰოპი ჰ., 1992:25-30, 112-115]. ირინა ძუცოვას მიხედვით, „მასკარონების გროტესკული სამყარო გამსჭვალულია კარნავალური სულიკვეთებით, მაგრამ შეუძლებელია მათში არ დაინახოს ახლის მფარველი სიმბოლოები და ნიშნები, რომლებიც ბოროტ სულებს აფრთხობენ. არ დაინახო ფხიზელი და ძლიერი გუშაგები, მამაცობისა და ვაჟკაცობის სიმბოლოები: მასკარონები – შინაური ცხოველები, მასკარონები – მხეცები, შეიძლება აღვიქვათ, როგორც სახლისა და მის ბინადართა კეთილი სულები. ლომი – მიწიერი მბრძანებლობის იდეალი, ნათლისა და ბნელის რთული სიმბოლო, არწივი – ზევსის ფრინველი, ხარი და ძაღლი – ადამიანის სულის სიმბოლოები. მგელი აპოლონის კულ-

ტთან იყო დაკავშირებული, ტახი – ნაყოფიერებასთან და ა.შ. [ძუცოვა 1987:72-80].

მასკარონებში ქალთა სახეებს ხელოვნებათმცოდნე დავით ხოშტარია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს, რადგან აქ ვლინდება მოდერნისათვის დამახასიათებელი იდუმალება, სინაზე, პოეტურობა, სიყვარული, მგრძნობელობა. ქვის ლითონისა თუ თაბაშირის ეს არსებები დღემდე სახლობენ ძველ თბილისში და ინახავენ ქალაქის სულს. აღნიშნული ელემენტების დამკვიდრება მე-19 საუკუნიდან იწყება და ეს „მოვიდა ევროპიდან, ამას ნახავთ პარიზში, ბერლინში, ვენაში... და მოიტანა ე.წ. ბაროკოულ-რენესანსულმა ეკლექტიზმმა, რომელიც სწორედ ამ სტილის დამახასიათებელი თვისებაა. ასე რომ თბილისური საფასადო ქანდაკება არსებითად მთლიანად არის დაკავშირებული ახალ „ევროპულ“ ქალაქთან“ [ხოშტარია დ., www.gch-centere.ge. 2020., ჯიმშერ რეხვიაშვილის ბლოგები. www.radiotavisufleba.ge 2020].

არქიტექტურის გარდა, მასკარონებს იყენებენ ხელოვნებასა და ხელოსნობაში: ჭურჭელზე, თეფშზე, სხვადასხვა სახის საყოფაცხოვრებო ნივთებზე. იტალიის რენესანსის, ფლამანდიური ბაროკოს ნახატებსა და ორნამენტულ გრაფიურებში. ასევე ლუი მე-14-ის, ფრანგული „გრანდიოზული სტილის“ ე.წ. რეგენტობის სტილის არქიტექტურაზე, როგორც დიდებულების სიმბოლო. მასკარონები ისევე როგორც ჰემერმები, ტელამონები, ამშვენებს რენესანსისა და ბაროკოს ავეჯს. [ლინდერმანი გ., ბეკჰოპი ჰ., 1992:25-30, 112-115]

არქიტექტურაში მასკარონი მე-17 საუკუნეში იტალიაში გაჩნდა, შემდგომ ევროპის სხვა ქვეყნებში გავრცელდა. თავდაპირველად ავი სულების შესაშინებლად იქმნებოდა, თუმცა, ესთეტიკური სილამაზე და ვიზუალური დიდებულება არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო. მიუხედავად იმისა, რომ მასკარონი ქვის სკულპტურული დეკორაციაა, მას არანაკლები დატვირთვა ჰქონდა ავეჯზე. ბაროკოსა და რენესანსული სტილის ავეჯი დამშვენებულია მასკარონებითა და გრიფონებით. მიუხედავად იმისა, რომ იმჟამინდელი არქიტექტურის შესაბამისად ავეჯი მძიმეა და მონუმენტური, მასზე გამოსახული მასკარონები ამ სიმძიმეს ატარებენ და მონუმენტურობით გამოირჩევიან.

მასკარონების სამყარო გროტესკულია, გამსჭვალული კარნავალური სულისკვეთებით, სადაც აშკარად ჩანს მფარველი სიმბოლოები, რომლებიც ბოროტ სულებს აფრთხობენ და ძლიერი გუშაგები არიან: მასკარონები – შინაური ცხოველები, მასკარონები – მხეცები და ა.შ.

როგორც აღვნიშნეთ, ტერმინი მასკარონი მე-17 საუკუნეში გამოიყენეს და ეს გროტესკული გამოსახულებები, რაიმე ან ვინმე არარეალურის რეპრეზენტაცია გახლდათ. მე-19 საუკუნიდან ევროპული გავლენით დაიწყო საქართველოში მისი გამოყენება, პირველ რიგში ეს გამოჩნდა სამოქალაქო არქიტექტურაში ქანდაკოვანი და ნაძერწი ელემენტების დამკვიდრებით და როგორც აღვნიშნეთ, მათი ფუნქცია ავი სულების შეშინება იყო. მოგვიანებით მასკარონებით ავეჯისა და სხვა საყოფაცხოვრებო ნივთების დამშვენება დაიწყო. ეს ესთეტიკურად დიდებული სანახავი იყო და

ფუნქციური დატვირთვაც მეტად მნიშვნელოვანი გახლდათ. კერძოდ, თუ შენობის ფასადზე მასკარონი ავი სულისგან იცავდა სახლს, უკვე შიგნით ავეჯზე მისი გამოჩენა უფრო დიდებული და ამავე დროს სიმშვიდის მომგვრელი იყო, თუმცა ძირითადი ფუნქცია, ავი სულებისგან დაცვა, ამ შემთხვევაშიც აქტუალური გახდათ. ასე, რომ მასკარონები უკვე შენობის შიგნითაც უხვად არსებობდნენ.

დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმში დაცული ავეჯის კოლექციის ექსპონატები მოდური, სხვადასხვა ფერისა თუ ჯიშის ხის ნატიფად მოპირკეთებული ავეჯითაა დამშვენებული; სკამები, კარადები, ტუმბოები, მაგიდები, რომლებიც შეიძლება ჩაითვალოს უფრო ნაკლებად ფუნქციური, რადგან დეკორატიული მნიშვნელობა დიდად თვალში საცემია და გამიზნულია სიამოვნებისათვის, თვალის გასახარად, უხვად მოჩუქურთმებულია [ძუცოვა 1987:72-80]

სამეგრელოს სამთავროს მმართველ დადიანებს საკმაოდ კარგი ურთიერთობა და ნათესაობა აკავშირებდათ საფრანგეთთან. ევროპული სტილი განუყოფელი ნაწილი იყო სასახლის ცხოვრებისა [ლინდერმანი გ., ბეკჰოპი ჰ., 1992:25-30, 112-115]

დავით დადიანი, მისი მეუღლე ეკატერინე ჭავჭავაძე-დადიანი და მათი შვილები, ევროპულ განათლებას ზიარებულნი, ამ გავლენით აწყობდნენ თავიანთ საცხოვრისს; სალომე დადიან-მიურატსა და აშილ მიურატს მემკვიდრეობითაც ერგო ნაპოლეონ ბონაპარტის ავეჯის ნაწილი, დამშვენებული საოცარი მასკარონებით. უნდა აღინიშნოს ის, რომ დადიანები ავეჯს სპეციალურადაც უკვეთავდნენ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნების სახელოსნოებს, (იტალია, საფრანგეთი, ესპანეთი, ინგლისი). შესაბამისად სამეგრელოში ინერგებოდა საუკეთესო ევროპული ტრადიციები [ბერაია ლ., კალანდია გ. 2010:6-10, 110-127, 138-154]

ამჟამად ვისაუბრებთ სასახლეში დაცულ დადიანების მიერ ევროპაში შეკვეთით დამზადებულ ავეჯზე, რომელთაც თან სდევდა ევროპული სიუღუმლეობანი მასკარონების სახით. პირველ ეტაპზე გამოვყოთ სკამებსა და სავარძლებს:

სკამები ვენური სტილით დამზადებული, დანული საზურგით, სადაც ორივე მხარეს გამოსახულია მასკარონები, მითიური ფიგურების გამოსახულებით, რომლებიც ნატიფად ჩასმულია დახვეწილ ხაზებსა და გრაფიკულ სილუეტებში, მიუხედავად იმისა, რომ ფორმა მსუბუქი და უბრალოა, მასკარონების მინიმალიზმიც ხაზგასმულია, და მაინც მათი დიდებულება გამორჩეულია.

როკოკოს სტილით დამზადებული სკამები დატვირთული ჩუქურთმებით, სადაც საზურგეზე მნიშვნელოვან ადგილს იკავებენ ლომი-მასკარონები, სიმშვიდისა და დიდებულების სიმბოლოები.

სკამები ბაროკოს სტილის, ნატიფად დამაგრებული ლითონის ლილებით, დამშვენებული ჩუქურთმებით და საზურგეზე, მასკარონები, მითური ფრინველების გამოსახულებით.

სკამებს შორის გამორჩეულია ეკატერინე ჭავჭავაძის კოლექციიდან, ბაროკოს სტილის სკამ-სავარძელი, რომელსაც საზურგეზე აქვს სამთავრო გვირგვინი და წარ-

წერა ასომთავრულით „ეკატერინე“. ამ ავეჯის მშვენება კი გახლავთ მინიმალური, მაგრამ საოცრად დახვეწილი ჩუქურთმები, გრიფონის ფორმის პატარა სამშვენისები, და ორი მასკარონი, ანგელოზის გამოსახულებით.

სავარძელები ბაროკოს სტილის, დამშვენებული ფოთლოვან-ყვავილოვანი ჩუქურთმებით, საინტერესო ორნამენტებით, რომელთა შორის ნატიფად არის ჩამალული მასკარონთა სილიადე, რა თქმა უნდა ლომების სახით. და როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დადიანთა ავეჯის კოლექციის მასკარონთა შორის ლომების ფიგურები უპირატესია. ეს კი უძღვევლობის, სილიადისა და სიმშვიდის სიმბოლოა, რაც დადიანებისთვის მეტად შესაფერისი ეპითეტია.

საინტერესო ხაზს ქმნიან კოლექციის მაგიდები, რომელიც ბაროკოსა და როკოკოს სტილისაა, დამზადებული სპეციალური შეკვეთით, გამორჩეული მონუმენტურობითა და დიდებულებით, დამშვენებული გამოყვანილი ფეხებითა მდიდარი მასკარონებით, რომელთა გამოსახულებებში ჭარბობს მითიური პერსონაჟები, და განსაკუთრებული ფოთლოვან-ყვავილოვანი ორნამენტები, რომელთა ცენტრშიც ლამაზად მოთავსებულია მთელი კასკადი მითური გამოსახულებებისა.

ავეჯის კოლექციაში გამოყოფილია ბუფეს სტილის მაგიდები და ტუმბოები. რომელიც დამშვენებულია ოქროსფრად დამუშავებული მდიდრული მასკარონებით, მათ შორის ჭარბობს მითური პერსონაჟების ნიღბები და ანგელოზების გამოსახულებები. მათი დიდებულება თვალშისაცემია და ნამდვილად ემსახურება კეთილი სურვილების სადარაჯოს.

დადიანების სასახლეში დაცულ კოლექციებს შორის მასკარონების სიუხვით ნამდვილად გამორჩეულია სამონადირეო პასაჟებით დამშვენებული კარადა, რომლის სიმდიდრე მართლაც მრავალფეროვანი მასკარონებია, ცენტრში მითური მხეც-კაცის გამოსახულებით, რომელსაც გვერდებს ლომების სკულპტურა უმშვენებს; ქვედა და ზედა ნაწილს აერთებს მითური ცხოველის ფიგურა, თაროების კარებზე კი ნანადირევისა და იარაღის ფიგურებია წარმოდგენილი. ხოლო ავეჯის გვირგვინს წარმოადგენს ირმის თავის დიდებული გამოსახულება.

სამონადირეო სტილს აგრძელებს კოლექციის მშვენება დიდი სარკე, რომელიც დამაგრებულია ორკარიან ტუმბოზე. კარების ცენტრში გამოსახულია ფოთლოვან-ყვავილოვანი ორნამენტები, ამავე ორნამენტებითაა დამშვენებული სარკის მთლიანი ჩარჩო, თავზე კი ირმის თავის გიგანტური გამოსახულებაა წარმოდგენილი.

მასკარონების ერთგვარ საინტერესო ციკლს ქმნის დიდი მონუმენტური სარკე, რომლის ჩარჩო სრულად არის დამშვენებული მასკარონი მხეცის ფიგურებით, რომლებიც ორგანულად არიან მოთავსებულნი ფოთლოვან-ყვავილოვან ორნამენტებში. გვირგვინად კი წარმოდგენილია პირქუში მხეცი მასკარონის გამოსახულება მთელი თავისი დიდებულებით. თუ აღვნიშნავთ, რომ ამ ნივთს დადიანები სასახლის შესასვლელში დგამდნენ, ეს შეიძლება აღვიქვათ, როგორც სახლისა და მის ბინადართა კუ-

თილი სულები, რომლებიც გზას უღობავენ უღირსთ და თავიანთი ე. წ. დიდებული საშიში პირქუშობით იცავენ სასახლეს ავი სულებისაგან.

ცალკე გამოვყოფთ ორ საყვავილეს, რომელიც როკოკოს სტილისაა, გამორჩეულია თავისი დიდებულებით და ავეჯთა შორის ერთ-ერთი პირველია, იმ მონუმენტურ ექსპონატთა შორის თავის სიმცირით, სადაც უხვადაა გამოყენებული არამარტო ფოთლოვან-ყვავილოვანი ორნამენტები და სამონადირეო სტილი, ხეზე კვეთილობის უბრწყინვალესი ნიმუშებით, არამედ ძალიან ორგანულადაა მოთავსებული მასკარონი ძაღლის გამოსახულება.

სასახლის კოლექციის მშვენებაა კარადა და ტუმბოები ანდრია დადიანის კოლექციიდან, ეს ნივთები ბაროკოს სტილისაა, ორნაწილიანი, უჯრებით და მეტად საინტერესო ფოთლოვან-ყვავილოვანი ორნამენტებითა და გამოკვეთილი მასკარონებით ქალებისა და მამაკაცების, ცხოველებისა და მითური პერსონაჟების გამოსახულებით, ზევით, ცენტრში კი მედიდურად მასკარონი-მხეცის ნიღბით და ასევე საინტერესოა ხეზე კვეთილობით დიდებულად გაკეთებული მინიმალური ხის გრიფონები, რომელნიც სრულიად ავსებენ ავეჯის მთელ ანსამბლს.

სასახლის კოლექციაში განსაკუთრებული დატვირთვის მატარებელია ნაპოლეონ ბონაპარტის ორი სეკრეტერი. ეს ნივთები სხვა მნიშვნელოვან ავეჯთან ერთად სალომე და აშილ მიურატებს ერგოთ მემკვიდრეობით, ვინაიდან აშილ მიურატი გახლდათ ნაპოლეონ ბონაპარტის დის შვილიშვილი.

სეკრეტერები გახლავთ ნაპოლეონ ბონაპარტის კაბინეტის ავეჯი, სადაც ინახებოდა მნიშვნელოვანი დოკუმენტები. ავეჯი ბაროკოს სტილისაა და შესაბამისად დატვირთულია დახვეწილი მასკარონებით და არის ორნაწილიანი. ერთ სეკრეტერს ზედა ნაწილში აქვს შვიდი პატარა უჯრა შუაში კარი, რომელზედაც გამოსახულია მასკარონი პატარა ბიჭუნას შიშველი ფიგურის სახით. მეორე სეკრეტეს ზედა ნაწილში აქვს ცხრა პატარა უჯრა, შუაში კარით, რომელზედაც გამოსახულია მასკარონი პატარა გოგონას ფიგურის გამოსახულებით. საერთო ჯამში სეკრეტერები სრულად დატვირთულია ადამიანის გამოსახულებებით და სხვადასხვა სახის ორნამენტებით, რომლებიც მასკარონების სამშვენისად არის წარმოდგენილი.

ქალები იდუმალი მზერით, მრისხანე ლომები თავიანთი დიდებულებით, ჩვილ ბავშვთა მრგვალი სახეები თუ მთლიანი ტანით წარმოდგენები, ერთგული ძაღლები, ირმები, ლომები, სხვადასხვა ცხოველები და ფრინველები, შთამბეჭდავი იერის მითური პერსონაჟები, პირქუში, ჯოჯოხეთური ძაღლების სიმბოლურად გამომხატველი არსებები დარაჯად უდგანან დღემდე შემორჩენილ ავეჯს და ადასტურებენ იმ დიდებულებას, რომელიც მათ მშვენებას წითელ ზოლად გასდევს. ეს არის სულიერი და კულტურული ცხოვრების, ყოფის, მცხოვრებთა ნატიფი გემოვნების მაჩვენებელი. დღევანდელობაში კი მასკარონები ისტორიიდან გადმოსული ცოცხალი მატრიანის ნიმუშებია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბერაია ლ., კალანდია გ., დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმის გზამკვლევი. თბილისი, 2010.

კალანდია გ., გაძარცული საგანძური, თბილისი, 2006.

ლინდერმანი გ., ბეკჰოპი ჰ., ხელოვნების ლექსიკონი, ტ.1, თბილისი, 1992.

რეხვიაშვილი, ჯიმშერ. რადიო თავისუფლება, ბლოგები. www.radiotavisufleba.ge 2020.

ძუცოვა ი., ძველი თბილისის სკულპტურულ-ორნამენტული დეკორი, საბჭოთა ხელოვნება, № 9, თბილისი, 1987.

ხომტარია დ., www.gch-centere.ge. 2020 .

განათლება / EDUCATION

დალი ბერანძე

ფილოლოგიის დოქტორი, ზსუ ასოცირებული პროფესორი

ORCID: 0000-0002-4481-479X

ნატო ქობულაძე

განათლების დოქტორი, ზსუ ასოცირებული პროფესორი

ORCID: 0009-0004-1531-427X

ვიგუალიზაციის მნიშვნელობა საუნივერსიტეტო სწავლებაში

აბსტრაქტი

თანამედროვე განათლების სისტემა მუდმივად ვითარდება, რაც თავისთავად გავლენას ახდენს სწავლა-სწავლების მეთოდოლოგიის პროცესებზე. თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარება და ინფორმაციის სწრაფი გავრცელება საჭიროებს ახალ მიდგომებს ცოდნის ვიზუალიზაციისა და მართვის პროცესებში. შემოთავაზებული სტატია მიზნად ისახავს ამ პროცესების განხილვას, მათ მნიშვნელობას საუნივერსიტეტო სწავლების მაგალითზე.

ცოდნის შექმნა წარმოადგენს აქტიურ პროცესს, რომელიც შეიძლება განვითარდეს სხვადასხვა მეთოდებით, როგორცაა:

1. სკოლებში და უნივერსიტეტებში ტრადიციული სწავლების მეთოდები;
2. ონლაინ რესურსები: თანამედროვე ტექნოლოგიები, როგორცაა MOOC (Massive Open Online Courses), რომელიც საშუალებას იძლევა სტუდენტებმა დამოუკიდებლად ისწავლონ და შეიძინონ ახალი ცოდნა.

ცოდნის შექმნის, ვიზუალიზაციისა და მართვის ეფექტური გამოყენება ხელს უწყობს სწავლების პროცესების გაუმჯობესებას და სტუდენტების უფრო მაღალი აკადემიური წარმატების მიღწევას. თუმცა, მნიშვნელოვანი ყურადღება უნდა მიექცეს საგანმანათლებლო სისტემის გამონეგებს.

სტატიის ფარგლებში განხილულია სწავლის უნივერსალური დიზაინის პრინციპების გათვალისწინებით შექმნილი სასწავლო კურსი „ბავშვის კოგნიტური და სოციალური განვითარება და სწავლა“, რომელიც ნათლად აჩვენებს რომ ცოდნის შექმნა, ვიზუალიზაცია და მართვა განათლების მეცნიერებებში წარმოადგენს მრავალფეროვან გამონეგებს, თუმცა შესაბამისი მიდგომების გამოყენებით შესაძლებელია ამ

პრობლემების ეფექტური გადაჭრა ტექნოლოგიებისა და სწავლის უნივერსალური დიზაინის პრინციპების გამოყენებით.

საკვანძო სიტყვები: ვიზუალიზაცია, ცოდნის შეძენა, ტექნოლოგიები, სასწავლო რესურსები

Dali berandze

Doctor of Philology, Associate Professor at ZSU.

Nato Kobuladze

Doctor of Education, Associate Professor at ZSU.

THE IMPORTANCE OF VISUALIZATION AT UNIVERSITY EDUCATION

ABSTRACT

The modern education system is developing consistently, which naturally impacts the methodologies of the teaching and learning processes. The development of modern technologies and the rapid spread of information require new approaches to the visualization and management of knowledge. The proposed article aims to discuss these processes and their significance, using university education as an example.

Knowledge acquisition is an active process that can be fostered through various methods, such as:

1. Traditional teaching methods at schools and universities.
2. Online resources: Modern technologies, such as MOOCs (Massive Open Online Courses), which allow students to learn independently and acquire new knowledge.

The effective usage of knowledge acquisition, visualization, and management contributes to improving teaching processes and achieving higher academic success for students. However, significant attention must be paid to the challenges within the educational system.

The article examines the curriculum „*Child's Cognitive and Social Development and Learning*,“ developed in accordance with the principles of Universal Design for Learning (UDL). The course clearly demonstrates that knowledge acquisition, visualization, and management present diverse challenges within the field of educational sciences; however, these challenges can be effectively addressed through the application of appropriate approaches that integrate technology and the principles of Universal Design for Learning.

Keywords: *Visualization, Knowledge Acquisition, Technologies, Learning Resources*

თანამედროვე განათლების სისტემა მუდმივი განვითარების პროცესშია, რამაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა სწავლა-სწავლების მეთოდოლოგიის პროცესებზე, როგორცაა: ცოდნის შექმნა, ვიზუალიზაცია და სწავლის მართვა. განათლების მეცნიერებების მნიშვნელოვანი პრიორიტეტია სწავლისა და სწავლების პროცესების კვლევა. თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარება და ინფორმაციის სწრაფი გავრცელება საჭიროებს ახალ მიდგომებს ცოდნის ვიზუალიზაციისა და მართვის პროცესებში. აღნიშნული სტატია მიზნად ისახავს ამ პროცესების განხილვას, მათ მნიშვნელობას საუნივერსიტეტო სწავლების მაგალითზე.

ცოდნის შექმნა წარმოადგენს აქტიურ პროცესს, რომელშიც ჩართულია ინდივიდის ცნობიერება და გამოცდილება. ეს პროცესი შეიძლება განვითარდეს სხვადასხვა მეთოდებით, როგორცაა:

1. სკოლებში და უნივერსიტეტებში ტრადიციული სწავლების მეთოდები (ლექციები და სამუშაო ჯგუფებში მუშაობა).

2. ონლაინ რესურსები: თანამედროვე ტექნოლოგიები, როგორცაა MOOC (Massive Open Online Courses), რომელიც საშუალებას იძლევა სტუდენტებმა დამოუკიდებლად ისწავლონ და შეიძინონ ახალი ცოდნა.

კვლევა, რომელიც ჩატარდა აშშ-ის უნივერსიტეტებში აჩვენებს, რომ სტუდენტები, რომლებიც იყენებენ ონლაინ რესურსებს, უფრო სწრაფად და მარტივად იღებენ ახალ ცოდნას, ვიდრე ისინი, რომლებიც მხოლოდ ტრადიციულ ლექციებს ესწრებიან. (Smith, 2022).

- ცოდნის ვიზუალიზაცია საშუალებას იძლევა ინფორმაცია უფრო ადვილად გავიგოთ და გავზარდოთ მისი აღქმის დონე. ვიზუალიზაცია რამდენიმე ძირითად მეთოდს მოიცავს: ინფოგრაფიკა: მონაცემების ვიზუალიზაციის საშუალება, რომელიც ეფექტურად აჩვენებს სტატისტიკურ ინფორმაციას.

- დიაგრამები და რუკები: მონაცემთა ვიზუალიზაციის ტექნიკები, რომლებსაც ხშირად იყენებენ განათლებაში, რათა დააკავშირონ სხვადასხვა ინფორმაცია. მაგალითად, ერთ-ერთი კვლევის შედეგები აჩვენებს, რომ სტუდენტებს, რომლებსაც უჩვენეს ინფოგრაფიკები კონკრეტული თემების შესახებ, უკეთესი სქემა აქვთ იმ თემაზე, ვიდრე მათ, ვინც მხოლოდ ტექსტური ინფორმაცია მიიღო (Jones & Taylor, 2023)

ცოდნის მართვა ითვალისწინებს იმ პროცესებს, რომლებსაც გამოიყენებენ არა მარტო საგანმანათლებლო დაწესებულებები, არამედ სხვადასხვა ორგანიზაციები, რათა უკეთ მოახდინონ და გააკონტროლონ ცოდნის შენახვის და გავრცელების პროცესები. ამისათვის ძირითადად გამოიყენება შემდეგი მეთოდები: რეგულარული ტრენინგები, რაც ხელს უწყობს თანამშრომლების, სტუდენტების ცოდნის გაღრმავებას და განახლებას და ორგანიზებული შეხვედრები, რაც ეხმარება თანამშრომლებს, სტუდენტებს ერთმანეთთან ცოდნის გაზიარების პროცესში. კვლევა, რომელიც ჩატარდა 50-ზე მეტ სხვადასხვა კომპანიაში, აჩვენებს, რომ ორგანიზაციები, რომლებიც აქტიურად მართავენ ცოდნას, აქვთ 20%-ით მეტი ეფექტურობა (Johnson, 2023).

ცოდნის შექმნა, ვიზუალიზაცია და მართვა წარმოადგენს თანამედროვე განათლების მეცნიერებათა საფუძველს. მათი ეფექტური გამოყენება ხელს უწყობს სწავლების პროცესების გაუმჯობესებას და სტუდენტების უფრო მაღალი აკადემიური წარმატების მიღწევას. თუმცა, მნიშვნელოვანია ყურადღება მიექცეს გამოწვევებს, რომლებიც უნდა გადალახოს საგანმანათლებლო სისტემამ. აღნიშნულიდან გამომდინარე სახელმწიფო უნივერსიტეტებში განხორციელდა საერთაშორისო პროგრამები, რომლებიც მიმართული იყო სტუდენტებისათვის თანამედროვე, ინოვაციური სწავლების განხორციელებაზე. USAID-ის საგანმანათლებლო პროგრამების „განათლება მომავლისათვის“ და „საბაზისო განათლების პროგრამა“-ის ფარგლებში შოთა მესხიას ზუგდიდის და აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტებში შეიქმნა ახალი სასწავლო კურსები სწავლის უნივერსალური დიზაინის პრინციპების გათვალისწინებით, რაც ხელს შეუწყობს სტუდენტების მიერ ახალი ცოდნის შექმნას ვიზუალიზაციის საშუალებებითა და ტექნოლოგიების გამოყენებით. სტატიაში, მაგალითის სახით, განხილული იქნება სწავლის უნივერსალური დიზაინის პრინციპებით შექმნილი ხუთ-კრედიტიანი სასწავლო კურსი „ბავშვის კოგნიტური და სოციალური განვითარება და სწავლა“. განათლების სფეროში ცოდნის შექმნა, ვიზუალიზაცია და მართვა წარმოადგენს კრიტიკულად მნიშვნელოვან პროცესებს, თუმცა არსებობს რიგი გამოწვევები და მათთან დაკავშირებული პრობლემები, რაც ხშირად აფერხებს ეფექტურ სწავლასა და სწავლებას.

სწავლის უნივერსალური დიზაინის პრინციპების გამოყენება ხელმისაწვდომს ხდის ყველა, და მათ შორის, ნებისმიერი საჭიროების მქონე სტუდენტისათვის ხარისხიანი განათლების მიღებას.

განვიხილოთ სწავლის უნივერსალური დიზაინის პრინციპების გათვალისწინებით შექმნილი სასწავლო კურსი „ბავშვის კოგნიტური და სოციალური განვითარება და სწავლა“ რა უპირატესობებით გამოირჩევა სტანდარტული სასწავლო კურსებისაგან:

სასწავლო კურსი შედგება 15 საკითხისაგან, თითოეული საკითხი მოიცავს ვიზუალურ რესურსს, სასწავლო ბმულებს, სპეციალურად კურსისთვის მომზადებულ ვიდეორგოლებს, როგორცაა: „სწავლის კოგნიტური სტრატეგიები“, „საკლასო შეფასების მეთოდები“, „სოციალური განვითარება“. ვიდეორგოლები კარგი ვიზუალური რესურსებია, რომელთა განხილვა დაპაუზების გამოყენებით ავითარებს კრიტიკულ აზროვნებას და სიღრმისეულ გააზრებას უწყობს ხელს. ასევე, სილაბუსი მოიცავს რიდერს (საკითხავი მასალა) და სხვა ელექტრონულ რესურსებს (ქვიზი, ინფო-მარკერები, კოგნიტური სქემები...), სასწავლო ქეისებს, სიმულაციებს, რეფლექსურ ჩანაწერებს და ა.შ.

მრავალფეროვანი სასწავლო რესურსის გამოყენებასთან ერთად სტუდენტებს ეძლევათ არჩევანის შესაძლებლობა – აირჩიონ ესა თუ ის თემა და თემის წარდგენის

ფორმა, რომელიც შეიძლება იყოს: ინტერვიუ, ვიდეორგოლი, პრეზენტაცია სლაიდებით, სქემა, რეფლექსია, ესე, ანგარიში, პროექტის გეგმა და ა.შ. მაგალითად, საკითხს სტუდენტები, საკითხავი ლიტერატურის გარდა, ეცნობიან ვიდეო რგოლით, შეუძლიათ მოამზადონ დიაგნოსტიკური ტესტი, ვიდეო, კითხვარი, ინტერვიუ მასწავლებელთან და ა.შ.

განვიხილოთ სილაბუსიდან ერთი საკითხის სწავლების ფორმატი.

სალექციო თემა: სოციალური და ემოციური სწავლის ჩარჩოები.

ლექციაზე განიხილება სოციალური და ემოციური სწავლის (SEL) მტკიცებულებებზე დაფუძნებული ჩარჩოები, კერძოდ: CASEL ჩარჩო, სოციალური და ემოციური განათლება ევროკავშირის მიერ, OECD-ის სოციალური და ემოციური უნარების ჩარჩო, 21-ე საუკუნის სწავლის კონცეპტუალური ჩარჩო, სიღრმისეული სწავლა – 6C, სწავლის სოციალური და ემოციური ასპექტები (SEAL), მენტალური ჯანმრთელობის პროგრამა „ბავშვი მნიშვნელოვანია“, „ნაბიჯ-ნაბიჯ“ პროგრამა. ლექტორის მიერ ძირითადი აქცენტი კეთდება განხილული ჩარჩოს ფარგლებში განსაზღვრულ კომპეტენციებზე. ლექტორი სტუდენტებს აცნობს თითოეულის მნიშვნელობასა და აქტუალობას. ლექციაზე, ასევე ლექტორი სტუდენტებს წარუდგენს პრეზენტაციას, სადაც აკეთებს მოკლე მიმოხილვას თუ როგორ მიმდინარეობდა სოციალური და ემოციური თეორიებისა და მიდგომების განვითარება განათლების მეცნიერებების სფეროში.

პრაქტიკული აქტივობა:

სტუდენტები პრაქტიკული სემინარის დროს საკითხის სიღრმისეულად გააზრებისთვის ასრულებენ შემდეგ აქტივობებს:

ა) სოციალურ და ემოციურ კომპეტენციებთან დაკავშირებული ჩარჩოების შედარება ჰარვარდის უნივერსიტეტის კვლევითი პლატფორმის გამოყენებით <http://exploresel.gse.harvard.edu/>. ლექტორი პირველ რიგში აკეთებს პლატფორმაზე ნავიგაციის დემონსტრირებას, აჩვენებს სტუდენტებს როგორ შეიძლება დააკვირდნენ ჩარჩოების მახასიათებლებს და როგორ შეადარონ.

ბ) საკუთარი სოციალური და ემოციური კომპეტენციების შეფასება – ლექტორი სტუდენტებს აწვდის თვითშეფასების კითხვარს, რომელსაც სტუდენტები სემინარის განმავლობაში ჯერ ავსებენ, შემდეგ აანალიზებენ და ბოლოს მსჯელობენ. თვითშეფასებით სტუდენტები ფიქრობენ საკუთარ უნარებზე და მსჯელობენ ემოციური კეთილდღეობის ხელშეწყობ ფაქტორებსა და ბარიერებზე.

გ) ლექტორი სტუდენტებს რთავს მცირე ჯგუფურ მუშაობაში. ჯგუფს აწვდის გაკვეთილის სცენარებს ან/და აქტივობათა ნიმუშებს, სტუდენტები მსჯელობენ რომელ სოციალურ, ემოციურ და კოგნიტურ უნარებთანაა დაკავშირებული მინოდებული მაგალითები.

დ) დახურულ პასუხებიანი ქვიზის შესრულება.

სტუდენტებს მითითებული აქვთ ლიტერატურა: 15. Explore SEL. (n.d.). <http://exploresel.gse.harvard.edu/> 16. C. Dweck, Growth Mindset, Chapter 1, The Mindsets 17. სწავლის უნივერსალური დიზაინი – კურსისთვის მომზადებული რიდერი

შენიშვნა: მომდევნო შეხვედრისთვის სტუდენტები ეცნობიან ვიდეოს „სოციალური განვითარება“.

როგორც აღვნიშნეთ, ცოდნის ვიზუალიზაციით გადაცემისათვის მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ციფრული ტექნოლოგიები. სტუდენტებისთვის უფრო ხელმისაწვდომია სასწავლო რესურსები, თუკი ისინი ციფრულია. იზრდება სტუდენტების მოტივაცია, კრეატიულობა, პრობლემის გადაჭრის სხვადასხვა გზის მოძიება, თვითშეფასება; სწორად განკარგავენ დროის მენეჯმენტს, რაც საერთო ჯამში ამაღლებს სწავლა-სწავლების ხარისხს.

შედეგების მისაღწევად, მნიშვნელოვანია უნივერსიტეტებმა შეძლონ ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება. სასწავლო დაწესებულებებს უნდა ჰქონდეთ ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურის განვითარების კონკრეტული გეგმები, რათა ყველა სტუდენტს ჰქონდეს წვდომა ინტერნეტსა და საჭირო ტექნოლოგიებზე. ასევე მნიშვნელოვანია ტრადიციულ სასწავლო პროცესში ტექნოლოგიური უნარების განვითარების მიზნით რეგულარული ტრენინგების განხორციელება, ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების უნარ-ჩვევების განვითარება, რაც დაეხმარება სტუდენტებს და აკადემიურ პერსონალს ტექნოლოგიების ეფექტურად გამოყენებაში. ბევრი უნივერსიტეტი აწარმოებს სპეციალურ პროგრამებს, რომლებიც უზრუნველყოფს ტექნოლოგიური დახმარების ხელმისაწვდომობას სტუდენტებისთვის, განსაკუთრებით მათთვის, ვინც საჭიროებს დამატებით მხარდაჭერას. თუმცა ეს არასაკმარისია, ყველა სასწავლებელი უნდა იყოს აღჭურვილი შესაბამისი ტექნოლოგიებითა და რესურსებით. საგანმანათლებლო დაწესებულებებმა უნდა უზრუნველყონ პროფესიონალთა გუნდი, რომელიც შეიმუშავებს ხარისხიან ვიზუალიზაციებს და რესურსებს. ვიზუალიზაციის პროცესში აუცილებელია კულტურული და სოციალური ფაქტორების გათვალისწინება, რაც ხელს შეუწყობს სწავლებას და განსხვავებული კულტურების ცოდნის უკეთეს ინტეგრაციას. მნიშვნელოვანია ასევე სხვადასხვა სასწავლო პლატფორმისა და ტექნოლოგიური ინსტრუმენტის გამოყენება, რომელზეც წვდომას შეძლებს ნებისმიერი სტუდენტი თუ აკადემიური პერსონალი.

დასკვნის სახით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ცოდნის შექმნა, ვიზუალიზაცია და მართვა განათლების მეცნიერებებში წარმოადგენს მრავალფეროვან გამოწვევებს, თუმცა შესაბამისი მიდგომების გამოყენებით შესაძლებელია ამ პრობლემების ეფექტური გადაჭრა. მნიშვნელოვანია, რომ საგანმანათლებლო დაწესებულებებმა და ორგანიზაციებმა დაწერონ ეს მიდგომები პრაქტიკაში, რათა შექმნან უკეთესი ხელმისაწვდომი გარემო სტუდენტებისთვის და განათლების სისტემისთვის .

გამოყენებული ლიტერატურა:

Brown, L. (2022). *Managing Knowledge in Education: Strategies and Solutions.* Journal of Educational Management, 18(2), 112-130.

Clark, R., & Mayer, R. (2023). *E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers.* Wiley.

Garcia, P., & Martinez, S. (2022). *Technology Access and Equity in Education: Challenges and Opportunities.* International Journal of Educational Technology, 24(4), 210-225.

Roberts, A. (2023). *Enhancing Learning Through Visualization: Techniques and Tools.* Educational Visualization Journal, 11(2), 90-105.

https://emis188-my.sharepoint.com/:f/g/personal/lkurtsikidze_mes_gov_ge/EoLbZQToDeRCrXy2E249f5cBYxjV3LvMJfYDfqOsBmu0vw?e=6sW697

Sopio Moralishvili,
Associate Professor at ZSU
ORCID: 0000-0002-8563-1172

Kristine Chokhnelidze,
Associate Professor at CEU;
Assistant Professor at ATSU
ORCID: 0000-0001-5921-7800

Izolda Chkhobadze,
Associate Professor at ZSU
ORCID: 0000-0002-8277-0310

EXPLORING SOCIO-EMOTIONAL FACTORS AND THE ROLE OF EMBARRASSMENT IN ENGLISH LANGUAGE ACQUISITION IN GEORGIAN UNIVERSITIES

ABSTRACT

This study explores the influence of socio-emotional factors—particularly embarrassment—on English language acquisition among university students in Georgia. Recognizing the growing importance of English proficiency for academic and professional advancement, the research investigates how emotional barriers impact learners' communicative performance, classroom participation, and motivation. Guided by the principles of the United Nations Sustainable Development Goal 4 (Quality Education), the study employs a quantitative, descriptive methodology, surveying 124 undergraduate students from both public and private universities across Georgia. Results reveal that embarrassment, anxiety over pronunciation, and fear of negative evaluation are prevalent and significantly hinder learners' willingness to engage in oral communication. While many students report reduced confidence and participation due to these factors, others demonstrate resilience and a proactive desire to improve. The findings underscore the need for emotionally supportive pedagogical strategies, including low-stakes speaking opportunities, constructive feedback, and educator training on emotional sensitivity. This study contributes to the growing body of research on affective factors in second language acquisition and offers practical recommendations to enhance the emotional well-being and communicative competence of language learners in higher education.

Tags: English language acquisition, socio-emotional factors, embarrassment, foreign language anxiety, higher education, communicative competence, language learning barriers.

სოფიო მორალიშვილი
ზსუ ასოცირებული პროფესორი

ქრისტინე ჭოხონელიძე

ევროპის ცენტრალური უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტი პროფესორი

იზოლდა ჩხოპაძე

ზსუ ასოცირებული პროფესორი

სოციალურ-ემოციური ფაქტორები და სირცხვილის განცდის ბარიერები ინგლისური ენის დაუფლების პროცესში საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში

აბსტრაქტი

წინამდებარე კვლევა ეხება სოციო-ემოციური ფაქტორების, განსაკუთრებით კი უხერხულობის განცდის გავლენას ინგლისური ენის დაუფლებაზე საქართველოს უნივერსიტეტების სტუდენტთა კვლევის აქტუალობა განპირობებულია ინგლისური ენის, როგორც გლობალური კომუნიკაციის საშუალების მზარდი მნიშვნელობით, აგრეთვე ემოციური ბარიერების მნიშვნელოვანი როლით, რომლებიც გავლენას ახდენენ სტუდენტთა კომუნიკაციურ აქტივობაზე, აკადემიურ მოტივაციაზე და ენის გამოყენების თავდაჯერებულობაზე. კვლევა ეხმიანება გაეროს მდგრადი განვითარების მეოთხე მიზანს (SDG 4 – ხარისხიანი განათლება) და ემყარება აღწერილობით-ხობრივ მეთოდს. მონაცემთა შეგროვება განხორციელდა ანონიმური გამოკითხვის საშუალებით და მასში მონაწილეობა მიიღო 124 სტუდენტმა როგორც საჯარო, ისე კერძო უნივერსიტეტიდან. შედეგებმა აჩვენა, რომ უხერხულობის განცდა, გამოთქმის შიში და ნეგატიური შეფასების მოლოდინი ფართოდ არის გავრცელებული და მნიშვნელოვნად ამცირებს სტუდენტთა მონაწილეობას ზეპირ კომუნიკაციაში. თუმცა, ზოგიერთი სტუდენტი შეცდომებს მიიჩნევს თვითგანვითარების საშუალებად. კვლევა ხაზს უსვამს ისეთი სასწავლო მიდგომების საჭიროებას, რომლებიც ემოციური მხარდაჭერისა და ფსიქოლოგიური უსაფრთხოებისკენ არის მიმართული. სტატისტიკაში წარმოდგენილია პრაქტიკული რეკომენდაციები, რომლებიც მიზნად ისახავს სასწავლო გარემოს გაუმჯობესებას, რაც ხელს შეუწყობს როგორც ინგლისური ენის, ისე სტუდენტების ემოციური კომპეტენციების განვითარებას.

საკვანძო სიტყვები: ინგლისური ენის დაუფლება, სოცო-ემოციური ფაქტორები, უხერხულობის განცდა, უცხო ენის შფოთვა, უმაღლესი განათლება, კომუნიკაციური კომპეტენცია, ენის შესწავლის ბარიერები.

Introduction

English language acquisition within higher education environments is shaped by a range of cognitive, social, and emotional factors. While linguistic competence and formal instruction remain essential, socio-emotional experiences—particularly feelings of embarrassment—play a critical role in shaping learners' communicative performance and motivation. In Georgia, where English proficiency has become a key requirement for academic success and professional advancement, understanding these socio-emotional dimensions is both timely and necessary.

Addressing these socio-emotional challenges is closely aligned with the objectives of the **United Nations Sustainable Development Goal 4 (Quality Education)**, which calls for inclusive and equitable learning opportunities that empower all students to acquire the skills needed for full participation in society. SDG Target 4.4 specifically emphasizes the development of relevant competencies, including language proficiency, while recognizing that learning environments must support students' emotional well-being to be truly effective.

Accordingly, the present study seeks to analyze how embarrassment and related socio-emotional factors influence English language acquisition among university students in Georgia. By examining learners' perceptions and identifying contextual contributors to embarrassment, the research aims to generate practical recommendations for reducing emotional barriers and creating more supportive classroom practices. Ultimately, this analysis aspires to contribute to a more inclusive approach to language education that fosters both competence and confidence, advancing the broader goals of equitable, high-quality learning in line with SDG 4.

Literature Review

Second language acquisition (SLA) is not solely a cognitive process but also deeply intertwined with emotional and psychological factors that influence learners' performance and engagement. Among these factors, embarrassment plays a significant role—particularly in contexts where learners are highly self-aware or culturally sensitive to making public errors. This is especially true in oral tasks, where students may fear peer judgment or teacher correction, often resulting in avoidance behavior or reduced participation (Gergesen & Horwitz, 2002).

Embarrassment is related to learners' fear of negative evaluation, which has been extensively studied in the broader framework of foreign language classroom anxiety (FLCA).

In their foundational work, Horwitz, Horwitz, and Cope (1986) describe FLCA as a situation-specific anxiety arising from the unique pressures of foreign language learning, where fear of making mistakes and being ridiculed is particularly intense. Embarrassment, as a subset of this emotional experience, can hinder communicative attempts and lower learners' confidence, thereby diminishing opportunities for authentic language use.

International educational frameworks underscore the importance of supporting learners' socio-emotional well-being alongside cognitive development. According to UNESCO (2017), education systems must adopt a holistic approach that includes the development of emotional intelligence, resilience, and collaborative skills. The *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives* document emphasizes that learners should develop empathy, a sense of justice, and the ability to communicate across cultures—all of which are critical in emotionally responsive language classrooms. Similarly, the OECD's *Learning Compass 2030* places well-being, emotional regulation, and student agency at the heart of future-focused education systems (OECD, 2019).

In the Georgian higher education context, there is growing scholarly attention toward aligning English language teaching with broader educational values that promote inclusive and supportive environments. It is argued for the integration of the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs)—particularly SDG 4—into English language curricula as a means of fostering both linguistic competence and global citizenship (Tchokhonelidze & Chkhobadze, 2024). While this work primarily emphasizes social justice and environmental awareness, they highlight the pedagogical value of real-life, emotionally engaging content that promotes student-centered learning. Such an approach naturally supports learners' emotional security and reduces negative feelings such as embarrassment by encouraging participation in meaningful, relatable discussions.

Thus, the literature confirms that socio-emotional factors like embarrassment must be addressed within English language instruction. Pedagogical strategies such as formative feedback, peer collaboration, and task-based learning can help reduce fear and self-consciousness. In Georgia, where English is increasingly tied to academic and professional advancement, ensuring emotionally supportive learning environments is essential for equitable language development and aligned with international educational priorities.

Methodology

This study employed a quantitative, descriptive research design to explore the socio-emotional factors—particularly embarrassment—that affect English language acquisition among university students in Georgia. The research aimed to document the prevalence and perceived impact of specific emotional experiences in the classroom environment and to identify which aspects of instruction and peer interaction most contribute to learners' sense of discomfort or inhibition.

Participants

A total of **124 undergraduate students** participated in the survey. The sample was selected through simple random sampling to ensure representation across diverse institutional contexts. Participants were drawn from both public and private universities:

- **Private Universities:**

Caucasus International University: 19 students

Central University of Europe: 18 students

Alte University: 24 students

- **Public Universities:**

Akaki Tsereteli State University: 42 students

Shota Meskhia Zugdidi State University: 21 students

The sample included students from all four years of undergraduate study:

- Year 1: 43 students
- Year 2: 41 students
- Year 3: 28 students
- Year 4: 12 students

This distribution ensured that the research captured a variety of perspectives across academic levels and institutional types.

Data Collection Instrument

Data were collected via an anonymous online questionnaire designed specifically to elicit information about socio-emotional barriers in English language learning contexts. The instrument consisted of 12 structured questions, combining closed-ended items and Likert-scale statements. The questions focused on:

- Experiences of embarrassment when speaking English in class
- Anxiety related to pronunciation mistakes
- Discomfort caused by using unfamiliar vocabulary
- Perceived criticism or negative feedback from instructors or peers
- Feelings of awkwardness during oral presentations

The questionnaire was reviewed by three language education experts to ensure clarity, face validity, and sensitivity to the emotional nature of the topics.

Ethical Considerations

Participation was voluntary, and students were informed that all responses would remain confidential and used solely for research purposes. Informed consent was obtained electronically prior to survey completion.

Data Analysis

Responses were analyzed using **descriptive statistical methods**, including frequency counts and percentage distributions, to identify the most common socio-emotion-

al challenges. The analysis emphasized the **frequency and intensity of embarrassment-related experiences** and the extent to which these feelings were perceived as obstacles to developing spoken English skills.

The study was designed to demonstrate that socio-emotional barriers—including embarrassment, anxiety, and fear of negative evaluation—represent substantive impediments to communicative competence. On this basis, the research aims to provide recommendations for targeted pedagogical strategies and supportive interventions to mitigate these challenges and enhance the overall effectiveness of English language instruction in Georgian universities.

Results

The analysis of responses from 124 undergraduate students revealed a range of socio-emotional challenges experienced in English language classrooms. The findings highlight the prevalence of **embarrassment, anxiety, and discomfort**, which were reported to significantly affect students' willingness to participate in spoken communication tasks.

Frequency of Socio-Emotional Experiences

Table 1 summarizes the frequency with which participants reported experiencing various socio-emotional factors during English language learning.

Table 1. Frequency of Socio-Emotional Experiences Reported by Participants (N=124)

Socio-Emotional Factor	Never (%)	Rarely (%)	Sometimes (%)	Often (%)	Always (%)
Embarrassment when speaking in class	5	14	38	29	14
Anxiety over pronunciation mistakes	3	12	34	36	15
Discomfort when using unfamiliar vocabulary	4	20	42	23	11
Fear of negative feedback or criticism from peers	6	18	39	27	10
Feelings of awkwardness during oral presentations	2	10	32	38	18

These results confirm that **embarrassment and pronunciation anxiety** are the most commonly reported barriers. Several students described these experiences in their own words. One participant noted: *“Knowledge of English is important, and lack of it often creates many*

embarrassing situations.“ Conversely, a few students expressed a more resilient attitude: „I don't feel embarrassed when I forget a word and can't use it while speaking, because this gives me experience to learn better in the future.”

Perceived Impact on Learning and Participation

Participants were also asked to indicate the extent to which these socio-emotional factors interfered with their learning. As shown in Table 2, a majority of students reported that emotional barriers **significantly reduced their motivation and participation** in English language activities.

Table 2. Perceived Impact of Socio-Emotional Factors on Language Learning (N=124)

Impact Statement	Strongly Disagree (%)	Disagree (%)	Neutral (%)	Agree (%)	Strongly Agree (%)
My fear of making mistakes prevents me from speaking in class.	3	11	24	41	21
I feel less motivated to practice English because I am afraid of criticism.	5	15	29	36	15
Embarrassment makes it difficult for me to participate in group activities.	4	13	22	40	21
Anxiety about pronunciation affects my confidence in using English.	2	10	20	45	23

These findings confirm that socio-emotional factors are perceived as **significant obstacles to effective English language acquisition** among Georgian university students. In particular, embarrassment and anxiety were frequently cited as reasons for avoiding participation, hesitating to ask questions, or refraining from volunteering during classroom discussions.

Students emphasized that embarrassment and anxiety often became obstacles to active engagement: “*Children's psychology is sensitive, and different events are perceived differently... trauma from childhood manifests in adulthood and prevents self-expression and goal-setting.*”

Positive Attitudes and Motivation

Despite these challenges, many respondents expressed a **strong desire to improve their language skills** and overcome emotional barriers. One student shared: “*My wish is*

to improve my level of English.“ Another added: „As long as I can yapp, I won't be shy, thx u very much.”

These perspectives suggest that while embarrassment and anxiety are common, some learners demonstrate resilience and commitment to language development.

Variation by University Type

Analysis by university type (public vs. private) did not reveal substantial differences in the prevalence of emotional barriers; however, students from private universities reported slightly higher levels of embarrassment during oral presentations, while public university students reported more frequent anxiety about pronunciation.

Summary of Key Findings

- Over **70%** of respondents indicated that embarrassment and fear of negative evaluation occur *sometimes* or *often*.
- Nearly **60%** agreed or strongly agreed that these emotions reduce their motivation to practice English.
- Feelings of awkwardness were especially pronounced during oral presentations and spontaneous speaking tasks.

Discussion

The findings of this study confirm that socio-emotional factors, particularly embarrassment and anxiety, are pervasive among Georgian university students learning English as a foreign language. More than half of participants reported frequent discomfort when speaking in class, fear of negative judgment, and self-consciousness during oral presentations. These results are consistent with previous research demonstrating that affective variables—such as foreign language anxiety, fear of mistakes, and perceived peer evaluation—pose substantial barriers to communicative competence and language development (Horwitz et al., 1986; Gregersen & Horwitz, 2002).

In the Georgian higher education context, embarrassment appears to function as a self-limiting mechanism, discouraging learners from participating in classroom activities or taking risks in using new vocabulary and structures. This is especially significant given the central role of spoken interaction in developing fluency. Some students also expressed feelings of inadequacy and frustration, reinforcing the idea that socio-emotional barriers may contribute to decreased motivation and a reluctance to engage in sustained practice.

Importantly, several participants articulated resilience and proactive attitudes toward overcoming these challenges, underscoring the potential of supportive interventions to cultivate confidence and reduce anxiety. As one student commented, „I don't feel embarrassed when I forget a word... because this gives me experience to learn better in the fu-

ture.“ Such perspectives highlight that embarrassment is not universal or insurmountable but is shaped by individual dispositions, prior experiences, and classroom climate.

This study contributes to a deeper understanding of how emotional and social factors intersect with language acquisition in Georgia. It also underscores the relevance of SDG 4: Quality Education, which calls for learning environments that are not only accessible and equitable but also emotionally supportive. To meet this goal, universities and instructors must recognize that language proficiency depends as much on addressing psychological and social dynamics as it does on teaching grammar and vocabulary.

Recommendations

To address the socio-emotional barriers identified in this study, it is essential for English language instructors and institutions to create more supportive and psychologically safe learning environments. Teachers should normalize mistakes as part of the learning process and use encouraging, non-threatening feedback to reduce fear of judgment. Incorporating low-stakes speaking activities—such as pair work and small group discussions—can ease performance anxiety and promote active participation. Furthermore, raising teacher awareness through professional training on emotional sensitivity and peer dynamics is crucial. Establishing collaborative classroom norms that value respect, empathy, and peer support can also help students feel less isolated or self-conscious. Universities should provide students with access to counseling or academic support services, and language programs should consider embedding emotional resilience and confidence-building exercises into their curricula. Together, these strategies can help learners overcome embarrassment, develop communicative confidence, and thrive in their language learning journey.

Conclusion

This study highlights the critical role that socio-emotional factors—particularly embarrassment—play in shaping English language acquisition among Georgian university students. While many learners struggle with fear of mistakes and peer judgment, targeted pedagogical and institutional strategies can mitigate these challenges and support more inclusive, motivating, and emotionally safe language classrooms. Addressing these barriers is not only pedagogically sound, but also aligns with the broader goals of SDG 4, promoting quality education that supports both cognitive and emotional development.

References:

Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125–132. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.1986.tb05256.x>

Gregersen, T., & Horwitz, E. K. (2002). Language learning and perfectionism: Anxious and non-anxious language learners' reactions to their own oral performance. *The Modern Language Journal*, 86(4), 562–570. <https://doi.org/10.1111/1540-4781.00161>

OECD. (2019). *OECD Learning Compass 2030: A series of concept notes*. Paris: OECD Publishing. Retrieved from: <https://www.oecd.org/education/2030-project/>

Tchokhonelidze, K., & Chkhobadze, I. (2024). Incorporating SDGs into English Language Teaching. In *Conference Proceedings: Current Issues in Teaching-learning and Upbringing* (pp. 345–347). Kutaisi: Akaki Tsereteli State University. Retrieved from: <https://cdn.atsu.edu.ge/files/research/metoduri/10-%E1%83%99%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98%20-2024.pdf>

UNESCO. (2017). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>

ნანა გელენავა
ბიოლოგიის დოქტორი
ORCID 0000-0001-7551-9892

მარიამ უბირია
მედიცინის დოქტორი,
გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
ORCID 0009-0002-7864-0668

ბიოქიმიის სწავლების ხარისხის გაუმჯობესების რამდენიმე მეთოდი უმაღლეს სასწავლებელში

აბსტრაქტი

ნაშრომი მოიცავს რვანლიან კვლევასა და დაკვირვებას უმაღლეს სასწავლებლებში ბიოქიმიის სწავლების ხარისხის გაუმჯობესების საკითხებზე ზუგდიდის შოთა მესხიას სახელობის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის და გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტების სწავლების მაგალითზე. კერძოდ, აღწერილია მატერიალური, სმენითი და ემოციური მესხიერების ვიზუალური დემონსტრირების შესაძლებლობების გაფართოების გზები, ტერმინებისა და რთული ფრაზების დამახსოვრება, მოსწავლეთა შემოქმედებითი შესაძლებლობების გამოვლენა, შექნილი ცოდნის შეფასება სხვადასხვა ტიპის ტექნიკის გამოყენებით. დადასტურებულია, რომ შემოთავაზებული მეთოდების გამოყენება ხელს უწყობს სტუდენტების ცოდნის, უნარებისა და შესაძლებლობების დონის ამაღლებას.

საკვანძო სიტყვები: სტუდენტი, ამინომჟავა, შედეგის ანალიზი, უნარები.

Nana Gelenava

Doctor of Biology

Mariam Ubiria

Doctor of Medicine, Associate professor; Gori State University

Methodologies for Improving the Quality of Teaching Biochemistry in Higher Educational Institutions

ABSTRACT

The work includes eight years of research and observation on the issues of improving the quality of teaching biochemistry in higher educational institutions. On the example of teaching students of Zugdidi State University. Meskhia and Gori State University. In particular, the ways of expanding the possibilities of visual demonstration of the material, auditory and emotional memory, memorizing terms and complex phrases, revealing the creative abilities of students, evaluating the acquired knowledge using various types of techniques are described. It is proved that the use of the proposed methods helps to increase the level of knowledge, skills and abilities of students.

Keywords: *student, different methodological approaches, analysis of results, skills, amino acids.*

Relevance. The problem is as follows: since the existing courses of academic disciplines have integrity, in order to include a methodological component in them, it is necessary to find a special integration mechanism that allows taking into account the specifics of the science under study and the peculiarities of its teaching at the university. Therefore, the relevance of the work is due to the need for improvement, the development of new techniques, the introduction of special teaching methods for memorizing complex material in the courses being studied. Teaching biochemistry in universities is one of the urgent problems of general training of physicians, pharmacists, biologists, chemists, and biotechnologists. The large amount of required professional knowledge and the limited possibilities for students to master it using traditional methods of the biochemistry course necessitated the development and implementation of special techniques for memorizing the material.

Aim and objectives. the purpose of the work was to present a number of author's technologies for teaching biochemistry, contributing to the development of students' creative abilities, interest in research activities, as well as the promotion of scientific knowledge. To achieve this goal, the following tasks were solved:

- creation of conditions necessary for the development of students' creative abilities;
- introduction of effective learning control technologies;
- development of students' interest in the discipline „Biochemistry“;
- expansion of the general level of intellectual development of students;
- study of the influence of author's technologies of teaching biochemistry on the quality of students' education.

Introduction. The training of highly qualified personnel in universities is aimed, on the one hand, at raising the level of professional qualities, a culture of thinking, and on the other hand, at developing personal qualities and a number of specific abilities that can be fully and effectively formed as a result of a combination of various types of training.

At present, a contradiction has developed in higher education between the fundamental scientific and methodological training of students, which does not allow to fully realize the scientific potential in the professional activities of a specialist. The reason for this contradiction lies in the lack of study time to consider the methodology of teaching each topic of the subject within the framework of the corresponding university course, and in the absence of a methodological orientation of courses covering the basics of science. To resolve the contradiction that has arisen, it is necessary to combine in the educational process the special scientific and methodological knowledge and skills of future specialists.

When studying the topic „Amino acids“, it is necessary to remember 8 essential amino acids that cannot be synthesized in the human body and therefore must be supplied with food. These are valine, isoleucine, leucine, lysine, methionine, phenylalanine, threonine and tryptophan. As work experience shows, these amino acids are easy with the help of the phrase: „Vano invented a watering can, Liza a broom, Felo cracks three times“, according to the first three letters from the name of the corresponding amino acids. When considering the nomenclature of amino acids, it must be remembered that proteins are built from L-amino acids. From the point of view of the absolute R,S-stereochemical nomenclature, the side radical always has a lower precedence than the carboxyl and amino groups, all L-amino acids have the S-configuration at the α -atom. It is easy to remember which of the forms S or R are right- or left-handed, given the spelling of these letter designations 9. S – we start writing from top to bottom, moving counterclockwise, which means these are left-handed connections; R – we begin to write, moving clockwise, therefore, these are dextrorotatory joints (Fig. 1).

S R

Fig. 1. Mnemonic for remembering the configuration of isomers

When studying the topic „Nucleic acids“, confusion is possible in the complementarity of nitrogenous bases (Fig. 2)

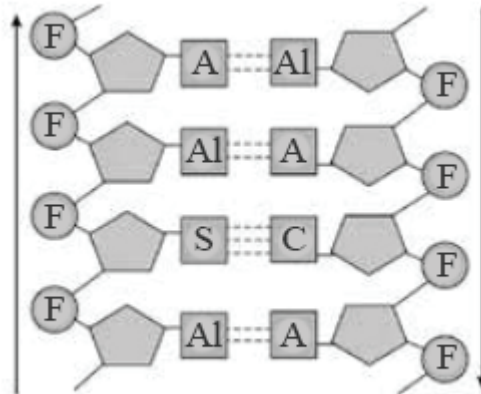

Fig. 2. Complementarity of nitrogenous bases

You can give them different phrases (the more ridiculous, the better). For example, the G-C and A-T pairs stand for Silly Chicken and Anxious Alligator, or Blue Heron and Scarlet Tulip. The hard part of the class is writing metabolic processes in formulas. For example, when studying the Krebs cycle, it is necessary to remember the following sequence of reactions (Fig. 3).

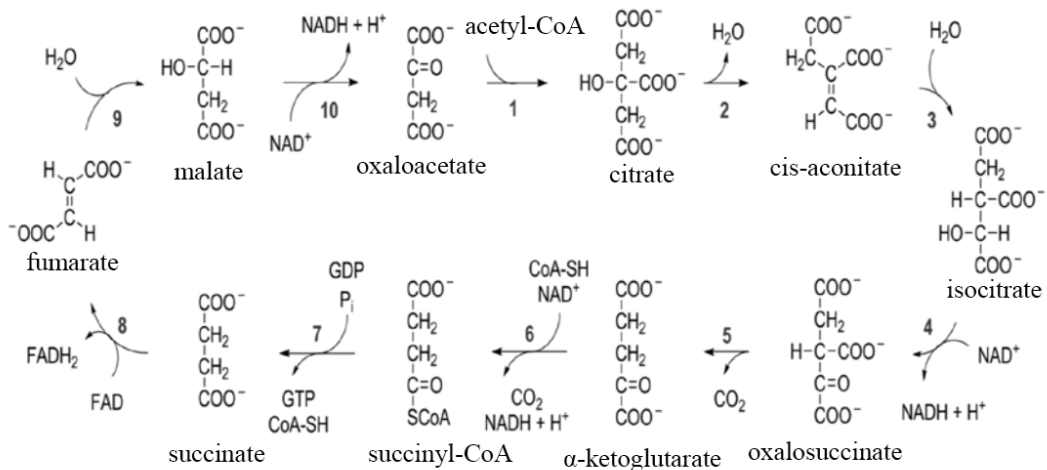

Fig. 3. Krebs cycle

However, the cycle is easy to remember with the following mnemonic phrase: „A Whole Pineapple And A Slice Of Soufflé Today Is Actually My Lunch“, which corresponds to the series – citrate, (cis-) aconitate, isocitrate, alpha-ketoglutarate, succinyl-CoA, succinate, fumarate, malate, oxaloacetate. Cis- and trans-isomers are easy to remember in the direction of the lines in the initial letters of their names, written with a double line, symbolizing a double bond (Fig. 4) (in C, substituents or chain continuation on one side, in T – on opposite sides).

Fig. 4. Alpha and beta glucose

If there are difficulties with writing down the cyclic structural formula of α - and β -glucose, then it is easy to remember them, given how we begin to write the corresponding letters of the Greek alphabet. α is the tail at the top, the circle is below, which means the $-OH$ group is below, β is the tail below, the circles are above, which means the $-OH$ group is above (Fig. 5).

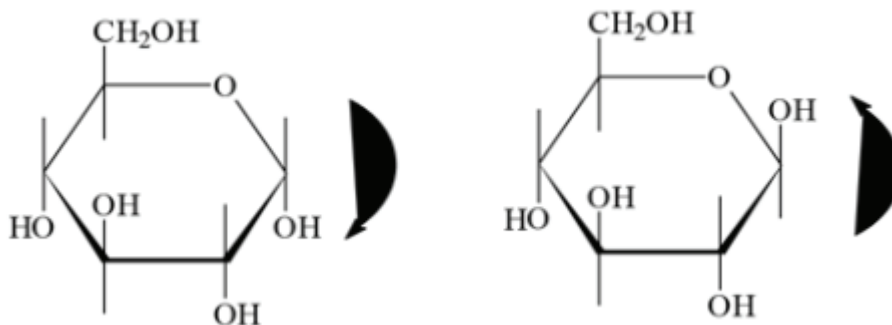

Fig. 5. Alpha and beta glucose

When studying the topic „Lipids“, you can associate the names of fatty acids with the number of carbon atoms to memorize empirical formulas. The formula of stearic acid is $C_{17}H_{35}COOH$ – the words „seventeen“ and „stearic“ begin with the letter „C“. Palmitic acid $C_{16}H_{32}O_2$ – contains sixteen carbon atoms (palmitic, sixteen) 16.

At lectures, students themselves sometimes show a creative approach, forming easily remembered images when writing complex formulas. For example, when studying the topic „Carbohydrate Metabolism“, it is necessary to memorize the UDP-glucose formula (Fig. 6). One of the students noticed that she resembled a peacock, with a tuft, beak, torso on legs and a long tail. Each time, now giving this example to other courses of students, they note the similarity with pleasure and begin to look for similar associations in other formulas.

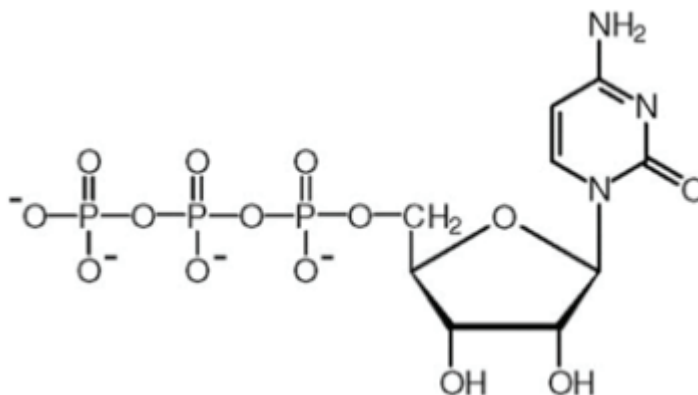

Fig. 6. UDP-glucose

We have accumulated pedagogical experience in conducting student Olympiads in biochemistry. The Olympiad makes it possible to attract a wide range of young people who are interested in biochemistry, identify gifted youth and form human resources for research and professional activities. A month before the start of the full-time round of the Olympiad, students received test tasks that were completed online for a certain time. In the full-time round, the tasks of the theoretical and practical stages were solved, allowing students to show erudition and additional knowledge in the subject. All assignments were original, educational in nature and based on the biochemistry curriculum.

To improve the quality of education, the authors of the article developed and put into practice electronic textbooks on biochemistry, allowing students to learn additional material that was not included in the lecture course, and independently replenish knowledge about the functions, significance and distribution of the main classes of substances in wildlife.

The material presented in the electronic textbook has a theoretical and practical orientation, includes photo and video elements. Students keep in memory: 10% of what they read; 20% of what they hear; 30% of what they see; 50% of what they hear and see, therefore, the developed video workshop expands the possibilities of using visual and

demonstration educational material with the involvement of auditory and emotional memory in the learning process. The ability to see three-dimensional models of the DNA and RNA helix significantly increases the efficiency of material assimilation.

Computer animations and videos are excellent means of visualizing complex molecular processes.

To control the studied material, various forms of tests were developed and introduced into the educational process. Text tasks are especially useful for organizing independent work. They are given fragments of the text, which describe the keywords. Those who have studied the text will be able to fill in the missing word, the rest will have to study the text again – until the text is learned. Instead of a task with the choice of one correct answer from several, in some cases it makes sense to move on to tasks with the choice of several correct answers from a larger number of answers. You can use tasks in a dual form, which allow you to enlarge a proven didactic unit of knowledge.

Materials and methods. At various stages of the study, depending on the tasks to be solved, various methods were used:

- analysis and comparison of programs and textbooks in biochemistry;
- monitoring the educational and methodological activities of students in the process of studying the course of biochemistry;
- interviewing and questioning students in order to find out their opinion or attitude to certain issues of interest;
- analysis of results, processing of received data.

The study was carried out in three stages.

At the first stage (2013 / 2015), the goals and objectives of the study were determined, the analysis of biochemical, pedagogical and methodological literature on the research problem was carried out.

At the second stage (2016/2018), a model of the biochemistry teaching system was formed, methodological approaches to teaching were developed.

At the third stage (2019 / 2021), the influence of the methods used on students' mastering the content of the biochemistry course was studied.

3rd and 4th year students of the specialty „Medical Biochemistry“, 3rd year students of the specialty „Biology“, 2nd and 3rd year students of the specialty „Pharmacy“ and 1st year students of the specialty „Physical Culture“ participated in the testing of didactic techniques and techniques.

Biochemistry is a rather complex subject, which is explained by the large amount of material studied, the abundance of formulas necessary for memorization. For example, one lesson on the topic „Amino acids“ includes the study of at least 20 basic amino acids, for each amino acid it is necessary to memorize 5–7 biochemical reactions, as a result, students must memorize over 100 reactions and metabolisms in just one lesson.

One of the alternative forms of learning is the use of mnemonic techniques to memorize the material. Consider the techniques that can be applied in the study of biochemistry.

We have developed a number of tasks in a dual form: The authors of the theory of the ornithine cycle: A. Braunstein and M. Kritzman, H. Krebs and W. Johnson, D. Watson and F. Crick. In their opinion, this cycle produces: A) starch, B) glycogen, C) carbon dioxide, E) urea development of interest in the subject. Students can use test tasks in preparation for classes, tests and exams in self-control mode. Another area of work with students that goes beyond the regular program is the development and implementation of additional education courses that can ensure active participation in the work of both prepared and unprepared students. We have introduced and successfully implemented the following courses: „Actual Problems and Modern Achievements in Biochemistry“, „Biochemistry of Medicinal and Biologically Active Substances“. The course participants were students of different specialties and courses from the first to the sixth. Additional education courses contribute to the systematization of theoretical knowledge and the improvement of professional skills and abilities, the training of qualified specialists who are capable and ready for independent activity in the field of biochemistry.

Results and discussion. The approbation of various didactic techniques and the use of educational and methodological materials in the study of biochemistry made it possible to conduct a comparative analysis of the degree of mastering biochemical knowledge and skills by students in the control and experimental groups.

The completeness of mastering the knowledge of biochemistry by students was assessed by the results of control points within the framework of the module-rating system, which were carried out after studying two biochemical topics. At the same time, the control and experimental groups of students had approximately the same academic performance, equivalent learning conditions and the volume of the study load.

The content of the biochemistry course was mastered by students at a sufficient level in both the control and experimental groups. But at the same time, the results of the evaluation of control points, on average, in groups where didactic techniques were used in the classroom and educational and methodological materials were used, exceeded the results in groups where classes were conducted in the traditional form. So, the average score in the experimental groups was 4.00 points, and in the groups with the traditional form of training – 3.75 points.

At the end of the semester, after studying the course of biochemistry, students are asked to conduct a questionnaire to identify difficult and interesting ways of learning. Of the students surveyed, for approximately 50% of people, the most difficult way of learning was problem solving. The most interesting, according to the students surveyed, were active forms of learning (36%) and test tasks (29%) requiring elements of creativity. The

study of lecture materials was considered a more interesting way of learning by 27% of students, and the study of textbook materials by only 8% of students.

It is advisable to use mnemonic techniques when studying the elements of biochemistry that require „memorization“ of the material, since such memorization methods allow you to create vivid images for concepts and definitions in your imagination. In the course of interviewing students from the control groups who completed the course of biological chemistry, 85% of the students surveyed expressed the opinion that the use of mnemonic techniques contributed to easier understanding and better memorization of the subject.

A survey of participants in Biochemistry Olympiads shows that this event is remembered by all participants, including jury members, as a good, kind, interesting, bright, fun and educational event. This improves the quality of education and makes the life of the student body and teaching staff more interesting and varied.

It is advisable to use adaptive testing, the essence of which is that when answering a task of an average level of difficulty, the test person receives a task of a higher level, and, conversely, with an unsatisfactory answer, a task of a lower level of difficulty is provided. The use of this form of knowledge control will reduce the likelihood of a situation in which all the proposed tasks for testing will be complex or simple. In this case, testing will be more objective. The use of tasks that are too difficult can reduce learning motivation, and the use of tasks that are too simple can lead to the fact that almost all students will receive approximately the same scores, and, therefore, the measurement will not take place due to a discrepancy between the level of difficulty of the tasks and the level of preparedness of the students being tested.

In the process of implementing electronic textbooks, students acquire the following skills and abilities: to observe and study the properties of biologically active substances; describe the results of observations; select the necessary equipment for the experiment; perform calculations; present measurement results in the form of tables and graphs; interpret the results of the experiment; draw conclusions; discuss the results of the experiment, participate in the discussion. Many years of experience in using the author's laboratory video practice allows us to conclude that the possibility of using visual demonstration educational material is expanding, involving auditory and emotional memory in the learning process, which contribute to deepening knowledge of biochemistry.

Conducting additional education courses emphasizes the scientific orientation of biochemistry, contributing to the expansion and deepening of students' knowledge in their chosen direction for further professional activities. When analyzing the results of exams in biochemistry for 2016/2017 academic year, it was revealed that students who took additional education courses along with traditional education received higher marks in the exam than students who used only traditional forms of education.

Thus, the use of a variety of teaching methods makes it possible to make the learning process not only interesting for students, but also effective. The effectiveness of training depends on how ready the teacher is for creativity, the ability to reveal the importance of the topic being studied, to build the presentation of the material so that learning does not turn into cramming, but is a process of active search for solving professional problems.

Conclusion. The theoretical significance of the study lies in the fact that the developed methods and materials for teaching biochemistry can be used as the basis for methodological systems for the professionally oriented study of other scientific disciplines. This material is of interest to students, undergraduates, university professors and professional teachers who are interested in the problems of science education, in the system of advanced training, in the training of teachers, in the framework of additional education courses or elective courses and in the preparation of educational and methodological complexes. The practical significance of the work performed is that:

- the developed didactic techniques and teaching materials allow, simultaneously with the assimilation of the biochemical content, to develop the creative abilities of students;
- changing requirements for learning outcomes leads to the need to create means of monitoring and evaluating educational achievements; adaptive testing can become one of the assessment technologies;
- the annual holding of the Biochemistry Olympiad makes it possible to attract a wide range of young people who show an increased interest in biochemistry among students of higher educational institutions of the natural sciences, medical-pharmaceutical and biotechnological fields;
- in the course of the pedagogical experiment, it was proved that the integration of methodological training into the process of teaching biochemistry contributes to an increase in the level of assimilation of biochemical knowledge and skills.

Thus, the use of the proposed active teaching methods contributes, on the one hand, to the formation of knowledge, skills and abilities of students, and on the other hand, to the fact that educational information turns into personal knowledge of students. The presented materials are introduced into the practice of work in the relevant departments of the Zugdidi State Educational University. S. Meskhia at Gori State University.

Literature and Internet resources:

1. Abdullina G. M. Sovremennye podkhody k prepodavaniyu biologicheskoi khimii v meditsinskom vuze (Modern approaches to teaching biological chemistry in medical school) / G. M. Abdullina, N. T. Karyagina, O. A. Knyazeva, I. G. Kulagina, F. Kh. Kamilov. URL: <http://www.sworld.com.ua/simpoz2/172.pdf>
2. Avanesov V. S. Primenenie zadaniy v testovyh obrazovatel'nyh tekhnologiyah (The use of tasks in the test educational technology) // SHkol'nye tekhnologii. 2007. No.

3. Pp. 146–163. 150 Вестник Северо-Кавказского федерального университета. 2018. № 2 (65)

3. Avanesov V. S. Sistema zadaniy v testovoj forme (System tasks in the test form) // Pedagogicheskie izmereniya. 2006. No. 2. 117 p.

4. Aleksandrova E. V. Sistema metodicheskoi podgotovki studentov pedagogicheskogo vuza v protsesse izucheniya kursa biokhimii (The system of methodical training of students of pedagogical higher education institution in the course of studying of a course of biochemistry): Avtoref. dis. ... kand. Ped. nauk, M., 2006, 13 p.

5. Andrusenko S. F. Razrabotka komp'yuternogo laboratornogo praktikuma i vozmozhnost' ego ispol'zovaniya pri izuchenii discipliny „Biologicheskaya himiya“ (Development of computer laboratory practical work and the possibility of its use in the study of discipline „Biological chemistry“) // Materialy IV Mezhdunarodnoj telekonferencii „Problemy i perspektivy sovremennoj mediciny, biologii i ehkologii“ / Sibirskij Gosudarstvennyj Medicinskij Universitet. Tomsk, 2011. URL: <http://tele-conf.ru>.

6. Andrusenko S. F., Biryukova I. V. Ispol'zovanie razlichnyh form testirovaniya pri izuchenii biohimii (The use of different forms of testing in the study of biochemistry) // Vestnik SGU. 2010. Vypusk 67 (2). 232 p. 7.

7. Andrusenko S. F., Denisova E. V. Olimpiada po biologicheskoy himii kak ehlement uchebno-vospitatel'nogo processa (Olympiad of biological chemistry as an element of the educational process) // Materialy sbornika nauchnyh i metodicheskikh statej Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii „M. V. Lomonosov. Vrata v nauku“. M.: Planeta, 2011. 144 pp.

8. Andrusenko S. F., Denisova E. V. Pravila zameny dlya nezamenimyh aminokislot (The replacement rules for essential amino acids) // Vestnik SGU. 2011. Vyp. 72 (1). 260 p.

9. Andrusenko S. F., Denisova E. V. Razrabotka i ispol'zovanie razlichnyh priemov dlya zapominaniya uchebnogo materiala (Development and use of various techniques for memorizing educational material) // Sbornik nauchnyh i metodicheskikh statej Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii po organicheskoy himii. Volgograd: Planeta, 2012. 112 s.

10. Andrusenko S. F. Videopraktikum po biohimii: uchebnik: ehlektronnoe izdanie (Video workshop on biochemistry) / S. F. Andrusenko, E. V. Denisova, M. YU. Kuharuk, V. E. Suprunchuk. Stavropol', 2016. Registracionnoe svidetel'stvo No. 48895 ot 22.05.2017

11. Andrusenko S. F., Denisova E. V., Fil' A. A. i dr. Innovacionnye formy, tekhnologii i metody obucheniya v sisteme obrazovaniya (Innovative forms, technologies and methods of teaching in the education system): monografiya. Saint-Louis, MO: Publishing House „Science & Innovation Center“, 2013. 492 p.

12. Baev L. V. Zadaniya v testovoj forme (Tasks in the test form) // Pedagogicheskie izmereniya. 2006. No. 3. 101 p.
13. Baytusova I. E, Novokhatskaya E. N, Tasbulatova E. M. Active methods of teaching in higher education (Active methods of training at the higher school). URL:http://www.rusnauka.com/32_DWS_2008/Pedagogica/36620.doc.htm
14. Vikepediya. URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Citratnyj_cikl
15. Gromyko M. V., Gritsuk A. I. Non-standard approaches to studying of biochemistry as means of increase in interest in the subject (Non-standard approaches to studying of biochemistry as means of increase in interest in a subject). URL: <http://textarchive.ru/c-2246435-pall.html>
16. Markina I. V. Himicheskaya mnemonika i mnemonicheskaya himiya (Chemical mnemonics and mnemonic chemistry) // Himiya v shkole. 2007. No. 2. Pp. 23–29.
17. Solov'ev R. B. Neskol'ko mnemonicheskikh pravil, Gazeta 1 sentyabrya 2000. Kopylka opyta. No. 37. URL: <http://bio.1september.ru/2000/48/10.htm>
18. Cobkalo ZH. A. Himicheskaya mnemonika (Chemical mnemonics). URL: <http://www.imax.by/>

ლაშა ნარსია

ეკონომიკის დოქტორი, ზსუ ასოცირებული პროფესორი

ინოვაციური მენეჯმენტის დანერგვის
გამოწვევები მცირე საწარმოებში

აბსტრაქტი

ინოვაციური მენეჯმენტის დანერგვა მცირე საწარმოებში ითვლება თანამედროვე ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს წინაპირობად. მიუხედავად იმისა, რომ ინოვაცია უზრუნველყოფს კონკურენტუნარიანობისა და ბაზრის ცვლილებებთან ადაპტაციის შესაძლებლობას, მცირე ბიზნესებს ხშირად აკლდებათ შესაბამისი რესურსები და ცოდნა. სტრატეგიული და სისტემური მიდგომა, სახელმწიფოს მხარდაჭერითა და გარემოს ინტეგრირებული განვითარებით, რაც ინოვაციური პოტენციალის ეფექტიან გამოყენებას უზრუნველყოფს. კვლევაში ხაზგასმულია ინოვაციების როლი, არსებული გამოწვევები და რეკომენდაციები იმპლემენტაციის გასაუმჯობესებლად, რაც ცხადყოფს კომპლექსური მხარდაჭერის აუცილებლობას მცირე საწარმოებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესი, მენარმეობა, კონკურენტუნარიანობა, ინოვაცია, სტრატეგია.

Lasha Narsia

Doctor of Economics, Associate Professor at ZSU

Challenges of Implementing Innovative
Management in Small Enterprises

ABSTRACT

The introduction of innovative management in small enterprises is considered one of the most important prerequisites for modern economic development. Although innovation provides the ability to compete and adapt to market changes, small businesses often

lack the appropriate resources and knowledge. A strategic and systematic approach, with state support and integrated development of the environment, ensures the effective use of innovative potential. The study highlights the role of innovations, existing challenges and recommendations for improving implementation, which shows the need for comprehensive support for small enterprises.

Keywords: *business, entrepreneurship, competitiveness, innovation, strategy.*

ინოვაციური მენეჯმენტის დანერგვა მცირე საწარმოებში წარმოადგენს მნიშვნელოვან პოლიტიკის გამოწვევას, რომლის გადამწყვეტაც მოითხოვს სისტემურ და ინტეგრირებულ მიდგომას. კვლევა მიუთითებს, რომ არსებული დაბრკოლებები დაკავშირებულია როგორც ინფრასტრუქტურულ, ისე კულტურულ საკითხებთან. ინოვაციური პოტენციალის რეალიზება შესაძლებელია მოქნილი სტრუქტურების, სახელმწიფოს მიზანმიმართული მხარდაჭერისა და რეგულაციური გარემოს ოპტიმიზაციის პირობებში. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს დანგრევითი ინოვაციების ხელშეწყობასა და ციფრული უთანასწორობის დაძლევაზე.

ინოვაციური მენეჯმენტის დანერგვა მცირე საწარმოებში დღეს განსაკუთრებულად აქტუალურ თემად იქცა, რადგან ისინი მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ეკონომიკის განვითარებაში და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნაში. თუმცა, მცირე ბიზნესისთვის ამ მენეჯმენტის ეფექტური იმპლემენტაცია გამოწვევებით არის სავსე. ხშირია სიტუაციები, როდესაც კომპანიებს არ აქვთ საკმარისი ფინანსური და ტექნიკური რესურსები ინოვაციების მხარდასაჭერად, რაც ზღუდავს მათ შესაძლებლობებს ახალი იდეების რეალიზაციისთვის.

ინოვაცია მცირე ბიზნესებისთვის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია, რომლის მეშვეობითაც კომპანიები იმოქმედებენ ბაზარზე, ინარჩუნებენ კონკურენტუნარიანობას და განავითარებენ საკუთარ საქმიანობას. თუმცა, ინოვაციის დანერგვა არ არის მარტივი პროცესი და ხშირად სხვადასხვა გამოწვევებთანაა დაკავშირებული.

ამ მხრივ საინტერესოა ქართველი და უცხოელი მკვლევრების მოსაზრებები ინოვაციების დანერგვაზე ბიზნეს სუბიექტებში: მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის საქართველოში ინოვაციების მართვის სისტემური მიდგომა აუცილებელია სტაბილურობისა და კონკურენტუნარიანობის მისაღწევად, სადაც სახელმწიფოს როლი მნიშვნელოვანია;¹ კრისტენსენი გამოყო „disruptive innovation“ (დანგრევითი ინოვაცია) – ტექნოლოგიების ან პროდუქტების ისეთი ცვლილება, რომელიც თავდა-

1 თოლორდავა გ. (2020). „ინოვაციური მენეჯმენტის პრაქტიკა და გამოწვევები საქართველოში“. *ეკონომიკური კვლევები*, ტ.12, #3, გვ. 112-12.

პირველად მცირე ბაზარზე ჩნდება და საბოლოოდ ცვლის არსებულ ინდუსტრიებს. მცირე ბიზნესებს ხშირად უკეთესი შესაძლებლობა აქვთ დანგრევიანი ინოვაციების დანერგვისთვის.¹

სტატიაში განვიხილავთ ინოვაციის დანერგვის ეტაპებს, გამოწვევებს და იმ მეთოდებს, რომლითაც მცირე ბიზნესმა ეს გამოწვევები შესაძლოა გადალახოს. კონკრეტულად კი: მცირე საწარმოების გამოცდილების და გამოწვევების შეფასება ინოვაციური მენეჯმენტის დანერგვის პროცესში; კონკრეტული რეკომენდაციების ფორმირება მცირე ბიზნესის მხარდასაჭერად.

თანამედროვე პირობებში ცვლილებების სწრაფი ტემპი და ბაზრის მუდმივი არასტაბილურობა ზღუდავს მცირე საწარმოების მოქნილობას, რაც მნიშვნელოვან პრობლემას უქმნის ინოვაციური სტრატეგიების დროულად დანერგვას. ხშირად მცირე ბიზნესებს აკლია შესაბამისი ცოდნა და გამოცდილება ინოვაციური მენეჯმენტის სფეროში, რაც კიდევ უფრო ამძიმებს სიტუაციას. ასევე, მნიშვნელოვანია ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვა, რომელიც ხშირ შემთხვევაში შეზღუდულია, შესაბამისი ინფრასტრუქტურის და კომპეტენციების არარსებობის გამო.

კულტურული ფაქტორიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობს, ბევრი მცირე საწარმო არ არის მზად ცვლილებების მისაღებად და ინოვაციების ნახალისებისთვის, რაც აფერხებს შემოქმედებითობის განვითარებას და ახალი იდეების მიღებას. ამ პრობლემებს ემატება ადმინისტრაციული ბარიერები და რეგულაციების სირთულეები, რომლებიც კიდევ უფრო ამძიმებს ინოვაციური პროცესის მართვას. საბოლოოდ, ეს გამოწვევები აძლევს იმის სიგნალს, რომ მცირე საწარმოებისთვის ინოვაციური მენეჯმენტის დანერგვა მოითხოვს კომპლექსურ და მულტიდისციპლინურ მიდგომას, რომელიც მოიცავს ცოდნის ამალგებას, ფინანსურ მხარდაჭერას, ტექნოლოგიურ განვითარებას და ორგანიზაციულ კულტურაში ცვლილებებს, რათა მათ შეძლონ გრძელვადიანი წარმატების მიღწევა, კონკურენტუნარიანობის მოპოვება და შენარჩუნება.

ინოვაციური მენეჯმენტის დანერგვის გამოწვევები მცირე ბიზნესში მოითხოვს სისტემურ და ეტაპობრივ მიდგომას, რომელიც თითოეული პრობლემას კონკრეტული ქმედებებით უპასუხებს.

განვითარებულ ქვეყნებში მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ-ის) ნამატის 75-100% სწორედ ინოვაციებზე მოდის, რაც სახელმწიფოს ინოვაციური ეკონომიკის განვითარების აუცილებლობაზე მეტყველებს.²

ინოვაციის დანერგვა მნიშვნელოვანია მცირე ბიზნესებისთვის, რომლებიც მკაცრი კონკურენციის წინაშე დგანან. მცირე ბიზნესების თითქმის 70% ვერ ახერხებს ახა-

1 Christensen, C. M. (1997). *The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail*. Harvard Business Review Press.

2 ირაკლი ჯანგველაძე, „ინოვაციური ეკონომიკის საფუძვლები“ გამომცემლობა „უნივერსალი“ თბილისი, 2021, გვ. 11

ლი იდეების ადაპტირებას შესაბამისი უნარის არარსებობის გამო. თქვენ მუდმივად უნდა ეძებოთ გზები თქვენი შეთავაზებების, მარკეტინგული სტრატეგიებისა და ოპერაციული მეთოდების ინოვაციისთვის.¹

პირველ რიგში, ცოდნის და უნარ-ჩვევების ამაღლება აუცილებელია. მცირე სანარმოს მენეჯერებსა და თანამშრომლებს უნდა ჰქონდეთ წვდომა შესაბამის ტრენინგებზე და განათლებაზე ინოვაციების მართვის საკითხებში. ამისთვის არსებობს როგორც ონლაინ კურსები, ისე ადგილობრივი სახელმწიფო და კერძო სექტორის ორგანიზებული პროგრამები. ეს არა მხოლოდ ახალ ცოდნას აძლევს, არამედ ეხმარება ორგანიზაციებს შექმნან ინოვაციური კულტურა, სადაც თანამშრომლები თავისუფლად აზიარებენ იდეებს და იღებენ მონაწილეობას ახალი პროექტების განვითარებაში.

მეორე, ფინანსური მხარდაჭერის მოძიება და მიზანმიმართული რესურსების მობილიზაცია ძალიან მნიშვნელოვანია. მცირე ბიზნესისთვის ხელსაყრელი იქნება გრანტების, სუბსიდიების და ინვესტიციების მოძიება, რაც საშუალებას მისცემს ინოვაციური იდეების რეალიზაციისთვის საჭირო დაბალანსებული ბიუჯეტი შექმნას. ამ პროცესში შეიძლება დაეყრდნოს სახელმწიფო პროგრამებს, საერთაშორისო დონორ ორგანიზაციებსა და ადგილობრივ ბიზნეს ასოციაციებს.

ტექნოლოგიების აქტიური დანერგვა და ციფრული ტრანსფორმაცია უნდა იყოს ინოვაციური მენეჯმენტის ერთ-ერთი მთავარი სტრატეგია. მცირე სანარმოსთვის მნიშვნელოვანია, ადაპტირდეს თანამედროვე ციფრულ ინსტრუმენტებს და სისტემებს, რომლებიც აუმჯობესებენ მარკეტინგს, გაყიდვებს, პროცესების მართვასა და მომხმარებელთან კომუნიკაციას. აქ საჭიროა პირველ რიგში მცირე ექსპერიმენტები, რომლებიც ხელს შეუწყობენ სწრაფი შედეგების მიღების პროცესს.

საზოგადოებრივი და პროფესიული ქსელების გაძლიერებაც მნიშვნელოვანია. ბიზნესმა უნდა განავითაროს პარტნიორული ურთიერთობები სხვა მცირე სანარმოსთან, ექსპერტებთან და საინვესტიციო ორგანიზაციებთან. ქსელები ზრდის ცოდნის და რესურსების წვდომას და უწყობს ხელს ინოვაციური იდეების გაცვლას.

უმნიშვნელოვანესი ეტაპია ორგანიზაციული კულტურის გარდაქმნა. უნდა შეიქმნას ისეთი სამუშაო გარემო, სადაც ინოვაცია წახალისებული იქნება, შეცდომების დაშვება არ იქნება კატასტროფული, ხოლო გუნდში ღია კომუნიკაცია და თანამშრომლობა გამართული. ამისათვის მენეჯერებმა უნდა მისცენ თანამშრომლებს სტიმულები და მხარდაჭერი გარემო, რაც ზრდის ჩართულობას და ინოვაციური ინიციატივების რეალიზაციის სურვილს.

ასევე მნიშვნელოვანია სახელმწიფო პროგრამა-საქართველოს ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტოს მცირე სანარმოების ინოვაციების მხარდაჭერის მიმართულებით, რომელიც მოიცავს: ინოვაციების და ტექნოლოგიების განვითარებისთვის საჭირო ეკოსისტემის ფორმირებას, ცოდნისა და ინოვაციის კომერციალიზაციის ხელშეწყობას, ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების გამოყენების სტიმულირებას ეკო-

1 <https://new-startups.com/innovation-in-small-business/>. May 31, 2025

ნომიკის ყველა დარგში, ინოვაციების და მაღალტექნოლოგიური პროდუქტების ექსპორტის ზრდისთვის საჭირო გარემოს შექმნას. **GITA ; FABLAB:**¹

GITA -ახორციელებს სტარტაპების დაფინანსებისა და ბიზნესის განვითარებისკენ მიმართულ სხვადასხვა პროგრამებს, ასევე სტუდენტებსა და სკოლის მოსწავლეებს სხვადასხვა ტიპის საგანმანათლებლო-შემეცნებით პროექტებს სთავაზობს.

ინოვაციების სააგენტო დაინტერესებულ პირებს სხვადასხვა უფასო მომსახურებას სთავაზობს. სააგენტო ტექნოპარკთან ერთად მოიცავს როგორც საერთო სამუშაო სივრცეს, ასევე სამრეწველო ინოვაციების უნივერსალურ ლაბორატორიას **FABLAB**-ს, საკონფერენციო დარბაზს, შეხვედრების ოთახებსა და სარეკრეაციო ზონას.

ტექნოპარკები რეგიონებში. თბილისის გარდა ტექნოპარკებსა და ინოვაციურ ცენტრებს შეხვედებით ზუგდიდში, თელავში, ახმეტასა და რუხში. უახლოეს მომავალში ტექნოპარკები გაიხსნება ბათუმში, კასპსა და გურჯაანში. რეგიონებში ინოვაციების ცენტრებისა და ტექნოპარკების გახსნის მიზანია, დაეხმაროს ადგილობრივ მოსახლეობას, კერძო კომპანიებსა და ადგილობრივ მთავრობას მიიღონ ცოდნა, როგორც ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სფეროში, ისე მენარმეობის მიმართულებით.

საერთო სამუშაო სივრცე – **Co-working**. ინოვაციების სააგენტო სტარტაპებს უფასოდ სთავაზობს საერთო სამუშაო სივრცეს, ე.წ. **co-working**-ს. საერთო სამუშაო სივრცე არის უნიკალური ადგილი მოტივირებული, აქტიური და სიახლეების მოყვარული ადამიანებისთვის.

მიუხედავად მხარდაჭერის პროგრამების, მნიშვნელოვანია გამოწვევები, რომელიც მცირე ბიზნეს ხვდება ინოვაციების დანერგვის პროცესში:

- 1. ფინანსური რესურსების ნაკლებობა**-ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევაა. ინოვაციის დანერგვა ხშირად მოითხოვს დიდ ინვესტიციებს, რომელთა მოზიდვა შეიძლება საკმაოდ რთული იყოს მცირე კომპანიებისთვის, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როცა არ არსებობს გარანტია იმის, რომ ინვესტიცია წარმატებულად დაბრუნდება;
- 2. განსაკუთრებული ცოდნისა და კვალიფიციური პერსონალის ნაკლებობა**-მცირე ბიზნესებში ხშირად არ არის საკმარისი რაოდენობის გამოცდილი თანამშრომლები ან ტექნიკური გუნდი, რომელიც განახორციელებს ინოვაციურ იდეებს. ამან შეიძლება მნიშვნელოვნად გაართულოს ინოვაციური იდეების პრაქტიკაში განხორციელება;
- 3. მომხმარებლის არასწორი მიღება**-მომხმარებლის რეაქციები მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ინოვაციის წარმატებაში. ხშირად, ინოვაციური პროდუქტის ან სერვისის გამარტივება შეიძლება ვერ მოხდეს ისე, როგორც ის მომხმარებლებისთვის მიიღება. მომხმარებელთა ფიქრები და ადაპტაციის დონე შეიძლება იყოს საკმაოდ დაბალი, რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს ინოვაციის ეფექტს;
- 4. კულტურული წინააღმდეგობა**-ინოვაცია შესაძლოა დამყარებული იყოს ცვლილებებზე, რაც გავლენას ახდენს ორგანიზაციის კულტურასა და საქმიანობაზე. თანამშრომლები შეიძლება არ იყვნენ

1 <https://www.economy.ge/?page=services&s=74>

მზად ახალი იდეების და მიდგომების მისაღებად; **5. რეგულაციები და კანონმდებლობა**-ინოვაციური იდეები შეიძლება გამწვავდეს კანონმდებლობითა და რეგულაციებით. ნებისმიერი ახალი პროდუქტი ან ტექნოლოგია შეიძლება რეგულირდებოდეს მთავრობის მხრიდან, რაც დამატებით შეზღუდვებს და დროის დაკარგვას იწვევს.

იბადება კითხვა -როგორ დავძლიოთ გამოწვევები? კითხვაზე პასუხის გასაცემად საჭიროდ მიგვაჩნია შემდეგი ქმედებების განხორციელება.

გრძელვადიანი ხედვა: საჭიროა, რომ კომპანიამ მიმართოს გრძელვადიან გეგმებს, რათა ფინანსური რესურსები სწორად მოხიზდეს და პროექტები გრძელვადიან პერსპექტივაში განხორციელდეს.

პარტნიორობა და კონსულტაციები: სხვა კომპანიებთან და ექსპერტებთან პარტნიორობა შეიძლება დაეხმაროს პრობლემების გადაჭრაში. მაგალითად, კავშირები სამეცნიერო ინსტიტუტებთან ან სხვა ინოვაციურ კომპანიებთან გახანგრძლივებს შესაძლებლობებს.

მომხმარებლის ჩართულობა: მუდმივი კავშირი მომხმარებლებთან და მათი ხედვების აღება არსებითად გაზრდის შანსს, რომ ინოვაცია წარმატებული იყოს.

ტექნოლოგიური და კულტურული ადაპტაცია: ტექნოლოგიების სწორი არჩევა და კულტურულად მომზადებული გუნდის შექმნა უზრუნველყოფს ინოვაციის სრულად წარმატებულ დანერგვას.

ინოვაციის მამოძრავებელი ძალები: თანამედროვე ინტერპრეტაცია ინოვაცია თანამედროვე ბიზნეს გარემოში წარმოადგენს გადამწყვეტ ფაქტორს კომპანიის წარმატებისთვის და კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნებისთვის. მისი მამოძრავებელი ძალები ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა – შიდა და გარე.

შიდა მამოძრავებელი ძალები მოიცავს კომპანიის შინაგანი რესურსებს და კულტურას, რომლებიც ქმნიან ინოვაციური პროცესების საფუძველს. მათ შორის განსაკუთრებული როლი ენიჭება: კორპორაციულ კულტურას, რომელიც უწყობს ხელს ექსპერიმენტებს; ლიდერშიპს და მენეჯმენტს, რომლებიც ინოვაციების მხარდაჭერას უზრუნველყოფენ და სტრატეგიულ პრიორიტეტად აქცევენ მათ; ტექნოლოგიურ ინფრასტრუქტურას და თანამშრომელთა კომპეტენციებს, რომლებიც საშუალებას აძლევენ სწრაფად შეიმუშაონ და დანერგონ ახალი პროდუქტები; ინფორმაციის თავისუფალ ცვლას და თანამშრომლობას, რაც ამცირებს ინოვაციური იდეების დაბრკოლებას.

გარე მამოძრავებელი ძალები ემყარება ბიზნეს გარემოს ფაქტორებს, რომლებიც უშუალოდ ზეგავლენას ახდენენ კომპანიების ინოვაციურ პროცესებზე: ბაზრის მოთხოვნები და მომხმარებლის მოთხოვნილებების სწრაფი ცვლილებები, რომლებიც წაახალისებენ ინოვაციურ შეთავაზებებს; კონკურენცია და გლობალური ბაზრის დინამიკა, რომელიც ითხოვს მუდმივ განახლებასა და ადაპტირებას; ტექნოლოგიური განვითარების ტრენდები, როგორცაა ციფრული ტრანსფორმაცია, ხელოვნური ინტელექტი, რომლებიც ქმნიან ახალ შესაძლებლობებს და ბაზრის სტრუქტურებს; კა-

ნონმდებლობა და რეგულაციები, რომლებიც განსაზღვრავენ სტანდარტებს და ზოგჯერ ინოვაციების მიმართულულებასაც.

გარე და შიდა მამოძრავებელი ძალების ეფექტური მართვა წარმოადგენს ინოვაციური სტრატეგიის არსს, რომელიც კომპანიებს ეხმარება სწრაფად ადაპტირდნენ და შეძლონ კონკურენტული უპირატესობის შენარჩუნება.

მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ბიზნეს გეგმის როლის გამოყოფა ინოვაციებში მცირე ბიზნესისთვის. ბიზნეს გეგმა არის ინოვაციების მართვის საფუძველი, რომელიც აერთიანებს სტრატეგიას, რესურსების მართვას და რისკების კონტროლს, რაც მცირე ბიზნესს აძლევს ხელს რომ მიზანმიმართულად და წარმატებით განახორციელოს ინოვაციური პროექტები და მოიპოვოს კონკურენტული უპირატესობა ბაზარზე. ბიზნეს გეგმა ქმნის მკაფიო ხედვას და დეტალურ სტრატეგიას, თუ როგორ უნდა განხორციელდეს ინოვაციები, რა იდეები უნდა წამოვიდეს, როგორ მოხდეს მათი ტესტირება და დანერგვა, რა რესურსები და დრო სჭირდება მათ განხორციელებას.

რესურსების ეფექტური მართვა: გეგმა უზრუნველყოფს ფინანსური, ადამიანური და ტექნიკური რესურსების სწორ განაწილებას ინოვაციური პროექტებისათვის, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მცირე ბიზნესში, სადაც რესურსები შეზღუდულია.

დროული და მიზანმიმართული გადაწყვეტილებები: ბიზნეს გეგმა ეხმარება გააზრებულად და დროულად მიიღო გადაწყვეტილებები ცვლილებების და ბაზრის მოთხოვნების მიხედვით, რაც ინოვაციების წარმატებისთვის კრიტიკულად მნიშვნელოვანია.

-მიმზიდველობა ინვესტორებისათვის: ზუსტი და არგუმენტირებული ბიზნეს გეგმა აძლევს შანსს მოიზიდოს ინვესტიციები, გრანტები და სხვა სახის მხარდაჭერა ინოვაციების განხორციელებისთვის.

-შიდა გუნდის მობილიზაცია: გეგმა ნათლად აჩვენებს ბიზნესის მიზნებსა და ქმედებების გეგმას, რაც მობილიზებას უკეთებს გუნდის წევრებს, ზრდის მათ ჩართულობას და პასუხისმგებლობას ინოვაციური იდეების განსახორციელებლად.

-სწორი რისკების მენეჯმენტი: ბიზნეს გეგმა ითვალისწინებს შესაძლებელ რისკებს და ხსნის გზებს მათი მართვისა და შემცირებისათვის, რაც მცირე ბიზნესისთვის ძალიან მნიშვნელოვანია წინასწარ მომზადებული ქმედებების განსახორციელებლად.

ვფიქრობთ ზემოთ მოცემული მიდგომებით სადაო არაა ბიზნეს გეგმის სასიცოცხლო მნიშვნელობა მცირე ბიზნესების მხარდასაჭერად, რაც ხშირად სამუხაზროდ სადაო ხდება ბიზნეს სუბიექტების მიერ.

შეიძლება ითქვას რომ საერთო ჯამში საქართველოს მცირე ბიზნეს სექტორი, თავისი სტრუქტურითა და მასშტაბებით, მოქნილ და სწრაფად ადაპტირებად პლატფორმას ქმნის ინოვაციური განვითარებისათვის. არსებული ეკონომიკური გარემო, ტექნოლოგიური პროგრესი, განათლებისა და საერთაშორისო კავშირების გაფართო-

ება ქმნის რეალურ შესაძლებლობებს, რომ მცირე მენარმეობა გარდაიქმნას ინოვაციური ეკონომიკის მნიშვნელოვან მამოძრავებელ ძალად;

ტექნოლოგიური ტრანსფორმაცია და დიגיტალიზაცია. ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვა წარმოადგენს ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებას მცირე ბიზნესის ინოვაციური განვითარებისათვის. ონლაინ პლატფორმების გამოყენება, ელ-კომერცია, ციფრული მარკეტინგი, ხელოვნური ინტელექტისა და ავტომატიზაციის ელემენტების ინტეგრირება მცირე და საშუალო საწარმოებს აძლევს შესაძლებლობას, კონკურენტუნარიანობა გაზარდონ შიდა და გარე ბაზრებზე.

სტარტაპ ეკოსისტემის გაძლიერება. ბოლო წლებში საქართველოში შეინიშნება სტარტაპ ეკოსისტემის განვითარება, რომელსაც მხარს უჭერენ როგორც სახელმწიფო ინსტიტუტები (მაგ. ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო – GITA), ასევე კერძო ინვესტორები და საერთაშორისო ორგანიზაციები. მცირე ბიზნესის ჩართვა ამ ეკოსისტემაში საშუალებას აძლევს მას დააფუძნოს ინოვაციებზე დაფუძნებული მოდელები — მაგალითად, აგროტექნოლოგიები, მწვანე ენერჯია, ბიოპროდუქცია და სხვა.

განათლება და ცოდნის ეკონომიკა. ახალგაზრდა მენარმეების ზრდა, ბიზნესის მართვისა და ტექნოლოგიური უნარების გაუმჯობესება ქმნის მყარ საფუძველს ინოვაციისთვის. ქართულ უნივერსიტეტებში და საგანმანათლებლო პროგრამებში ინოვაციური მენარმეობის მიმართულებების გაძლიერება (მაგ., ტექნოპარკებთან თანამშრომლობა, ჰაკათონები, აქსელერატორები) სტიმულს აძლევს ახალი იდეების კომერციალიზაციას.

მდგრადი და მწვანე ინოვაციები. გლობალური კლიმატური გამოწვევების ფონზე გაიზარდა ინტერესი ეკოლოგიურად პასუხისმგებლობიანი ბიზნესების მიმართ. მცირე მენარმეობას აქვს პოტენციალი გაავითაროს ინოვაციური პროდუქტი და სერვისი ენერგოეფექტურობის, ნარჩენების გადამუშავების, ორგანული წარმოების და ცირკულარული ეკონომიკის მიმართულებით.

რეგიონული ინკლუზია და ლოკალური ინოვაციები. ინოვაცია მხოლოდ ტექნოლოგიებში არ გამოიხატება — ეს შეიძლება იყოს ადგილობრივი ტრადიციების თანამედროვე ხედვით გადამუშავება (მაგ., ხელნაკეთები, პლუს ციფრული გაყიდვები, ტურიზმის ახალი ფორმატები, სოფლის მეურნეობის ციფრული მართვა). ამ მხრივ, მცირე ბიზნესს რეგიონებში აქვს უნიკალური რესურსები, რომელთა სწორად გამოყენებაც საჭიროებს ცოდნას, მხარდაჭერასა და ბაზარზე წვდომას.

ინოვაცია დღესდღეობით მცირე ბიზნესისთვის არა უბრალოდ დამატებითი ბერკეტი, არამედ სასიცოცხლო აუცილებლობაა. სწრაფად და მუდმივად ცვალებადი ეკონომიკური და ტექნოლოგიური გარემოს პირობებში, მცირე კომპანიები ხშირად მასშტაბის შეზღუდვების გამო ვერ სარგებლობენ ისეთივე რესურსებით, როგორც მსხვილი ორგანიზაციები, ამიტომ ინოვაცია მათთვის საშუალება ხდება, შეინარჩუნონ კონკურენტუნარიანობა და განვითარდნენ.

მცირე ბიზნესს უწევს მუდმივი ადაპტაცია და ახალი, შემოქმედებითი მიდგომების დანერგვა როგორც პროდუქტის, ისე მომსახურების სფეროში, რათა გამოირჩეოდეს ბაზარზე და მიიზიდოს ახალი მომხმარებელი. ამის მისაღწევად აუცილებელია ინოვაციების მართვის სისტემატური, სტრუქტურირებული და მიზანმიმართული მიდგომა, რომელიც არა მხოლოდ შიდა რესურსებზე და შესაძლებლობებზე იქნება დამოკიდებული, არამედ ბაზრის მოთხოვნებზე და გარე ფაქტორებზე, როგორცაა ტექნოლოგიური ცვლილებები, მომხმარებელთა ახალი მოთხოვნები და კონკურენციის დონე.

მიუხედავად იმისა, რომ მცირე ბიზნესისთვის ინოვაციის დანერგვა შეიძლება შთამბეჭდავი სირთულეები და დაბრკოლებები წარმოადგენდეს — მაგალითად, შეზღუდული ფინანსური და ადამიანური რესურსები, გაურკვეველობა და ბაზრის გაუმჭირვალობა — სწორედ ამ გამოწვევების გადალახვა და ეფექტიანი სტრატეგიის შექმნა უზრუნველყოფს მის წარმატებას. ინოვაციური მიდგომა მცირე ბიზნესს არა მხოლოდ საშუალებას აძლევს სწრაფად მოერგოს ცვლილებებს, არამედ უკეთ გამოიყენოს არსებული შესაძლებლობები, მათ შორის თანამშრომლობა სხვა ბიზნესებთან, ახალი ტექნოლოგიების გამოყენება და ახალი ბაზრების ათვისება.

სწორი ინოვაციური სტრატეგიის დანერგვით მცირე ბიზნესი ზრდის საკუთარ პროდუქტიულობას, აუმჯობესებს მომსახურების ხარისხს და ამაღლებს მომხმარებელთა კმაყოფილებას, რაც საბოლოო ჯამში იწვევს სტაბილურ შემოსავალს და გრძელვადიან წარმატებას. ინოვაციის მენეჯმენტის პროცესების ეფექტური ორგანიზება მცირე ბიზნესს ეხმარება დაარეგულიროს რესურსების გამოყენება, დააჩქაროს გადაწყვეტილების მიღების პროცესები და დააკონკრეტოს განვითარების გზები. ამით ინოვაცია იქცევა არა მხოლოდ განვითარების ინსტრუმენტად, არამედ მცირე ბიზნესის მდგრადობისა და ზრდის გარანტიად. ამდენად, მცირე ბიზნესისთვის ინოვაციური სტრატეგიის დაგეგმვა და განხორციელება არის უპრეცედენტოდ მნიშვნელოვანი. ეს არის ის საფუძველი, რომელიც ბიზნესს დიდებისა და წარმატებისკენ გზას უხსნის. სწორედ ამიტომ, მცირე ბიზნესში ინოვაციის აქტიური დანერგვა და ეფექტური მენეჯმენტი წარმოადგენს არსებით ფაქტორს ორგანიზაციის მომავლისთვის.

ინოვაციური განვითარების პერსპექტივა საქართველოში მცირე ბიზნესისთვის რეალურია, მაგრამ მის წარმატებით რეალიზებას სჭირდება: გრძელვადიანი და სტრატეგიული სახელმწიფო პოლიტიკა; განათლებაზე დაფუძნებული კადრების მომზადება; ფინანსური და საკონსულტაციო რესურსების ხელმისაწვდომობა; საერთაშორისო კავშირების გაძლიერება და საუკეთესო პრაქტიკის ინტეგრირება.

სწორად მართული ინოვაციური მცირე ბიზნესი არა მხოლოდ ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი ინსტრუმენტია, არამედ ის არის ცოდნაზე დაფუძნებული მომავლის საფუძველი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

თოლორდავა, გ., „ინოვაციური მენეჯმენტის პრაქტიკა და გამოწვევები საქართველოში“. *ეკონომიკური კვლევები*, ტ.12, #3, 2020.

ჯანგველაძე, ი., ინოვაციური ეკონომიკის საფუძვლები, გამომცემლობა „უნივერსალი“ თბილისი, 2021.

Christensen, C. M. *The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail*. Harvard Business Review Press. 1997.

<https://www.economy.ge/?page=services&s=74>

<https://new-startups.com/innovation-in-small-business/>. May 31, 2025

მთლიანი შიდა პროდუქტი და მისი ხელმისაწვდომობისკენ მიმართული პოლიტიკა: თეორიული ასპექტები

აბსტრაქტი

კვლევის მიზანს წარმოადგენს მთლიანი შიდა პროდუქტის, როგორც მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის უკეთ გამოყენების მნიშვნელობა ცხოვრების დონის შესაფასებლად, თუ რამდენადაა პროპორციული მისი ზრდა საზოგადოების უმრავლესობის კეთილდღეობასთან. მასში ნაჩვენებია, რომ ორი ცვლადი – მშპ და ადამიანების ცხოვრების დონე ხშირად არც თუ იშვიათად სცდება ერთმანეთს და საჭიროა სხვა დეტერმინანტების გათვალისწინება. საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვანია ასევე მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებთან დაკავშირებით აიგოს ხიდი სტატისტიკური ინფორმაციის მწარმოებლებსა და მის მომხმარებლებს შორის.

კვლევის მეთოდად გამოყენებულია ზოგადმეცნიერული, თეორიული და ლოგიკური მსჯელობის მეთოდი, რითაც ვრწმუნდებით, რომ მთლიანი შიდა პროდუქტი, მართალია, ეკონომიკური აქტივობის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია, მაგრამ ქვეყანაში უთანასწორობის ხარისხის ზრდასთან ერთად მისი ხელმისაწვდომობა ნაკლებია.

ეკონომიკური მაჩვენებლების სტატისტიკურ გაზომვასა და საზოგადოებაში მის აღქმას შორის განსხვავებას თავისი მიზეზი აქვს. ჩვენის აზრით, აქ უმთავრესია საზოგადოებაში უთანასწორობის ხარისხი. ამდენად, ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტი არ იძლევა ადამიანების უმეტესი ნაწილის ცხოვრების დონის სწორ შეფასებას. ამიტომაც მასთან ერთად ცხოვრების დონის სხვა ცვლადებიცაა გასათვალისწინებელი და აქ ჩვენის აზრით, უპირველესი მნიშვნელობისაა ქვეყანაში არსებული უთანასწორობის დონე. ამ მიზნით სტატიაში გამოყოფილის ორი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ბერკეტი, როგორიცაა საგადასახადო პოლიტიკა, მინიმალური შემოსავლის გარანტიები/ მინიმალური ხელფასი/. კერძოდ, რეკომენდაციას ვუწვევთ პროგრესულ საგადასახადო სისტემას და მინიმალური ხელფასის არსებობას ქვეყანაში, ვფიქრობთ, რომ ეს არის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი შემოსავლების უთანასწორობის შერბილებისკენ და მაშინ შეიძლება მთლიანი შიდა პროდუქტი როგორც ეკონომიკური აქტივობის მაჩვენებელი, ამავე დროს უფრო რეალურად ასახავდეს მისი ზრდით გამონვეულ კეთილდღეობას. ზემოთ აღნიშნული მიმართულებით ეკონომიკური პოლიტიკის აქცენტები გაზრდის მთლიანი შიდა პროდუქტის, როგორც მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის ხელმისაწვდომობას.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური მაჩვენებლები, შემოსავლების უთანასწორობა, მინიმალური ხელფასი, შემოსავლების გადანაწილება, კეთილდღეობა, საგადასახადო პოლიტიკა.

GROSS DOMESTIC PRODUCT AND POLICIES ENSURING ITS ACCESSIBILITY: THEORETICAL ASPECTS

ABSTRACT

The article „Gross Domestic Product and Policies Ensuring Its Accessibility: Theoretical Aspects“ seeks to highlight the importance of using Gross Domestic Product (GDP) as a macroeconomic indicator for assessing living standards, and to evaluate the extent to which GDP growth corresponds to the welfare of the majority of society. The study demonstrates that these two variables—GDP and living standards—frequently diverge, thus necessitating the consideration of additional determinants. An important task in this regard is to establish a link between the producers of statistical information and its users in relation to macroeconomic indicators.

The research methodologies are general scientific approaches, theoretical analysis, and logical reasoning which confirms that although GDP is a crucial measure of economic activity, its accessibility diminishes alongside rising inequality within a country. The divergence between the statistical measurement of economic indicators and their societal perception has specific causes. In our opinion inequality represents the most significant factor. Therefore, GDP per capita does not provide an accurate reflection of the living standards of most of the population. Accordingly, other variables of living standards must be considered, among which the degree of inequality in society has primary importance.

To this end, the article emphasizes two key economic instruments: tax policy and guarantees of minimum income (minimum wage). In particular, we recommend a progressive taxation system and the establishment of a minimum wage in the country. These instruments are regarded by us as essential tools for mitigating income inequality, thereby allowing GDP, as an indicator of economic activity, to reflect more accurately the welfare associated with its growth. Focusing on economic policy in this direction will enhance the accessibility and relevance of GDP as a macroeconomic indicator.

Keywords: *economic indicators, income inequality, minimum wage, income distribution, welfare, tax policy*

ეკონომიკურ თეორიაში დისკუსიის საგანია ის, თუ რამდენად არის არის მთლიანი შიდა პროდუქტი ცხოვრების დონის სრულყოფილი მაჩვენებელი, რამდენად პროპორციულია ერთ სულ მოსახლეზე მისი ზრდა ადამიანთა უმრავლესობის კეთილდღეობასთან, ან პირიქით. დიდი ხანია ნათელია, რომ მშპ არასაკმარისი მაჩვენებელია ცხოვრების დონის შესაფასებლად. ამდენად, საჭიროა ამ საზომის შესაბამისი გამოყენების უკეთ გაგება. თუ უთანასწორობა სერიოზულად იზრდება ერთ სულ მოსახლეზე საშუალოდ მშპ-ს ზრდასთან შედარებით ადამიანების უმეტესობა შეიძლება უარეს მდგომარეობაში აღმოჩნდეს მიუხედავად იმისა, რომ საშუალო შემოსავალი იზრდება. ხშირად ამ განსხვავებების გამო შერყეულია ოფიციალური სტატისტიკისადმი საზოგადოების ნდობა. აღსანიშნავია, რომ 2008 წელს საფრანგეთის პრეზიდენტმა, რომელიც რეალობის აღსაქმელად ხშირად არასაკმარისად თვლიდა ეკონომიკისა და საზოგადოების შესახებ სტატისტიკურ ინფორმაციას, მოითხოვა კომისიის შექმნა, რომელსაც მიზნად უნდა დაესახა მშპ-ს ალტერნატიული საზომის მიზანშეწონილობა, მისი გაზომვის პრობლემების დადგენა. ასევე იმის განხილვა, თუ რა დამატებითი ინფორმაცია შეიძლებოდა ყოფილიყო საჭირო სოციალური პროგრესისთვის უფრო შესაბამისი ინდიკატორების წარმოებისთვის (1) შესაბამისად, ზემოთ აღნიშნული კომისია წარმოდგენილი იყო სპეციალიზაციის ფართო სპექტრით, დაწყებული ეროვნული აღრიცხვიდან, დამთავრებული კლიმატის ცვლილებებით. ჩატარდა კვლევა სოციალური კაპიტალის, ბედნიერების, ჯანმრთელობის, ფსიქიკური კეთილდღეობის და სხვ შესახებ. აღნიშნული კომისიის მიერ წარმოდგენილი ანგარიში დაიდო მნიშვნელოვანი დოკუმენტის სახით, რომელიც განიხილავს რა მშპ-ს ამ კონტექსტში, რეკომენდაციას იძლევა ცხოვრების ღირებულების რეალურ საზომად გამოყენებულ იქნეს რაიმე ალტერნატიული მაჩვენებელიც.

სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენების სტატისტიკურ გაზომვასა და იმავე საზოგადოებაში ფენომენის აღქმას შორის განსხვავებას შესაძლოა რამდენიმე ახსნა ჰქონდეს. როცა საზოგადოებაში მაღალია უთანასწორობა, მშპ ერთ სულ მოსახლეზე ან რომელიმე სხვა მაჩვენებელიც არ იძლევა იმ სიტუაციის ზუსტ შეფასებას, რომელშიც იმყოფება ადამიანთა უმრავლესობა. მშპ-ს მნიშვნელოვანი ადგილი და როლი ენიჭება მთელი რიგი მაკროეკონომიკური საკითხების გაგებასა თუ ახსნაში, მაგრამ საჭიროა ასევე ამ საზომის შესაბამისი გამოყენების უკეთ გაგება. უბრალოდ, ის ადამიანთა ცხოვრების შეფასებისთვის არასწორად გამოიყენება, თუ მასთან ერთად ცხოვრების დონის სხვა ცვლადები არ არის გათვალისწინებული.

პოლიტიკის შემქმნელებს სჭირდებათ უკეთ გაიგონ, თუ რომელი ინდიკატორია ხელმისაწვდომი და სასარგებლო კეთილდღეობის გაუმჯობესებისა და სოციალური პროგრესის ხელშემწყობი პოლიტიკის განსახორციელებლად. მშპ-ს გაანგარიშებისთვის არსებობს საერთაშორისო სტანდარტები, თუმცა მშპ ძირითადად საბაზრო წარმოებას ზომავს, მაგრამ ხშირად ეკონომიკური კეთილდღეობის საზომადაც განიხილება, ეკონომიკური კეთილდღეობისა და მშპ-ს აღრევამ შეიძლება გამოიწვიოს

არასწორი პოლიტიკური გადაწყვეტილებები. ვინაიდან წმინდა ეროვნული შემოსავალი, რეალური ოჯახების შემოსავალი და მოხმარება უფრო ასახავს ცხოვრების დონეს. ესეც საჭიროებს დაზუსტებას, ვინაიდან საშუალო შემოსავალი, მოხმარება და სიმდიდრე მნიშვნელოვანი სტატისტიკური მონაცემებია, თუმცა არასაკმარისი, ვინაიდან საშუალო შემოსავლის ზრდა შეიძლება არათანაბრად გადანაწილდეს საზოგადოების წევრებს შორის, ამდენად, სრულყოფილი ანალიზისთვის შემოსავლის, სიმდიდრის და მოხმარების საშუალო მაჩვენებლებთან ერთად გვჭირდება მათი გადანაწილების ინდიკატორები. მაგ. ადამიანის განვითარების ინდექსი. რეალური შემოსავალი და რეალური მოხმარება ადამიანების კეთილდღეობის ერთ-ერთი მთავარი განმსაზღვრელი ფაქტორია. სტატისტიკოსებისთვის დიდი გამოწვევაა ხარისხის ცვლილების სწორად ასახვა, მისი არასათანადო შეფასება ინფლაციის მაჩვენებლის არასწორ შეფასებაზე აისახება. თუ პოლიტიკოსებს სურთ გაიგონ რეალურად უკეთესად ცხოვრობენ თუ არა მისი მოქალაქეები, ეროვნული შემოსავლის მაჩვენებლები უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მშპ. შეიძლება დასახელდეს მშპ-ს, როგორც ცხოვრების დონის ინდიკატორის ზოგიერთი ნაკლოვანების მოგვარების რამდენიმე გზა. ჯერ ერთი, მასთან ერთად გასათვალისწინებელია ეროვნულ ანგარიშებში დამკვიდრებული სხვა აგრეგატების გათვალისწინებაც, არასაბაზრო ეკონომიკური აქტივობების შეფასების გაუმჯობესება, ვინაიდან მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი ბაზრების გარეთაც ხდება და ეროვნულ ანგარიშებს მიღმა რჩება. მაგ. საკუთარ სახლში ცხოვრებისგან არ ხდება საბაზრო ტრანსაქცია და არც გადახდა, მაგრამ ეროვნული ანგარიშები ისე აისახება, თითქოს სახლის მესაკუთრეები საკუთარ თავს ქირას უხდიან. ამიტომაც, თუ ორი ადამიანი ერთნაირ ფულად შემოსავალს იღებს, მაგრამ ერთი მათგანი საკუთარ სახლში ცხოვრობს, ხოლო მეორე ქირით, ისინი თანაბარ კეთილდღეობაში ცხოვრობენ. ზოგადად, აღრიცხვის მაჩვენებლები არ უნდა იყოს დამოკიდებული ქვეყნის ინსტიტუციურ მოწყობაზე, მაგ. თუ იგივე სამედიცინო მომსახურებას უზრუნველყოფს ერთ შემთხვევაში საჯარო სექტორი და მეორე შემთხვევაში კერძო სექტორი წარმოების საერთო საზომებზე გავლენას არ უნდა ახდენდეს.

შემოსავლის ნაკადები ცხოვრების დონის მნიშვნელოვანი საზომია, მაგრამ საბოლოოდ უფრო ადამიანების ცხოვრების დონის შესაფასებლად რეალურია მოხმარება და მოხმარების ხელმისაწვდომობა.

ეროვნული შემოსავალი, რომელიც წარმოადგენს დროის გარკვეულ პერიოდში ქვეყანაში წარმოებული ყველა საქონლისა და მომსახურების საბაზრო ჯამურ ღირებულებას, გამოიყენება სხვადასხვა მიზნებისთვის. ძირითადად, ესაა უმთავრესი მახასიათებელი ქვეყნის ეკონომიკის, ეკონომიკური ზრდის ტენდენციების შეფასებისა თუ ანალიზისთვის; ის გამოიყენება სახელმწიფო ბიუჯეტის დაგეგმვაში, რაც უფრო მაღალია ეროვნული შემოსავალი, მით მეტია ბიუჯეტში შემოსულობები და შესაბამისად, რესურსები მთელი რიგი საზოგადოებრივი საჭიროებების დასაფინანსებლად. ის ხელს უწყობს ეკონომიკური პოლიტიკის სხვადასხვა მიმართულებების ფორმირებასა

და მისი ინსტრუმენტების რეალიზებას, სოციალური დაცვის პოლიტიკის დანერგვას სოციალური უთანასწორობის შერბილების მიმართულებით. ეროვნული შემოსავლის ცვლილებები აისახება ისეთ მაკროეკონომიკურ ცვლადებზე, როგორცაა ინფლაცია, უმუშევრობა. მაგალითად, ეროვნულ შემოსავალში ცვლილება გავლენას ახდენს ინფლაციის დონეზე, მისი გაზრდა შეიძლება დაუკავშირდეს ფასების მატებას, ხოლო თუ ეროვნული შემოსავალი მცირდება, შესაძლებელია ადგილი ჰქონდეს უმუშევრობის ზრდას.

ამდენად, ეროვნული შემოსავალი დღეისათვის შესაძლებელია მივიჩნიოთ უმთავრეს ინსტრუმენტად ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკისა და სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის რეგულირებისთვის, მსოფლიოში სხვადასხვა ქვეყნების ეკონომიკის შესადარებლად. თუმცა რეალურია კითხვა – არის თუ არა ეროვნული შემოსავალი ცხოვრების დონის სრულყოფილი მაჩვენებელი? – ეს ასე არ არის, ამიტომაც, თანამედროვე ეკონომიკურ თეორიაში აღიარებულია ცხოვრების ხარისხისა თუ დონის არაერთი ცვლადი როგორცაა სოციალური, ეკონომიკური და ასევე გარემოსდაცვითი პარამეტრები, კერძოდ, ესაა – ჯანმრთელობა, სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა, განათლება, შემოსავალი, სიღარიბის დონე, დასაქმება, სუფთა წყლის ხელმისაწვდომობა, თავისუფალი დრო და სხვ. თუმცა, უფრო რეალურია გაზომვადი/ფიზიკური მახასიათებლები. ზოგადად, მეტი ეროვნული შემოსავალი ერთ სულ მოსახლეზე თითოეული მოქალაქისთვის ასოცირდება მეტ კეთილდღეობასთან. მართალია, ეროვნული შემოსავალი ერთ სულზე მნიშვნელოვანი ეკონომიკური მაჩვენებელია, მაგრამ მხოლოდ ამით ვერ შეფასდება ადამიანის ცხოვრების დონე. მასთან ერთად გასათვალისწინებელია ის, რომ მიუხედავად მაღალი ეროვნული შემოსავლისა შეიძლება ყველა მოქალაქე თანაბრად ვერ სარგებლობდეს ამ რესურსით. ეროვნული შემოსავალი სრულად ვერ აღწერს ადამიანის კეთილდღეობას, რადგან ის მხოლოდ ეკონომიკური აქტივობის მახასიათებელია. მან შეიძლება უჩვენოს, რომ ქვეყანა ეკონომიკურად ძლიერია, მაგრამ თავისთავად არ ნიშნავს იმას, რომ საზოგადოების ყველა წევრს სულ ცოტა მცირედი განსხვავებით მაინც მიუწვდება ხელი ეკონომიკური თუ სოციალური სიკეთისთვის. ამდენად, ეროვნული შემოსავალი, როგორც ეკონომიკური მაჩვენებელი ასახავს ეკონომიკის ეკონომიკის ზოგად ზომას/ მდგომარეობას და არა ცალკეული ადამიანების ცხოვრების რეალურ დონეს, რამდენადაც ის არ ითვალისწინებს შემოსავლების განაწილებას და ასევე სხვა ზემოთაღნიშნულ მახასიათებლებს. ეროვნული შემოსავალი, როგორც მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი სულ უფრო შორდება საზოგადოების თითოეული წევრის კეთილდღეობის მახასიათებელს, თუ მისი უმეტესი ნაწილის კონცენტრაცია ხდება საზოგადოების მცირე ნაწილის ხელში. ეროვნული შემოსავალი მთელი ქვეყნის ეკონომიკურ სიმდიდრეს წარმოადგენს, თუმცა ის არ აფასებს რამდენად ხელმისაწვდომია ის საზოგადოების წევრებისთვის. ეროვნული შემოსავლის, როგორც უფრო რეალური და ჰუმანური მაჩვენებლის რანგში აყვანა უკავშირდება უთანასწორობის პრობლემას, რომლის შეფასებისთვის გამო-

იყენება ჯინის კოეფიციენტი. გარდა ამისა, ევროპულ საბაზრო სისტემაში უმდიდრეს და უღარიბეს ფენებს შორის შემოსავლების განსხვავების საზომად მნიშვნელოვანი ინდიკატორია S80/S20 შეფარდება, სადაც შედარებულია მოსახლეობის უმდიდრესი 20 %-ისა და უღარიბესი 20%-ის საშუალო შემოსავალი. 2023 წლის მონაცემებით, ეს შეფარდება ევროკავშირის ქვეყნებში შეადგენს დაახლოებით 4,5-დან 5,0- მდე, რაც ნიშნავს, რომ უმდიდრესი 20% საშუალოდ 4,5-5.0 ჯერ მეტ შემოსავალს იღებს, ვიდრე უღარიბესი 20%.

მთელ რიგ ქვეყნებში (ფინეთი, შვედეთი) საგადასახადო და სოციალური ტრანსფერების სისტემა განაპირობებს მოსახლეობის დაბალი შემოსავლების შევსებას მძლავრი სოციალური პოლიტიკით, მდგრადი მინიმალური ხელფასის არსებობით, განათლებისა და ჯანმრთელობის ხელმისაწვდომობით და ა.შ. ამიტომაც ასეთ ქვეყნებში ეროვნული შემოსავალი საზოგადოების უმრავლესობის ცხოვრების დონის შესაფასებლად უფრო რეალური მაჩვენებელია.

როგორ შეიძლება ეკონომიკა მოვანყოთ ისე, რომ მშპ და ეროვნული შემოსავლის ცვლილება პროპორციულად ასახავდეს ნებისმიერი ადამიანის ან სულ მცირე მოსახლეობის უმრავლესობის რეალური ცხოვრების დონეს, რომ ის არ იყოს საშუალოდ, თუ ნომინალურად მიღებული მაჩვენებელი. ეს კი აშკარად უკავშირდება საზოგადოებაში შემოსავლების განაწილებისა და გადანაწილების ბერკეტებს, როგორცაა საგადასახადო სისტემა თუ ფისკალური პოლიტიკა, ცვლილებები შრომის კანონმდებლობაში მინიმალური ხელფასის გათვალისწინებით. ცხოვრების დონის ევროპული სტანდარტები, რომელიც შორსაა საზოგადოებაში მდიდარი უმცირესობისა და ღარიბი უმრავლესობის არსებობისგან აგებულია სწორედ შემოსავლების გადანაწილების შესაბამის მოდელზე. ეროვნული შემოსავალი უფრო რეალური გახდება, თუ მასში გათვალისწინებული იქნება სიღარიბის შემცირება და ცხოვრების მაღალი ხარისხი თითოეული ადამიანისთვის. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფოს მხრიდან მოსახლეობის დაბალშემოსავლიანი ჯგუფების მხარდაჭერას, რომელიც გამოიხატება სამუშაო ადგილების შექმნაში, მინიმალური შემოსავლის გარანტიებში/ მინიმალური ხელფასი/, სოციალურ დახმარებებში და სხვ.

აღნიშნულიდან გამოვყოფთ ყველაზე არსებით ეკონომიკურ ბერკეტებს, საგადასახადო სისტემას და მინიმალური შემოსავლის გარანტიებს, როგორც მთლიანი შიდა პროდუქტის ხელმისაწვდომობის გაზრდისკენ მიმართული პოლიტიკის ინსტრუმენტებს. რაც შეეხება საგადასახადო სისტემას, უნდა ითქვას რომ გადასახადები და სამართლიანობა ეკონომიკურ ლიტერატურაში და საზოგადოებრივ პოლიტიკაში ხშირად განხილვის აქტუალური თემაა. ის შეიძლება განხილული იქნეს, როგორც ეროვნული შემოსავლის „გაჭუმანურების“ ერთ-ერთ ბერკეტი. ერთ სულ მოსახლეზე ეროვნული შემოსავალი გადასახადებთან რამდენიმე გზითაა დაკავშირებული. ორივე მათგანი ქვეყნის ფინანსური პოლიტიკის ინდიკატორია. მაღალი გადასახადების დროს მცირდება ხარჯვის სურვილი, რაც თავის მხრივ იმოქმედებს ეკონომიკურ

ზრდაზე. საგადასახადო პოლიტიკა და სწორად აგებული საგადასახადო სისტემა განსაკუთრებულ როლს ასრულებს საბაზრო ეკონომიკაში. ამ მექანიზმს სახელმწიფო იყენებს, როგორც ეკონომიკური რეგულირების მნიშვნელოვან ბერკეტს, ის საშუალებას აძლევს სახელმწიფოს დაგეგმოს, გააკონტროლოს და დაარეგულიროს ყველა დონეზე სუბიექტების შემოსავლები და ხარჯები. საგადასახადო სისტემის ეფექტურობა დაკავშირებულია ოპტიმალურ საგადასახადო პოლიტიკასთან, რომელიც ქმნის შესაბამის ბიზნეს გარემოს. ამავე დროს, საგადასახადო პოლიტიკა სცილდება წმინდა ფინანსურ სფეროს და არის სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი, რომელიც გავლენას ახდენს საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროზე, მათ შორის ძირითად-სოციალურ ასპექტებზე (3).

შემოსავლების გადანაწილება სახელმწიფოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქციაა, მისი მიზანია საზოგადოებაში უთანასწორობის დონის შემცირება, სამომხმარებლო მოთხოვნის გაზრდა და ამ გზით ეკონომიკური თუ სოციალური სტაბილურობის ხელშეწყობა. ამ თვალსაზრისით ჩვენთვის ცნობილი საგადასახადო მოდელები შეიძლება განვიხილოთ ასევე როგორც სოციალურ ბერკეტები. კერძოდ, პროგრესული საგადასახადო სისტემა მიგვაჩნია მნიშვნელოვან სისტემად. მისი მთავარი მახასიათებლებია: რაც მეტია გადასახადი, მით უფრო მეტია საგადასახადო ტვირთი; შესაბამისად, ეს ხელს უწყობს სოციალური უთანასწორობის შემცირებას, რამდენადაც დაბალი შემოსავლის მქონე ოჯახებს უწევთ გადასახადის სახით ნაკლები თანხების გადახდა. აღნიშნული საგადასახადო სისტემა ეკონომიკის სტაბილიზაციის ბერკეტია და ეკონომიკური კრიზისების დროს ის გვევლინება ავტომატური სტაბილიზატორის როლში, რამდენადაც შემოსავლების შემცირებასთან ერთად გადასახადების შემცირებით სამომხმარებლო მოთხოვნა გარკვეულწილად ნარჩუნდება.

ევროპის არა ერთ ქვეყანაში, რომლებიც გამოირჩევიან ცხოვრების მაღალი ხარისხით, გვხვდება პროგრესული საგადასახადო სისტემა. ესენია: შვედეთი, გერმანია, დანია, ნორვეგია და სხვ. ამ ქვეყნებში არსებული მყარი სოციალური დაცვის სისტემა დიდწილად უკავშირდება შესაბამის საგადასახადო მოდელებს. სამართლიანობის ასპექტი უკავშირდება ამა თუ იმ საგადასახადო სისტემებს. საქართველოში საგადასახადო სისტემა პროპორციულია, რაც იმას ნიშნავს, მაღალი და დაბალი შემოსავლის მქონე ერთი და იმავე პროცენტით იხდის გადასახადს, ანუ ძირითადად გადასახადების ფიქსირებული განაკვეთებია, განურჩევლად შემოსავლის ოდენობისა. ეს ითვლება ბიზნესზე ორიენტირებულად, რომ სტიმული მისცეს საზოგადოებაში ბიზნესის კეთებას.

საჭიროა შევუდაროთ ერთმანეთს სტიმულები – ერთი, რომელიც დაკავშირებულია მაღალშემოსავლიანი ბიზნესის მეტ დაბეგვრასთან და მეორეს მხრივ -ხარჯვის სტიმული. დანახარჯი – ეფექტიანობის ანალიზი გულისხმობს განვიხილოთ ზღვრული სარგებლიანობა, რასაც საზოგადოება და ეკონომიკა იღებს ამა თუ იმ საგადასახადო სისტემის არსებობით. სახელმწიფოს შეუძლია ისე დააწესოს გადასახადები,

რომ სულ ცოტა არ შეამციროს მაინც საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობა. როგორც ვიცით, მაღალი შემოსავლის მქონე ადამიანებისთვის ერთსა და იმავე თანხის რაოდენობას უფრო ნაკლები ზღვრული სარგებლიანობა გააჩნია, ვიდრე იგივე თანხას დაბალი შემოსავლის მქონეთათვის. პენსიონერისთვის ერთი ლარი უფრო ღირებულა, ვიდრე მოსახლეობის აქტიური ფენისთვის. ამიტომაც მიგვაჩნია, რომ სამართლიანობასა და ეფექტიანობას შორის პრიორიტეტი უნდა შეირჩეს პირველის სასარგებლოდ, რასაც მეტი შედეგი მოჰყვება გრძელვადიან პერიოდში. შესაბამისად, როდესაც ქვეყანაში მაღალი შემოსავალი უფრო მეტად იბეგრება – ეს მიგვაჩნია არა მხოლოდ უფრო სამართლიანი მიდგომა, არამედ ამასთანავე ეკონომიკურად რაციონალური პოლიტიკა.

2024 წლიდან მსოფლიოში პირადი საგადასახადო გადასახადის შემცირება „კოვიდ-19-ის“ პანდემიის შემდგომდროინდელი ეკონომიკური აღდგენისა და ოჯახების შემოსავლების გაზრდის მხარდაჭერის ინსტრუმენტია. შემოსავლების გადანაწილების მიმართულებით მნიშვნელოვანია საგადასახადო ტვირთის დიფერენცირება სხვადასხვა შემოსავლის მქონე პირებზე. 2024 წლიდან დანიის მთავრობამ ფართომასშტაბიანი საგადასახადო რეფორმა განახორციელა პირადი საშემოსავლო გადასახადის მიმართულებით, რომელთა შორისაა საშუალო შემოსავლის ახალი საგადასახადო განაკვეთის შემოღება გარკვეული შემოსავლის მქონე ჯგუფისთვის უმაღლესი საგადასახადო განაკვეთის 15%-იანი განახევრებით, რითაც ზღვრული გადასახადის განაკვეთი შეუმცირდა გადასახადის გადამხდელთა 6 %-ს. პირადი საშემოსავლო გადასახადის რეფორმა მოიცავდა ასევე უმაღლესი ზღვრული განაკვეთის გაზრდას 4,5 \$-ით, რაც ძალაში შედის 2026 წლიდან (1). მსგავსი რეფორმების მიზანი ასევე სხვა ქვეყნებშიც/ ესტონეთი და სხვ/ შემოსავლების გაზრდასთან ერთად, იყო ასევე საგადასახადო სისტემის პროგრესულობის გაძლიერება, დაბალი და საშუალო შემოსავლის მქონე პირებზე ტვირთის შემცირება. იტალიამ გააერთიანა რა საგადასახადო განაკვეთები ოთხიდან სამამდე, ამით შეინარჩუნა დაბალი განაკვეთი საშუალო შემოსავლის მქონე ოჯახების მხარდასაჭერად. პირადი საშემოსავლო გადასახადის შემცირება კვლავ ეკონომიკური აღდგენისა და ოჯახების შემოსავლების მხარდაჭერის ინსტრუმენტად რჩება. ამდენად, ქვეყანაში საშუალოდ 1 სულ მოსახლეზე გაანგარიშებული ეკონომიკური ცვლადები გარკვეულწილად ასახავს ცხოვრების დონეს, მაგრამ მხოლოდ ნაწილობრივ და არასრულყოფილად. ისინი გვიჩვენებს, თუ რამდენად იზრდება ეკონომიკა. ამის მიზეზია შემოსავლების უთანასწორობა, ფასები და ცხოვრების ღირებულება, სოციალური სარგებელი და სერვისების ხელმისაწვდომობა.

ზემოთ აღნიშნული ასპექტით, გარდა პროგრესული საგადასახადო სისტემისა, არანაკლებ მნიშვნელოვანია მინიმალური შემოსავლის გარანტიების არსებობა. მსოფლიოში დაქირავებული მუშაკების უმრავლესობა კანონიერად არის დაცული მინიმალური ხელფასის შესახებ კანონმდებლობით. ამ თვალსაზრისით, მინიმალური ხელფასის კანონის აქვს სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური კონტექსტი.

ის უზრუნველყოფს ღარიბი მოსახლეობის დაცულობას, რომ მათ მიიღონ ღირსეული ანაზღაურება, ამცირებს შემოსავლების უთანაბრობის ხარისხს, შესაბამისად ხელს უწყობს საზოგადოების სოციალურ სტაბილურობას, იზრდება მოსახლეობის სამომხმარებლო მოთხოვნა და ეკონომიკური სტიმულები. ღირსეული მინიმალური ხელფასი ასტიმულირებს შრომის ბაზარს იქიდან გამომდინარე, რომ ლეგალური სამუშაოს მსურველთა რაოდენობა იზრდება. ყოველივე ეს კი საბოლოოდ ზრდის ბიუჯეტში შემოსავლების წილს, რამდენადაც ამცირებს სახელმწიფოს ხარჯებს, რომელიც ხმარდება საზოგადოების მონყველად სოციალურ დახმარებებს.

მინიმალური ხელფასი არის თანხა რომელიც უნდა გადაეცეს ქვეყნის მუშაკთა უმრავლესობას, როგორც წესი საათობრივად, დღიურად ან ყოველთვიურად, ის იდეალურ შემთხვევაში განისაზღვრება ისე, რომ დაფაროს მუშაკისა და მისი ოჯახის მინიმალური საჭიროებები, არსებული ეროვნული, ეკონომიკური და სოციალური პირობების გათვალისწინებით. მსოფლიოში საშუალო მინიმალური ხელფასი თვეში 213 აშშ დოლარია ან დღეში 7 აშშ დოლარი. ქვეყნების 50%-ში მინიმალური ხელფასი ამ მაჩვენებელზე დაბალია (2). ქვეყნების დიდ უმრავლესობაში კანონმდებლობა განსაზღვრავს სხვადასხვა კრიტერიუმებს, რომელიც გაითვალისწინება მისი გადახედვისა და კორექტირებისთვის. ძირითადად გამოიყენება ორი სახის კრიტერიუმი სოციალური და ეკონომიკური. ქვეყნების უმრავლესობაში (60%) არსებული კანონმდებლობა გაითვალისწინება მინიმალური ხელფასის განაკვეთების კორექტირების სიხშირეს. ზოგჯერ ის რეგულირდება სამომხმარებლო ფასების ზრდის შესაბამისად, თუმცა მინიმალურმა ხელფასმა შეიძლება გამოიწვიოს ინფლაცია, თუ ის მორგებულია სამომხმარებლო ფასების ზრდაზე და ეს გავლენას ახდენს ზოგადად ხელფასებზე, ამიტომაც იშვიათად თუ ხდება მისი რეგულირება სამომხმარებლო ფასების ინდექსის შესაბამისად მაღალი ინფლაციის დროს, მაგრამ მინიმალური ხელფასი არასდროს არაა ინფლაციის ძირითადი წყარო.

მინიმალური ხელფასი ხშირად განიხილება, როგორც სოციალური პოლიტიკის ინსტრუმენტი, რომელსაც შეუძლია ხელი შეუწყოს როგორც სიღარიბის, ასევე სოციალური დახმარების მიღების შემცირებას. კანონით დადგენილი მინიმალური ხელფასი ბოლო რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში პოპულარული პოლიტიკური ინსტრუმენტი გახდა. ისტორიულად, მინიმალური ხელფასი მე-20 საუკუნის დასაწყისში დაწესდა, როგორც პოლიტიკის პაკეტების ნაწილი, რათა დაეცვათ მუშაკები არახელსაყრელი სამუშაო პირობებისგან, მათ შორის ზედმეტი სამუშაო საათებისგან, არაჰიგიენური სამუშაო ადგილებისგან და ზედმეტად დაბალი ანაზღაურებისგან და ხელფასებისგან.

მინიმალური ხელფასის კრიტიკოსების აზრით, ის ამცირებს ქვეყანაში დასაქმების დონეს. ეს მცირედი უარყოფითი ეფექტი საჭიროა დაბალანდეს მის დადებით ეფექტთან - დაბალი ხელფასების ზრდის კვალობაზე მოხმარების ზრდასთან. მინიმალური ხელფასი დადებით გავლენას ახდენს უთანასწორობის შემცირებაზე. მინი-

მაღური ხელფასის ზრდას უფრო მეტი სარგებელი მოაქვს ღარიბი ოჯახებისთვის. ზოგადად, აღნიშნული კანონის მიზანია დასაქმებულებისთვის სამართლიანი ანაზღაურების უზრუნველყოფა, სიღარიბის შემცირება, რაც თავისთავად ხელს შეუწყობს იმას, რომ მშპ უფრო რეალურად ასახავდეს საზოგადოების ყველა წევრის ცხოვრების დონეს.

მინიმალური ხელფასის კანონს აქვს სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური კონტექსტი. ის უზრუნველყოფს ღარიბი მოსახლეობის დაცულობას, რომ მათ მიიღონ ღირსეული ანაზღაურება, ამცირებს შემოსავლების უთანაბრობის ხარისხს. შესაბამისად, ხელს უწყობს საზოგადოების სოციალურ სტაბილურობას, იზრდება მოსახლეობის სამომხმარებლო მოთხოვნა და ეკონომიკური სტიმულები. ღირსეული მინიმალური ხელფასი ასტიმულირებს შრომის ბაზარს, რამდენადაც ლეგალური სამუშაოს მსურველთა რაოდენობა იზრდება, მცირდება სახელმწიფო ხარჯები, რომელიც ხმარდება საზოგადოების მოწყვლადი ჯგუფის სოციალურ დახმარებებს.

ევროპის უმეტეს ქვეყანაში არსებობს მინიმალური ხელფასის კანონი. ის კანონმდებლობითაა განსაზღვრული და დარეგულირებულია შესაბამისი კანონებით, ხოლო იქ სადაც არ არის აღნიშნული კანონი (დანია, იტალია, ავსტრია, ფინეთი, შვედეთი), ის განისაზღვრება ინდივიდუალური ხელშეკრულებებით ან კოლექტიური მოლაპარაკებებით. საქართველოში დღეისათვის მინიმალური ხელფასის კანონის არარსებობის პირობებში დასაქმებულთა ანაზღაურება განისაზღვრება საბაზრო მოთხოვნა-მიწოდების შესაბამისად. აქ მინიმალური ხელფასის ოდენობა ხშირად ვერ უზრუნველყოფს დასაქმებულების ღირსეული ცხოვრების დონეს და საერთოდ მოწყვეტილია ეკონომიკური რეალობისგან. თუმცა, წლებია მიმდინარეობს აქტიური დისკუსია სოციალური პოლიტიკის გაძლიერების მიმართულებით ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების ფარგლებში. ამ საკითხში საჭიროა ცვლილება საკანონმდებლო დონეზე. ქვეყანაში კანონის დონეზე უნდა იქნეს აღიარებული მინიმალური ხელფასის და ამასთანავე ღირსეული ანაზღაურების ცნება. მინიმალური ხელფასის კანონის არქონა საქართველოში ქმნის ეკონომიკურ და სოციალურ გამონწვევებს. პროფკავშირების ინიციატივა მინიმალური ხელფასის დონის გაზრდის შესახებ მიზნად ისახავს დასაქმებულთა სოციალურ მდგომარეობის გაუმჯობესებას. თუმცა, ეკონომისტების შეხედულებით, აუცილებელია ამ პროცესის ეტაპობრივად განხორციელება, რათა თავიდან იქნას აცილებული შესაძლო უარყოფითი შედეგები, ძირითადად, უმუშევრობის ზრდა. ჩვენი აზრით, იმისთვის რომ საქართველოში დასაქმებულებს ჰქონდეთ ღირსეული ცხოვრების პირობები საჭიროა მინიმალური ხელფასის კანონის შემოღება. მინიმალური ხელფასი უზრუნველყოფს ქვეყანაში დასაქმებულების სოციალურ დაცულობას, ღარიბთა ცხოვრების დონის გაუმჯობესებას და ქვეყანაში სიღარიბის შემცირებას, სამომხმარებლო მოთხოვნის ზრდას და ეკონომიკური სტაბილურობის ხელშეწყობას. ის დაიცავს დასაქმებულებს ექსპლუატაციისგან, რომელიც უკავშირდება დაბალანაზღაურებად სექტორებში სრულიად

არარელევანტურ ანაზღაურებას. აღსანიშნავია ასევე გენდერული თანასწორობის ხელშეწყობის მიმართულებით ამ კანონის შემოღება, რამდენადაც ქალები ხშირად დასაქმებული არიან დაბალანაზღაურებად სექტორებში. თუმცა ამასთანავე უნდა აღინიშნოს რისკები, რაც შეიძლება მას ახლდეს, ძირითადად, ესაა მინიმალური ხელფასის ზრდით გამოწვეული დასაქმების ან ინფლაციის რისკი. მიუხედავად ამისა, დანახარჯი-ეფექტიანობის ასპექტით მინიმალური ხელფასის კანონის შემოღება საქართველოში მაინც მნიშვნელოვანია. ის ხელს შეუწყობს სოციალურ სამართლიანობას და ეკონომიკურ სტაბილურობას. თუმცა, აღნიშნული მიმართულებით ცვლილებებისას მაქსიმალურად უნდა იყოს გააზრებული დასაქმებულთა, დამსაქმებელთა და საერთოდ, საზოგადოების ინტერესები. დღეისათვის ევროპის წევრი სახელმწიფოებიდან 22-ს აქვს ეროვნული მინიმალური ხელფასი. აშშ-ში მინიმალური ხელფასის უზრუნველყოფს დასაქმებულთა მინიმალურ ანაზღაურებას, თუმცა შტატების განსხვავებული კანონმდებლობა და ახალი საკანონმდებლო ინიციატივები ქმნის დინამიკურ გარემოს, რომელიც მუდმივად საჭიროებს ყურადღებას და განახლებულ ინფორმაციას. შტატები უფლებამოსილია დაანესონ საკუთარი მინიმალური ხელფასი, მაგ. კალიფორნიაში მინიმალური ხელფასია საათში – \$ 16.00, ჯორჯიაში – \$ 5.15. საქართველოში მინიმალური ხელფასი 1990-იანი წლების შემდეგ უცვლელია და თვეში € 6.7 ევროს ეკვივალენტს შეადგენს. საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი კი შეადგენს 21700 ლარს. ეს არის ორიენტირი იმისთვის თუ საიდან უნდა გამოითვალოს კანონის დონეზე აყვანის შემთხვევაში მინიმალური ხელფასის პროცენტული მაჩვენებელი. საქართველოს პროფკავშირი აქტიურად მუშაობს მინიმალური ხელფასის დანესებაზე და იმაზე, რომ მისი ზღვარი საქსტატის მიერ გაანგარიშებული საშუალო ხელფასის 40 % მაინც იყოს. თუმცა ბევრ ევროპულ ქვეყანაში მიღწეულ იქნა, რომ ის საშუალო ხელფასის 60 %-ს შეადგენს.

ამრიგად, ეკონომიკური პოლიტიკის ორიენტაცია ზემოთ აღნიშნული ეკონომიკური ბერკეტების გამოყენებაზე მიგვიყვანს ისეთ შედეგამდე, როგორცაა შემოსავლების უთანასწორობის ხარისხის შემცირება, რომლის დროსაც მშპ და მასთან ერთად სხვა მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების ცვლილება პროპორციულად პოვნებს ასახვას საზოგადოების თითოეული წევრის ცხოვრების დონეზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf>

2. Tax Policy Reforms 2024.
https://www.oecd.org/en/publications/tax-policy-reforms-2024_c3686f5e-en.html
3. Minimum wage as social policy instrument evidence from germany.pdf
<https://www.cambridge.org/core/services/aop – cambridge-core /content/view/>
4. TAX POLICY AND ITS FEATURES. The European Proceedings of Social and Behavioural Sciences EpSBS, 2022.
www.europeanproceedings.com e-ISSN: 2357-1330
5. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (Geostat)

დირიჟიზმი და ეკონომიკური თავისუფლება: საქართველოს გრდის მოდელის ანალიზი ისტორიულ და თანამედროვე კონტექსტში

აბსტრაქტი

ეკონომიკური თავისუფლება, ეკონომიკური ზრდა და ადამიანური განვითარება თანამედროვე ეკონომიკური სისტემების ძირითადი განმსაზღვრელი ფაქტორებია. მათ შორის ურთიერთობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია განვითარებადი ეკონომიკებისთვის, სადაც საბაზრო ინსტიტუტები, სამართლებრივი სტრუქტურები და სოციალური პოლიტიკა ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესშია. გლობალიზაციის ხანაში, ამ სამი კომპონენტის ურთიერთქმედება განსაზღვრავს ეკონომიკურ პოლიტიკას და მდგრადი განვითარების შესაძლებლობებს. მოცემული სტატია მიზნად ისახავს ეკონომიკური თავისუფლების გავლენის შეფასებას ეკონომიკურ ზრდაზე გლობალიზაციისა და ადამიანური განვითარების პარალელური განხილვით, კერძოდ კი, საქართველოს მაგალითზე, ისტორიული კონტექსტისა და თანამედროვეობის გათვალისწინებით. სტატია აანალიზებს ეკონომიკური ლიბერალიზმის უპირატესობებსა და გამოწვევებს საქართველოს მაგალითზე, ისეთი ინდიკატორების გამოყენებით, როგორცაა „ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი“ და „ადამიანური განვითარების ინდექსი“. კვლევა ასევე ეხება ისტორიულ პარალელებს სამეგრელოს სამთავროში, სადაც სახელმწიფო აქტიურად უჭერდა მხარს სტრატეგიულ სექტორებს და ინფრასტრუქტურულ პროექტებს. დასკვნაში, ავტორი მიდის იმ მოსაზრებამდე, რომ საქართველოსთვის ოპტიმალური მოდელი უნდა იყოს ჰიბრიდული, სადაც ეკონომიკური თავისუფლება დაბალანსებულია დირიჟიზმის გონივრული ელემენტებით, რაც ხელს შეუწყობს ინსტიტუციურ სტაბილურობასა და კორუფციის შემცირებას.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური ზრდა, ეკონომიკური თავისუფლება, დირიჟიზმი, გლობალიზაცია, ადამიანური განვითარება.

DIRIGISME AND ECONOMIC FREEDOM: ANALYSIS OF GEORGIAN'S GROWTH MODEL IN HISTORICAL AND CONTEMPORARY CONTEXT

ABSTRACT

Economic freedom, economic growth, and human development are key determinants of modern economic systems. The relationship between them is particularly important for developing economies where market institutions, legal structures, and social policies are still in the process of formation. In the era of globalization, the interaction of these three components defines economic policy and the possibilities for sustainable development. This article aims to assess the impact of economic freedom on economic growth through a parallel review of globalization and human development, specifically using the example of Georgia in its historical and modern context. The article analyzes the advantages and challenges of economic liberalism in Georgia using indicators such as the „Economic Freedom Index“ and the „Human Development Index.“ The research also addresses historical parallels in the Principality of Samegrelo, where the state actively supported strategic sectors and infrastructural projects. In conclusion, the author contends that the optimal model for Georgia should be a hybrid one, where economic freedom is balanced by rational elements of dirigisme, which will contribute to institutional stability and the reduction of corruption.

Keywords: *Economic Growth, Economic Freedom, Dirigisme, Globalization, Human Development.*

შესავალი

ეკონომიკური ზრდა, რომელიც ქვეყნის კეთილდღეობის ერთ-ერთ მთავარ განმსაზღვრელ ინდიკატორს წარმოადგენს, სულ უფრო მჭიდროდ უკავშირდება ისეთ ფაქტორებს, როგორებიცაა: ეკონომიკური თავისუფლება, ადამიანური განვითარება და გლობალიზაცია. ამ კომპონენტების ურთიერთქმედება ქმნის კომპლექსურ ჩარჩოს, რომელშიც ფორმირდება ეკონომიკური პოლიტიკა, ბიზნესგარემო და საზოგადოებრივი კეთილდღეობა.

მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკური თავისუფლება, კერძოდ კი კერძო საკუთრების დაცვა, რეგულაციების გამჭვირვალობა, დაბალი ბიუროკრატია და თავისუფალი ბაზარი, ხელს უწყობს ინოვაციებს, საინვესტიციო კლიმატს და

ეკონომიკურ დინამიკას. ამავე დროს, გლობალიზაცია ცვლის თამაშის წესებს: ქვეყნები ჩართული არიან ახალ ეკონომიკურ ქსელებში, იზრდება ვაჭრობისა და კაპიტალის მოძრაობის ტემპი, რაც იწვევს როგორც შესაძლებლობების ზრდას, ისე ახალი რისკების წარმოქმნას. ამ ფონს ემატება ადამიანური განვითარების როლი, რაც გულისხმობს განათლებასა და ჯანმრთელობაზე ხელმისაწვდომობის ზრდას, რაც უზრუნველყოფს პროდუქტიულ და კონკურენტუნარიან სამუშაო ძალას.

2020-იანი წლების დასაწყისიდან თანამედროვე გლობალური ეკონომიკური ტენდენციები უფრო დაძაბული და პოლარიზებულია. რუსეთის აგრესია უკრაინაში, ისრაელ-ირანის დაპირისპირების ესკალაცია, აშშ-ის საგარეო ეკონომიკური პოლიტიკის გამკაცრება ტარიფებისა და სანქციების მეშვეობით, ასევე ჩინეთთან და რუსეთთან უკიდურესად დაძაბული სავაჭრო და ტექნოლოგიური კონკურენცია ქმნის ისეთ გეოეკონომიკურ რეალობას, რომელიც პირდაპირ გავლენას ახდენს საერთაშორისო ვაჭრობაზე, ინვესტიციებზე და ფინანსურ ბაზრებზე. აშშ-ის პრეზიდენტის, დონალდ ტრამპის პოლიტიკა, რომელიც ეკონომიკური ნაციონალიზმით გამოირჩევა, ზრდის ტარიფებს ჩინეთთან, მექსიკასთან, კანადასა და ევროპასთან სავაჭრო პროდუქციაზე, რაც არღვევს მრავალმხრივი ვაჭრობის პრინციპებს (Rodrik). ევროპა ცდილობს მოიხსნას დივერსიფიცირებული ენერგეტიკული პოლიტიკა და მჭიდრო ეკონომიკური ინტეგრაცია რეგიონში, თუმცა ომის პირობებში ეკონომიკური ზრდა შეფერხებულია. ამერიკასა და ჩინეთს შორის ტექნოლოგიური ომი უკვე ცვლის გლობალურ მიმწოდებლების ჯაჭვებს (Stiglitz).

ამ ფონზე საქართველომაც უნდა გაანალიზოს საკუთარი ეკონომიკური პოზიციონირება. მცირე და ღია ეკონომიკამ უნდა მოახდინოს ბაზრების დივერსიფიკაცია, ადგილობრივი წარმოების სტიმულირება, სტრატეგიული სექტორების (სოფლის მეურნეობა, ენერგეტიკა, ტექნოლოგიები) პრიორიტეტიზაცია და აქტიური ვაჭრობა როგორც ევროკავშირთან, ისე ცენტრალურ აზიასთან და ახლო აღმოსავლეთთან. ასევე, აუცილებელია გამჭვირვალე და მოქნილი ინსტიტუციური რეფორმების გატარება. ასეთ არასტაბილურ კონტექსტში ეკონომიკური თავისუფლება ვერ აიხსნება მხოლოდ ლიბერალიზაციის მეშვეობით, ის გულისხმობს მოქნილ, მაგრამ ძლიერ ინსტიტუტებს, რომლებიც შეძლებენ ეკონომიკურ შოკებზე დროულ რეაგირებას, შიდა წარმოების გაძლიერებას და სოციალური უთანასწორობის შემცირებას.

სტატია მიზნად ისახავს, შეაფასოს ეკონომიკური თავისუფლების გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე საქართველოს კონტექსტში, კერძოდ: როგორ შეიძლება ეფექტური ეკონომიკური პოლიტიკა აერთიანებდეს ლიბერალური ბაზრის მექანიზმებს და იცავდეს ქვეყნის გეოპოლიტიკურ და სოციალურ უსაფრთხოებას. ანალიზი დაფუძნებულია როგორც თეორიულ ლიტერატურაზე, ისე საქართველოს კონკრეტულ მაგალითზე (როგორც თანამედროვე, ისე ისტორიული ასპექტით), კერძოდ დავით დადიანის ეპოქის სამეგრელოს მაგალითზე. ასეთი მიდგომა იძლევა საშუალებას, შეჯერდეს თეორია და პრაქტიკა, გლობალური ტენდენცია და ლოკალური გამოცდილება.

ეკონომიკური თავისუფლების თეორიული საფუძველი და თანამედროვე კვლევები

ეკონომიკური თავისუფლება გულისხმობს ინდივიდების, ორგანიზაციებისა და საწარმოების თავისუფლებას, აწარმოონ ეკონომიკური საქმიანობა საკუთრების დაცვის, კონტრაქტების შესრულების, მინიმალური სახელმწიფო ჩარევის და რეგულაციების გამჭვირვალობის პირობებში. კლასიკური ეკონომიკური თეორია, რომელიც ეფუძნება ადამ სმიტის, ფრიდრიხ ჰაიეკისა და მილტონ ფრიდმანის ნაშრომებს, ეკონომიკურ თავისუფლებას განიხილავს, როგორც ეკონომიკური ზრდის, ინოვაციებისა და საზოგადოების კეთილდღეობის მიღწევის საფუძველს. სმიტი აღნიშნავდა, რომ „უჩინარი ხელი“ ანუ თავისუფალი ბაზრის მექანიზმი უკეთესად აწარმოებს რესურსებს, ვიდრე ცენტრალიზებული მმართველობა. ჰაიეკი ხაზს უსვამდა იმ საფრთხეს, რაც ეკონომიკურ თავისუფლებაზე ზენოლას შეუძლია მოუტანოს საზოგადოებრივ თავისუფლებებს. ფრიდმანმა კი დეტალურად ჩამოაყალიბა კავშირი ეკონომიკურ და პოლიტიკურ თავისუფლებას შორის, იმ მტკიცებით, რომ „ეკონომიკური თავისუფლების გარეშე, არც ერთი სხვა თავისუფლება არ არის მდგრადი“ (Friedman).

თანამედროვე კვლევები მნიშვნელოვნად აფართოებენ ამ საკითხს. Fraser Institute-ისა და Heritage Foundation-ის მიერ გამოქვეყნებული ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსები (*Economic Freedom of the World, Index of Economic Freedom*) მოიცავს ისეთ კომპონენტებს, როგორებიცაა: საკუთრების უფლებები, მთავრობის ზომა, მარეგულირებელი ბარიერების დონე, სავაჭრო თავისუფლება და მონეტარული სტაბილურობა. მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსში 20%-იანი ზრდა უკავშირდება საშუალოდ 1.5–2.5%-ით სწრაფ ეკონომიკურ ზრდას (Gwartney et al. 2021). თავისუფალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნები, მაგალითად ჰონკონგი, შვეიცარია და ირლანდია, ბოლო 20 წელში სტაბილურად ლიდერობენ მდგრადი ზრდის მაჩვენებლებით. Gwartney, Lawson და Hall (2022) აღნიშნავენ, რომ ეკონომიკურად თავისუფალ ქვეყნებში მშპ ერთ სულ მოსახლეზე საშუალოდ ორჯერ უფრო სწრაფად იზრდება.

საბაზრო ინსტიტუტების ეფექტიანობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია განვითარებადი ქვეყნებისთვის, სადაც ეკონომიკური რეფორმების სტაბილურობა პირდაპირ განსაზღვრავს ინვესტიციებისა და მენარმეობის დონეს. Toda–Yamamoto-ს ტესტი, როგორც უახლესი ეკონომეტრიული ინსტრუმენტი, ადასტურებს ეკონომიკური თავისუფლებისა და ეკონომიკური ზრდის ორმხრივ კავშირს. ეს ნიშნავს, რომ არა მხოლოდ თავისუფლება განაპირობებს ზრდას, არამედ თავად ზრდაც აძლიერებს თავისუფლების მოთხოვნილებას.

კრიტერიუმი	ლიბერალიზებული მიდგომა	დირიჟისტული მიდგომა
სახელმწიფოს როლი	მინიმალური ჩარევა, „ლია ბაზარი“	აქტიური მონაწილეობა, სტრატეგიული დაგეგმარება
რეგულაციები	მინიმალური რეგულაციები და დაბალი ბიუროკრატია	მიზნობრივი რეგულაციები სტრატეგიულ სექტორებში
ინვესტიციების სტიმულირება	კერძო ინიციატივებზე დამყარებული	სახელმწიფო ინვესტიციებით მართული ზრდა
მიზანი	ეფექტურობა და კონკურენცია	სამართლიანი განვითარება და სტრუქტურული გარდაქმნები
რისკები	უთანასწორობის ზრდა, მონოპოლიები	კორუფციის რისკი, ინოვაციების შეზღუდვა
მაგალითი ქვეყნები	ჰონკონგი, ირლანდია, შვეიცარია	სამხრეთ კორეა, სინგაპური, საფრანგეთი (1950-70 წლები)

თუმცა, კვლევების ნაწილი მიუთითებს, რომ გადაჭარბებული ლიბერალიზაცია ან სუსტი სამართლებრივი ჩარჩო, შესაძლოა, გამოწვევად იქცეს და გამოიწვიოს უთანასწორობის ზრდა, მონოპოლიები და ფინანსური არასტაბილურობა, განსაკუთრებით კი განვითარებად ქვეყნებში (Acemoglu and Robinson). მაგალითად, OECD-ისა და IMF-ის კვლევები მიუთითებს, რომ ზოგიერთ განვითარებად ეკონომიკაში საბაზრო ლიბერალიზაციამ, სახელმწიფოს უკან დახვევის პარალელურად, ვერ უზრუნველყო კონკურენციის ზრდა და შედეგად გაძლიერდა ოლიგოპოლიური სტრუქტურები. სუსტი რეგულაციური მექანიზმების პირობებში, ეკონომიკური თავისუფლება შეიძლება გახდეს საშუალება კორპორაციული გავლენის ზრდისთვის, რაც ზღუდავს მცირე და საშუალო ბიზნესის შესაძლებლობებს. ასევე, მონეტარული პოლიტიკის განუსაზღვრელი ლიბერალიზაცია, მყარი მონეტარული ჩარჩოს გარეშე, ხშირად იწვევს ფასების არასტაბილურობას და ინფლაციური მოლოდინების ზრდას, რაც აისახება მოსახლეობის რეალურ შემოსავლებზე.

ეკონომიკური ლიტერატურა ყურადღებას ამახვილებს დირიჟისტულ მიდგომებზეც, ანუ სახელმწიფოს აქტიურ მონაწილეობაზე ეკონომიკაში. დირიჟიზმი გულისხმობს ისეთი პოლიტიკების გატარებას, როგორებიცაა: სტრატეგიული სექტორების

ხელშეწყობა, სახელმწიფო ინვესტიციები ინფრასტრუქტურაში, სამენარმეო საქმიანობის მხარდაჭერა და რეგულაციების მიზნობრივი გამოყენება. ზოგიერთი აზიური წარმატებული ეკონომიკის მაგალითი, მათ შორის სამხრეთ კორეისა და სინგაპურის, აჩვენებს, რომ ეკონომიკური თავისუფლებისა და დირიჟიზმის ჰიბრიდულმა მოდელმა უზრუნველყო მდგრადი ეკონომიკური ზრდა (**Chang**). ეს მიდგომა გულისხმობს სახელმწიფოს სტრატეგიულ როლს, რომელიც არ ცვლის ბაზრის კანონებს, არამედ წარმართავს მათ თანმიმდევრულ განვითარებას.

თანამედროვე მიდგომა მოითხოვს არა მხოლოდ ეკონომიკური თავისუფლების ზრდას, არამედ შესაბამისი ინსტიტუციური ბალანსისა და სოციალურ-ეკონომიკური რეგულაციების არსებობას, რომლებიც უზრუნველყოფენ ინკლუზიურ განვითარებას და მდგრად სტაბილურობას. პოსტსაბჭოთა სივრცეში ჩატარებული კვლევები (**EBRD**, მსოფლიო ბანკი) მიუთითებს, რომ ეკონომიკური თავისუფლების ხელშეწყობა ტრადიციულ ეკონომიკებში მხოლოდ იმ შემთხვევაში იძლევა მყარ შედეგებს, თუ პარალელურად ხდება ინსტიტუციური სტრუქტურების გაძლიერება, კორუფციის შემცირება და სამართლებრივი გარემოს გაუმჯობესება (გიორგობიანი და მახათაძე).

ისტორიული ანალიზი: დავით დადიანის მმართველობა სამეგრელოში

ისტორიულ ჭრილში ეკონომიკური თავისუფლებისა და ზრდის კონცეფციები განსხვავებულ ფორმებში არსებობდა. საქართველოს რეგიონებში, განსაკუთრებით სამეგრელოში, დავით დადიანის (**XIX** საუკუნის შუა პერიოდი) მმართველობა ეკონომიკური ცვლილებების პერიოდად მიიჩნევა. დავით დადიანმა, თავის მეუღლესთან, ეკატერინე ჭავჭავაძესთან და ქალიშვილ სალომე მიურატთან ერთად, გაატარა მთელი რიგი ეკონომიკური და ადმინისტრაციული რეფორმები, რომელთა მიზანი სამეგრელოს მოდერნიზაცია და გარე ბაზრებთან ინტეგრაცია იყო (ჩიქოვანი).

დოკუმენტური და საარქივო მასალების მიხედვით (ზუგდიდის მუზეუმი, საქმე **#348**), **1850**-იანი წლებიდან სამეგრელოს მთავრობას აქტიურად შემოჰქონდა უცხოური ინვენტარი სასოფლო-სამეურნეო მიზნებისთვის, მათ შორის ევროპული გუთნები და სარწყავი ტექნიკა. ასევე, დაცულია კორესპონდენცია რუსეთთან, სადაც დადიანი აგრონომების გამოგზავნას ითხოვს (ზუგდიდის მუზეუმი, საქმე **#562**, **1854**).

დადიანის მმართველობის პერიოდში:

- გაძლიერდა ვაჭრობა შავი ზღვისპირეთთან: ფოთისა და ანაკლიის პორტების მეშვეობით სამეგრელო ჩაერთო შავი ზღვის რეგიონულ ვაჭრობაში.
- გაიხსნა პირველი სამეურნეო სკოლები, მაგალითად, ცაიშის სოფლის მეურნეობის სკოლა, სადაც სწავლება ევროპულ პრინციპებზე ხორციელდებოდა.
- ჩატარდა საგადასახადო რეფორმა, კერძოდ, ძველი ტიპის ბეგარისა და ქონებრივი გადასახადების მოდერნიზება.
- დაიწყო ინფრასტრუქტურული პროექტები, მათ შორის გზების მშენებლობა ზუგდიდიდან ზღვისპირეთის მიმართულებით.

ეკატერინე ჭავჭავაძის და სალომე მიურატის ჩართულობით განვითარდა სამოსახლო სოფლის მეურნეობა, გავრცელდა შაქრის ქარხლისა და თამბაქოს კულტივა-

ცია. გაიხსნა მცირე მანუფაქტურები ქსოვილისა და ღვინის წარმოებისთვის. მხარდაჭერილი იქნა განათლება და პრესა, რაც ქმნიდა ადამიანური კაპიტალის განვითარების საფუძველს.

აღსანიშნავია 1857 წლის გაზეთ „კავკაზის“ სტატია, სადაც დადიანის ადმინისტრაციას აღწერენ, როგორც „მცდელობას ევროპული წესრიგის დანერგვისკენ“. ასევე, ზუგდიდის სასახლის არქივში დაცულია 1856 წლის ეკონომიკური ბარათი (ზუგდიდის მუზეუმი, ფონდი 87), სადაც აღწერილია მინის გადასახადის შემოსავლების ზრდა 30%-ით 3 წელიწადში.

შედარებითი ანალიზი ცხადყოფს, რომ ეკონომიკური თავისუფლების ზრდა უმეტესად პოზიტიურად აისახება ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლებზე, თუმცა ეს დამოკიდებულია ინსტიტუციურ კონტექსტზე, სარეგულაციო პოლიტიკაზე და სოციალურ ფაქტორებზე. დავით დადიანის ეპოქის ეკონომიკური პოლიტიკა ეკონომიკური თავისუფლებისა და დირიჟიზმის ჰიბრიდული მოდელის ტიპური მაგალითია.

ქმედება	არქივული წყარო
განათლების მხარდაჭერა	შესაძლებელია ნახვა: მუზეუმი, საქმე #199, 1855
პორტებთან დაკავშირებული კომუნიკაცია	ზუგდიდის არქივი, ფონდი №3, საქმე #220, 1856 (მიუთითებს ანაკლიასა და ფოთზე მოლაპარაკებებს)
ცაიშის სოფლის მეურნეობის სკოლა	ფონდი №4, საქმე #311 – სავარაუდო მოხსენება განათლების დეპარტამენტიდან

ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი, რომელსაც მრავალი საერთაშორისო ორგანიზაცია აწარმოებს (მაგ. Heritage Foundation, Fraser Institute), აერთიანებს საკუთრების უფლებას, რეგულაციებს, საგადასახადო ტვირთს, მონეტარულ პოლიტიკას და საერთაშორისო ვაჭრობის დონეს. Heritage Foundation-ის 2023 წლის მონაცემებით, საქართველოში ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი 69.8 ქულას შეადგენს (მსოფლიოში 35-ე ადგილი), რაც ნიშნავს ნაწილობრივ თავისუფალ ეკონომიკას (Heritage Foundation). ამის მიუხედავად, გამონეგებებად რჩება სასამართლო დამოუკიდებლობა, საკუთრების უფლებების დაცვა და რეგულაციების ერთგვაროვნება. მნიშვნელოვანი პროგრესი შეინიშნება საგადასახადო ტვირთის შემცირებასა და საბაჟო სისტემის გამარტივებაში, თუმცა კვლავ რთულია სამეწარმეო საქმიანობის პროგნოზირებადობა სასამართლო გადანყვეტილებების მიმართ უნდობლობის ფონზე (IDFI).

გლობალიზაციის გავლენა

გლობალიზაცია, რომელიც მოიცავს საქონლის, მომსახურების, კაპიტალისა და იდეების თავისუფალ მოძრაობას, მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ეკონომიკურ თავისუფლებასა და ზრდაზე. ეკონომიკური გლობალიზაცია ასტიმულირებს ვაჭრო-

ბას, ტექნოლოგიების გადაცემასა და კონკურენციის ზრდას, რაც, თავის მხრივ, აძლიერებს საბაზრო ინსტიტუტებს. 2023 წლის KOF Globalization Index-ის მიხედვით, გლობალურად ეკონომიკურად ინტეგრირებულ ქვეყნებში ზრდის მაჩვენებელი საშუალოდ 2.5%-ით მეტია არაგლობალიზებულ ეკონომიკებთან შედარებით (KOF Swiss Economic Institute). ამასთან, გლობალიზაცია აჩენს გამოწვევებსაც, მაგალითად, ეკონომიკური რისკების ზრდას, სოციალური უთანასწორობის გაღრმავებასა და ეკონომიკური სუვერენიტეტის შერყევას (Dreher). ამიტომ, გლობალიზაციის პირობებში წარმატებული ეკონომიკური ზრდა მოითხოვს ისეთ ინსტიტუტებს, რომლებიც შეძლებენ თავისუფლების შენარჩუნებას საერთაშორისო ზენოლის ფონზე.

საქართველოში, გლობალიზაციის გავლენა მრავალმხრივია. ბოლო სამი ათწლეულის განმავლობაში ქვეყანა აქტიურად ინტეგრირდა საერთაშორისო ეკონომიკურ სისტემაში. ხელი მოეწერა თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებებს (DCFTA, WTO, EFTA), რამაც გაზარდა პროდუქციისა და კაპიტალის გადაადგილების შესაძლებლობები. თუმცა, გლობალიზაციის სარგებელი სრულად არ აისახა მოსახლეობის ყველა ფენაზე; რეგიონებს შორის განსხვავებები, განათლებასა და ტექნოლოგიებზე ხელმისაწვდომობა კვლავ პრობლემად რჩება (საქსტატი).

ადამიანური განვითარების როლი

ადამიანური განვითარება, რომელსაც ხშირად აფასებენ ადამიანის განვითარების ინდექსით (HDI), აერთიანებს განათლების, ჯანმრთელობისა და შემოსავლების კომპონენტებს. Amartya Sen-ის მიდგომის მიხედვით, ეკონომიკური ზრდა მხოლოდ რაოდენობრივი მაჩვენებელი არ არის, ის უნდა იყოს განსაზღვრული ადამიანის შესაძლებლობების რეალიზაციით (Sen). კვლევები აჩვენებს ძლიერ კავშირს ადამიანური განვითარების მაღალ დონესა და მდგრად ეკონომიკურ ზრდას შორის. UNESCO-ს მონაცემებით, ყოველი დამატებითი წელი განათლებაში ზრდის მშპ-ს დაახლოებით 0.37%-ით (UNESCO). ამასთან, ჯანდაცვის ხელმისაწვდომობა პირდაპირ უკავშირდება შრომისუნარიანობის ზრდას და პროდუქტიულობას.

საქართველოს შემთხვევაში, ადამიანური განვითარების ინდექსი (HDI) 2022 წელს 0.802-ს შეადგენდა (UNDP), რაც მაღალი განვითარების კატეგორიაში შედის. შედარებისთვის, ეს მაჩვენებელი იყო 0.791 2019 წელს და 0.773 2015 წელს, რაც პროგრესზე მიუთითებს განათლებისა და ჯანმრთელობის მიმართულებით. თუმცა, HDI-ის ზრდის მიუხედავად, რეგიონულ ქრილში კვლავ შეინიშნება უთანასწორობა. მაგალითად, სიღნაღის მუნიციპალიტეტში მოსახლეობის მხოლოდ 58% ფლობს საშუალო განათლებას, ხოლო ჯანდაცვის ცენტრების კონცენტრაცია თბილისსა და რეგიონულ ცენტრებზეა გადატანილი (საქსტატი). მსოფლიო ბანკის მონაცემებით (2022), საქართველოში 15-24 წლის ახალგაზრდებში უმუშევრობის დონე 30%-ს აჭარბებს, რაც მიუთითებს ადამიანური კაპიტალის არასაკმარისი ჩართულობის პრობლემაზე (World Bank).

ადამიანური განვითარება პირდაპირ ზემოქმედებს ეკონომიკურ თავისუფლებაზე. განათლებული მოქალაქეები უფრო მეტად არიან ჩართულნი მენარმეობაში, სთავაზობენ ინოვაციურ გადაწყვეტილებებს და იცავენ საკუთრების უფლებებს. უკეთესი ჯანმრთელობის პირობებში მუშახელი უფრო პროდუქტიულია. ამავდროულად, განათლების დონის ზრდა აუმჯობესებს სამოქალაქო ჩართულობას, რაც ხელს უწყობს დემოკრატიულ ინსტიტუტებს და თავისუფალი ბაზრის განვითარებას.

დასკვნა და რეკომენდაციები

საქართველო ეკონომიკური თავისუფლების გაუმჯობესების თვალსაზრისით მნიშვნელოვან პროგრესს აღწევს. Fraser Institute-ის 2023 წლის რეიტინგის მიხედვით, საქართველო მსოფლიოში 25-ე ადგილს იკავებდა ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსში. ქვეყანამ განახორციელა საკუთრების რეგისტრაციის გამარტივება, საჯარო რეესტრის სისტემა ერთ-ერთ ყველაზე გამჭვირვალედ ითვლება მსოფლიოში. ასევე, შენარჩუნებულია ერთ-ერთი ყველაზე ლიბერალური საგადასახადო სისტემა და ბიუროკრატიის შემცირების მიზნით, საქართველო არაერთხელ მოხვდა მსოფლიო ბანკის „Doing Business“ რეიტინგში ტოპ-10 ქვეყანაში (World Bank). ამის მიუხედავად, ეკონომიკური ზრდის ინკლუზიურობისა და მდგრადობის მიმართულებით კვლავ გამოწვევების წინაშე დგას. სერიოზულ პრობლემებად რჩება სასამართლო დამოუკიდებლობა, საკუთრების უფლების დაცვა და რეგიონული უთანასწორობა.

გლობალიზაციის პროცესში ქვეყნის ინტეგრაცია ხელს უწყობს საბაზრო ინსტიტუტების განვითარებას, თუმცა ამავე დროს ზრდის საგარეო შოკებისადმი მგრძობელობას. ადამიანური კაპიტალის განვითარება, კერძოდ, განათლებასა და ჯანდაცვაში მიზნობრივი ინვესტიციები, უმნიშვნელოვანესია მდგრადი ზრდისთვის. ისტორიული გამოცდილება, როგორც იყო დავით დადიანის ეპოქის სამეგრელოს ეკონომიკური პოლიტიკა, ადასტურებს, რომ ლოკალურ დონეზეც კი შესაძლებელია სისტემური ცვლილებების მიღწევა, როცა არსებობს ხედვა და რესურსების მობილიზების უნარი (ჩიქოვანი).

თანამედროვე საქართველოსთვის მსგავსი მაგალითების გააზრება შეიძლება გახდეს გზამკვლევი რეგიონული განვითარების ახალი სტრატეგიის ჩამოსაყალიბებლად. ეკონომიკური თავისუფლების ინდივიდუალური კომპონენტების გაძლიერება (სასამართლოს დამოუკიდებლობა, საკუთრების უფლება, რეგულაციები, საგადასახადო სტაბილურობა) ხელს შეუწყობს კერძო სექტორის გაძლიერებას და ინვესტიციების მოზიდვას. მომდევნო ეტაპზე, ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა ემყარებოდეს სამ საკვანძო ბურჯს: ინსტიტუციური გაძლიერება, ადამიანური კაპიტალის მხარდაჭერა და გლობალურ ეკონომიკაში გონივრული ინტეგრაცია. მხოლოდ ამ გზით იქნება შესაძლებელი ეკონომიკური თავისუფლების ტრანსფორმაცია ინკლუზიურ და მდგრად ზრდაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

Works Cited

Acemoglu, Daron, and James A. Robinson 2012. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty.* Crown Business.

Chang, Ha-Joon 2002. *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective.* Anthem Press.

ჩიქოვანი, იოსებ დადიანების საგვარეულო და სამეგრელოს სათავადო. არტანუჯი, 2015.

Dreher, Axel 2006. „Does Globalization Affect Growth? Empirical Evidence from a New Index.“ *Applied Economics*, vol. 38, no. 1, , pp. 1091–1110.

Friedman, Milton 1962. *Capitalism and Freedom.* University of Chicago Press,.

გიორგობიანი, ნ., და ი. მახათაძე „საქართველოს ეკონომიკური განვითარება და ინსტიტუციური გამონეგები.“ *თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები.* 2021.

Gwartney, James, Robert Lawson, and Joshua Hall 2022. *Economic Freedom of the World: 2022 Annual Report.* Fraser Institute.

Heritage Foundation 2023. *Index of Economic Freedom.* www.heritage.org/index/country/georgia. Accessed 11 Aug. 2025.

KOF Swiss Economic Institute. *KOF Globalization Index.* 2023, kof.ethz.ch/en/indicators/globalization-index.html. Accessed 11 Aug. 2025.

ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი (IDFI). *სასამართლო და მოუკიდებლობა და კორუფციის აღქმა საქართველოში.* ანალიტიკური ანგარიში, 2022.

Rodrik, Dani 2011. *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy.* W. W. Norton & Company,.

Sen, Amartya 1999. *Development as Freedom.* Alfred A. Knopf,.

Stiglitz, Joseph E. 2002. *Globalization and Its Discontents.* W. W. Norton & Company.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი). *საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური მაჩვენებლები.* 2023, www.geostat.ge. Accessed 11 Aug. 2025.

United Nations Development Programme (UNDP). *Human Development Report: Georgia.* 2023, hdr.undp.org/data-center/specific-country-data/ge. Accessed 11 Aug. 2025.

UNESCO. *Human Capital and Economic Development: Cross-National Perspectives.* 2022.

World Bank 2022. *Doing Business Report: Georgia.*, www.doingbusiness.org/en/reports/doing-business/georgia. Accessed 11 Aug. 2025.

ზუგდიდის დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმი. საარქივო ფონდი №1, საქმე №348 (1856).

ზუგდიდის დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმი. საარქივო ფონდი №1, საქმე №562 (1856).

ლარისა თირქია

ბიოლოგიის დოქტორი, ზსუ ასოცირებული პროფესორი

ORCID 0000-0001-5150-0476

ზოგიერთი საკვებად და სამკურნალო
თვალსაზრისით გამოყენებული
დადიანისეული მცენარეუბნების ბოტანიკურ ბაღში

აბსტრაქტი

ნაშრომი ეხება, ზუგდიდის ბოტანიკურ ბაღში ზოგიერთ საკვებად და სამკურნალო თვალსაზრისით გამოყენებულ ისეთ დადიანისეულ მცენარეებს როგორცაა: 1. ბრონეული-*Punica granatum*, 2 კაკალი, ნიგვზის ხე-*J uglans regia*. 3. კანფეტის ხე-ჰოვენია-*Hovenia Thunb* 4. ჩვეულებრივი ნაბლი-*Castanea sativa mill*. 5. წყავი-*Laurocesus*. ჩამოთვლილი მცენარეები კარგად ეგუებიან ზუგდიდის ბოტანიკური ბაღის ნიადაგურ-კლიმატურ-პირობებს, რომელიც სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის დავით დადიანის მიერ გაშენებულ იქნა 1840 წელს, თავისი მეუღლის ეკატერინე ჭავჭავაძის პატივსაცემად. თავდაპირველად ბაღს მთავარი უვლიდა. შემდეგ კი ეს საქმე ეკატერინეს მიანდო, დედოფალი ბაღის მოვლამ ძალიან გაიტაცა. ჯერ იყო და იტალიელი მებაღე ჩამოიყვანა, მერე კი ევროპიდან ლამის ყველა ეგზოტიკური მცენარე ჩამოატანინა-რამდენიმე ეგ ზემპლარი საფრანგეთის მეფის, ლუი ფილიპეს ვერსალის ბაღიდანაც კი.

ნაშრომში მოყვანილია დადიანისეული, როგორც „წითელ წიგნში,“ ასევე „გლობალურ წითელ ნუსხაში“ შეტანილი მცენარეები, რომელიც გამოიყენება საკვებად და სამკურნალო თვალსაზრისით. აღწერილია მათი გავრცელების არეალი, ბიო-მორფოლოგიური თავისებურებები, ქიმიური შედგენილობა და მათი გამოყენება ტრადიციულ მედიცინაში სხვადასხვა დაავადებების სამკურნალოდ.

საკვანძო სიტყვები: დადიანისეული ბაღი, საკვები მცენარე, სამკურნალო, მცენარე.

SOME PLANTS OF THE DADIANI WITH EDIBLE AND MEDICINAL USES IN THE ZUGDIDI BOTANICAL GARDEN

ABSTRACT

The paper covers the following several plants with edible and medicinal uses in the Zugdidi Botanical Garden: 1. Pomegranate-Punica granatum 2. Walnut tree- Juglans regia 3. Candy tree Hovenia-Hovenia Thunb. 4. Ordinary chestnut- Castanea sativa mil. 5. Laurel- Laurocesus. The aforementioned plants grow well in the soil and climate conditions of the Zugdidi Botanical Garden. The later was constructed in 1840 by the last ruler of Samegrelo, Davit Dadiani in honor of his wife, Ekaterine Chavchavadze.

From the outset the aforementioned Ruler looked after the Garden and later, he entrusted his wife Ekaterine with the Garden. The Queen took a high interest in the Garden. First, she brought in an Italian gardener and later, tasked him to bring almost every exotic plant from Europe. The later included a few variety of plants from the French King Louis-Philippe's Gardens of Versailles.

The paper covers those plants of the Dadiani with edible and medicinal uses which are included in the Red Data Book as well as in the Global Red List. The paper provides description of dissemination area of these plants, their bio-morphological characteristics, chemical constituents and utilization in medicine with the purpose of treating various diseases.

Key Words: *The Dadiani, food, medicinal, plant.*

ზუგდიდში, დადიანების ბაღში, მაის-ივნისში ჩვეულებრივი ნაბლი და ნყავი ყვავილობს, ივნისში კანფეტის ხე, აპრილ-მაისში ნიგვზის ხე, მარტიდან-ივნისამდე გუიავა, მაის-აგვისტოში ბროწეული – სწორედ ასე სურდა სამეგრელოს უკანასკნელ მთავარს, დავით დადიანს, რომელმაც ბაღი 1840 წელს გააშენა მეუღლის, ეკატერინე ჭავჭავაძის პატივსაცემად. თავდაპირველად ბაღს მთავარი უვლიდა. შემდეგ კი ეს საქმე ეკატერინეს მიანდო, დედოფალი ბაღის მოვლამ ძალიან გაიტაცა. ჯერ იყო და იტალიელი მეზღვე ჩამოიყვანა, მერე კი ევროპიდან ლამის ყველა ეგზოტიკური მცენარე ჩამოატანინა-რამდენიმე ეგზემპლარი საფრანგეთის მეფის, ლუი ფილიპეს ვერსალის ბაღიდანაც კი.

ამჟამად, ზუგდიდის ბოტანიკურ ბაღში იზრდება, როგორც „წითელ წიგნში,“ ასევე „გლობალურ წითელ წუსხაში“ შეტანილი მცენარეები, ბევრი მათგანი გამოიყენება საკვებად და სამკურნალო თვალსაზრისით.

1. ბრონეული – Punica granatum -ფოთოლმცვენი ბუჩქი ან პატარა ზომის ხეა, რომელიც მიეკუთვნება ბრონეულსებრთა – **Punicaceae** ოჯახს. სამშობლო სამხრეთ დასავლეთი აზია, ხმელთაშუა ზღვის რეგიონი. მცენარე სიმაღლით აღწევს 5-8 მეტრამდე. აქვს დატოტვილი, ზოგჯერ ეკლიანი ღერო, ახალგაზრდა ტოტები ოთხნახნაგოვანია, ქერქი მონითალო-ყავისფერი. ფოთლები ერთმანეთის მოპირისპირედ, ზოგჯერ მორიგეობით განლაგებული, ელიფსური ან ლანცეტისებრი, პრიალა, მუქი მწვანე 3-7 სმ სიგრძის, ყვავილები მკვეთრი წითელი, იშვიათად თეთრი ან ვარდისფერი 3-5 სმ-მდე დიამეტრის, ერთეული ან მცირე ჯგუფებად განლაგებული 5-7 გვირგვინის ფურცლით. ახასიათებს მრავალი მტვრიანა. ნაყოფი სფერული 5-12 სმ დიამეტრის, სქელი ტყავისებური კანით (წითელი, მოყავისფრო) შეიცავს მრავალ წითელ მსუქან წვნიან თესლს. თითოეული თესლი გარშემორტყმულია გამჭვირვალე წვნიანი გარსით (არილი). ყვავილობს გაზაფხულზე. ნაყოფი მნიფდება შემოდგომაზე. მრავლდება თესლით და კალმით.

ბრონეული მდიდარია ანტიოქსიდანტებით, განსაკუთრებით პოლიფენოლებით. გააჩნია ანთების საწინააღმდეგო თვისებები, გამოიყენება გულ-სისხლძარღვთა სისტემის გასაუმჯობესებლად, არტერიული წნევის რეგულირებისათვის. კუჭ-ნაწლავის სისტემის მოსაგვარებლად, იმუნური სისტემის გასაძლიერებლად. გააჩნია ანტიმიკრობული მოქმედება.

ბრონეულის საკვებად და სამკურნალოდ გამოყენება არის ძალიან მრავალფეროვანი. ის არის უძველესი ხილი, რომელსაც აქვს მდიდარი ისტორია, როგორც საკვებში ასევე ტრადიციულ მედიცინაში ბრონეულის მარცვლები იჭმევა, მისგან მზადდება წვენი. (გრენადინის სიროფი) მას უმატებენ სალათებში, იყენებენ კერძების გარნირად, ასევე გამოიყენება დესერტებსა და ტკბილეულში დასამატებლად.

2. კაკალი, ნიგვზის ხე – Juglans regia – კაკლისებრთა ოჯახის წარმომადგენელია. ფოთოლმცვენი ხეა მისი სიმაღლე 20-30 მეტრამდე აღწევს, დიამეტრი 1,5მ. ყვავილობს ფოთლის გაშლასთან ერთად. ნაყოფი მნიფდება აგვისტო-სექტემბერში. ნაყოფმსხმოიარეა 12 წლიდან 200 წლამდე.

კაკლის გული შეიცავს ცხიმებს (45-77%), ცილებს (8-21), B1 ვიტამინსა და A პროვიტამინს. მოუმწიფებელი ნაყოფი მდიდარია C ვიტამინით, მისგან მურაბას ამზადებენ. მნიფე კაკლის გულისაგან-ნიგვზისაგან-ხდიან ზეთს და ხმარობენ საკონდიტრო წარმოებაში, წენგოსაგან ამზადებენ ყავისფერ საღებავს. ფოთლები და წენგო იხმარება მედიცინაში.კაკალი კარგი საჩრდილობელი ხეა.

3. კანფეტის ხე – ჰოვენია – Hovenia Thunb – ხეჭრელისებრთა **Rhamnaceae** ოჯახის წარმომადგენელია. სამშობლო ჩრდილოეთ და ცენტრალური ჩინეთი, ჰიმალაი, სამხრეთ იაპონია. 15-20 მ-მდე სიმაღლისა და 40-50 სმ-მდე დიამეტრის სწორ-

ტანოვანი ფოთოლმცვენი ხეა, ფართო მომრგვალებული სქელი ვარჯით. ყვავილობს მომწვანო-თეთრი, წვრილი, სურნელოვანი ყვავილებით მაის- ივნისში. ნაყოფი მწიფდება აგვისტო-სექტემბერში. დამწიფებისას ნაყოფის ხორციანი ყუნწი არომატული, ტკბილი და გემრიელია. შეიცავს 35% შაქარს. ნაყოფს მომჟავო ქიმიშიის გემო აქვს, რის გამოც იაპონურ ქიმიშიის ხესაც უწოდებენ. მისგან მზადდება სხვადასხვანაირი დესერტი თუ საკვები პროდუქტი.

შეიცავს დიჰიდრომირცეტინს (DHM), ანტიოქსიდანტს, ფლავონოიდებს და სხვა ნაერთებს, რომლებიც იცავს უჯრედის დაზიანებისაგან.

გამოიყენება ალკოჰოლის უარყოფითი ეფექტის შესამცირებლად, ღვიძლის დაავადებების სამკურნალოდ, კუჭ-ნაწლავის პრობლემების, ანთების საწინააღმდეგო და საჭმლის მონელების გასაუმჯობესებლად. ზოგიერთი კვლევა მიუთითებს, რომ შეიძლება დაეხმაროს სისხლში შაქრის დონის კონტროლს.

გამოიყენება ძირითადად ჩაის ან საკვები დანამატის სახით.

4. ჩვეულებრივი ნაბლი – *Castanea sativa mill.* ნიფლისებრთა-Fagaceae ოჯახის წარმომადგენელია. გავრცელებულია ჩრდილო ნახევარსფეროს ზომიერ რეგიონებში-ევროპაში აზიაში და ჩრდილოეთ ამერიკაში. საქართველოში გვხვდება ჩვეულებრივი ანუ ევროპული ნაბლი. მცენარე სიმაღლით აღწევს 20-35 მეტრამდე

ფოთლები მორიგეობით განლაგებული გრძელყუნწიანი ლანცეტისებრი, კიდეებზე ხერხებილა, სიგრძით 8-28 სმ, წვერში წაწვეტებული, ფუძესთან შევიწროებულია. ფოთლები ქვემოდან დაფარულია სქელი ბუსუსით, ზემოდან კი შიშველი. ყვავილები ცალსქესიანი. მამრობითი ყვავილები გრძელ ვერტიკალურ ყვავილედებააა განლაგებული ყავილობს მაის-ივნისში. ნაყოფი მწიფდება სექტემბერ-ოქტომბერში. ნაყოფი ერთთესლიანი კაკალია. 1-3 ცალი კაკალი მოთავსებულია გარედან სადგისისებრი ეკლებით დაფარულ ბუდეში.

ნაყოფი გამოიყენება საკვებად. სხვადასხვა სახის კერძებში მათ შორის წვნიანებში. პოპულარულია ნაბლის დესერტები და სპრედები.

ნაბლი მდიდარია ანტიოქსიდანტებით, შეიცავს ბევრ ვიტამინს და მინერალს (C ვიტამინი, B ჯგუფის ვიტამინები) აქვს ანთების საწინააღმდეგო თვისებები. ხასიათდება დაბალი ცხიმის შემცველობით, შეიცავს სრულ ნახშირწყლებს, რაც ხელს უწყობს ენერჯის სტაბილურ გამოთავისუფლებას.

მის ფოთლებსა და ქერქს ხალხურ მედიცინაში იყენებენ განსაკუთრებით, ზეელის, სასუნთქი გზების პრობლემებისა და ზოგიერთი კანის დაავადებების სამკურნალოდ.

5. წყავი – *Laurocesus* – მარადმწვანე ბუჩქი ან პატარა ზომის ხეა. ვარდისებრთა (Rosaceae) – ოჯახიდან. ბუნებრივად გავრცელებულია კავკასიაში, მცირე აზიასა და ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, ტყის ქვედა და შუა სარტყელში, ძირითადად დასავლეთ საქართველოში.

იზრდება 5-10 მეტრამდე სიმაღლის მცენარედ. ფოთლები პრიალა, მუქი მწვანე

ტყავისებრი, ელიფსური ფორმის 5-15 სმ-მდე სიგრძის, კიდეებზე წვრილი დაკბილვით, და მორიგეობით განლაგებული ფოთლებით. ყვავილები თეთრი, სურნელოვანი, შეკრებილი 5-15 სმ სიგრძის მტევნისებრ ყვავილედებად, ყვავილობს გაზაფხულზე. ნაყოფი მცირე ზომის კურკიანი მომრგვალო -ოვალური ფორმის, მომწიფებისას შავი ფერის, 1-2 სმ დიამეტრის.

მცენარის ყველა ნაწილი განსაკუთრებით ფოთლები და თესლები შეიცავს ციანოგენურ გლიკოზიდებს, რაც მათ მომწამვლელ თვისებებს ანიჭებს.

წყავის ნაყოფი გამოიყენება საკვებად. მისგან ამზადებენ მურაბებს და ჯემებს. იყენებენ სასმელების დასამზადებლად (ნაყენები ჩაი) მის ფოთლებს ხშირად იყენებენ საკონდიტრო ნაწარმის არომატიზაციისთვის.

წყავს გააჩნია მრავალი სასარგებლო თვისება, ანტიოქსიდანტური მოქმედება, ანთების საწინააღმდეგო ეფექტი, ხველის საწინააღმდეგო თვისებები, სისხლში შაქრის დონის დარეგულირების შესაძლებლობა, საჭმლის მომნელებელი სისტემის მუშაობის გაუმჯობესება.

აღსანიშნავია, რომ წყავის კურკები და ფოთლები შეიცავენ ციანოგენურ გლიკოზიდებს, რომლებიც დიდი რაოდენობით მიღებისას ორგანიზმში შეიძლება ტოქსიკური იყოს. ამიტომ მცენარის გამოყენებისას სიფრთხილეა საჭირო, უმჯობესია ექიმთან კონსულტაცია.

ჩვენი დაკვირვებიდან გამომდინარე, ეს მცენარეები ზუგდიდის ბოტანიკურ ბაღში თვლიან 80-90 წელს, რომლებიც დღესაც საუცხოოდ გამოიყურებიან, შესანიშნავად ეგუებიან ნიადაგურ-კლიმატურ პირობებს და დიდი გამოყენება აქვთ საკვებად და სამკურნალო თვალსაზრისით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბალანჩივაძე, შ., ზუგდიდის ბოტანიკური ბაღის მერქნიანი ხეები და ბუჩქები. თბ., 1975.

კუჭუხიძე, ჯ., ჯოხაძე, მ., ბოტანიკა თბ., 2012.

მაყაშვილი, ა., ბოტანიკური ლექსიკონი. თბ., 1991.

ფარმაცია / PHARMACY

ნოდარ სულაშვილი

ფარმაცევტულ და ფარმაკოლოგიური მეცნიერებათა დოქტორი მედიცინაში, შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფარმაციის საბაკალავრო პროგრამის ხელმძღვანელი, შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფარმაკოლოგიის, კლინიკური ფარმაციისა და ფარმაკოთერაპიის მიმართულებით აფილირებული ასოცირებული პროფესორი, ზუგდიდი, საქართველო; თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის სამეცნიერო კვლევითი უნარ-ჩვევების ცენტრის მონვეული ლექტორი (მონვეული პროფესორი); თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის კლინიკური ფარმაკოლოგიის დეპარტამენტის მონვეული ლექტორი; თბილისი, საქართველო; მხითარ ჰერაცის სახელობის ერევნის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის ფარმაცევტული მენეჯმენტის დეპარტამენტის სამეცნიერო მკვლევარი და მონვეული პროფესორი, ერევანი, სომხეთი.

ORCID 0000-0002-9005-8577

ელ. ფოსტა: n.sulashvili@ug.edu.ge

ნატო ალავიძე

ფარმაცევტულ მეცნიერებათა დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მედიცინის ფაკულტეტის ფარმაციის დეპარტამენტის პროფესორი, ქუთაისი, საქართველო. შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფარმაციის საგანმანათლებლო პროგრამის ხელმძღვანელი, პროფესორი; აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტის მედიცინის ფაკულტეტის დეკანი, პროფესორი, თბილისი, საქართველო

ORCID 0000-0001-6695-5924

ლუიზა გაბუნია

მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის სამეცნიერო-კვლევითი უნარ-ჩვევების ცენტრის დირექტორი, თსსუ-ის სამედიცინო და კლინიკური ფარმაკოლოგიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი, პროფესორი; თსსუ-ის პირველი საუნივერსიტეტო კლინიკის კლინიკური ფარმაკოლოგი, თბილისი, საქართველო

ORCID 0000-0003-0856-2684

ნანა გორგასლიძე

ფარმაცევტულ მეცნიერებათა დოქტორი, აკადემიკოსი, თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის პროფესორი, სოციალური და კლინიკური ფარმაციის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი, თბილისი, საქართველო.

ORCID 0000-0002-4563-5224

მარიკა სულაშვილი

საოჯახო მედიცინის დოქტორი, თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის მოლეკულური და სამედიცინო გენეტიკის დეპარტამენტის მონვეული ლექტორი, საქართველოს უნივერსიტეტის ბიოქიმიისა და მოლეკულური და სამედიცინო გენეტიკის მონვეული პროფესორი, თბილისი, საქართველო.

სამეცნიერო დისკურსი კიბოს საწინააღმდეგო ახალი ვაქცინების მახასიათებლებზე: ინოვაციები, ფარმაკოლოგია, კლინიკური გამოყენება და მომავლის პერსპექტივები

აბსტრაქტი

კიბოს საწინააღმდეგო ახალი ვაქცინების განვითარება ონკოლოგიაში ერთ-ერთ ყველაზე პერსპექტიულ ინოვაციად ითვლება, რომელიც აერთიანებს იმუნოლოგიის, მოლეკულური ბიოლოგიის, ნანოტექნოლოგიისა, ფარმაციის, ფარმაკოლოგიისა და პერსონალიზებული მედიცინის მიღწევებს. ტრადიციული ქიმიოთერაპიული და რადიოთერაპიული სტრატეგიებისგან განსხვავებით, კიბოს საწინააღმდეგო ვაქცინები მიზნად ისახავს ორგანიზმის საკუთარი იმუნური სისტემის გააქტიურებასა გაძლიერებასა და დაცვას, რათა აღმოაჩინოს და გაანადგუროს მავნე უჯრედები, მინიმალური გვერდითი ტოქსიკური ეფექტებით. უახლესი ინოვაციები მოიცავს პეპტიდებსა და პროტეინებზე დაფუძნებულ ვაქცინებს, დენდრიტური უჯრედების საფუძველზე შექმნილ ფორმულირებებს, ვირუსულ ვექტორულ პლატფორმებს და mRNA ვაქცინებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ მაღალ მრავალფეროვნებას და სწრაფად ადაპტირების შესაძლებლობას ინდივიდუალური სიმსივნური ანტიგენების მიმართ. სიმსივნური იმუნოლოგიისა და ნეოანტიგენების აღმოჩენის შესახებ მზარდმა ცოდნამ გააუმჯობესა ვაქცინის დიზაინი, ხოლო ადიუვანტების, იმუნური ინჰიბიტორების და კომბინირებული რეჟიმების ჩართვამ პრეკლინიკურ და კლინიკურ კვლევებში აჩვენა სინერგიული ეფექტიანობა. ფარმაკოლოგიურად, ახალი ვაქცინები მოქმედებენ ანტიგენების მოქმედების გაძლიერებით, ციტოტოქსიკური T-ლიმფოციტების

სტიმულირებით და სიმსივნური მიკრო გარემოს მოდულირებით იმუნოსუპრესიის დასაძლევად. ნანოპარტიკულური მიწოდების სისტემები ასევე აუმჯობესებენ სტაბილურობას, ბიოდისტრიბუციას და იმუნოგენური კომპონენტების მიზნობრივ მიწოდებას, რაც ზრდის ვაქცინის სიძლიერეს. კლინიკურად, კიბოს ვაქცინები შეფასების პროცესშია მელანომის, ფილტვის, სარძევე ჯირკვლის, პროსტატის და ჰემატოლოგიური სიმსივნეების შემთხვევაში, მიუხედავად იმედისმომცემი შედეგებისა, გამონვევები რჩება, მათ შორის სიმსივნის ჰეტეროგენურობა, იმუნური აცილების მექანიზმები და პაციენტის რეაქციის სხვადასხვაობა, რაც ხაზს უსვამს ბიომარკერების მნიშვნელობას პაციენტის სტრატეგიკაციისა და მკურნალობის მონიტორინგისთვის. მომავალში ყურადღება გამახვილდება უფრო პერსონალიზებულ ვაქცინებზე, რომლებიც განსაზღვრული იქნება მომდევნო თაობის რიგითობით, ხელოვნური ინტელექტის საფუძველზე ანტიგენის პროგნოზირებით და სხვა იმუნოთერაპიული მიდგომების ინტეგრაციით, როგორცაა CAR-T უჯრედების თერაპია და ონკოლიტური ვირუსები. პერსონალიზებული მედიცინისა და კიბოს იმუნოლოგიის კონვერგენცია იძლევა იმის მოლოდინს, რომ კიბოს სანინაალმდეგო ვაქცინები შესაძლოა გახდნენ კომპლექსური ონკოლოგიური მკურნალობის ქვაკუთხედი. სამეცნიერო დისკურსის გაგრძელება მნიშვნელოვანია ამ სტრატეგიების დახვეწის, რეგულაციური და წარმოებითი ბარიერების გადალახვისა და ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფისთვის. ეს ინოვაციები ერთობლივად, ხაზს უსვამენ ანტიკარცინომური ვაქცინების გარდამტეხ პოტენციალს კიბოს პრევენციის, მკურნალობისა და პაციენტების გადარჩენის მომავლის ფორმირებაში.

საკვანძო სიტყვები: სიმსივნის სანინაალმდეგო ვაქცინები; კიბოს იმუნოთერაპია; სიმსივნის მიკროგარემო; პერსონალიზებული მედიცინა; mRNA ვაქცინები; დენდრიტული უჯრედების ვაქცინები; იმუნური საკონტროლო პუნქტების ინჰიბიტორები; ფარმაკოლოგია; კლინიკური გამოყენება.

Nodar Sulashvili

MD, PhD, Doctor of Pharmaceutical and Pharmacological Sciences in Medicine, Associate Affiliated Professor of Pharmacology, Clinical Pharmacy and Pharmacotherapy Direction at Shota Meskhia Zugdidi State University, Head of The Pharmacy Bachelor Education Study Program at Shota Meskhia Zugdidi State University, Zugdidi, Georgia; Invited Lecturer (Invited Professor) of Scientific Research-Skills Center at Tbilisi State Medical University; Invited Lecturer of Clinical Pharmacology Department at Tbilisi State Medical University; Tbilisi, Georgia; Scientific Researcher and Invited Professor of Department of Pharmaceutical Management at Yerevan State Medical University After Mkhitar Heratsi, Yerevan, Armenia.

ORCID 0000-0002-9005-8577;

E-mail: n.sulashvili@ug.edu.ge

Nato Alavidze

MD, PhD, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor of Akaki Tsereteli State University, Faculty of Medicine, Department of Pharmacy, Kutaisi, Georgia; Professor, Head of the Pharmacy Education Study Program at Shota Meskhia Zugdidi State University; Professor, Dean Faculty of Medicine at East European University, Tbilisi, Georgia.

ORCID 0000-0001-6695-5924

Luiza Gabunia

MD, PhD, Doctor of Medical Sciences, Professor, Director of the Scientific Research-Skills Center at Tbilisi State Medical University, Professor, Head of the Department of Medical and Clinical Pharmacology at Tbilisi State Medical University, Clinical Pharmacologist of The First University Clinic of TSMU, Tbilisi, Georgia

ORCID 0000-0003-0856-2684

Nana Gorgaslidze

MD, PhD, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Academician, Professor of Tbilisi State Medical University, Head of The Department of Social and Clinical Pharmacy, Tbilisi, Georgia.

ORCID 0000-0002-4563-5224

Marika Sulashvili

MD, Doctor of Family Medicine, Invited Lecturer of Tbilisi State Medical University, Department of Molecular and Medical Genetics, Invited Professor of Biochemistry and Molecular and Medical Genetics at The University of Georgia; Tbilisi, Georgia.

Corresponding Author: Dr. Professor Nodar Sulashvili

Mail: n.sulashvili@ug.edu.ge

Mob: +995-597-12-17-28

SCIENTIFIC DISCOURSE ON THE CHARACTERISTICS OF NEW ANTICANCER VACCINES: INNOVATIONS, PHARMACOLOGY, CLINICAL APPLICATIONS AND FUTURE PERSPECTIVES

ABSTRACT

The development of new anticancer vaccines represents one of the most promising innovations in oncology, integrating advances in immunology, molecular biology, nanotechnology, pharmacy, pharmacology and personalized medicine. Unlike conventional chemotherapeutic and radiotherapeutic strategies, anticancer vaccines aim to harness and amplify the body's own immune system to recognize, target, and eliminate malignant cells while minimizing off-target toxicities. Recent innovations include peptide- and protein-based vaccines, dendritic cell-based formulations, viral vector platforms, and mRNA vaccines, which offer high versatility and potential for rapid adaptation to individual tumor antigens. A growing understanding of tumor immunology and neoantigen discovery has enhanced vaccine design, while the incorporation of adjuvants, immune checkpoint inhibitors, and combination regimens has demonstrated synergistic efficacy in preclinical and clinical trials. Pharmacologically, new vaccines function by enhancing antigen presentation, stimulating cytotoxic T lymphocytes, and modulating the tumor microenvironment to overcome immunosuppression. Nanoparticle delivery systems further improve stability, biodistribution, and targeted delivery of immunogenic components, enhancing vaccine potency. Clinically, cancer vaccines are being evaluated in melanoma, lung, breast, prostate, and hematologic malignancies. Despite encouraging outcomes, challenges remain, including tumor heterogeneity, immune evasion mechanisms, and variability in patient response, highlighting the importance of biomarkers for patient stratification and treatment monitoring. Future perspectives point toward increasingly personalized vaccines guided by next-generation sequencing, artificial intelligence-based antigen prediction, and inte-

gration with other immunotherapeutic modalities such as CAR-T cell therapy and oncolytic viruses. The convergence of precision medicine and cancer immunology suggests that anticancer vaccines may evolve into a cornerstone of comprehensive oncology care. A continued scientific discourse is essential to refine these strategies, address regulatory and manufacturing barriers, and ensure accessibility. Collectively, these innovations underscore the transformative potential of anticancer vaccines in shaping the future landscape of cancer prevention, treatment, and survivorship of patients.

Keywords: *Anticancer vaccines; Cancer immunotherapy; Tumor microenvironment; Personalized medicine; mRNA vaccines; Dendritic cell vaccines; Immune checkpoint inhibitors; Pharmacology; Clinical applications.*

INTRODUCTION

The field of oncology has undergone remarkable transformation over the past several decades, evolving from an era dominated by surgery, radiotherapy, and chemotherapy into a new paradigm defined by molecular medicine, targeted therapy, and immuno-oncology. Among the most promising innovations reshaping this therapeutic landscape is the development of anticancer vaccines (Tanyi, J. L., Bobisse, S., Ophir, E., Tuyaerts, S., and et al (2018). These vaccines represent a significant milestone in translational medicine, as they are designed to mobilize the body's own immune system to selectively recognize and destroy malignant cells while sparing normal tissues. The concept of harnessing the immune system to combat cancer is not new, yet only in recent years have technological advances in molecular biology, immunology, bioinformatics, and nanotechnology enabled the design of vaccines that can overcome the barriers previously limiting their success (Blass, E., & Ott, P. A. (2021).

Cancer continues to be one of the leading causes of morbidity and mortality worldwide, responsible for nearly ten million deaths annually according to the most recent global estimates. Despite advances in screening, early detection, and therapeutic interventions, many cancers remain refractory to treatment, recur after initial remission, or develop resistance to conventional therapies. Chemotherapy, although effective against rapidly dividing cells, is associated with severe toxicity, immunosuppression, and off-target damage to healthy tissues. Targeted therapies, while more selective, are often undermined by the emergence of resistance mutations and the complexity of tumor heterogeneity. Immunotherapy, and within it the development of anticancer vaccines, provides an avenue for long-term disease control and potentially curative outcomes by engaging adaptive immune mechanisms capable of generating durable memory responses (Hu, Z., Leet, D. E., Allesøe, R. L., Oliveira, G., and et al 2021).

The theoretical foundation of anticancer vaccines rests on the identification of tumor-associated antigens (TAAs) and tumor-specific antigens (TSAs) that can serve as immunogenic targets. The immune system is naturally capable of distinguishing between self and non-self, but tumors frequently evolve mechanisms of immune evasion such as antigen loss, downregulation of major histocompatibility complex (MHC) molecules, or recruitment of immunosuppressive regulatory cells within the tumor microenvironment. Cancer vaccines aim to break this tolerance by re-presenting relevant tumor antigens in a context that stimulates effective immune recognition. This is accomplished through diverse strategies, including peptide-based vaccines that use short antigen fragments, protein-based vaccines presenting larger immunogenic sequences, dendritic cell vaccines that serve as professional antigen-presenting cells, DNA and RNA vaccines encoding tumor antigens, and viral or bacterial vectors engineered to deliver tumor-specific sequences. Each platform carries unique advantages and challenges in terms of immunogenicity, safety, scalability, and clinical applicability (Sahin, U., & Türeci, Ö. 2018).

The history of cancer vaccines can be traced back to the pioneering work of William Coley in the late nineteenth century, when bacterial extracts were used in an attempt to stimulate antitumor immune responses. Although crude and poorly understood at the time, Coley's „toxins“ laid the foundation for the idea that immune stimulation could induce tumor regression. In the modern era, breakthroughs in molecular immunology have enabled a much more precise and rational design of vaccines. The approval of sipuleucel-T, a dendritic cell-based vaccine for prostate cancer, provided the first proof-of-concept that therapeutic vaccines can achieve regulatory approval and clinical benefit. Since then, the field has expanded significantly, with multiple experimental vaccines advancing through early- and late-phase clinical trials in a variety of malignancies, including melanoma, lung cancer, breast cancer, glioblastoma, and hematological cancers (Lorentzen, C. L., Haanen, J. B., Met, Ö., & Svane, I. M. 2022).

One of the major innovations driving this progress has been the development of mRNA vaccine platforms, whose flexibility, rapid production capability, and demonstrated success in infectious diseases such as COVID-19 have accelerated their translation into oncology. mRNA vaccines can encode multiple tumor antigens simultaneously, allowing for personalized vaccine design based on individual patient tumor mutational profiles. This aligns with the broader trend of precision oncology, in which treatment is tailored to the genetic and immunologic features of each patient's tumor. Moreover, the integration of artificial intelligence and next-generation sequencing technologies has enhanced the ability to predict immunogenic neoantigens, further refining vaccine design and increasing the likelihood of therapeutic efficacy (Ott, P. A., Hu-Lieskovan, S., Chmielowski, B., Govindan, R., Naing, A., and et al 2020).

Pharmacologically, anticancer vaccines exert their effects by enhancing antigen processing and presentation, stimulating cytotoxic CD8⁺ T lymphocytes capable of killing tumor cells, and modulating the tumor microenvironment to favor immune activation over suppression. Vaccine-induced immune responses can be augmented through the co-administration of adjuvants such as Toll-like receptor agonists, cytokines, or nanoparticles that improve antigen delivery and immune recognition. Importantly, the advent of immune checkpoint inhibitors targeting PD-1, PD-L1, and CTLA-4 pathways has created opportunities for synergistic combinations. By releasing the brakes on T-cell activity, checkpoint inhibitors enhance the immune responses initiated by vaccines, increasing their clinical impact. This combinatorial approach has already shown promise in preclinical models and early-phase clinical studies (Hilf, N., Kuttruff-Coqui, S., Frenzel, K., Bukur, V., and et al 2019).

Despite these encouraging developments, significant challenges remain. Tumor heterogeneity poses a major barrier, as cancers within the same patient or across different patients may express distinct antigenic profiles, making the identification of universally effective targets difficult. Additionally, tumors employ immune evasion strategies such as the recruitment of myeloid-derived suppressor cells, regulatory T cells, and the secretion of immunosuppressive cytokines, which limit the efficacy of vaccine-induced responses. Another obstacle lies in the variability of patient immune competence, as elderly or immunocompromised individuals may not mount robust responses to vaccination. Manufacturing complexities, regulatory hurdles, and the cost of developing highly personalized vaccines also present real-world barriers to widespread clinical adoption (Melero, I., Gaudernack, G., Gerritsen, W., Huber, C., and et al 2014).

Nevertheless, the future of anticancer vaccines appears increasingly promising. Ongoing research is exploring the integration of vaccines with multimodal therapies, including radiotherapy, oncolytic viruses, and adoptive cell transfer strategies such as chimeric antigen receptor (CAR) T cells. These combinations hold the potential to amplify immune responses, increase antigen release, and overcome tumor-induced immunosuppression. The field is also moving toward preventive oncology, where vaccines may be developed to target high-risk individuals with precancerous lesions or genetic predispositions, thereby intercepting malignancy before it develops. Advances in nanotechnology offer new methods for antigen delivery, increasing stability, targeted biodistribution, and controlled release of vaccine components. At the same time, global collaborations, expanded clinical trials, and regulatory innovations will be necessary to translate these laboratory breakthroughs into accessible treatments for diverse patient populations (Palucka, K., & Banchemreau, J. 2023).

Ultimately, anticancer vaccines represent not only a therapeutic strategy but also a paradigm shift in the way cancer is conceptualized and treated. Instead of relying solely

on cytotoxic interventions, vaccines embody the principle of harnessing endogenous immune mechanisms to achieve long-lasting tumor control and immunological memory. This approach has the potential to transform cancer into a manageable or even preventable disease, altering its trajectory as a global health burden. As scientific discourse continues to expand, encompassing innovations in pharmacology, clinical applications, and forward-looking strategies, anticancer vaccines stand poised at the intersection of immunology, biotechnology, and precision medicine. They embody the next frontier in oncology, one in which science, technology, and patient-centered care converge to create a future of improved survival, reduced toxicity, and enhanced quality of life for individuals affected by cancer (Saxena, M., van der Burg, S. H., Melief, C. J. M., & Bhardwaj, N. 2021).

GOAL

The primary goal of this scientific discourse is to provide a comprehensive analysis of the emerging field of anticancer vaccines, with a particular focus on their innovative design strategies, pharmacological mechanisms, clinical applications, and prospective role in oncology. By synthesizing current evidence from preclinical and clinical research, the aim is to highlight how advances in tumor immunology, molecular biology, nanotechnology, and personalized medicine are converging to shape the development of effective cancer vaccines. The discourse seeks to critically evaluate both the successes and limitations of existing vaccine platforms, assess their integration with other immunotherapeutic modalities such as checkpoint inhibitors and cellular therapies, and identify the major barriers that must be overcome for broader clinical implementation. This work aims to frame anticancer vaccines not merely as experimental interventions but as a transformative therapeutic and potentially preventive strategy with the capacity to alter the trajectory of cancer treatment worldwide. Through detailed exploration of pharmacological properties, immunological pathways, and patient-centered applications, the ultimate goal is to stimulate scientific dialogue, encourage innovative research, and support the translation of laboratory breakthroughs into accessible, safe, and effective clinical tools. In doing so, the study aspires to contribute to a deeper understanding of how anticancer vaccines can become an integral component of precision oncology and global cancer control in the future.

METHODOLOGY

This scientific discourse was conducted through a comprehensive literature-based approach, integrating primary research articles, systematic reviews, meta-analyses, clinical trial reports, and authoritative sources from international databases and peer-reviewed journals. The methodology was designed to capture the multidimensional aspects of anticancer vaccines, including their molecular innovations, pharmacological properties, immunological mechanisms, clinical applications, and future directions in oncology. Rel-

evant publications were identified using advanced search strategies in databases such as PubMed, Scopus, Web of Science, MEDLINE, and Embase, employing keywords including „anticancer vaccines,“ „cancer immunotherapy,“ „tumor immunology,“ „mRNA vaccines,“ „dendritic cell vaccines,“ „immune checkpoint inhibitors,“ „clinical trials,“ and „personalized oncology.“ The search was restricted to publications in English, covering studies from the early 2010s to the present, ensuring that the most recent technological and clinical advances were included.

A multi-stage selection process was employed to ensure the inclusion of high-quality and relevant studies. Initially, titles and abstracts were screened to identify studies addressing innovations in vaccine platforms, immunological mechanisms, or clinical outcomes. Subsequently, full-text articles were reviewed for detailed evaluation of vaccine types, pharmacological mechanisms, immunogenicity, efficacy, safety profiles, and translational potential. Both preclinical and clinical studies were considered, encompassing in vitro experiments, animal models, phase I–III clinical trials, and post-marketing evaluations where available. Studies reporting on combination therapies, including the use of vaccines with immune checkpoint inhibitors, cellular therapies, or nanotechnology-based delivery systems, were given particular attention due to their growing relevance in contemporary oncology.

Data extraction focused on multiple dimensions, including vaccine platform type, antigen selection and delivery strategies, adjuvant use, pharmacodynamic and pharmacokinetic properties, immune response markers, clinical endpoints, adverse effects, and observed therapeutic outcomes. Trends and patterns were synthesized to provide a coherent understanding of current achievements, limitations, and emerging directions in anticancer vaccine development. This methodology enabled a holistic analysis that combines mechanistic, pharmacological, and clinical perspectives, supporting an integrative discussion on the potential of anticancer vaccines to transform cancer prevention and treatment. By systematically consolidating existing evidence and highlighting gaps in knowledge, this discourse provides a foundation for future research and informed clinical decision-making in the evolving field of cancer immunotherapy.

RESULTS AND DISCUSSION

The relentless pursuit of effective and tolerable cancer therapies has ushered in a new epoch dominated by immunotherapy, with anticancer vaccines standing as one of its most sophisticated and promising vanguard. Unlike traditional prophylactic vaccines, these therapeutic agents are designed to harness the body’s own immune system, educating and empowering it to recognize and eradicate established malignant cells. The results emerging from decades of research and recent clinical trials paint a complex yet profoundly optimistic picture, revealing a field in rapid transition from theoretical promise

to tangible clinical reality. The discourse surrounding these vaccines encompasses a intricate tapestry of innovations in antigen selection and delivery platforms, a nuanced and evolving understanding of their pharmacological behavior, a growing body of evidence from clinical applications across a spectrum of malignancies, and a forward-looking perspective that anticipates the challenges and opportunities that lie ahead. This discussion synthesizes these multifaceted results, weaving together the threads of scientific discovery to present a comprehensive overview of the current state and future trajectory of anticancer vaccines.

The foundational principle of anticancer vaccination is the specific activation of the host immune system against tumor-associated antigens (TAAs) or tumor-specific antigens (TSAs). The results of extensive genomic and proteomic research have been instrumental in identifying a vast repertoire of potential targets. The distinction between TSAs, such as neoantigens derived from somatic mutations unique to each patient's tumor, and shared TAAs, which are overexpressed in tumors but present in some normal tissues, is a critical determinant of vaccine efficacy and safety. The empirical data convincingly demonstrate that vaccines targeting neoantigens hold a significant advantage. Because these epitopes are entirely foreign to the immune system and not subject to central tolerance, they can elicit potent, high-affinity T-cell responses with a markedly reduced risk of autoimmunity. The results from pioneering studies utilizing next-generation sequencing and bioinformatic prediction algorithms have shown that the mutational burden of a tumor, and consequently its neoantigen landscape, varies dramatically across cancer types. Cancers with high mutational burden, such as melanoma, non-small cell lung cancer, and carcinomas with microsatellite instability, present the most fertile ground for neoantigen vaccine development. The successful identification and prioritization of immunogenic neoantigens represent a monumental achievement, transforming a once insurmountable challenge into a feasible, albeit complex, personalized medicine workflow.

Parallel to the revolution in antigen discovery are the innovations in vaccine delivery platforms, each with distinct pharmacological profiles and mechanisms of immune activation. The results from comparative preclinical and clinical studies indicate that no single platform is universally superior; rather, the choice of platform is dictated by the nature of the antigen, the desired immune response, and practical considerations of manufacturing and deployment. Viral vector vaccines, employing engineered viruses like adenovirus or poxvirus, have yielded robust results due to their inherent ability to infect antigen-presenting cells (APCs) and provoke strong innate immune reactions through pathogen-associated molecular patterns. This intrinsic adjuvant effect promotes potent T-cell priming. However, pharmacological studies have also highlighted the limitations of this approach, primarily the development of neutralizing antibodies against the viral vector itself, which can impede repeated administration and reduce efficacy upon booster shots. This has led

to strategies such as prime-boost regimens using different vectors to circumvent pre-existing immunity (Yarchoan, M., Johnson, B. A., Lutz, E. R., Laheru, D. A., & Jaffee, E. M. 2022).

The results concerning nucleic acid vaccines, specifically mRNA vaccines, have catapulted this platform to the forefront following its validation during the COVID-19 pandemic. The pharmacological advantages of mRNA are multifaceted. Firstly, its mechanism of action is entirely within the cytoplasm of host cells, eliminating any risk of genomic integration. Secondly, the rapid *in vitro* transcription production process is highly scalable and amenable to personalization, a crucial factor for neoantigen vaccines. The critical pharmacological breakthrough for mRNA vaccines was the development of sophisticated delivery systems, primarily lipid nanoparticles (LNPs). These LNPs protect the fragile mRNA from ubiquitous nucleases, facilitate cellular uptake, and, importantly, provide their own potent adjuvant effect by stimulating innate immune pathways. Results from numerous trials demonstrate that mRNA-LNP vaccines can induce strong and broad CD4+ and CD8+ T-cell responses against encoded neoantigens. The pharmacokinetics are transient, with protein expression typically lasting a few days, which is sufficient for immune priming but minimizes persistent antigen exposure that could lead to T-cell exhaustion. The dose-ranging studies have been essential in finding the balance between immunogenicity and manageable reactogenicity, typically transient flu-like symptoms associated with innate immune activation (Sulashvili, N., Gorgaslidze, N., Gabunia, L., Alavidze, N., Sulashvili, M. 2024).

Peptide-based vaccines, administering minimal epitopes directly, represent a more defined approach. The results from clinical trials show that they are generally safe and well-tolerated. However, their pharmacology presents challenges. Short peptides can bind directly to MHC molecules on any nucleated cell, including non-professional APCs, leading to T-cell activation without proper co-stimulation and potential anergy. Furthermore, they are often poorly immunogenic alone, necessitating co-administration with potent adjuvants and delivery systems. The results have been more encouraging for long peptides, which require processing by professional APCs, ensuring a more robust and effective T-cell response. The choice of adjuvant is paramount; from traditional options like Montanide ISA to modern molecular agonists of Toll-like receptors (e.g., Poly-ICLC, CpG oligonucleotides), the adjuvant can dramatically alter the magnitude and quality of the immune response. Dendritic cell (DC) vaccines, the most personalized platform, involve isolating a patient's own DCs, loading them with tumor antigens *ex vivo*, and reinfusing them. The results of the seminal sipuleucel-T trial for prostate cancer proved the principle that an autologous cellular vaccine can confer a survival benefit. However, the complex, costly, and labor-intensive manufacturing process limits its widespread applicability. Phar-

macologically, the fate and functionality of these reinfused DCs in the immunosuppressive tumor microenvironment remain areas of active investigation (Sulashvili, N., Gorgaslidze, N., Gabunia, L., Alavidze, N., Sulashvili, M. 2024).

The evolving field of anticancer vaccines represents one of the most promising frontiers in modern oncology, combining advances in immunology, molecular biology, nanotechnology, and precision medicine. Recent years have seen substantial progress in vaccine platforms, mechanisms of action, and clinical applications, highlighting the capacity of these therapies to induce targeted antitumor immune responses while minimizing off-target toxicity. Peptide-based vaccines utilize short amino acid sequences corresponding to tumor-associated antigens and have demonstrated the ability to stimulate cytotoxic T lymphocyte responses. These vaccines offer specificity and relative ease of production, though immunogenicity can be limited by HLA restriction and the need for adjuvants or delivery systems. Protein-based vaccines present larger immunogenic sequences, offering multiple epitopes for T-cell recognition and broader immune activation, but face challenges in stability, degradation, and the requirement for carrier systems. Dendritic cell vaccines represent a more personalized approach, wherein autologous or allogeneic dendritic cells are pulsed with tumor antigens to stimulate potent immune responses. Sipuleucel-T, approved for metastatic prostate cancer, exemplifies the clinical feasibility of this approach. Viral vector vaccines leverage attenuated viruses to deliver tumor antigen-encoding sequences, utilizing inherent immunostimulatory properties, although they must be engineered to minimize pathogenicity and pre-existing antiviral immunity (Sulashvili, N., Gorgaslidze, N., Gabunia, L., Alavidze, N., Sulashvili, M. 2024). DNA and RNA vaccines, particularly mRNA-based formulations, have emerged as highly versatile tools capable of rapid production, multi-antigen encoding, and potent T-cell activation. The success of mRNA vaccines in infectious disease applications has accelerated their translation into oncology, with early-phase trials demonstrating robust immunogenicity, safety, and adaptability for personalized therapy (Lorentzen, C. L., Haanen, J. B., Met, Ö., & Svane, I. M. (2022).

Mechanistically, anticancer vaccines prime and expand antigen-specific T lymphocytes capable of recognizing and eliminating tumor cells. Effective vaccines promote antigen uptake by antigen-presenting cells, processing, and presentation via major histocompatibility complex molecules, followed by activation of helper and cytotoxic T cells. Cytotoxic T lymphocytes exert antitumor activity through perforin and granzyme release, apoptosis induction, and production of pro-inflammatory cytokines such as interferon-gamma. Vaccines also modulate the tumor microenvironment by enhancing dendritic cell maturation, reducing regulatory immune cells, and promoting chemokine-mediated T-cell infiltration. Nanotechnology-based delivery systems, including lipid nanoparticles,

polymeric carriers, and liposomes, augment vaccine potency by protecting antigens, improving biodistribution, and enabling controlled release. Immunostimulatory adjuvants, such as Toll-like receptor agonists, cytokines, or saponin derivatives, further amplify dendritic cell activation and T-cell priming, overcoming baseline immune tolerance.

Clinical applications of anticancer vaccines span a variety of malignancies, reflecting the diversity of tumor antigen targets and vaccine platforms. In melanoma, peptide and dendritic cell vaccines targeting gp100, MART-1, and NY-ESO-1 have induced measurable immune responses and modest improvements in progression-free survival, particularly in combination with checkpoint inhibitors. Lung cancer, including non-small cell and small cell subtypes, has been targeted using MUC1, WT1, and EGFR-derived peptides, with early-phase trials reporting immune activation and evidence of tumor regression in selected patients. Breast cancer studies have explored HER2/neu-targeted vaccines, eliciting humoral and cellular immunity with favorable safety profiles, though efficacy remains modest in advanced stages. Hematologic malignancies, such as acute myeloid leukemia, have been addressed using WT1-targeted peptide vaccines and dendritic cell-based approaches, demonstrating tumor-specific T-cell responses and minimal toxicity. Glioblastoma, due to its immunosuppressive microenvironment, has been targeted with multipeptide vaccines and personalized neoantigen vaccines, showing encouraging immunogenicity and early signs of improved survival in phase I and II trials.

Anticancer vaccines generally exhibit favorable safety profiles, particularly compared to cytotoxic therapies. Reported adverse events are often mild to moderate, including injection site reactions, flu-like symptoms, fatigue, and low-grade fever. Severe immune-related adverse events are rare but have occurred, especially in combination regimens with checkpoint inhibitors. Long-term consequences, response durability, and potential autoimmune reactions remain under investigation, highlighting the importance of longitudinal monitoring and biomarker-driven patient selection. Vaccine efficacy varies according to tumor type, platform, antigen selection, and patient-specific factors, emphasizing the need for personalized approaches.

Combination strategies with other immunotherapeutic modalities enhance vaccine efficacy. Immune checkpoint inhibitors targeting PD-1, PD-L1, and CTLA-4 synergize with vaccine-induced T-cell activation by preventing tumor-mediated T-cell exhaustion. Adoptive cell therapies, including CAR-T cells and tumor-infiltrating lymphocyte expansions, benefit from vaccines that prime antigen-specific immune responses. Oncolytic viruses selectively lysing tumor cells can increase antigen release and stimulate local immune responses, complementing vaccine therapy. These integrative approaches highlight the necessity of multimodal strategies to overcome systemic and local barriers to effective antitumor immunity.

Challenges in anticancer vaccine development include tumor heterogeneity, immune evasion, patient variability, and manufacturing complexity. Heterogeneity complicates antigen selection and contributes to variable responses. Tumors evade immune surveillance via immunosuppressive cytokines, regulatory T cells, and MHC downregulation. Patient factors such as age, immune competence, prior therapies, and comorbidities influence immune responses, necessitating individualized design. Manufacturing personalized vaccines remains costly and complex, and standardization of endpoints, immune monitoring, and clinical efficacy criteria is essential for regulatory approval and cross-study comparisons.

Anticancer vaccines exemplify the convergence of immunology, pharmacology, and precision medicine, offering targeted, durable, and minimally toxic cancer therapy. Early clinical results are encouraging, but ongoing research must address limitations posed by tumor heterogeneity, immune suppression, and patient variability. Collaborative efforts spanning basic science, translational research, and clinical trials are essential to accelerate development and integration into comprehensive oncology care. As vaccine platforms evolve, their combination with other immunotherapies, adoption of personalized approaches, and preventive applications are likely to redefine cancer treatment. The continuous evolution of anticancer vaccines underscores the importance of scientific discourse that evaluates mechanistic insights, clinical outcomes, safety profiles, and translational potential, ultimately transforming immune-based therapies into cornerstone strategies for improved survival, enhanced quality of life, and reduced global cancer burden (Yarchoan, M., Johnson, B. A., Lutz, E. R., Laheru, D. A., & Jaffee, E. M. 2022).

The translation of these pharmacological innovations into clinical benefit is evidenced by a growing body of results from clinical trials across diverse oncological indications. In melanoma, a cancer historically responsive to immunotherapy, the results have been particularly striking. Trials investigating personalized neoantigen vaccines, using both mRNA and peptide platforms, have consistently demonstrated the induction of polyfunctional, neoantigen-specific T-cell responses. Importantly, these vaccine-induced T cells have been shown to traffic to tumor sites and can evolve into memory populations, suggesting the potential for long-term disease control. In several studies, the combination of neoantigen vaccination with immune checkpoint inhibitors (ICIs) like anti-PD-1 antibodies has yielded synergistic results. The vaccine acts to expand the repertoire and quantity of tumor-specific T cells, while the ICI removes the inhibitory signals that these T cells encounter within the tumor, effectively releasing the brakes on a more powerful army. Results have shown higher response rates and deeper tumor regressions with the combination than would be expected with either modality alone in treatment-naïve or ICI-refractory settings.

In glioblastoma (GBM), a tumor with a notoriously immunosuppressive and „cold“ microenvironment, the clinical challenge is immense. Yet, vaccine strategies have shown glimmers of promise. Results from trials targeting cytomegalovirus antigens or patient-specific neoantigens have indicated a potential survival benefit in a subset of patients. Immunological analyses often confirm successful priming of antigen-specific responses in the periphery. However, a critical discussion point is the frequent disconnect between peripheral immune activation and clinical efficacy in GBM. This highlights a fundamental pharmacological and biological barrier: the blood-brain barrier and the unique immunosuppressive mechanisms within the central nervous system that can sequester the tumor from vaccine-induced immunity. These results underscore that vaccine efficacy is not solely a function of generating a response but is equally dependent on enabling that response to effectively reach and function within the tumor bed.

In the realm of viral oncology, the results have been more straightforwardly positive. Therapeutic vaccines against human papillomavirus (HPV)-related cancers, targeting oncoproteins E6 and E7, have shown significant clinical activity in pre-cancerous lesions like cervical intraepithelial neoplasia. The results reinforce the concept that targeting a truly foreign, viral antigen in a non-advanced, minimally immunosuppressed setting is a highly effective strategy. For prostate cancer, the DC vaccine sipileucel-T remains a landmark achievement. Its pivotal trial results showed a significant improvement in overall survival, leading to its regulatory approval. This success, despite a lack of objective tumor response rates by traditional radiological criteria, sparked an important discussion about the mechanism of action of cancer vaccines. It suggested that the benefit may be mediated by a slower modification of the disease course rather than rapid tumor destruction, necessitating new endpoints for future trials, such as overall survival rather than progression-free survival.

The discussion of clinical results would be incomplete without addressing the significant challenges that have emerged. A recurring theme across many trials is the modest objective response rates when vaccines are used as monotherapy, particularly in advanced, heavily pre-treated disease. The results point to several contributing factors. Firstly, the tumor microenvironment (TME) is often a formidable fortress of immunosuppression, replete with regulatory T cells, myeloid-derived suppressor cells, M2 macrophages, and inhibitory cytokines. A vaccine may successfully generate effector T cells, but these cells can become functionally impaired or „exhausted“ upon entering the TME. Secondly, tumors employ immune evasion strategies, such as downregulation of MHC molecules, making them invisible to T cells, even if those T cells are present and functional. This phenomenon, known as antigen loss variance, is a common escape mechanism observed in patients who initially respond to vaccine therapy but later relapse. Results from biopsies post-relapse often reveal tumor cells that no longer express

the targeted neoantigen. Furthermore, the heterogeneity within a tumor means that not all cells may express the chosen antigen, allowing for the outgrowth of antigen-negative clones under the selective pressure of the vaccine-induced immune response.

These challenges have steered the field towards rational combination strategies, the results of which are defining the future of cancer vaccinology. The combination with immune checkpoint blockade is the most clinically advanced and validated. The pharmacological rationale is robust: vaccines expand T-cell clones, ICIs enhance their functionality. Results from multiple trials confirm this synergy. Other combination partners showing promising results include cytokines like IL-2 or IL-15 to support T-cell expansion and survival, agonists of co-stimulatory receptors (e.g., OX40, 4-1BB) to provide positive signals, and therapies targeting the immunosuppressive components of the TME, such as inhibitors of IDO or TGF- β . Perhaps the most transformative combination is with cytoreductive therapies like chemotherapy or radiotherapy. Once thought to be immunosuppressive, it is now clear that these modalities can paradoxically enhance vaccine responses. Results demonstrate that chemotherapy can cause immunogenic cell death, releasing a wave of additional TAAs and DAMPs that act as an in situ adjuvant, licensing APCs and broadening the immune response beyond the vaccine-targeted antigens (a phenomenon known as epitope spreading). Radiotherapy can similarly modify the TME, increasing vascular permeability and T-cell infiltration, effectively turning a „cold“ tumor „hot.“ The timing and sequencing of these combinations are critical pharmacological variables under intense investigation.

Looking towards the future, the perspective for anticancer vaccines is both exciting and demanding. The direction is unequivocally towards greater personalization. The results to date make a compelling case that neoantigen-directed vaccines represent the path of greatest potential. The future will see the refinement and acceleration of the neoantigen pipeline—from rapid tumor sequencing and bioinformatic prediction of high-affinity epitopes to automated, GMP-compliant manufacturing of bespoke vaccines within a clinically relevant timeframe. The goal is to shift this modality from a research-intensive endeavor to a standardized clinical service. Furthermore, the next generation of vaccines will likely move beyond simple peptides or mRNA encoding single antigens. Results from preclinical models suggest that vaccines encoding entire tumor rejection antigens or personalized sets of neoantigens fused into novel polyepitope strings can elicit broader and more effective responses. The development of off-the-shelf vaccines targeting shared public neoantigens, common mutations found in certain cancer subtypes in many patients, offers a more practical alternative to fully personalized approaches for some indications.

Future research emphasizes personalization, optimized delivery systems, and integration with advanced immunotherapies. Neoantigen-based vaccines, guided by

next-generation sequencing and computational prediction algorithms, target patient-specific mutations with high immunogenicity. Artificial intelligence and machine learning refine antigen selection, predict immunogenicity, and anticipate adverse effects. Nanoparticle carriers, biodegradable polymers, and novel adjuvants enhance stability, targeted delivery, and controlled antigen release. Preventive vaccines for high-risk individuals, including those with genetic predispositions or premalignant lesions, represent an emerging frontier. Insights into tumor microenvironment dynamics and microbiome interactions may further improve vaccine efficacy and durability.

Another future perspective lies in enhancing vaccine pharmacology through advanced biomaterial engineering. Results from innovative research indicate that scaffolds and implants can serve as synthetic immune niches. These devices can be designed to co-deliver antigens, adjuvants, and cytokines in a sustained release manner, locally recruiting and programming APCs in a controlled fashion over days or weeks, potentially obviating the need for multiple injections. This approach aims to mimic the natural kinetics of a lymph node, providing a more physiological and potent priming environment. Similarly, the direct targeting of antigens to specific receptors on APCs using antibody-based conjugates is a promising strategy to increase the efficiency of antigen uptake and presentation, thereby reducing the required vaccine dose and minimizing off-target effects.

The future clinical application of vaccines will also expand beyond therapeutic intervention in established disease. Results from minimal residual disease settings, following surgery or chemotherapy, suggest that this is an ideal scenario for vaccination. The tumor burden is low, the immunosuppressive network is less established, and the goal of eliminating lingering, dormant cells to prevent recurrence aligns perfectly with the mechanism of action of vaccines, which is to establish a long-lived, vigilant immune memory. In this adjuvant setting, vaccines could fundamentally change the natural history of cancer, transforming it from a lethal disease into a chronic condition controlled by the immune system. The ultimate future perspective may even include prophylactic vaccination for high-risk individuals, such as those with hereditary cancer syndromes. Vaccinating against key driver neoantigens before a tumor develops could enable immune surveillance to destroy pre-malignant cells as they arise, a truly transformative approach to cancer prevention (Sulashvili, N., Abzianidze, E., Chichoyan, N., Zarnadze, Sh. 2025).

Furthermore, the investigation into various vaccine platforms yields the conclusion that there is no single universal delivery system optimal for all scenarios. Each platform—viral vectors, nucleic acids, peptides, and dendritic cells—carries distinct pharmacological advantages and limitations. Viral vectors offer strong immunogenicity but face challenges from pre-existing immunity. Peptide vaccines are precise but often re-

quire complex adjuvants to overcome weak immunogenicity. Dendritic cell vaccines are profoundly personalized but logistically burdensome. The emergence of mRNA vaccines, particularly those encapsulated in lipid nanoparticles, represents a watershed moment, combining rapid development, scalability, inherent adjuvant properties, and a favorable safety profile. This platform has demonstrated remarkable efficacy in inducing robust and multifaceted immune responses, positioning it as a leading modality for the future, especially for neoantigen applications. The collective experience with these platforms concludes that the choice of vector must be strategically aligned with the clinical context, target antigen, and desired immune outcome.

The analysis of clinical trial data leads to the sobering yet instructive conclusion that monotherapy with anticancer vaccines, particularly in advanced, metastatic settings with high tumor burden and profoundly immunosuppressive microenvironments, often yields modest objective response rates. This is not a failure of the concept but rather a reflection of the formidable biological barriers erected by established tumors. Vaccines can effectively prime and expand antigen-specific T-cell clones, but these effector cells are frequently rendered dysfunctional upon encountering the tumor microenvironment, which is replete with inhibitory cells, cytokines, and checkpoint pathways. This observation crucially concludes that the efficacy of a vaccine is not merely a function of its ability to induce an immune response in the periphery but is fundamentally dependent on the capacity of that response to infiltrate, function within, and overcome the immunosuppressive tumor niche.

The most significant remarks regarding clinical application: the future of anticancer vaccines lies overwhelmingly in rational combination therapies. The synergy observed with immune checkpoint inhibitors is particularly powerful and well-documented. The vaccine acts to expand the army of tumor-specific T cells, while checkpoint blockade removes the inhibitory signals that paralyze this army within the tumor. This combination has consistently been shown to enhance response rates and depth of response beyond what either agent can achieve alone. Similarly, combinations with conventional therapies like radiotherapy and certain chemotherapies are highly promising, as these modalities can modulate the tumor microenvironment, induce immunogenic cell death, and release additional antigens, thereby acting as *in situ* adjuvants that amplify the vaccine's effect. The conclusion is therefore that vaccines will increasingly be deployed as the initiating engine of an immune response within integrated, multimodal treatment regimens designed to simultaneously stimulate immunity and dismantle the barriers that suppress it (Keskin, D. B., Anandappa, A. J., Sun, J., Tirosh, I., and et al 2021).

The perspectives conclude that the most promising application of cancer vaccines may shift from the treatment of advanced, refractory disease to the adjuvant setting of minimal residual disease. Following curative-intent surgery or chemotherapy, the tumor

burden is low, and the immunosuppressive network is less entrenched. In this scenario, the vaccine's capacity to establish a potent, long-lasting immunological memory has the greatest potential to eradicate dormant tumor cells and prevent disease recurrence, effectively aiming to cure cancer by maintaining a state of perpetual surveillance. Furthermore, the prospective development of vaccines for cancer prevention in high-risk individuals, though a longer-term goal, represents the ultimate culmination of this therapeutic strategy, potentially intercepting carcinogenesis before it manifests clinically.

The scientific discourse conclusively affirms that anticancer vaccines have evolved from a promising hypothesis into a dynamic and essential component of modern oncology. They embody the principles of precision medicine and immunotherapy, offering a targeted, durable, and adaptable approach to cancer treatment. While challenges remain in optimizing their delivery, overcoming immune resistance, and integrating them effectively into clinical practice, the trajectory of progress is unequivocally positive. The lessons learned from past results have illuminated the path forward, guiding the development of next-generation vaccines and intelligent combination strategies. As research continues to unravel the complexities of tumor-immune interactions, anticancer vaccines are poised to play an increasingly central role in transforming cancer from a lethal disease into a controllable condition, ultimately fulfilling the promise of harnessing the body's own defenses to achieve long-term remission and cure.

The scientific discourse on anticancer vaccines reveals a field that has matured from a concept of elegant theory to a dynamic clinical discipline grounded in robust pharmacological principles and tangible, if sometimes complex, clinical results. The innovations in antigen identification, particularly the focus on neoantigens, and the diversification of delivery platforms have provided the necessary tools. The clinical results, while revealing the formidable challenges posed by established tumors, have unequivocally demonstrated the capacity of vaccines to induce tumor-specific immunity and, in the right contexts, confer clinical benefit. The future of the field does not lie in vaccines as standalone magic bullets but as intelligent and essential components of multimodal immunotherapy. Their role is to initiate, broaden, and diversify the anti-tumor immune response, which can then be sustained and amplified through strategic combinations with checkpoint inhibitors, modulators of the TME, and conventional therapies. The perspective is one of optimism, fueled by a deepening understanding of tumor immunology and continuous technological advancement. As the field moves towards more personalized, potent, and strategically deployed vaccines, the goal of harnessing the immune system as a definitive and durable weapon against cancer appears increasingly within reach. The ongoing scientific discourse will continue to be driven by rigorous clinical experimentation, thoughtful analysis of results, and an unwavering commitment to translating immunological breakthroughs into prolonged and improved lives for patients.

THE FUTURE DEVELOPMENT AND CLINICAL IMPLEMENTATION OF ANTICANCER VACCINES

The future development and clinical implementation of anticancer vaccines must be pursued through a fully integrated, multidisciplinary framework that prioritizes the creation of synergistic treatment ecosystems over the development of isolated monotherapies.

This overarching directive can be broken down into five indispensable, interconnected pillars:

Establish a global collaborative infrastructure for neoantigen discovery and validation. This necessitates the creation of shared, standardized databases housing genomic, transcriptomic, and immunopeptidomic data from diverse patient populations. The objective is to move beyond bespoke, single-institution pipelines to a federated model where machine learning algorithms are trained on vast, diverse datasets. This will dramatically improve the predictive accuracy for immunogenic neoantigens, identify novel „public“ neoantigens across ethnicities, and accelerate the selection of optimal targets for both personalized and „off-the-shelf“ vaccine candidates, ensuring efficacy and broadening applicability.

Mandate the co-development of vaccines with complementary immunomodulators from the earliest preclinical stages. Research and development must abandon the siloed approach. Funding agencies and industry leaders should incentivize programs that intrinsically combine vaccine platforms with specific, rationally chosen partners—such as immune checkpoint inhibitors, cytokine therapies, TME modifiers, or targeted agents—based on a deep understanding of their synergistic pharmacology. Clinical trials must then be designed to optimize these combinations, rigorously testing sequencing, dosing, and scheduling to unlock maximal clinical benefit and overcome resistance mechanisms.

Pivot clinical trial focus decisively towards early-stage disease and minimal residual disease settings. The most impactful use of anticancer vaccines is likely to be as a consolidative therapy after initial cytoreduction (surgery, radiotherapy, chemotherapy). Regulatory and research priorities must shift to support large-scale, randomized trials in the adjuvant and neoadjuvant settings for high-risk cancers. The primary endpoint for these trials should be relapse-free survival, with the ultimate goal of achieving durable, curative immune memory. This strategic reorientation is paramount to demonstrating the true potential of vaccines to alter the natural history of cancer.

Revolutionize regulatory and manufacturing paradigms to accommodate personalized medicine. Regulatory agencies must collaboratively develop new, agile approval pathways that evaluate the entire *process* of personalization—from sequencing and bioinformatics to manufacturing—rather than solely the final product for each

individual. Concurrently, massive investment is required in automating and decentralizing manufacturing. The goal is to create regional, GMP-compliant „biobanks“ or manufacturing hubs capable of rapid, cost-effective production of patient-specific vaccines, turning a weeks-long complex procedure into a streamlined, accessible clinical service.

Cultivate a new generation of oncologists and a supportive clinical environment equipped for complex immunotherapy. Medical education and training must evolve to encompass the principles of cancer immunology and the unique management of immunotherapies. Hospital systems must build integrated molecular tumor boards that include immunologists, bioinformaticians, and cell therapists to guide patient selection and management. Preparing the healthcare ecosystem is as vital as developing the drug itself; without this, the successful integration of these advanced therapies will be hindered.

The final advice is to stop viewing anticancer vaccines as a standalone product and to start architecting a new **cancer immunotherapy system** around them. This system seamlessly integrates cutting-edge genomics, intelligent combination pharmacology, strategic clinical application, adaptive regulation, and scalable logistics. By doing so, the field can transform the immense scientific promise of anticancer vaccines into a widespread and transformative reality for patients, turning advanced cancers into manageable conditions and preventing recurrences in early-stage disease, thereby fundamentally changing the paradigm of cancer care (Lorentzen, C. L., Haanen, J. B., Met, Ö., & Svane, I. M. 2022).

SUGGESTIONS

Based on the comprehensive analysis of the scientific discourse surrounding anticancer vaccines, their innovations, pharmacology, clinical applications, and future perspectives, a set of strategic suggestions can be proposed to guide researchers, clinicians, industry stakeholders, and regulatory bodies. These suggestions aim to accelerate the development, optimize the deployment, and maximize the clinical impact of this transformative therapeutic modality.

For Research and Development: A primary suggestion is to intensify efforts in the neoantigen discovery and validation pipeline. Research should focus on refining bioinformatic algorithms to improve the prediction of immunogenic neoantigens with high accuracy, moving beyond mere MHC-binding affinity to better predict T-cell receptor recognition and the actual capacity to elicit a functional immune response. Investment in high-throughput functional screening assays is crucial to experimentally validate these predictions, ensuring that selected epitopes are not just theoretical constructs but potent immunogens. Furthermore, research must delve deeper into the phenomenon of antigen loss variance. Developing strategies for vaccines that target multiple, essential

neoantigens simultaneously or that are designed to induce broad immune responses against public neoantigens or shared cancer testis antigens could help prevent tumor escape and improve the durability of responses.

Concurrently, innovation in vaccine platform technology must continue. For mRNA vaccines, research should focus on next-generation lipid nanoparticles and other delivery systems that further enhance stability, delivery efficiency, and tissue specificity while potentially reducing reactogenicity. The development of self-amplifying mRNA constructs could also be explored to achieve more potent and sustained antigen expression at lower doses. For all platforms, a key suggestion is the systematic development and testing of novel, potent, yet well-tolerated adjuvants that can skew the immune response towards a robust and durable Th1-type and cytotoxic T-cell profile, effectively conditioning the immune microenvironment for a successful attack.

For Clinical Trial Design and Implementation: A critical suggestions for the clinical sector is to move beyond evaluating vaccines as monotherapies in advanced, treatment-refractory patients, a setting where single-agent efficacy is likely to be low. Future trials should be strategically designed to investigate vaccines in rational combinations from the outset. Priority should be given to combinations with immune checkpoint inhibitors, with a focus on optimizing sequencing, dosing, and scheduling to achieve maximal synergy. Trials combining vaccines with other immunomodulatory agents, such as cytokines, co-stimulatory agonists, or therapies that target the immunosuppressive tumor microenvironment (e.g., TGF- β inhibitors, IDO inhibitors), are also highly recommended.

Perhaps the most promising recommended shift is to prioritize clinical trials in the adjuvant and minimal residual disease settings. Following definitive local therapy like surgery or radiotherapy, the tumor burden is low, and the immune system is more capable of mounting an effective response. Vaccines administered in this context could prime the immune system to surveil and eliminate residual disseminated cells, preventing recurrence and potentially curing the disease. Trials in this setting should utilize overall survival and relapse-free survival as primary endpoints, as they are most relevant to the goal of long-term control.

To better capture the biological activity of vaccines, clinical trials must incorporate robust and standardized correlative studies. These should include deep immune monitoring of peripheral blood and, where feasible, paired tumor biopsies. Analysis should go beyond mere quantification of antigen-specific T cells to assess their functional quality, phenotype (e.g., memory subsets, exhaustion markers), TCR clonality, and ability to infiltrate the tumor post-vaccination. The identification of predictive biomarkers of response is paramount. Research should aim to define criteria such as optimal mutational burden, specific immune gene signatures, or baseline immune cell infiltration that can help select patients most likely to benefit from vaccine therapy, thereby increasing clinical trial efficiency and future treatment success rates.

For Regulatory and Manufacturing Considerations: Regulatory agencies must develop adaptive and streamlined pathways for the approval of personalized cancer vaccines. The traditional clinical trial model is challenging for bespoke therapies. Innovative trial designs, such as platform trials or basket trials that can evaluate a single vaccine platform across multiple cancer types based on a common biomarker (e.g., high tumor mutational burden), should be encouraged and accepted. Regulatory guidance must be established for the complex process of validating the entire chain of personalization, from sequencing and bioinformatics to manufacturing and release testing.

On the manufacturing front, there is an urgent need to invest in and develop scalable, automated, and cost-effective Good Manufacturing Practice (GMP) processes for personalized vaccine production. For mRNA-based neoantigen vaccines, this involves creating streamlined facilities capable of rapid *in vitro* transcription, formulation, and quality control to turn around a patient-specific product within a clinically relevant time-frame of weeks. Reducing the cost and complexity of manufacturing is essential to making these innovative therapies accessible beyond specialized academic centers. For off-the-shelf approaches targeting public neoantigens, the suggestion is to pursue large-scale manufacturing akin to traditional biologics, which would facilitate broader distribution and use.

For Clinical Integration and Education: As these therapies move towards broader clinical use, efforts must be made to educate a multidisciplinary team of oncologists, surgeons, pathologists, and nurses on the unique aspects of cancer vaccines. Understanding the mechanism of action, the management of potential immune-related adverse events, and the realistic expectations for clinical response—which may differ from the rapid tumor shrinkage seen with chemotherapy—is vital. The oncology community must also prepare for the logistical integration of personalized medicine, which requires close collaboration between the clinic, molecular pathology, bioinformatics, and pharmacy.

The promising field of anticancer vaccines stands at a pivotal juncture. By implementing these suggestions—prioritizing neoantigen research, embracing rational combination therapies in optimal clinical settings, adapting regulatory frameworks, revolutionizing manufacturing, and educating clinicians—the immense potential of these therapies to reshape cancer care and improve patient outcomes can be fully realized. The goal is to systematically translate scientific innovation into reliable, effective, and accessible treatments for patients worldwide.

CONCLUSIONS

The extensive scientific discourse on the development and application of anticancer vaccines culminates in a series of definitive conclusions that mark a paradigm shift in

oncological therapy. This journey from theoretical concept to clinical reality underscores a transition from broad, non-specific cytotoxic treatments towards highly precise, personalized immunomodulation. The overarching conclusion is that anticancer vaccines have irrevocably established themselves as a legitimate and potent pillar within the broader armamentarium of immunotherapy, representing a sophisticated strategy to educate and mobilize the host's immune system against malignancy. A primary conclusion drawn from decades of research is the critical importance of antigen selection. The empirical evidence overwhelmingly affirms that targeting tumor-specific neoantigens, derived from somatic mutations unique to the individual's cancer, provides a superior therapeutic window compared to targeting shared tumor-associated antigens. This approach minimizes the risk of central tolerance and autoimmune sequelae while maximizing the potential for eliciting high-affinity, potent T-cell responses directed exclusively against the tumor. The success of neoantigen vaccines is a testament to the power of genomics and bioinformatics, demonstrating that the integration of large-scale sequencing data with predictive algorithms can yield viable and highly specific therapeutic targets. Consequently, the future of cancer vaccinology is inextricably linked to the principles of personalization, moving away from one-size-fits-all solutions towards bespoke therapies tailored to the unique mutational landscape of each patient's disease. By prioritizing sophisticated antigen selection, embracing combinatorial strategies in optimal clinical settings, revolutionizing regulatory and manufacturing frameworks, and preparing the healthcare workforce, the immense promise of anticancer vaccines can be translated into tangible and life-changing benefits for patients.

RECOMMENDATIONS

Based on the extensive scientific discourse, the development and integration of anticancer vaccines into mainstream oncology require a strategic and multi-faceted approach. The following key recommendations are proposed to guide researchers, clinicians, industry, and regulatory bodies towards realizing the full potential of this transformative modality.

➤ **Research must prioritize the refinement of neoantigen prediction and vaccine platform technology.** Investment should focus on enhancing bioinformatic algorithms to move beyond predicting MHC-binding affinity towards accurately forecasting T-cell receptor recognition and immunogenicity. Concurrently, efforts must accelerate the development of next-generation delivery systems, such as improved lipid nanoparticles for mRNA vaccines that enhance stability, efficacy, and tissue specificity while minimizing reactogenicity. The exploration of novel, potent adjuvants capable of driving robust and durable Th1 and cytotoxic T-cell responses is equally critical.

➤ **Clinical trial design must evolve strategically.** The field should largely abandon evaluating vaccines as monotherapies in advanced, refractory disease, a setting where success is limited. Instead, priority must be given to **rational combination therapies**, particularly with immune checkpoint inhibitors, from the earliest stages of clinical development. Trials should meticulously optimize dosing, sequencing, and scheduling to achieve maximal synergy. Most importantly, a pivotal shift towards **adjuvant and minimal residual disease settings** is essential. Following surgery or chemotherapy, vaccine-induced immune surveillance has the greatest potential to eradicate residual cells, prevent recurrence, and improve cure rates. Trials in these settings should utilize relapse-free and overall survival as primary endpoints.

➤ **A revolution in regulatory and manufacturing paradigms is imperative.** Regulatory agencies must develop adaptive, streamlined pathways for approving personalized therapies, potentially embracing innovative trial designs like platform or basket trials. Simultaneously, massive investment is required to create **scalable, automated, and cost-effective manufacturing processes** for personalized vaccines. The goal is to reduce the complex, weeks-long production of bespoke therapies into a efficient, standardized clinical service, ensuring broader accessibility.

➤ Successful implementation hinges on **preparing the clinical ecosystem.** This necessitates educating a multidisciplinary team of oncologists, surgeons, pharmacists and pathologists on the unique aspects of cancer vaccines, including their mechanism of action, management of immune-related events, and realistic expectations for response. Establishing molecular tumor boards that include immunologists and bioinformaticians is crucial for patient selection and management.

REFERENCES

➤ Blass, E., & Ott, P. A. (2021). Advances in the development of personalized neoantigen-based therapeutic cancer vaccines. *Nature Reviews Clinical Oncology*, 18

➤ (4), 215–229.

➤ Hu, Z., Leet, D. E., Allesøe, R. L., Oliveira, G., and et al (2021). Personal neoantigen vaccines induce persistent memory T cell responses and epitope spreading in patients with melanoma. *Nature Medicine*, 27 (3), 515–525.

➤ Sahin, U., & Türeci, Ö. (2018). Personalized vaccines for cancer immunotherapy. *Science*, 359(6382), 1355–1360.

➤ Ott, P. A., Hu-Lieskovan, S., Chmielowski, B., Govindan, R., Naing, A., and et al (2020). A phase Ib trial of personalized neoantigen therapy plus anti-PD-1 in patients with advanced melanoma, non-small cell lung cancer, or bladder cancer. *Cell*, 183 (2), 347-362.

➤ Hilf, N., Kuttruff-Coqui, S., Frenzel, K., Bukur, V., and et al (2019). Actively per-

sonalized vaccination trial for newly diagnosed glioblastoma. *Nature*, 565(7738), 240–245.

➤ Miao, L., Zhang, Y., & Huang, L. (2021). mRNA vaccine for cancer immunotherapy. *Molecular Cancer*, 20 (1), 41.

➤ Melero, I., Gaudernack, G., Gerritsen, W., Huber, C., and et al (2014). Therapeutic vaccines for cancer: An overview of clinical trials. *Nature Reviews Clinical Oncology*, 11(9), 509–524.

➤ Palucka, K., & Banchereau, J. (2023). Dendritic-cell-based therapeutic cancer vaccines. *Immunity*, 39 (1), 38–48.

➤ Sulashvili, N., Gorgaslidze, N., Gabunia, L., Alavidze, N., Sulashvili, M. (2024). The scientific discussion of some issues of features and challenges of using of car-t cells in immunotherapy. *Georgian Scientists*, 6(4), 263–290.

➤ Saxena, M., van der Burg, S. H., Melief, C. J. M., & Bhardwaj, N. (2021). Therapeutic cancer vaccines. *Nature Reviews Cancer*, 21 (6), 360–378.

➤ Tanyi, J. L., Bobisse, S., Ophir, E., Tuyaerts, S., and et al (2018). Personalized cancer vaccine effectively mobilizes antitumor T cell immunity in ovarian cancer. *Science Translational Medicine*, 10(436), eaao5931.

➤ Vormehr, M., Türeci, Ö., & Sahin, U. (2019). Harnessing tumor mutations for truly individualized cancer vaccines. *Annual Review of Medicine*, 70, 395–407.

➤ Sulashvili, N., Abzianidze, E., Chichoyan, N., Zarnadze, S. (Davit). (2025). The manifestation of scientific discussion on new antiretroviral medicines: a comprehensive analysis of classification, clinical use, features, mechanisms, pharmacology and toxicities in general. *Georgian Scientists*, 7(3), 522–569.

➤ Yarchoan, M., Johnson, B. A., Lutz, E. R., Laheru, D. A., & Jaffee, E. M. (2022). Targeting neoantigens to augment antitumour immunity. *Nature Reviews Cancer*, 17 (4), 209–222.

➤ Sulashvili, N., Abzianidze, E., Chichoyan, N., Zarnadze, S. (Davit). (2025). The manifestation of scientific aspects of classification, clinical use, features, mechanism of action, pharmacology, effects and toxicities of new anticancer drugs in general. *Georgian Scientists*, 7(3), 570–611.

➤ Keskin, D. B., Anandappa, A. J., Sun, J., Tirosh, I., and et al (2021). Neoantigen vaccine generates intratumoral T cell responses in phase Ib glioblastoma trial. *Nature*, 565 (7738), 234–239.

➤ Lorentzen, C. L., Haanen, J. B., Met, Ö., & Svane, I. M. (2022). Clinical advances and future directions in cancer vaccines. *Journal of Internal Medicine*, 292 (2), 191–208.

➤ Pardi, N., Hogan, M. J., Porter, F. W., & Weissman, D. (2018). mRNA vaccines — a new era in vaccinology. *Nature Reviews Drug Discovery*, 17 (4), 261–279.

ნაფიც მსაჯულთა ვერდიქტი

ანოტაცია: ჩვენ ვსაუბრობთ ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის მნიშვნელობაზე, საზოგადოების გააქტიურებაზე, კონსტიტუციით გარანტირებული უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვაზე, დემოკრატიულ პროცესებზე და ა.შ. მაგრამ თითქოსდა თავს ვარიდებთ იმ სირთულეებზე საუბარს, რაც ნაფიც მსაჯულთა საქმიანობას ეხება. ჩვენი მიზანია ვაჩვენოთ ეს სირთულეები და გავიაროთ გზა ნაფიც მსაჯულთა შერჩევიდან ვერდიქტის მიღებამდე. მიმაჩნია, რომ მიუხედავად სირთულეებისა, სხდომის თავმჯდომარის თანმიმდევრული, ადვილად გასაგები განმარტებების საფუძველზე ნაფიც მსაჯულებს აქვთ შესაძლებლობა მიიღონ ვერდიქტი თითოეულ წარდგენილ ბრალდებაზე უდანაშაულობის ან ბრალეულობის საკითხთან დაკავშირებით.

საკვანძო სიტყვები: ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტი, ნაფიც მსაჯულთა შერჩევა, სხდომის თავმჯდომარის განმარტებები, ბრალდების შინაარსი, დანაშაულის ცნება და არსი.

Nugzar Saria

Doctor of Law, Associate Professor at ZSU

JURY VERDICT

ABSTRACT

We talk about the importance of institution of the Jury trial; making members of the society more active; protection of rights and freedoms guaranteed by the constitution; democratic processes, etc., but it seems that we are avoiding to talk about the difficulties concerning the work of jurors. Our goal is to demonstrate these difficulties and walk the same path from the selection of jurors till delivering the verdict. I believe that, despite the difficulties, on the basis of a consistent, easy understandable explanation from the judge, jurors are able to convict or acquit accused person on each charge brought.

Keywords: *Jury trial, Jury selection, Explanations of chairman of the session, verdict, Content of the charge, Concept and essence of the crime.*

2010 წლის ოქტომბრის თვიდან ამოქმედდა ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, რომელმაც საფუძველი დაუდო საქართველოში ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის შემოღებას. 2010-2011 წლებში ის მოქმედებდა მხოლოდ თბილისში, 2012 წლიდან ამოქმედდა ასევე ქუთაისში, ხოლო ამჟამად მოქმედებს თბილისის, ქუთაისის, ბათუმისა და რუსთავის საქალაქო სასამართლოებსა და ზუგდიდის, თელავისა და გორის რაიონულ სასამართლოებში. სსსკ-ის 226-ე მუხლის საფუძველზე, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო განიხილავს სისხლის სამართლის საქმეებს, თუ წარდგენილია ბრალდება საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 108-ე (დამთავრებული) და 109-ე (დამთავრებული) მუხლებით, 117-ე მუხლის მე-2, მე-4, მე-6 და მე-8 ნაწილებით, 126-ე მუხლის მე-2 ნაწილით, 1351 მუხლით, 143-ე მუხლის მე-2-მე-4 ნაწილებით, 144-ე – 1442 მუხლებით, 1443 მუხლის მე-2 ნაწილით, 146-ე მუხლის მე-2 ნაწილით, 147-ე და 149-ე მუხლებით, 197-ე მუხლის მე-4 ნაწილით, 198-ე მუხლის მე-3 ნაწილით, 229-ე მუხლით. ამასთან, ბრალდებულს უფლება აქვს, მოითხოვოს, რომ საქმე ნაფიც მსაჯულთა მონაწილეობის გარეშე იქნეს განხილული. ამ შემთხვევაში საქმეს რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს მოსამართლე განიხილავს.

ნაფიცი მსაჯულები ვერდიქტს იღებენ თითოეულ წარდგენილ ბრალდებაზე უდანაშაულობის ან ბრალეულობის საკითხთან დაკავშირებით, რაც უმთავრესია პირის მსჯავრდადებისას. ბრალეულობა კი გულისხმობს ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციას, რაც წმინდა სისხლისსამართლებრივი პროცესია და მოიცავს როგორც საკანონმდებლო დებულებებს, ასევე თეორიულ მასალას, პრეცედენტულ სამართალს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ნაფიცი მსაჯულები არაპროფესიონალი მოსამართლეები არიან, ანუ მათი შერჩევა ხდება რეგისტრირებული მოქალაქეებისგან და არავითარი შეხება არა აქვთ მართლმსაჯულების განხორციელებასთან, შეიძლება ვივარაუდოთ გარკვეული სირთულეები სამართლიანი მართლმსაჯულების აღსრულების გზაზე. ვსაუბრობთ ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის მნიშვნელობაზე, საზოგადოების გააქტიურებაზე, კონსტიტუციით გარანტირებული უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვაზე, დემოკრატიულ პროცესებზე და ა.შ. მაგრამ თითქოსდა თავს ვარიდებთ იმ სირთულეებზე საუბარს, რაც ნაფიც მსაჯულთა საქმიანობას ეხება. ჩვენი მიზანია ვაჩვენოთ ეს სირთულეები და გავიაროთ გზა ნაფიც მსაჯულთა შერჩევიდან ვერდიქტის მიღებამდე.

თუ ბრალდებულს ბრალი წაუყენეს ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს განსჯადი დანაშაულის ჩადენისათვის, წინასასამართლო სხდომაზე მოსამართლე ვალდებულია ბრალდებულს განუმარტოს ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს დებულებები და მასთან დაკავშირებული ბრალდებულის უფლებები. ამის შემდეგ მოსამართლე არკვევს, თანახმაა თუ არა ბრალდებული, რომ მისი საქმე ნაფიც მსაჯულთა სასამართლომ განიხილოს. თუ ბრალდებული ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოზე უარს არ განაცხადებს, მოსამართლე ნიშნავს ნაფიც მსაჯულთა შერჩევის სხდომის თარიღს. უპირველესად, მოქალაქეთა ერთიანი სიიდან შემთხვევითი შერჩევით განისაზღვრება ნაფიცი მსაჯულობის კანდიდატთა სია 300 პირის შემადგენლობით. ნაფიც მსაჯულთა შერჩევის სხდომაზე 50-ზე ნაკლები კანდიდატის გამოცხადებისას იწყება მსაჯულთა შერჩევის პროცედურა. თუ ამ სხდომაზე ვერ შეირჩა ყველა ნაფიცი მსა-

ჯული, სხდომა გადაიდება არაუმეტეს 10 დღით და დამატებით მოინვევა არაუმეტეს 300 კანდიდატი ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემადგენლობის შესავსებად. აცილების შემდეგ დარჩენილ კანდიდატთაგან 12 ინიშნება ნაფიც მსაჯულად, ორი როგორც სათადარიგო მსაჯული. ამის შემდეგ იწყება საქმის არსებითი განხილვა.

სხდომის გახსნისას სხდომის თავმჯდომარე ნაფიც მსაჯულებს აძლევს წერილობით განმარტებებს გამოსაყენებელი კანონის თაობაზე. ხოლო სათათბირო ოთახში გასვლის წინ მათ მოკლედ განუმარტავს განხილული ყველა მტკიცებულების შეფასების წესს.

ჩვენთვის საინტერესოა მოსამართლის ეს განმარტებები, რომლის შინაარსი მოცემულია სსსკ-ის 231-ე მუხლის მე-4 ნაწილში. კერძოდ, სხდომის თავმჯდომარე მსაჯულებს განუმარტავს ბრალდების შინაარსს და მის სამართლებრივ საფუძველს; ბრალდებულის მიერ მისთვის ბრალად შერაცხილი ქმედების ჩადენის დადასტურების აუცილებლობას, ამ ქმედების ობიექტური შემადგენლობის თითოეული ელემენტის არსებობის დამტკიცების ჩათვლით; განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის არსსა და მნიშვნელობას; მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის გამომრიცხავ გარემოებებს; მტკიცებულებათა შეფასების ძირითად წესს; უდანაშაულობის პრეზუმფციის ცნებას, იმ გარემოებას, რომ ყოველგვარი გონივრული ეჭვი ბრალდებულის სასარგებლოდ წყდება, აგრეთვე გონივრულ ეჭვს მიღმა სტანდარტის შინაარსს; რომ გამამტყუნებელი ვერდიქტი სხდომის თავმჯდომარის მიერ განმარტებულ კანონს და სასამართლო განხილვის დროს გამოკვლეულ, გონივრული ეჭვის გამომრიცხავ მტკიცებულებათა ერთობლიობას უნდა ემყარებოდეს; ასევე განმარტებებში მითითებულია სხვ გარემოებებზეც. მათ შორის შედარებით ნაკლებად მძიმე დანაშაულის შესაძლო ჩადენაზე. მოსამართლე არ არის შეზღუდული ამ ჩამონათვალთ. ის უფლებამოსილია მისცეს განმარტებები სხვა გარემოებებზეც, რაც მას მნიშვნელოვნად მიაჩნია მოცემულ საქმეზე.

აშკარაა, რომ სხდომის თავმჯდომარის განმარტებები ნაფიცი მსაჯულებისთვის საკმაოდ ვრცელია და თითქმის, მოიცავს ყველაფერს დანაშაულთან დაკავშირებით, როგორც მატერიალური სამართლის, ასევე საპროცესო სამართლის ფუნდამენტურ საკითხებს. ფაქტობრივად, ეს მოკლე განმარტება შეიძლება ჩაითვალოს მოძღვრებად დანაშაულის შესახებ. შევეხოთ განმარტებაში მოცემულ საკითხებს.

თავდაპირველად განმარტებულია ბრალდების შინაარსი და მისი სამართლებრივი საფუძველი, რაც მოცემულია პროკურორის დადგენილებაში პირის ბრალდების შესახებ. აუცილებელია მსაჯულებს განემარტოთ პირის ბრალდებულად ცნობის საფუძველი. ესაა მტკიცებულებათა ერთობლიობა, რომელიც საკმარისია დასაბუთებული ვარაუდისთვის, რომ პირმა დანაშაული ჩაიდინა. დასაბუთებული ვარაუდი კი წარმოადგენს ყველაზე დაბალი ხარისხის მტკიცებულებით სტანდარტს, რომელიც გამოიყენება მხოლოდ სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყების გადაწყვეტილების მისაღებად და ის საკმარისი არ არის საქმის არსებითი განხილვისას გამამტყუნებელი განაჩენის დასადგენად. რომ პროკურორის დადგენილება პირის ბრალდების შესახებ არ არის მტკიცებულება, ესაა მხოლოდ ბრალდების პოზიცია ჩადენილ ქმედებასთან დაკავშირებით. აქვე მსაჯულებს დეტალურად განემარტება პირისათვის წარდგენი-

ლი ბრალდების შინაარსი და მისი სამართლებრივი საფუძველი, რაც გულისხმობს სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილის კონკრეტული მუხლის ან მუხლების დისპოზიციის აღწერას და ქმედების ობიექტური თუ სუბიექტური შემადგენლობის ცალკეული ნიშნების განმარტებას.

აუცილებელია მსაჯულებს განემარტოთ დანაშაულის ცნება და არსი სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის საფუძველზე, რომ ის სამი ნიშნისაგან შედგება: ქმედების შემადგენლობა გულისხმობს სისხლის სამართლის კოდექსის შესაბამისი მუხლით გათვალისწინებულ შემადგენლობას; მართლწინააღმდეგობა კულტურის ნორმებთან წინააღმდეგობას მოიცავს და ივარაუდება ქმედების შემადგენლობაში; ბრალი მოსამართლის მიერ პირის ინდივიდუალურ-სამართლებრივი გაკიცხვაა ჩადენილი ქმედებისათვის. სამივე ნიშანი ერთობლიობაში ადასტურებს დანაშაულის არსებობას. თუნდაც ერთი ნიშნის არარსებობა გამორიცხავს დანაშაულს, მიუხედავად სისხლის სამართლის კოდექსის კონკრეტული მუხლით გათვალისწინებული ქმედების შემადგენლობის დადასტურებისა.

შემდგომ განმარტებებში მითითებული უნდა იყოს ბრალდებულის მიერ მისთვის ბრალად შერაცხილი ქმედების ჩადენის დადასტურების აუცილებლობაზე, რაც ნიშნავს ქმედების ობიექტური შემადგენლობის სავალდებულო და ფაკულტატიური ნიშნების არსებობის დამტკიცებას. აქვე უნდა განიმარტოს სავალდებულო და ფაკულტატიური ნიშნების არსი, მნიშვნელობა. ქმედების ობიექტური შემადგენლობის დახასიათება იწყება სუბიექტით, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სპეციალურ სუბიექტთან მიმართებაში. ობიექტთან დაკავშირებით კანონით დაცულ სამართლებრივ სიკეთეზე უნდა გამახვილდეს ყურადღება. ქმედების შემადგენლობის სავალდებულო ნიშანია ქმედების ჩადენა, რაც შეიძლება გამოიხატოს მოქმედებაში ან უმოქმედობაში. უმოქმედობა შეიძლება იყოს ნმინდა და შერეული. მოქმედება კი სისხლისსამართლებრივად რელევანტური უნდა იყოს და მოქმედების სოციალური ცნებიდან გამომდინარე გულისხმობს ადამიანის ნების ბატონობის ქვეშ მოქცეულ სოციალურად მნიშვნელოვან ქმედებას.

ქმედებით გამოწვეული შედეგი ე.წ. მატერიალურ შემადგენლობებში სავალდებულო ნიშანია და მისი დადგენა აუცილებელია. ხოლო ფორმალურ შემადგენლობებში შედეგის დადგენა არ არის საჭირო. შემდგომ მსაჯულმა უნდა იმსჯელოს მიზეზობრივ კავშირზე ქმედებასა და შედეგს შორის. მიზეზობრივი კავშირის დეფინიცია მოცემულია სსკ-ის მე-8 მუხლში ე.წ. პირობათა თეორიის გათვალისწინებით. მაგრამ პრაქტიკაში ასევე გამოიყენება მიზეზობრივი კავშირის ადეკვატურობისა და რელევანტურობის თეორიები. ადეკვატურობის თეორია ცდილობს შეზღუდოს პირობათა თეორიის ფართო ფარგლები. რელევანტურობის თეორიით პირობა ასევე სისხლისსამართლებრივად რელევანტური უნდა იყოს. რაც შეეხება მიზეზობრივი კავშირის სახეებს, არსებობს ალტერნატიული, კუმულაციური და ჰიპოთეზური მიზეზობრიობა. ისინი გავლენას ახდენენ ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციაზე.

მიზეზობრივი კავშირის დადგენის შემდეგ შემოდის ობიექტური შერაცხვის კატეგორია, რაც გულისხმობს დამდგარი შედეგის პირისადმი ობიექტურად შერაცხვას. მაგრამ შესაძლებელია შემთხვევა, როდესაც პირს არ შეერაცხება ობიექტურად

დამდგარი შედეგი, მიუხედავად ქმედებასა და შედეგს შორის მიზეზობრივი კავშირის არსებობისა. ობიექტური შერაცხვისას გამოიყენება ე.წ. რისკის თეორია, რომლის მიხედვით თუ პირმა შექმნა საფრთხის მდგომარეობა, რაც შედეგში იქნა რეალიზებული, მას ეს შედეგი ობიექტურად შეერაცხება. ატიპიური მიზეზობრიობის, დაზარალებულის პირადი პასუხისმგებლობით გამონვეული თვითსაფრთხის, თვითმკვლელობაში აქტიური /პასიური/ თანამონაწილეობის დროს შედეგის ობიექტური შერაცხვა არ მოხდება. თეორიასა და პრაქტიკაში არსებობს მიზეზობრივი კავშირისა და შედეგის ობიექტური შერაცხვის სხვა პრობლემური შემთხვევებიც. (ტურავა, 2010, გვ. 240)

ობიექტური შემადგენლობის ფაკულტატიური ნიშნებია ქმედების ჩადენის დრო, ადგილი, საშუალება, ხერხი. თუ საკანონმდებლო შემადგენლობაში მოცემულია ფაკულტატიური ნიშანი, მისი დადგენა სავალდებულოა.

ნაფიცი მსაჯულები ზემოთ აღნიშნული ნიშნების დადასტურების შემთხვევაში დაადგენენ ქმედების ობიექტურ შემადგენლობას. მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ არის დანაშაულის პირველი ნიშანი, ქმედების შემადგენლობა, სრულად. აუცილებელია ქმედების სუბიექტურ შემადგენლობაზე გადასვლა, რაც ქმედების შინაგანი, ფსიქიკური პროცესებია.

სხდომის თავმჯდომარე ნაფიცი მსაჯულებს განუმარტავს განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის არსსა და მნიშვნელობას. სსკ-ის მე-9 მუხლში ერთმანეთისაგან გამიჯნულია პირდაპირი და არაპირდაპირი განზრახვა. ქმედება პირდაპირი განზრახვითაა ჩადენილი, თუ პირს გაცნობიერებული ჰქონდა თავისი ქმედების მართლწინააღმდეგობა, ითვალისწინებდა მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას და სურდა ეს შედეგი, ანდა ითვალისწინებდა ასეთი შედეგის განხორციელების გარდაუვალობას. ხოლო ქმედება არაპირდაპირი განზრახვითაა ჩადენილი, თუ პირს გაცნობიერებული ჰქონდა თავისი ქმედების მართლწინააღმდეგობა, ითვალისწინებდა მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას და არ სურდა ეს შედეგი, მაგრამ შეგნებულად უშვებდა ან გულგრილად ეკიდებოდა მის დადგომას. მაშასადამე, განზრახვა სამი კომპონენტისაგან შედგება: 1. ინტელექტუალური; 2. ნებელობითი; 3. მართლწინააღმდეგობის შეგნება. პირველი ორი ელემენტი დგინდება სუბიექტური შემადგენლობის ეტაპზე და აფუძნებს არაბოროტ განზრახვას. პირდაპირი განზრახვისას ნებელობითი კომპონენტი განსხვავებულადაა წარმოდგენილი, რის გამოც გვაქვს პირველი და მეორე ხარისხის პირდაპირი განზრახვა. მაგრამ მეორე ხარისხის პირდაპირი განზრახვა ემსგავსება არაპირდაპირ განზრახვას. განსხვავებაა შედეგის განხორციელების გარდაუვალობასა და შედეგის შეგნებულად დაშვებაში. ინტელექტუალური ელემენტი გულისხმობს ქმედების ობიექტური გარემოებების ცოდნას და მათი სოციალურ-სამართლებრივი მნიშვნელობის გაცნობიერებას. ამასთან, აუცილებელია პირს განზრახვა ქმედების ჩადენისას გააჩნდეს. არსებობს ალტერნატიული, კუმულაციური და გენერალური განზრახვა, რაც გავლენას ახდენს კვალიფიკაციაზე.

სსკ-ის მე-10 მუხლის საფუძველზე ქმედება თვითიმედოვნებითაა ჩადენილი, თუ პირს გაცნობიერებული ჰქონდა წინდახედულობის ნორმით აკრძალული ქმედება, ითვალისწინებდა მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, მაგრამ უსაფუძვლოდ იმედოვნებდა, რომ ამ შედეგს თავიდან აიცილებდა. აღნიშნული

დეფინიციიდან გამომდინარე ევენტუალური განზრახვა ემსგავსება თვითიმედოვნებას. მათი ურთიერთგამიჯვნისათვის აუცილებელია ნებელობითი კრიტერიუმის გამოყენება. ხოლო ქმედება დაუდევრობითაა ჩადენილი, თუ პირს გაცნობიერებული არ ჰქონდა წინდახედულობის ნორმით აკრძალული ქმედება, არ ითვალისწინებდა მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, თუმცა, ამის გათვალისწინება მას ევალებოდა და შეეძლო კიდევ. დაუდევრობას ასევე გაუცნობიერებელ ქმედებას უწოდებენ და ემსგავსება ე.წ. უბედურ შემთხვევას, რაც გამორიცხავს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას.

სუბიექტურ შემადგენლობაში სხდომის თავმჯდომარემ უნდა განმარტოს ფაკულტატიური ნიშნები, ასევე ფაქტობრივი შეცდომის არსი და მნიშვნელობა. ფაკულტატიური ნიშნებიდან კვალიფიკაციისათვის შეიძლება გადამწყვეტი იყოს მიზანი, მოტივი. ფაქტობრივი შეცდომა კი შეიძლება ობიექტური შემადგენლობის ზოგიერთ ნიშნებთან იყოს დაკავშირებული და გავლენა მოახდინოს კვალიფიკაციაზე.

ქმედების შემადგენლობის დადასტურების შემთხვევაში სახეზეა დანაშაულის პირველი ნიშანი. მაგრამ ეს საკმარისი არ არის ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისათვის. დანაშაულის მეორე ნიშანი მართლწინააღმდეგობაა, რაც სახეზეა, თუ არ არსებობს მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი რომელიმე გარემოება. შესაბამისად, ნაფიც მსაჯულებს უნდა განემარტოს მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი გარემოებების შესახებ.

კანონმდებლობით დადგენილია სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი ორკვალიანი სისტემა. ამ სისტემაში პირველია მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი გარემოებები. ესენია: აუცილებელი მოგერიება, დამნაშავის შეპყრობა, უკიდურესი აუცილებლობა, მართლზომიერი რისკი. ხოლო სსკ-ის 32-ე მუხლით გათვალისწინებულია მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი ზეკანონური გარემოებები. ერთ-ერთი გარემოების დადასტურებისას ჩადენილი ქმედება მართლზომიერია, მიუხედავად დანაშაულის პირველი ნიშნის - ქმედების შემადგენლობის არსებობისა. ამასთან, მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი ყველა გარემოება გულისხმობს მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი ობიექტური და სუბიექტური ნიშნების ერთობლიობას.

აუცილებელი მოგერიება მოიცავს როგორც აუცილებელ თვითდაცვას, ასევე აუცილებელ დახმარებას. მისი მართლზომიერების პირობებია: ხელყოფა უნდა იყოს მართლწინააღმდეგო, რეალური; იმნუთიერი; სოციალურად მნიშვნელოვანი; დაცვა უნდა განხორციელდეს სამართლებრივი სიკეთის დაცვის სურვილით და იგი უნდა იყოს აუცილებელი თავდაცვითი მოქმედება. აქ ყურადღება უნდა გამახვილდეს აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს გადაცილებაზე და ისეთ შემთხვევებზე, რომლებიც ზღუდავენ აუცილებელი მოგერიების უფლებას. მაგალითად, აუცილებელი მოგერიების პროვოკაცია.

უკიდურესი აუცილებლობა ორი სახისაა: დეფენზიური და აგრესიული. მისი ნიშნებია: უკიდურესი მდგომარეობა; უკიდურესობით გამოწვეული მოქმედება; უფრო დიდი სამართლებრივი სიკეთის გადარჩენა. ასევე დადგენილია დამნაშავის შეპყრობის, მართლზომიერი რისკის მართლზომიერების პირობები. მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხ-

ველ ზეკანონურ გარემოებებს მიეკუთვნება დაზარალებულის თანხმობა; დაზარალებულის სავარაუდო თანხმობა; მოვალეობათა კოლიზია და სხვა გარემოებები.

მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი რომელიმე გარემოების არარსებობისას სახეზეა დანაშაულის მეორე ნიშანი - მართლწინააღმდეგობა. მაგრამ ქმედების შემადგენლობა და მართლწინააღმდეგობა საკმარისი არ არის ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისათვის. აუცილებელია დანაშაულის მესამე ნიშანი – ბრალი. შესაბამისად, ნაფიც მსაჯულებს უნდა განემარტოს ბრალის გამომრიცხველი გარემოებების შესახებ.

სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ ორკვალიან სისტემაში ბრალის გამომრიცხველი გარემოებებია: ბრალუნარიანობა, ბრალის სპეციალური ნიშნები, სამართლებრივი შეცდომა, მართლწინააღმდეგობის შეგნება ფართო გაგებით, ბრალის გამომრიცხველი საპატიო გარემოებანი. ბრალუნარიანობა გულისხმობს შეურაცხაობას ასაკისა და ფსიქიკური დაავადების გამო. მისატყვევებელი სამართლებრივი შეცდომა ბლანკეტურ დელიქტებში ბრალის გამომრიცხველი გარემოებაა. თუ შეცდომა მისატყვევებელი არ არის, პირს შეიძლება დაეკისროს პასუხისმგებლობა მხოლოდ გაუფრთხილებლობისათვის. სსკ-ის 37-ე მუხლის საფუძველზე, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა არ დაეკისრება იმას, ვინც სავალდებულო ბრძანების ან განკარგულების შესრულებისას დააზიანა სამართლებრივი სიკეთე. ასეთი ზიანისათვის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა დაეკისრება იმას, ვინც მართლწინააღმდეგო ბრძანება ან განკარგულება გასცა. ბრალის გამომრიცხველი ზეკანონური გარემოებებია: ტრაგიკული კოლიზია, საპატიებელი, იძულებითი, კვანტიტატიური უკიდურესი აუცილებლობა და სხვა.

ქმედების შემადგენლობის, მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის დადგენის შემდეგ ნაფიცი მსაჯულები შეძლებენ კონკრეტული ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციას.

აუცილებელია ნაფიც მსაჯულებს განემარტოთ მტკიცებულებათა შეფასების ძირითადი წესი. სსსკ-ის 82-ე მუხლის პირველი ნაწილის შესაბამისად მტკიცებულება უნდა შეფასდეს სისხლის სამართლის საქმესთან მისი რელევანტურობის, დასაშვებობის და უტყუარობის თვალსაზრისით. მტკიცება გონებრივი პროცესია და გულისხმობს კუმულაციურად სამ გარემოებას: რელევანტურობას, დასაშვებობას და უტყუარობას. ამასთან, ნაფიცი მსაჯულები აფასებენ მტკიცებულებების მხოლოდ რელევანტურობას და უტყუარობას, ვინაიდან დასაშვებობა სამართლებრივი საკითხია. რელევანტურობა გულისხმობს შინაარს, რაც პირდაპირ ან ირიბად კავშირშია საქმის გარემოებებთან. ხოლო უტყუარობა ნიშნავს შინაარსის ჭეშმარიტებას, თუ რამდენად სანდოა მიღებული ინფორმაცია და შესაძლებელია თუ არა მისი შემოწმება. განსაკუთრებული მიდგომაა საჭირო მოწმის ჩვენების უტყუარობის გარკვევისას, რაც მთელ რიგ გარემოებებზეა დამოკიდებული. ამასთან, მტკიცებულების უტყუარობაზე საბოლოო დასკვნა მიიღება ყველა წარდგენილი მტკიცებულებების გამოკვლევის შემდეგ. მაშასადამე, ყველა მტკიცებულება ჯერ შეფასდება ცალ-ცალკე, შემდეგ მათი შეფასება მოხდება ერთობლიობაში.

ნაფიც მსაჯულებს განემარტება უდანაშაულობის პრეზუმფციის ცნება, რაც მოცემულია სსსკ-ის მე-5 მუხლის პირველ ნაწილში, რომ პირი უდანაშაულოდ ითვლება, ვიდრე მისი დამნაშავეობა არ დამტკიცდება სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გამამტყუნებელი განაჩენით. შესაბამისად, ნაფიცი მსაჯულები უფლებამოსილებას უნდა ახორციელებდნენ ბრალდებულის უდანაშაულობის რწმენით, რომ უზრუნველყოფილ იქნეს დაცვის უფლების რეალიზება. ბრალდების მტკიცება მთლიანად გადადის ბრალდებელზე, ყოველგვარი ეჭვი გადაწყდება ბრალდებულის სასარგებლოდ. აქვე განემარტებათ გონივრულ ეჭვს მიღმა სტანდარტი, სსსკ-ის მე-3 მუხლის მე-13 ნაწილის საფუძველზე, როგორც სასამართლოს მიერ გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანისათვის საჭირო მტკიცებულებათა ერთობლიობა, რომელიც ობიექტურ პირს დაარწმუნებდა პირის ბრალეულობაში. ესაა უმაღლესი მტკიცებულებითი სტანდარტი, რომლის მიხედვით პირის ბრალეულობაში გონივრული ეჭვი არ უნდა არსებობდეს.

სხდომის თავმჯდომარე უფლებამოსილია ნაფიც მსაჯულებს მისცეს განმარტებები სხვა გარემოებებზეც, რაც მას მნიშვნელოვნად მიაჩნია მოცემულ საქმეზე.

2010 წელს გამოიცა სახელმძღვანელო ინფორმაცია ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოსთვის. მასში მითითებულია სანიმუშო განმარტებები ნაფიცი მსაჯულებისათვის ოთხ გვერდზე და სანიმუშო განმარტებები სათათბირო ოთახში გასვლამდე ორ გვერდზე. (ავტორთა კოლექტივი, 2010)

როგორც ვხედავთ, სხდომის თავმჯდომარის განმარტებები ნაფიცი მსაჯულებისთვის მოიცავს დანაშაულთან დაკავშირებით როგორც მატერიალური სამართლის, ასევე საპროცესო სამართლის ფუნდამენტურ საკითხებს. შესაბამისად, ნაფიცი მსაჯულები გაივლიან ურთულეს გზას მსაჯულთა შერჩევიდან ვერდიქტის მიღებამდე. მიუხედავად სირთულეებისა, სხდომის თავმჯდომარის თანმიმდევრული, ადვილად გასაგები განმარტებების საფუძველზე ნაფიც მსაჯულებს აქვთ შესაძლებლობა მიიღონ ვერდიქტი თითოეულ წარდგენილ ბრალდებაზე უდანაშაულობის ან ბრალეულობის საკითხთან დაკავშირებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ტურავა, მერაბ, დანაშაულის მოძღვრება, თბ.2010.

სახელმძღვანელო ინფორმაცია ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოსთვის, ამერიკის იურისტთა ასოციაცია, კანონის უზენაესობის ინიციატივა, თბ. 2010.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი.

